

მ რ ა მ ბ ე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მეექვსე

№ X

თბილისი, 1899

ტფილისი

საბჭოთავრობის ბიბლიოთეკის კოლექციის ნაწილი

1899

Доволено цензурою. Тифлисъ, 2-го Ноября 1899 г.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

I—	წაკსულიდან . — სკოლაში . — ნაწილი მეორე . — XII—XX.—მოთხრობა ს. მგალობლიშვილისა (დასასრული მეორე ნაწილისა)	83 1
II—	შემუსვრილი სამი მცნება . — I—III.—ლეგენდალური ამბავი შ. ანაგვისპირელისა	58
III—	ფინლანდიელების ლიტერატურიდან . — I—IV.—თარგმანი ივ. ზურაბიშვილისა	71
IV—	ლაზარელიო ტორმესელი . — I—II.—თარგმანი ზ. უშიკაშვილისა	95
V—	ტრაზანა . — ნაწილი მეორე . — VIII.—რომანი იტალიის ცხოვრებიდან, ე. ფონინისა, თარგმანი ნატალა რ. გიგაურისა (გაგრძელება)	126
VI—	ფინლანდიელების ლიტერატურა . — I—თარგმანი ნანო ზურაბიშვილისა	1
VII—	რამნიშველოვა ამჟს ისტორიაში პიროვნებას, ანუ აღამიანის მოქმედებას? — V—VII.—ა. კიანოვისა, თარგმანი. ლ. ჯ.—სა (დასასრული)	15
VIII—	„ვეფხისტყაოსნის“ ძალბი აღბილები . — LXVI—LXXI.—აღ. ს.—შვილისა	35

ლოიანიად, მოხერხებით, რაც კი შეესაბამებოდა მის ხმასა. ამიტომაც მოხდა, რომ დაქვრივებულს ისიხის ცოლად თავადი შვილის ქალი გაჰყვა. მაგრამ ცოლებში იღბალი არა ჰქონდა ისიხისა: პირველი ცოლი უშვილოდ გადაეგო, მეორესთან თუმცა ერთი შვილი გაუჩნდა, მაგრამ მშობიარობის შემდეგ სულ ზერექვერაობდა, ლოგინს ლესავდა; ისიხი, ჯერ ისევ ყმაწვილი, სწუხდა ამ გარემოებაზე; მისი ბუნება ტოლს დაეძებდა არა სულის სანუგეშებლად, არამედ ქვენა გრძნობათა მოსაკლავად. ამისათვის ძლიერ შორს არ დაუტრია სიარული; სასწავლებლის კედლებშივე იშოვა სატრფიალო გულისა, გააბა მასთან ქსელი და ძალიან მალეც მოამწყვდია თვისი მსხვერპლი აღერსთა ბაღეში.

ზედამხედველი სასწავლებლისა ვერ სცხოვრობდა განწყობილად ისიხისთან; თუმცა იგიც, ზედამხედველი, ძველს წესზე იყო აღზრდილი და როზგისა და ცემა-ტყევის მოტრფიალე იყო, მაგრამ ტრფიალიც არის და ტრფიალიც: ისე არ უყვარდა, როგორც ისიხის, ისეთი მძაფრი არ იყო, როგორც ისიხი, ისეთი ცოფები არ მოადგებოდა ქათად ტუჩებზე, როდესაც შეგირდების დანაშაულს დაინახავდა, როგორც ისიხის. ზედამხედველს, თვალად ერთობ ულამაზოს, ნაზს, არ ესიამოვნებოდა ხოლმე, როდესაც ისიხი ქალებს და განსაკუთრებით მისს ლამაზს და ცუგრუმელო ელენეს თვალებს აუთამაშებდა და თვის დრუნხს მოშლილი ბუზიკასავით ააღრუტუნებდა. ზედამხედველს ეს უწამლავდა და უშხამავდა გულს; სწყინდა, რომ ისიხის, ამ თითქმის ყოველ მხრივ ულამაზოთა კაცსა, ქალებთან ბედი ჰქონდა. ალბად, — ჰფიქრობდა ხოლმე იგი, — ღმერთს ეს ერთი ნიჭი უჩუქებიაო და თავს მითი ინუგეშებდა ხოლმე.

ზედამხედველს და მის თანაშემწე ისიხის სასწავლებლის შენობის შუა ადგილი ეჭირათ, ამათ სადგომს შუაში დიდი და გრძელი დერეფანი ჰქონდა; ორთავეს სადგომი ოთახების კარებები ამ დერეფანში გამოდიოდა, ასე რომ ისიხი ხშირად, ღლეში რამდენჯერმე, ხვდებოდა ცუგრუმელო ელენესა და ისე

პლუტურად ჩაუპრუწავდა ხოლმე თვალებს ჩვენი ისინი ლამაზს ელენეს, რომ ისარივით გაუვლიდა ხოლმე მას გულში.

— ეს იმერელი სწორედ მებრძოლება, სწორედ! ისეთაირად ჩამითამაშებს ხოლმე თვალს, რომ სულ გულს ამიფანჯრებს ხოლმე, — ჰფიქრობდა თავისთვის ელენე და სულ იმის ნატვრაში იყო, რომ ხშირ-ხშირად დაენახა ისინი და მისი თვალებიდან გამონატყორცნი ისარივით გული შეაფანჯრებინა, მაგრამ უბედურობა ის იყო, რომ ისინი და ელენეს ქმარი ხომ ვერ იყვნენ და ვერ იყვნენ ერთმანერთში განწყობილად, ცოლებიც ერთმანერთსა სჯამდნენ რძალ-მულისავით. ამიტომ ერთმანერთთან სახლში მსეღეღობა არ ჰქონდათ. ამასობაში კი ისინის ჰკლავდა ელენეს ლურჯი თვალების ცქერა შორიდან, როგორც მსუნაგს კატას მალლა ჩამოკიდებული ძეხვი; ელენეც იწვოდა უცნაურის ცეცხლითა, რომელიც კი არ ნელდებოდა, თანდათან ღვივდებოდა და ძლიერდებოდა: დერეფანში შეხვედრის დროს კი ერთმანერთს მოიკითხავდნენ ხოლმე, მაგრამ ეს მშრალი „დილა მშვიდობისა“ და „სალამო მშვიდობისა“ არ აკმაყოფილებდა თვალებით მოარზიყევებსა. ისინის ქუდ-ბედი ჰქონდა დაბადებით დაყოლილი: ბედმა გაუღიმა; მისი ცალი ელისაბედ ლოგინად რომ დაწვა, ელენე, როგორც მეზობელი, იძულებული იყო ენახა მელოგინე ელისაბედი, ისინის მეუღლე.

— ქა, ჯერ სულ ორი დღისაა, და რა ლამაზი ბავშვია? სწორედ სულ პირ-წავარდნილი დედაა! — მიესაყვარლა ელენე ელისაბედსა, მიულოცა და უსურვა ბედნიერად და უვნებლად მოლოგინება, თუმცა კი ეს უკანასკნელი სურვილი ძალიან გულცივად გამოხატა.

— მაშ მე რომ დამგვანებოდა, რა შვილი იქმნებოდა! — ჩაერია ლაპარაკში ისინი; — შვილი დედას უნდა დაემგვანოს, მისავით ლამაზი უნდა გამოვიდეს.

— არც ერთი დედაა, რომ უფლის-ციხის ჯოჯოსა ჰგავს... თქვენ რომ დაგეგვანოთ, ვითომ რაო? — უპასუხა ელენემ.

— მე რა მოსაწონი ვარ... და აქ ისე მოიწმანა ისინი წელში, ისე მიიზნიქ-მოიზნიქა, თითქო ეს ამოდენა კაცი სულში უნდა ჩაუძვრეს ვისმესო.

— რაც შეეხება ვაჟ-კაცსა, რითი ხართ დასაწუნი.

— მაშ არა-და კაი შეილია!—სთქვა უგემურად ელისაბედმა,—რომელსაც ელენეს მისს ქმრისადმი მიმართული ტკბილი სიტყვები გულში არ ებიტნავა, თავი იქით გადიღო, რომ მოერიდებინა თვალები იმათთვის და თვისი უსიამოვნება ეგრძნობინებინა. ელენემ შენიშნა ეს, მაგრამ აინუნში არ მოიტანა, მაინც უსიამოვნოდ იყვნენ და ამაზე მეტი რა მოუვიდოდა.

— იჰ, კარგია შეილი!... ეხლა თქვენ ხლარ მოგწყინდებათ. ბრალი ჩემი, რომ ოთხ კედელში უა ვარ გამომწყვდეული.

— რა გული გაგტეხიათ! რამდენი ხანია, რაც ჯვარ-დაწერილი ხართ?—ჰკითხა ისინი.

— ხუთი წელიწადი.

— ჰმ! ხუთი წელიწადი!?... ჰმ! ხუთი წელიწადი ჩვენს ცხოვრებაში, ქალბატონო, ხუთი დღეა! შესაწუხებელი აქ რა არის? ჯერ დრო არ დაგიკარგავთ შეილიერებისა; თქვენ ჯერეთ ყმაწვილი ბრძანდებით.... აფსუსი კია, რომ თქვენისთანა ლამაზს ქმნილებას შეილი არ მიეცეს, რომ თქვენსავით ლამაზს არსებას კალთაში არ ათამაშებდეთ...

— ისინი!!... რაებს ამბობ! აქ არავინ გგონია თუ!—წამოწიწმატებით უთხრა ელისაბედმა.

— ღმერთანი, მართალს ვამბობ! რა, ელენე ლამაზი არ არის? არა, ტყუილს ვამბობ, მე ნუ მოგიკვდები, ჩემო ელისაბედ!—მისაყვარლა ცოლსა...—ელისაბედ, ელისაბედ! ერთი ქალაღდზე უკითხე, ელენეს მიეცემა შეილი თუ არა....

— რას ამბობ, კაცო, დედაკაცი ლოგინიდან ვერ დავძრულვარ, რა მემკითხავება... აკი შენც იცი, თუ ეგრე გენატრება მაგის შეილი, უკითხე თვით შენა.

— მე ბოშა დედა-კაცმა ხელის გულზე მიკითხა, რომ მოგეცემაო, მაგრამ ძალიან გვიანაო,—სთქვა ღიმილით ელენემ.

— შენი ქრმის ნაშენი კაი შეილიც იქნება, — ჩაიბუტბუტა ლოგინში ელისაბედმა. — თუმცა ეს ბუტბუტი ვერ გაიგონა ელენემ, მაგრამ იგრძნო კი, რომ ელისაბედმა კარგი არა სთქვა-რა მასზე.

— აი, მოდი გოკითხავ! — ისინი აიღო სათამაშო ბანქო, აურია ორჯელ-სამჯერ და დაუწყო შლა ქალალდსა... აი ეს აგურის ქალი თქვენა ხართ, მშვენიერი მხიარული ქალალდი გარტყიათ გარსა, გესიამოვნებათ რაშე, ე ჯვრიანის ექესიანი წინ რომ მიუძღვის — ეს კეთილი გზაა, მაგრამ ე ნაზუქის ხელმწიფე რომ არ გეშვებათ, ეს რის მომასწავებელია.

— ალბად ელენეზე სხვას ვისმეს უჭირავს თვალი, — გადმოსძახა ლოგინიდან ელისაბედმა.

— ჯა, უწინამც ღლე დამელევა, რომ ჩემი ქმარი არავისზე გავცვალო.

— არა, ძან კი ჩაგაცივდა და ე ნაზუქის ხელმწიფეი-და!

— იპ, თვალეზიც გამოსქყლეთია! — სთქვა ტუჩების აბზუკეთ ელენემ, თითი ამოჰკრა ნაზუქის ხელმწიფეს, ააბროწია-ლა ჰაერში და აგურის ქალს კი ზედ გულზე დაეცა.

— ხა, ხა, ხა! ელისაბედ, ელისაბედ! ერთი შეხედე, რა სასწაული მოხდა, — ჩაიკისკის-ჩაიღრუტუნა ისინი და ისეთის ქრჟოლეთ და ჟინით ჩააშტერდა ელენეს თვალეზში, რომ ელენემ უნებლიედ აარიდა ივინი, — მაგრამ ისინის შეხედვის ძალა ღრმად იგრძნო, ღრმად დააჩნდა გულზე, თითქო მისმა თვალეზმა მის გულში ჩააშუქა და ამოიკითხა მის გულის ფიცარზე დანაწერი საიდუმლოება. ელისაბედს კი ძლიერ არ მოეწონა ისინის ამგვარი ჭიხინი, მაგრამ ძალა არ ჰქონდა და გულზე მომდგარს ბოლმას გულშივე იტრიალებდა და იკლავდა.

— რა მოხდა, რა? — სთქვა ღელვისაგან გულ-აქშინებულმა ელენემ.

— სწორედ, შენ ნუ მამიკვდე, ვილაც კაცია მოწადინებული, რომ შენ უსათუოდ შეილი მოგეცეს და მოგეცემა კიდევ. ეს ცხვირი მომჭერთ, თუ არ ახდეს ეს ჩემი სიტყვები.

— ოჰ, ნეტავი მართლა ღმერთი ბრძანებდეს და შენც კოტა ცხვირს წაგაჭრიდეს ვინმე და რა უნდა, რომ არ მივცე, — სთქვა ოხუნჯურ კილოზე ელისაბედმა და გადმოხედა ისინის.

— იჰ, ქა! შენც რა დავემართა! ვაჟკაცს ყოველივე უნდა ვაჟკაცური ჰქონდეს, ის ხომ კარგია, რომ ზოგს ჭყუტა ვაშლივით აკრავს ცხვირი და არც კი უჩანს.

— არც ის ვარგა, რომ ზურნის ბოლოსავით ჰქონდეს გაშვერილი, ყველაფერი რიგზე უნდა ჰქონდეს ადამიანს.

— არ მოვწონვარ, არ მოვწონვარ ჩემს ელისაბედს, დღეს როგორღაც ვერ არის გუნებაზე.

ელისაბედს რა მოიყვანდა გუნებაზე, ისედაც ეჯავრებოდა ელენე, რადგან მასზე ლამაზი იყო, მეორეც ესა, კოტა არ იყოს, შეამჩნია, რომ ისინიმ ძალიან ყურადღება მიაქცია ელენეს და ერთობ ჟინიანად ელაპარაკებოდა.

— არა, ის ნაზუქის ხელმწიფე შენი მოკეთება, ძლიერ სურს, რომ შენ შეილი მოგეცეს.

— ბარემ სთქვი, რომ ის ნაზუქის ხელმწიფე მე ვარ-თქო, შენც ხომ გინდა, რომ ელენეს შეილი ეყოლოს, — უთხრა ელისაბედმა ისეთის კილოთი, რომ აგრძობინა ორთავეს თავისი უკმაყოფილება, მაგრამ ისინიმ და ელენემ, გატაცებულთ გაუმეღავენებელი ტრფობითა, ყურედღება არ მიაქციეს ელისაბედის წყრომას.

— შენ, მაგეების ლაპარაკს, „ვეფხის-ტყაოსნიდან“ წამიკითხო რამე და გამართო, ისა სჯობიან, — უთხრა კვალად ელისაბედმა.

— აბა, რა გინდა?... როსტევან მეფის ამბავი? — „იყო არაბეთს როსტევან მეფე, ღვთისაგან სვიანი“... — დაიწყო ისინიმ.

— არა, ტარიელის ხატავეთზე გალაშქრება წამიკითხე, იქიდან, ნესტან-დარეჯანმა რომ იხმო თავისთან და უთხრა, რომ მაგ ოხვრა-ვიშის ძახილს, ისა სჯობიან, წახვიდე და საგმირო საქმენი მიჩვენო, თუ ჩემი თავი გინდაო.

ისიხი მოჰყვა და, რაც კი შეიძლებოდა, ცდილობდა, რომ გემოიანად წაეკითხნა და მით ორი კურდღელი დაეჭირა: გული მოეგო თავისის ელისაბედისა და მიჯნურის გული დაეტყვეებინა. ელისაბედს ყურისგდებაში ჩამოედინა.

შეიქმნა ჟამი გაყრისა. ისიხი ფეხაკრეფით გაჰყვა დერეფანში „ცუგრუმელა ელენეს“; დერეფანში ბნელოდა, მხოლოდ ელენეს ოთახიდან ოდნავ გამოშუქდა სანთლის სინათლე; ისიხიმ მოიგდო ილღიაში ელენე, როგორც არწივმა ბატკანი, აიყვანა და ისე მაგრა მიიკრა გულზე, რომ ელენემ, თუმცა ბევრი იფართხალა, მაგრამ ეს ფართხალი უღონობისა იყო; დათვივით დალოშქნა და ისე გაერთო კოცნა-ხვევნაში ისიხი, რომ იქნება თავის წიაღში კიდევაც გაეგუნდა საბრალო ელენე, რომ უცაბედად შემოხეტებულის „მოკლე თედოს“, სასწავლებლის მსახურის ფეხის ხმას არ გამოეფხიზლებინა: მან წყნარად გაუშვა თავისის ბჭყალებისაგან ელენე, რომელიც ალალისაგან დარტიანებული ჩიტოვით ფართატით შევიდა თავის სადგომში.

XIII

ელენემ თითქმის პირველად იგემა ისეთი მხურვალე, ისეთი გაუთავებელი კოცნა-ხვევნა, ისეთი ჟინიანი აღერსი, როგორიც წინა ღამეს ისიხის წიაღში. თუმცა არც თუ ისიხი იყო გასაგიჟებელი რამ გარეგანის შეხედულობით და შინაგანის სილამაზით, მაგრამ მის ნაზს ქმარს ბევრით მაინც სჯობდა: ჯერ ერთი ისიხის მცხირე და გაუთავებელი კოცნა ელენეს სულ ერჩივნა მთლად თავის ქმარსა. საქმე ცარიელი კოცნა არ იყო, უნდოდა ეგემნა მისის აზრით, უფრო, უმაღლესი გრძნობა სიამოვნებისა და თავ-დავიწყებამდე მისცემიყო ამ სიამოვნებას, ეყურკუმელაენა ამ სიამოვნების მორევში, რომ გამძღარიყო. მაგრამ მისაწლომად ძნელი იყო: ქმარი მუდამ სახლშია, ერთი საათით თუ შევა კლასში გაკვეთილზე, ამიტომ ისიხის თავისუფლად ვერ შეხვდება; მიანდოს თვით ისიხის საშუალების გამოძებნა, თუ თვით გამოაკვარიქინოს საქმე, ამის გადაწ-

ყვეტის ბრძოლაში იყო, მაგრამ ისიხიმ იქმნება იმ ერთი ხვევ-
ნა-კოცნით მოიკლა თავისი ჟინი და ელენეს სახე მის გულში
სამულდამოდ არ აღიბეჭდა! მაშ ჯერ უნდა შეიტყოს ეს გარე-
მოება.

— ჩემს ავთანდილს, — ასე დაარქვა თავის სატრფოს ელე-
ნემ, — გაეუფატმანდები და წერილს მივწერ, ეს აღვილია, თე-
დოს ხელით კლასში შევეუგზავნი და მის გულის პასუხს შევიტ-
ყობ. დაიღო მუხლზე დიდი ხელთ-ნაწერი „ვეფხის-ტყაოსანი“,
მიჯდა ფანჯარასთან და დასწერა შემდეგი წერილი:

შაქარზე უტკბილესო ისიხი!

შენგან აღზნებული ჩემს გულში სიყვარულის ცეცხლი
თანდათან მიცხოველდება; შენ ჩემი ავთანდილი ხარ, გენაც-
ვალოს შენგან დამწვარ-დადაგული ელენეს ლურჯი თვალები;
შენ, რადგან თინათინი გყავს, მე შენი ფატმან ხათუნი გავხდე-
ბი, მიფატმანე გენაცვალოს ჩემი ლურჯი თვალები, რომელიც
შენმა ცხარე კოცნამ ერთიანად დამითუთქა. შენ ნუ გგონია,
მარტო შენ იცოდე „ვეფხის ტყაოსანი“. მე გამოგელაპარა-
კები ფატმანის სიტყვებით და ვინძლო მიპასუხობა:

„შენ გტრფიალევენ, — ისიხიჯან, — მკვრეტელნი, შენთვის საბრალოდ ბნდე-
ვარდი ხარ, მიკვირს, ბულბულნი რად არა შენზე ჰკრთებიანი! [ბიან;
შენი შევენება ყვავილთა აკნობს და ჩემიც ჰკნებიანი;
და სრულად დამწვარვარ, თუ მზისა შეუქნი არ მომესწრებიანი“.

რომ მნახო, ისიხიჯან, წუხანდელს აქეთ, ველარ მიცნობ,
სულ თვალებიდან გამოვიყარე; წარმოიდგინე, დღეს დილით
რომ სარკეში ჩაეხედე, თავი ველარ ვიცან. რა ვქნა?

„ღმერთი მყავს მოწმად, ვიშიშვი თქვენსა ამისა თხრობასა,
მაგრამ რა ვირგო დღე-კრულმან, სრულად გაყვრივარ თმობასა!
გული ვერ გასძლებს ნიადაგ შავთა წამწამთა სობასა,
და თუ რას მეწვიე, მეწივე, თვარე მივხდები ცნობასა“.

ვერ წარმომიდგენია, ისე უეცრად რად ჩამეჭრა გულში
შენი სიყვარული; რა ვუყო, როგორ მოვაგვარო, რომ მალი-

მალ შეგხვდეს და ტკბილად აფიტოკო ეს დამწვარი გული; აზრები მიფუთფუთებს თავში, სრულად მივხდილვარ ცნობასა, ფატმანისა არ იყოს.

„მე ვირე ამა წიგნისა პასუხი მომივიდოდეს,
 ვცნობდე, გინდოდე საკლავად, ან ჩემი გაგივიდოდეს,
 მუნამდის გავძლო სულთა-დგმა, გული რაზომცა მტკიოდეს,
 და სიცოცხლე, ანუ სიკვდილი გარდმიწყდეს ნეტარძი ოდის!

ჩემო ისიხი, მოუთმენლად მოგელი, შენმა პასუხმა ამ ჩემის დამწვარის გულიდან ამონაკვნესს სიტყვებზე უნდა გადმიწყვიტოს სიკვდილი ან სიცოცხლე.

მარადის და მარადის იქითაც შენი ელენე“.

ისიხი სულაც არ მოელოდა ამისთანა ცეცხლის ალით აღგზნებულს წერილსა. სიამოვნების ჟრუანტელმა გაურბინა მთელს სხეულში, იგი სრულიად აატოკა, მეტის სიამოვნების ნიშნად პირის წლაპუნი მოაყოლა, თითქო უდევს რამე და ჰლექავსო, მოაყოლა ხვენეშას, ცხვირმა ბანი მისცა და თვალე-ბი სულ ცრემლებით დაეგუდა.

— ჩამივარდა ხელში, მოვიკლავე ჟინსა, დავარჩობ ხვეენაკოცნითა და მის ქმრის ჯიბრს სულ მაზედ ვიყრი. მას ნუ ჰგონია, მე იგი მიყვარდეს, მე მხოლოდ მინდა გავძლე ლამაზის თვალეების კოცნითა და მტლაშა-მტლუშითა, — ფიქრობდა სიამოვნებას მიცემული ისიხი. ისიხიმ პასუხი არ დაუგვიანა ელენეს და იმ დღესვე გაეპასუხა.

ჩემო მტრედო, გვრიტო, ჩემო მიმინო ელენე!

შენი ავთანდილი მოგიკედეს, თუ ჩამოგრჩე და ისე არ გაიავთანდილო, როგორც ფატმან ხათუნს ენა-წყლიანმა ავთანდილმა. თუმცა დიდი ხოტბა მიძღვენ, ნახევარსაც ღირსი არა ვარ, მაგრამ მაინც ამოდენა კაცი შენმა წერილმა ისე ამათრ-

თოლა, როგორც სიო ხის ფოთლებს აათრთოლ-აათამაშებს
ხოლმე:

მოგეწერა, — ელენე-ჯან, — წავიკითხე შენი წიგნი, ჩემი ქება,
შენ მომასწარ, თვარე შენგან მე უფრო მჭირს ცეცხლთა დება,
შენცა გინდა, მეცა მინდა გაუწყვეტლად შენი ხლება,
და შეყრა არის პირიანი, ორთავეა რადგან ნება.

როგორც ტარიელმა ნესტან-დარეჯანის უსტარი თვალთა
დაიღო და მითი გული, სალმუნობით შეპყრობილი, დაუმა
და კაეშანი უკუ უყარა, ისე მე შენი უსტარი გულთან მი-
დეგს, — აბა თვალთა ზედა ვინ დამადებინებს, ხომ იცი რა ყა-
რაული მყავს სახლში, — თითქო შენ აკრავხარო ჩემს გულს,
ისეთს სიამოვნებას ვგრძნობ... რას სწუხარ, შეყრა ჩვენი აღ-
ვილია: როცა შენი ქმარი კლასში იქნება, მე მაშინ ვიდრო-
ვებ, მიწის მგელივით გაფრინდები შენ წინ, მიგიკრავ მტრედის
ხუნდივით გულზე და დავსტკბები შენით, შენც დასტკბები
ჩემგანით. სადამოობით ბნელს დერეფანში ხომ მუდამ ამოგი-
კოცნი მაგ ლურჯს თვალებსა.

შენის წამწმების ისრით დაჭრილი ისიხი“

ქვეყანაზე ყოველსავე ბოლო აქვსო, ნათქვამია; წუთი სო-
ფელი არავის შერჩენია. არ დარჩა გაუგებელი ისიხისა და
ელენეს ავთანდილ-ფატმანობა როგორც ელენეს ქმრისა, აგ-
რეთვე ისიხის ცოლისაგან. ანაზღეულად შეცვლა ისიხისაგან თვი-
სის ჩვეულებრივის ცხოვრებისა, დღისით ნადირობის მიტოვე-
ბა, ღამ-ღამობით ბნელ დერეფანში რაინდობა შეუმჩნევლად
არ დარჩა.

ელენეს ქმარი, რომელიც ისეც მტრულის თვალთა უტკე-
როდა თავის თანაშემწე ისიხის, ეხლა ხომ მისის მტრობით
მთლად გაიჟღინთა, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ; სულითა და
გულით შეუდგა ისიხის ჯავრის ამოყრას, სასწავლებლიდან
მის გაძევებას, თუნდა ეს ცდა მას თვის სიცოცხლედ დასჯდო-
მოდა. მარტო თვით იმისთანა მხეცს, როგორიც იყო ისიხი,

აბა სად გაუმკლავდებოდა; მოიფიქრა, გაუტყდეს ყოველისფერ-
 ში მეორე კლასის მასწავლებელს, — ქიშიშიად წოდებულს.

— ივანე, — უთხრა ფერ-წასულმა ზედამხედველმა ქიში-
 შას, — მე შენს მეტს ვერავის გაუტყდები, შინაური საქმე მა-
 წუხებს... ამ მამა-ოხერმა ისიხიმ ის არ მაკმარა, რომ სამსახურ-
 ში მიშხამავს სიცოცხლეს, არას აკეთებს; როცა გაცოფდება,
 დაერევა ბრალიანსა და უბრალოს და სულ ბღღვირს აღენს;
 შემოაკვდება ვინმე და საციმბირედ გამხდინა მეცა და მაგასაც...
 კაცო, ეს არ მაკმარა.... ჩემი სახლის გაუპატიურებაც მოინ-
 დომა!.... გაიყვანა კუთხეში ქიშიშია და ეს სიტყვები მძიმე-
 მძიმედ და ჩუმად ჩააწვეთა ყურში.

— ნუ მიბრძანებ, მამა-თქვენის სულის მზესა!

— მართალია, მართალი, — ხმა-მოდაბლებით განაგრძო ზე-
 დამხედველმა და თან აქეთ-იქით იხედებოდა, რომ არავინ შე-
 მამჩნიოსო ჩურჩულით ლაპარაკი და საიდუმლოს არ მიმიხვ-
 დნენო.

— ახლა? — იკითხა ქიშიშიამ.

— ახლა, ჯერ ერთი მინდა ძალიან გავტყვიზო და მერე
 ერთი კასრი ლაფი გადაეასხა თავზე, რომ კარში თავი ველარ
 გამოჰყოს.

— მე რა გიშველო! ხომ იცი, ისიხის ოთხი-ხუთი კაცი არ
 ეყოფა.

— „ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსაო“, უთ-
 ქვამთ ჩვენ ძველებსა; აი, რას გეტყვი, შენ ერთი-ორი მარჯვე
 ბიჭი მიშოვე.... ბევრს იცნობ, აქაური კაცი ხარ; დანარჩენი
 მე ვიცი.

— რაზან გამანდე საიდუმლო, უნდა ვიცოდე თუ არა
 ყოველივე; მეც მოგვხმარები, ერთ-ერთი ბიჭი მე ვერ მაჯო-
 ბებს... აი ჩემი აზრი: ორს კაი მარჯვე ბიჭს მოვიყვან, შევ-
 ხედეთ ამ ბნელს დერეფანში; მე ისიხის თავში ჯოხს დავკრავ
 და არა მგონია დამიმაგრდეს, ის ორი ბიჭი წამოაქცევენ და კაი,
 კაი როზგები მივარტყათ; შენ კასრი მზად გქონდეს ლაფითა
 და როცა აეუშვებთ და წამოიწეეს, ზედ თავზე გადაუშვი.

— ძალიან კარგი! სსსუუუ!!... დაათარა პირზე ხელი ქიშკით
მიშას და გაისტუმრა საქმის გამოსაწყობად.

ისიხი სწორედ ქერის ორმოში იჯდა; ცურაობდა, რო-
გორც ყველი ერბოში: მუდამ დღე ელენესთან ხუნტრუცში
ატარებდა დრო-ჟამსა ეს ამოდენა მხეცი-კაცი; ჯერ კარგად
არა ჰქონდა გული მოჯერებული, რომ თავზე მოულოდნელი
მეხი დაატყდა. ჩვენი ცრუ ავთანდილი, ბნელი დერეფნის რა-
ინდი, მამალი კატუნისავით გამობრძანდა დერეფანში და ნიშანი
მისცა ელენეს. ამ დროს მსხვერველა მოიღო რალაცამ ისიხის თავზე
და იატაკზე გაიშლარტა, მაგრამ უცებ მოცნობილდა, დაჭრი-
ლი დათვივით აბარგდა და ხელების ფათური დაიწყო ვისმეს
დასაჭერად; მისციდინენ დარეტოანებულს დერეფნის რაინდს
და წამოაქციეს; ბრაგუნზე და ყრუ ხმაურობაზე ისიხის სახლ-
ში ელისაბედმა, ისიხის მეუღლემ, კარებისაკენ მიაშურა და სან-
თელი გაიდევნა თან; ელენეს ელდა ეცა, უსათუოდ ჩემი ქმა-
რი წაეფეთა ბნელა დერეფანში ჩემთან მომავალს ისიხის და ან
ერთი წაიჩხნა, ან მეორეო; ესეც წამოვარდა და სანთლით კა-
რებისაკენ გამოეშურა. ელენემ და ელისაბედმა ერთად გამოა-
დეს კარები და გაასინათლეს ბნელი დერეფანი. სწორედ ეს
იმ დროს მოხდა, როცა ისიხის ხელი უშვეს და წამოსადგო-
მად დაოთხდა. სანთლის სინათლეზე ზედამხედველმა კასრში
მომზადებული ლაფი გადაასხა ისიხის და ქიშიშიამ დაამწყა-
ლობლა:

— განბანილხარ, ნათელ-ღებულხარ, მირონ-ცხებულხარ!

— უი, ქა! დადექით თვალებო! — ერთად შეჭკივლეს ელი-
საბედმა და ელენემ უცნაურს სურათის დანახვაზედ.

XIV

ც რ ღ ი ღ ე ბ ა

„უწესოებისა და სამსახურში დაუდევრობისა გამო დათ-
ხოვნილ არიან ჩემგან სამსახურიდან ზედამხედველი და მისი

თანაშემწეო“, — ეწერა სხვათა შორის უფროსისაგან მონაწერ ქალალღში. — ეს რომ წაიკითხა ზედამხედველმა, წაიტორტმანა და მაგიდასთან სკამზე ჩაჯდა; ქალალდი ველარ წაიკითხა ბოლომდის, რომ სრულიად გაეგო შინაარსი მისი; როგორც იყო მოცნობილდა, შუბლზე და თვალებზე ხელი გადაისვა, კოტა გადაუარა და დაათვა: „მხოლოდ ზედამხედველს სასწავლებლისას ხანგრძლივის სამსახურისა გამო ეძლევა ნება ერთის წლის ჯამაგირი მიეცეს და ამ ხნის განმავლობაში სხვა სამსახური ეძიოსო“.

— ჰო, ღმერთო, შენს მადლოს! — შეჰყვირა ზედამხედველმა. — მე, როგორც იქმნება, ამ ერთს წელიწადში სადმე შეეყობ თავს; წაბრძანდეს და ირიკაოს ჩემმა თანაშემწემ. კამეჩის მოქიდავე ხარ მაგარი რქები უნდა.

ხმა სასწავლებლის უფროსების დათხოვნისა ელდასავით გავარდა როგორც სასწავლებელში, ისე მთელს ქალაქში. შეგირდებმა დაჰკრეს ნალარა მაგილებზე და მიჰყამალაყზე გადადიოდნენ.

— ჰააა! ზოგი ეხლა დაგვროზგოს ი გაბერილმა ისინი-მა, — გაიძახოდნენ შეგირდები.

— კაცო, მე თვითონ ი ისინისა კი არ მეშინოდა! ი გოქის კუდივით დაგრეხილს ცხვირს რომ შევხედავდი ხოლმე, მაშინვე ენა მუცელში ჩამივარდებოდა... დასწყევლოს ღმერთმა, ცხვირი ბევრი მინახავს, მაგრამ მაგ ყალიბისა კი არა, სწორედ ჰოროტოტოს რომ იტყვიან, ის არის რალა! — მორთო თამამად ლაპარაკი თხუნელამ და სიხარულით პარტებზე დაკრულს ლეკურზე ერთი სხვანაირად ჩამოალეკურა.

იქ კრივობდნენ, აქეთ ჰიდაობდნენ და ბლლაძუნობდნენ, ზოგი კლასებს ამტვერებდა, რომ მასწავლებელი აღარ შესულიყო, ის ცარცის ნაფხვენში ამოსვრილს მჩერებს აბერტყავდა ამხანაგებს თავპირზე და ჰგუნგლავდა, ეს დიდის ხმით გაჰკიოდა და სანთელ-საკმეველს უგზავნიდა დათხოვნილს ისინისა. ერთის სიტყვით, ძალდი პატრონს ველარა სცნობდა და პატ-

რონი ძაღლსა; მთლად აირია მონასტერიო, რომ იტყვიან, სწორედ ის ამბავი იყო სასწავლებელში.

ინსპექტორად დანიშნეს მესამე კლასის მასწავლებელი „ბორად“ წოდებული. ამან შეჰკრიბა ყველა შეგირდები და გამოუცხადა მთავრობის განკარგულება; სასწავლებლის უფროსად, ზედამხედველად კი, რუსი დაენიშნათ.

— ბიჭებო, — რუსმაც იცის ცემა როზგითა? — იკითხა ყვავმა.

— აი, მეხი კი დავათხლიშე მაგ ბახალა თავზედა! შე ოხერო, სკოლაში ლამის დაბერდე, გვერდები დაბეჭილი გაქვს ჯდომითა და ამდენი ხანი ეგეც არ იცი, რომ როზგი რუსების მოგონილია, — უთხრა ყვავსა სტარშოიმ.

— რას ამბობ, კაცო, — დაექომაგა ყვავს თხუნელა, — როზგი ისიხიმ შემოიღო თურმე ამ სკოლიშიო; რუსები როდის იყვნენ აქა აქნობამდის მერე, სულ ქართველები არ არიან და ეგენი არა გვროზგავდნენ, მაშ სხვა ვინა.

— შე გამოყეყეჩებულო! როზგი რუსები სშემოდებულია; თვითონ სიტყვა „როზგი“ რუსული სიტყვაა, — სთქვა თავგამოდებით სტარშოიმ.

— შენმა თავის ხეთქამა, დიალ! რუსული კი არა, თათრული არ გინდა!...

— რუსულია, რუსული! — ჩემმა სახლის პატრონმა-რუსმა მითხრა, რომ რუსულიაო.

— ი-ი-ი-ი!... არა სკოდნია!... ი-ი-ი-ი!... — დასცეს კიჟინა მთელმა კლასმა სტარშოის, რომელმაც ყურში თითები დაიცო და დერეფანში გაფარდა.

— ჩუმიდ იყავით, თორემ ეხლავე წავალ და დაგაბეზლებთ, შემოპყვირა შეგირდებს სტარშოიმ.

— იიი!! — კვლავ დასცეს კიჟინა შეგირდებმა: — არა სცხვენიან: როზგი რუსული სიტყვააო!... იიი... სტარშოი კია! — ყვიროდნენ შეგირდები, რაც ძალი და ღონე ჰქონდათ.

გულ-დამწვარმა სტარშოიმ მოახსენა ახალს ინსპექტორს შეგირდების უწესობაზე. იგი მაშინვე მიიჭრა კლასში, შეგირ-

დებმა უცბად სუნგალი გაჰკრეს; კლასი გაბურული იყო მტკრი-
თა; ფანჯრები დაღებინა და უბრაძანა, იმ კლასში მოგროვილი-
ყენენ ყველა შეგირდები, რადგანაც ყველაზე დიდი კლასი ის
იყო. ყველა კლასის შეგირდები შეიკრიბნენ. ინსპექტორმა და-
იწყა.

— ბავშვებო, გეყოფათ ამდენი გიჟობა, ზარმაცობა და
კლასიდან გაპარვა; თქვენს მშობლებსა ჰგონიათ, ჩვენი შეი-
ლები სწავლაში თვალებს იწყალებნო. თუ არ ისწავლით,
დღეის უკან ისე არ მოგექცევიან, როგორც აქნამდე, მაშინვე
აიღებენ, ხაზს გაგისმენ და გამოგრიცხავენ, მერე საცა გინდათ,
იქ ირიკავეთ, თუნდა გაიპარეთ და თუნდა გადაიკარგეთ. ეხლა
როზგის ცემა აღარ იქნება, თუ დიდი დანაშაული არ ჩაიდინ-
ნა, არავის არ გავროზგავ. აი, დღეს-ხვალ ახალი სმოტრიტე-
ლი მოვა; საშობაოდ ეგზამენს გიზამთ ყველას და, ვინც კარგი
არ აღმოჩნდება, მაშინვე ხაზს გავუსვამთ, მისამარას ისწავლევით.
გამორიცხულნი ხომ მშობლებს სახლში ველარ მიუხვალთ, ხომ
სიცოცხლეს ჩაგამწარებენ. წადით ეხლა კლასებში და ჩემი
რჩევა გაიგონეთ, თორემ ცუდად მოგივათ ბოლოს საქმე.

შეგირდები თითქო პატარა ხანს ჩააფიქრიანა ახალის ინ-
სპექტორის ბორას სიტყვებმა, მაგრამ მალე გადაიყარეს გული-
დან და ისევ შეუდგნენ ხუმრობა ლაზღანდარობას.

— ეერაფერი საქმე მოუვიდა ჩვენს თხუნელას, ეხლა ურო-
ზგოთ როგორ გასძლებს?—სთქვა ერთმა.

— ჩვენა მერე, პატიოსნად გვაცინებდა ხოლმე, როცა
წააქცევდნენ, ენას გვიყოფდა და გვართობდა ხოლმე.

— დარდი ნუ გაქვთ,—უთხრა თხუნელამ,—კიდევაც იქ-
ნება გაროზგვა; ბრალი თქვენი, თორემ მე რა მიშავს.

— ბიჭო, თხუნელა, შე ოჯახ დაქცეულია, თუნუქა ხომ
არა გაქვს გამოკრული, რომ არა გტკივა ხოლმე.

— თუნუქი კი არა, ფიცარი არ გინდა! შე ოხერო, ბეე-
რის ცემით სულ დაბრუებული მაქვს ხორცი, კი ველარას
ვგრძნობ.

— აი ამოგაგდოს ღმერთმა, რას არ იტყვის ე თხუნელაი, — უთხრეს ამხანაგებმა და თითო ჩააფარეს თავში ალერსის ნიშნად.

— ვინ იცის, იქნება ისეთი ცემა იცის ი ახალმა სმოტრიტელმა, რომ თუნუქა კი არა, თუჯიც რომ გამოვიკრათ, შეატანოს.

— ნეტა რამოდენა კაცი იქნება ი ახალი სმოტრიტელი? — იკითხა ერთმა.

— აი ე სტარშოის სახლის პატრონი რო არის, აი ელი-საბედის ქმარი, მიტროფანაი, იმისთანა იქნება, — სთქვა ყვავმა.

— იმისთანა რად იქნება, შე ოხერო, შენა! მიტროფანა პრახვოსტა არის და ის კი სულ სხვა იქნება, — სთქვა ოროს-პოლლიმ,

— პრახვოსტა რა არის, ვითომ რაო?

— რა ვიცი, ი ელისაბედი, როცა გაჯავრდება ხოლმე, ი მიტროფანას სულ პრახვოსტას ეძახის ხოლმე.

— აი თქვე სულელებო! პრახვოსტა არ იცით, რა არის? — მოუქრა სიტყვა თხუნელამ.

— რა არის, რა არის? — მისცინდნენ შეგირდები.

— რა არის და: ჰაი, შე თხის-ტვინაო!

— შენ ეი, თხის-ტვინას მოგცემ მაგ კოსროში, — წამოუყვარდა თხის-ტვინა თხუნელას, ისეთას დაგანარცხებ, რომ ლაყი კვერცხივით გასკდე.

— ეეი, დაუსტვინე, შენს მეტი თხის-ტვინა არავინ არის მერე? შენ რად დაგისაკუთრებია ეგ სახელი.

— კიდეე! გაჩუმდი-მეთქი!

— შენ ნუ სცდები, ე ბაღნები აგლეჯინე პოხროსა და ბაკმანასა.

მართლა, თხის-ტვინას ჩვეულებრივად ამოეღო პატარა სარკე, იქყიტებოდა და თითოთ აჩვენებდა ორს შეგირდს, რომელნიც თხის-ტვინაზე ბეერად პატარეები იყვნენ, პოხრო მარჯვნივ უჯდა, ბაკმანა მარცხნივ და, რაც შეეძლოთ, აგლეჯ-

დნენ ამოსულს ბუსუსებს, რომ თხის-ტვინა ამხანაგებში დიდი არ გამოჩენილიყო.

— თუ ბიჭი ხარ და შენ იტყვი, რა არის პრაზვოსტაი, — მივარდა თხუნელა თხის-ტვინას და თვალებში მიაჩერდა.

— შე ოხერო, ვგეტ რომ არ ვიცოდე, მაშ რისთვისა ვდგევარ რუსთანა, უროკებს რომ არ ვსწავლობ, განა რუსულიც არ ვიცი, რა! პრაზვოსტა არის, შე ფინთო, შენაო... ჩვენი სმოტრიტელი კი ბლოლოროდნი იქნება.

— ჰაი და ყოჩაღ, თხის-ტვინა! რაები სკოდნია, ნახე თუ პირველობა არ დაიჭიროს ახალ სმოტრიტელთანა.

კიდევ ბევრს იყბედებდნენ შეგირდები, რომ ახალს ამბავს არ გამოერკვია ისინი: შემოიჭრა „ბორა“ — ინსპექტორი და გამოუცხადა:

— ჩუმაღ წადით სახლებში; ახალი სმოტრიტელი მოვიდა და ბრძანა, დღეს შეგირდები დაითხოვეთო და ხვალ ყველა ახალი ტანისამოსით გამოცხადდნენო. აბა წყნარად წადით, წყნარად.

XV

„მ ზ უ ღ ს ო ნ ა“

სასწავლებელში ახალი სული დატრიალდა; როზგის ისეთი უწყალო ხმარება აღარ იყო, როგორც წინა წლებში, მაგრამ მაინც იყო ხანდისხან ტანზე დაკვრა. სამაგიეროდ ხელისგულზე დაუწყეს უწყალოდ ცემა, მოკუმშულს ალყად დაქვრილს თითის წვერებზე; სცემდნენ სილას, აგლეჯდნენ ქოჩორს და აჩოქებდნენ ხანდისხან მთელ საათობით; ამას გარდა უსადილობას კარცერიც წაუმატეს; რაკი ტიტველ ტანზე როზგი მოისპო ახალის ზედამხედველის მოსვლით, ამეებს ვილა სჩიოდა: ეს მოვლენა სასწაულად ჩაითვალა ბავშვების ცხოვრებაში. ახალმა ზედამხედველმა მიაქცია ყურადღება იმ გარემოებას, რომ შეგირდებმა მესამე და მეოთხე კლასში ორის სიტყვის ერ-

თად გადაბმა არ იცოდნენ რუსულად, რომ წინადადება შევედგინათ: აბა მარტო სახელმძღვანელო წიგნების „აქედან-აქიზამდეს“ დასწავლით რას შეიგნებდნენ საბრალო ტანჯულ-ჯვარცმულნი შევირდები. ახალმა ზედამხედველმა, რომელსაც შევირდებმა მეტ სახელად ჩიბუხა დაარქვეს, რადგან ერთ თავად პირში გაუქრობელად ეჭირა პაპიროზი, უფრო სიგარა, და ეწე-ვოდა კლასში თუ გარედა, მესამე და მეოთხე კლასში დაური-ვა თითო წიგნი, რუსულ ენაზე შედგენილი ი. პაულსონისა-გან, კლასებში საკითხავად; ამ წიგნს შევირდებმა დაარქვეს „პაულსონა“*). დაავალა მასწავლებლებს, რომ კვირაში უსა-თუოდ ორი-სამი წვრილ-წვრილი ამბები, ლექსები დაესწავლე-ბინათ ბავშვებისათვის ქართულის ენის შემწეობით; ამიტომ მასწავლებლები ყოველ წინადადებას უთარგმნიდნენ და ისე ასწავლიდნენ რუსულსა. მასწავლებლებმა თავის მხრივ „სტარ-შოებს“ ჩააბარეს, რომ დაესწავლებინათ ხოლმე გაკვეთილი რუსულის ენისა და „ზამეჩანიეში“ ჩაენიშნათ. დატრიალდა ცეცხლი და ერთი საცოდაობა შევირდებში; აბა რას იქმოდნენ თითო წიგნით ორმოცს შევირდებზე; გამოვიდა ისევ ყვეყჩას „ჩეი ტი სინა“. მახსოვს, რომ ერთს კვირას მოვუნდით ოლო-ვესკის ლექსის დასწავლას—„დილის სიმღერა“ (УТРЕННЯЯ ПѢСНЯ). ახლა რა ცეცხლის კიდება იყო დასწავლაში. ჯერ მასწავლე-ბელი გვიხსნიდა, ვითომ დაგვასწავლიდა, მერე სტარშოებს მეო-რე დღისათვის შეუკვეთდა, რომ შევირდებს უსათუოდ სცოდ-ნოდათ. ვისაც შეძლება ჰქონდა, „სტარშოის“ მისცემდა რასმეს და ის, როგორც იქნებოდა, დაასწავლიდა.

აგერ მეოთხეში ვართ დავაუკაცებული შევირდები. „პაულ-სონამ“ სწორედ ბოლო მოგვიღო. ერთს დღეს მთლად უნდა ვიცოდეთ ის წყეული „УТРЕННЯЯ ПѢСНЯ“; ყველას გვაკანკა-ლებს, ფერი მიგვდის; შემოვიდა მასწავლებელი და სთქვა, რომ დღეს თვით ზედამხედველი შემოვა და ყურს დააუგდებს. ამან ხომ სულ აგვათახთახა ყველანი; თხუნელამ წასჩურჩულა ამხანა-

*) Книга для чтения и практических упражнений въ русскомъ языкѣ. Сост. I. Паульсонъ. ისე ერქვა და კიდევაც ჰქვიან ამ წიგნს. ავტ.

გებს, ამით კიდევ დანარჩენებს, რომ თუ როზგი დაგვკრან, რაც შეიძლოთ, იყვირეთო; ვინ რა იცოდა, თუ თხუნელას რა ჰქონდა სახეში. მასწავლებელმა ჯერ ორს სტარშოის ჰკითხა, როგორც იყო სთქვეს, მაგრამ თითო როზგი მაინც უშხუთილა ხელის გულზე, მაგრად არ იცითო.

— აბა, შენ ეი, დიდო ვირო! აბრუ დიდი გაქეს და შიგ ყრია რამე თუ არა, ადექ ზეზე? — შეუტია ტხის-ტვინას მასწავლებელმა. თხის-ტვინა ბაიბურში არ იყო. ვითომც იმას არ ელაპარაკებოდნენ, მაგრამ აქეთ-იქიდან შეგირდებმა წაჰკრეს და თხის-ტვინა გაცვებით ადგა, ვითომ ვერ შეიტყო, რომ მასწავლებელმა გამოუძახა გაკვეთილის სათქმელად.

— აბა, ჰო: დაიწყე, რა გვაქეს დღესა?

— „Утренняя пѣсня“-ი.

— ქართულადა სთქვი.

— დილის გალობა.

— გალობა კი არა — სიმღერა...

— დილის სიმღერა, — გაიმეორა შეგირდმა.

— ჰაი ყოჩაღ, ყოჩაღ! მერე?

— Встань по... по... ут... ут...

— ...ру, — დაათვა მასწავლებელმა.

— ру, — შეჰყვირა დიდის ხმით თხის-ტვინამ.

— შე ვირ-ოხერო — „ру“ კი არა по утру! — მასწავლებელმა ამ სიტყვის უკანასკნელს მარცვალზე ისეთ ნაირად აუმაღლა ხმა, რომ შეგირდებს ეგონათ ამ მარცვალშია მთელი ბედი და უბედობა ამ სიტყვისა მოქცეულიო.

— აბა ქართულად სთქვი: Встань по утру.

— „ადექ დილით“.

— მერე? Встань по утру-ს შემდეგ რა სიტყვაა, — რუსულად?

— დაჯექ, დაჯექ! — წასძახა უკანიდან თხუნელამ.

— დაჯექ! — წამოიძახა სულელმა თხის-ტვინამ, ნამდილად დარწმუნებულმა, რომ სრული ჭეშმარიტება სთქვა.

— ბიჭო-შვილო, შე ამოსაწყვეტის გვარისაე! ერთი და ფიქრდი, რას ამბობ და!

— ბატონო, ჩემი ბრალი არ არის; აი თხუნელამ წამომ-
დახა, ჩამაცივდა თქვით და მეც წამოვიდახე.

— შე ოხერო, მერე ქვევრი ხომ არა ხარ, რაც ჩაგდა-
ხონ, ის ამოიდახო; აბა მაგოდენა ვირი ხარ, ცოლი რომ
გყვანდეს, შენოდენა შეილები გეყოლებო; როგორ გაგროზგო
მაგოდენა მუტრუკი, სირცხვილიც არის, წამოგაქციოს კაცმა,
კლასში ვერც კი დაეტევი.... გამოიშვირე ხელი! ეს შენ, ეს შენ,
რომ კვლავ აღარ დაუჯერო სხვის ტრაკატრუკსა, და ერთიც
თავ-პირში გადაუშხუელა როზგის კონა. აბა ეხლა შენ, ბატო-
ნო თხუნელა, აბძანდით ერთი!...

— ბატონო, თვალები ჩაეიწყალე, მაგრამ ვერ დავისწავ-
ლე, — დაიწყო თხუნელამ და სწორედ ამ დროს შემოალო კა-
რი ზედამხედველმა. შეგირდები წამოცვიდნენ. მასწავლებელ-
მა მოახსენა, რომ გაკვეთილად დღეს რუსულის ენისა ოდოევ-
სკის ესა და ეს ლექსი აქვთო. თხუნელამ იხელთა და როცა
ყველა შეგირდები დასდნენ, ისიც ჩაჯდა და ცხვირი წიგნებ-
ში ჩაჰყო, მაგრამ ისევ ააბძანეს. რასაკვირველია, თხუნელამ
„ინჩიც“ არ იცოდა გაკვეთილისა.

— როზგი მაგას, — დაიძახა ზედამხედველმა, — თუმცა მე
როზგის ცემა არ მიყვარს, მაგრამ ამისთანა კერპს ზარმაცებს
ისევ ის თუ მოარჯულებს.

თხუნელა წააქციეს და ორი-სამი დარტყმის შემდეგ ისეთ-
ისეთი შეჭკივლა, თითქო სული უნდა ამოჰხდესო; იატაკზე
პროწიალი და ცურვა დაიწყო და თან ფურთხით ისელებდა
თვალებსა და ამხანაგებს, როცა კი მოასწრობდა, ენას უყოფ-
და. ამხანაგებმა, როგორც იყო, თავები შეიკავეს სიცილისაგან;
სულ ათი არ დაერთყათ თხუნელასათვის, რომ ზედამხედველმა
ააყენა. ალბად იფიქრა, ძლიერ ემწვავა შეგირდს და არა და-
ემართოს-რაო. იმ დღეს თხუნელამ თავი შესწირა ამხანაგებს:
თუმცა ოთხი-ხუთის მეტმა არ იცოდა გაკვეთილი, მაგრამ ზე-

დამხედველმა ველარ გაბელა გაროზგვა, ეტყობოდა გულ-ჩვილ-კაცობა.

— როზგს თავი დავანებოთ ტანზე, ისევ ხელზე ვცემოთ,— სთქვა მან.

იმ დღეს თუმცა გადაარჩინა თხუნელამ ამხანაგები, მაგრამ „პაულოსონას“ კი ველარ გადაურჩინენ; ტანზე იშვიათად-ლა სცემდნენ, მაგრამ ხელზე, ცხვირ-პირში, თავში მუდამ უშლაპუნებდნენ მასწავლებლნი. სხვას ყოველივეს თავი გაართვეს, მაგრამ ამ პაულოსონას ვერა დაუგვარეს-რა. სათითაო წიგნი რომ ჰქონიყოთ, კიდევ კარგი, მაგრამ ერთის წიგნით როგორ უნდა წასულიყვნენ იოლადა. აქაც თხუნელამ დაიხსნა ამხანაგები გაქირვებისაგან.

შეგირდები ჩავარდნენ საგონებელში: ამ ოხერმა „პაულოსონამ“ სწორედ სული ამოგვართვაო; რა ვუყოთ, როგორ დავიხსნათ თავიო,— ჰუიქრობდნენ საბრალოები. ერთს დილას თხუნელამ დაუარა თავის ამხანაგებს და უთხრა, რომ სადილის უკან კლასში ძალიან ადრე შეიყარნით, ერთი რამე მოვიგონე და მალე „პაულოსონას“ ასავალ-დასავალს ვედარავენ შეიტყობსო, ისეთს ალავას ამოვაყოფინებ თავსაო. შეგირდები ჰკვირობდნენ,— რა უნდა მოუხერხოს ამ წიგნსაო. იცოდნენ, რომ თხუნელა გაბოგონებაში ძლიერ ოსტატი იყო, მაგრამ აქ კი თავები დაჰკარგეს და ვერ მიაგნეს, თუ რას მოუხერხებდა „პაულოსონასა“. ყველა გულის-კანკალით მოელოდა დანიშნულს ვადაზე მისვლას კლასში; მხოლოდ დააფიცა კი, რომ „სტარშოებს“ არას გზით არ გააგებინოთ ეს საიდუმლო, თორემ დავიღუპებითო. შეგირდები თვალს ადევნებდნენ თხუნელას კლასში, ის ერთობ დაფიქრებული აქეთ-იქით დაძვრებოდა, თავისებურად არ ოხუნჯობდა, არ ეშმაკობდა და შეგირდებს არ აცდენდა სხვა-და-სხვა ეშმაკურის ხრიკებითა. ასე გასინჯეთ, თხის-ტვინასაც კი, რომელსაც ჩვეულებრივად პოხრო და ბაკმანა წვერებს აგლეჯდნენ, ყურადღება არ მიაქცია, თუმცა კი ორჯელ-სამჯერ მისმა ღმეკამ ბაღნების ამოგლეჯით

გამოწვეულის სიმწვავისა გამო მას საღერღელი აუშალა საოხუნჯოდ.

დადგა ის დროც, როცა თხუნელას საიდუმლოება უნდა გაეგოთ. შევირდებს ზოგს პურის ქამაც ვერ მოესწრო, ისე საჩქაროდ თქარა-თქურით მოიჭრნენ კლასში, რომ „სტარშოებს“ არ მოესწროთ.

— ბიჭებო, ერთ-ერთი დერეფანში დადექით... აი, ბიჭებო, ჩვენი დამღუპავი „პაულსონები“ ორთავე ხელში მყვანან, ისე მოვგუდე ამ ჩემს აბგაში, რომ სულ ქრისტე გავაცალე.... ჰაი, თქვე წყეულებო, რამდენი ცხელ-ცხელი როზგი მომხვდა ამის გულისათვისა; რამდენჯერ დაგვამწყვდიეს, არა ერთი რას გვერჩოდით, ჰაა!....

— აი დაგწყევლოს ღმერთმა! ბიჭო, საიდან იშოვნე, ისინი კია, აბა გაესინჯოთ!— მივარდა თხის-ტვინა, გადაშალა „Утренняя пѣсня“-ზე და წამოიძახა: აი, აი, ჩემი დამღუპავი!.... „Встань по утру, не лѣнись! мыломъ вымойся, утрись“...

— შე ოხერო, მაშინ გეთქვა ვერე!

— გამოტვინებულო ყვავო, ეხლა წიგნში კითხულობს და მაშინ ზეპირად ეკითხებოდნენ; ჯერ ეხლაც ჯლოყინით კითხულობს,—უთხრა ყვავს თხუნელამ და ერთი კარგი ჩაატარა თავში...—არა, ყველაზე მეტი მე მომხვდა ამ ოხერა „პაულსონასაგან“; თხის-ტვინამ არ იცოდა, მე გამროზგეს...

— რად მასწავლე მერე!... რომ არ გესწავლებინა, მაშინ ხომ მე გამროზგავდნენ. მაიცათ, სუთ!!. თხუნელ, თუ ძმა ხარ, გვიამბე, როგორ ჩაგივარდნენ ხელში ეს წყეული „პაულსონები“?

— სტარშოებს დავბარე; პერემენიაზე შევიბარე მესამეში და ვანუას—სტარშოის ამოვაცოცე აბგიდან, ჩვენ კლასში ჯერ სოლიკოს აბგა დაფჩხრიკე, ვერ ვიპოვნე, მერე კოტესი, ამასთან იყო... ახლა ამ წიგნებს უნდა ანდერძი აეუგოთ და მერე...

— დავმარხოთ ფეხის ადგილთან...

— ოროსპოდლო, დაიცა! თვითონ თხუნელამ იცის მაგისი.

— ჯერ ანდერძი ავუგოთ და მერე ქიაკოკოლა დავან-
 თოთ ამ წიგნებისა და ზედ ვიხტუნოთ.

— ჰა, ჰა, ჰააა!!— შესკდათ ერთბაშად ყველას სიცილი;—
 შენი ქირიმე, დედავ, რა კულიანია ეს ოჯახ-დაქცეული, ესა!
 თხუნელამ „შაქროს ქამარი“ საცეცხლურად გააკეთა, თი-
 თონ მღვდლად გაკეთდა, თხის-ტვინა, ოროსპოდლი, ყვავი და
 დანარჩენი მოანდერძე მღვდლად მორთო.

— სულთათანა აღსრულებულთა მართალთასა განუსვენე
 უფალო! განუსვენე, უფალო, სულსა მონისა ამის შენისასა, ჩე-
 ნის დამლუბველის, ცეცხლზე ნავთის დამსხმელის, ეშმაკის და-
 წერილის წიგნის „პაულსონისას“,— დაიწყო თხუნელამ და მთე-
 ლმა კლასმა ზედ დაურთო:

— განუსვენე უფალო ეშმაკის დაწერილს წიგნსა „პაულ-
 სონასა“.

თხუნელა გულ-მოდგინედ უკმევდა „შაქროს ქამრითა“
 პაულსონასა“. ბოლოს დაფურცლეს ორივე წიგნები, შეაყენეს
 გორასავით, დანა-კაჟით გააჩინეს ცეცხლი და წაუკიდეს; ფურ-
 ცლები აბურბურდა, ყველამ ზედ იხტუნა; ფერფლად ქცე-
 ული ფურცლები მიწმინდ-მოწმინდეს და გაიფიცნენ, რომ
 არავინ კრინტი არ დასძრას, წარბი არ შეიხაროს, თორემ
 აზრს აიღებენ და სულ ერთიანად დაგვრისხავენო. დაიწყო გა-
 კვეთილები. მასწავლებელმა მოჰკითხა სტარშოის პაულსონის
 წიგნი და უთხრა, რომ ახლა „КАКЪ ПИШЕТЪ КОТЕНОКЪ“ დავის-
 წავლოთო. ეცა სტარშოი კოტე აბგას, მაგრამ სად რა გინა-
 ხავს. თხუნელა კი თავჩაღუნული ზის, ტუჩებს იკვნეტს და
 ტუჩებზე მომდგარს ღიმს იმაგრებს.

— შინ დამრჩენია, ბატონო!— სთქვა გადაფითრებულმა
 კოტემ.

— ითხოვეთ სხვა კლასიდან?
 აღარც იქ აღმოჩნდა. აქეთ ეცნენ, იქით ეცნენ, ჩაიყლა-
 ჰა წიგნები. საქმე ზედამხედველამდე მივიდა. მან დაადგინა: ეხ-
 ლავე ოთხივე სტარშოები შეგირდების წინ დიდ დერეფანში

დაიროზგნენ, რადგან ყურადღება არა ჰქონიათო, და ^{ყველა} შეგირდმა გამოიღოს ფული, რომ ჰაულისონის წიგნი სათითაოდ გამოიწერონო.

XVI

პ უ რ ჭ ე ა ა

მამა პროკლე თვალაძეს ჩვენი მკითხველები უკვე ცოტათი იცნობენ წინა წერილებიდან, ახლა აქ მსურს ცოტა ვრცლად გავაცნო იგი. მამა პროკლეს შეგირდებმა „პურქყია“ დაარქვეს, რადგანაც იგი მუდამ აპურქყებდა, გადაფურთხების შემდეგ წვერზე უსათუოდ ხელს ჩამოისვამდა და მუჭში დაკუმშულის ხელსახოცით უღოეშებს მაგრა გადაიწმენდდა ხოლმე. პურქყია შუა ტანის კაცი ვახლდათ, წვრილი და თხელი; თავის ძმა ყვინჩილასავით, ამისაც მარჯვენა ლოყაზე ხალი ჰქონდა; თმა და წვერი თხელი, მუდამ სუფთად დაეარცხნილი, შუბლი ფართო და მაღალი; ყოველივე სახის ნაწილები ერთმანერთს შეესაბამებოდნენ, მაგრამ ელამი იყო და ეს გარემოება არღვევდა მისის სახის სილამაზეს და მიმზიდველობას; წინა კბილები ფაჩხატი ჰქონდა, ეგონებოდა ადამიანს კბილი აკლიაო, და როდესაც გაიცინებდა ხოლმე, კბილებსა და კბილებს შუა დარჩენილი ზიანი შავად გამოიციქირებოდა პირიდან და უგემურად ხდიდა მის სიცილს. კურსი გავთავებინა თუ არა რუსეთის სემინარიაში, პურქყიას მღვდლობა შეემოსა და სამატრაბაზოს სასწავლებელში გამოამწესეს მეოთხე კლასის მასწავლებლად; იგი ასწავლიდა საღმრთო სჯულსა, საეკლესიო ტიბიკონსა და ანგარიშს. თუმცა რუსეთში იყო გაზდილი, მაგრამ, როგორც მღვდლის შვილმა, საოცრად იცოდ ტიბიკონი, ქართული საეკლესიო წიგნების კითხვა, ვალობა. რუსულს როცა ლაპარაკობდა, ეგონებოდა კაცს, ნამდვილი რუსი ლაპარაკობსო; ქართულის ლაპარაკის დროს არც ერთს უცხო სიტყვას არ გაურევედა და ისეთის ლამაზის ქართულით ლაპარაკობდა.

კობდა, რომ სასოებაში მოიყვანდა კაცს. მისი მოსვლა სამატრა-
 ბაზოს სასწავლებელში ნათელის მოვლენა იყო იმ ბნელის წყე-
 დიადის გასაფანტად, რომლითაც მოცული იყო მთელი სასწავ-
 ლებლის ცხოვრება; მისი მოსვლის შემდეგ ცოტა ახალმა სი-
 ომ მოჰბერა სასწავლებელში; გულ-მოდგინე იყო; კლასს თა-
 ვის დღეში არ დააკლდებოდა; ყოველსავე გაკვეთილს ჯერ ქარ-
 თულად ახსნიდა, გაამეორებინებდა ნაჭიერს და ბეჯითს შე-
 გირდებსა და მერე რუსულად აღსნიდა ნაწილ-ნაწილ; შეგირ-
 დები სწორედ სმენად იყვნენ გადაქცეულნი; მეოთხეში თვით
 შეგირდები, ცოტა არ იყვის, ცნობაზე მოვიდნენ: არ ვარ-
 გა სულ ცუდლუტობა, ცოტა საბოლოოზედაც უნდა იფიქ-
 როს კაცმაო. კვირეში ერთხელ მამა პროკლეს საწერი გაკვე-
 თილი ჰქონდა გაწესებული: გვაწერიებდა პატარ-პატარა ამ-
 ბებს, სხვა-და-სხვა საგნების აღწერას; კვირეში ერთხელ საში-
 ნაო საწერსაც გვაძლევდა; ერთის სიტყვით, ისე გაართო შე-
 გირდები შეგნებულის სწავლებითა, რომ ზარმაცობას ანებეს
 თავი და რაც კი შეეძლოთ, სწავლობდნენ, და სწავლობდნენ
 განსაკუთრებით მის საგნებს. კლასში მამა პროკლე ძლიერ სას-
 ტიკი იყო, იგი გაცინებული არავის უნახავს; კლასს გარედ
 კი ამხანაგი იყო ბეშეგებისა: ქუჩაში თან გაჰყვებოდა, ემასლაა-
 თებოდა, ეხუმრებოდა პატარეებსა; შეგირდები, როგორც კრუხს
 წიწილები, ისე აედევნებოდნენ სასწავლებლის ეზოში, თუ ქუ-
 ჩაში და ყველა პირში შესცქეროდა, ყველას ჰსურდა მამა პროკ-
 ლეს ყურადღება მიექცივნა. მოვიდა თუ არა სასწავლებელში,
 მაშინვე ბრძოლა გამოუცხადა ძველის სისტემის სწავლებასა,
 აღიჭურვა როზგის წინააღმდეგ, მაგრამ ნათქვამია: ერთი მერ-
 ცხლის მოფრენა გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო და ერთი კაცი
 ქამაშიაც ბრალიაო, მარტო მამა პროკლე პირველ ხანებში
 ვერას გახდა, მაგრამ მაინც დაატყო, დაამჩნია თავისი გავლენა:
 თუმცა შეგირდებს კიდევ სცემდნენ, მაგრამ ისე უდიერად არა,
 როგორც მის დრომდე. მამა პროკლემ, როგორც ტიბიკონის
 მასწავლებელმა, წესად შემოაღებინა სასწავლებლის გამგეობას,
 რომ შაბათს და ყოველ უქმე დღეებში საღამოს ლოცვა ცის-

კრით შესრულებულიყო ერთ-ერთის სასწავლებლის ეს ასეც მოხდა. აარჩიეს დიდი ოთახი და მამანი: პროკლე და ბართლომე რიგ-რიგად ასრულებდნენ საღამოს ლოცვას ცისკრით, ყველა წიგნებს სლავიანურად თუ ქართულად შეგირდები კითხულობდნენ და იგინივე გალობდნენ. გარდა ამისა ყველა კვირა-უქმე დღეებში ორ-ორი შეგირდი იგზავნებოდა ქალაქის ეკლესიებში; ერთი მათგანი დიდ წიგნებს კითხულობდა, ხოლო მეორე მეჭამნებოდა. შეგირდები ისე დაიწრთვნენ ტიბიკონში, რომ ნამდვილ მეტიბიკონეებს, მონასტერში აღზრდილებს, არ ჩამოუვარდებოდნენ. მამა პროკლეს ძალიან მხარი დაუჭირა ახალმა ინსპექტორმა, „ბორად“ წოდებულმა, რომელმაც საუცხოვოდ იცოდა როგორც ტიბიკონი, აგრეთვე ქართული ეკლესიური კითხვა-გალიობა; თვით „ბორა“ კითხულობდა ხოლმე ხშირად ქართულად ეკლესიებში და ცხოველს მაგალითს უჩვენებდა შეგირდებსა.

თუმცა მამა პროკლე გაზაფხულის მერცხალი იყო, თუმცა მისის მოსვლით ახალმა სიომ დაჰბერა, სიომ ცხოველისმყოფელმა, სიომ სულისა და გულის მაცოცხლებელმა და გამხარებელმა, მაგრამ იგი, როგორც აღზრდილი და გამოზრდილებული ძველის სწავლის წესებში, მაინც ვერ ასცდენიყო ძველს სისტემას და, როცა გაჯავრდებოდა, უნებლიედ მიმართავდა ხოლმე სილას, სახაზავით ხელის გულზე ცემას, ხოლო ძლიერ იშვიათად როზგსაც, რომელიც უსათუოდ უნდა ყოფილიყო კი იმის გაკვეთილებზე. რომ შემოვიდოდა კლასში, ლოცვის წაკითხვის შემდეგ უსათუოდ მიუბრუნდებოდა მოწეს-რიგეს (დეჟურნს) და ეტყოდა:

— ხომ ყოველისფერი რიგზეა... როზგიც გაქვს?— და შეხედავდა ლუმელს, სადაც როზგები ეწყოა ხოლმე.

მამა პროკლემ ვერ მოშალა „ზამეჩანიე“, რადგანაც ახალი ზედამხედველი არ დათანხმდა; ისევ ისე იწერებოდა „აშე-ბა“ და „ზნაჟბა“, თუმცა ცემა აგრე რიგად არ იცოდა მამა პროკლემ და ცდილობდა როგორმე მის შესუსტებას, მაგრამ,

როგორც ვთქვით, მაინც მიმართავდა ხოლმე გაჭირვების დროს. ბოლოს დასძალა თავი და როზგი სულ უარ-ჰყო, და მის მაგიერად დაჩოქება შემოიღო; ძლიერ ზარმაცებს, კერპებს, როგორც იგი ეძახდა იმათ, რომელნიც ტყუილად ისხდნენ კლასში და არას აკეთებდნენ, წამოაჩოქებდა ხოლმე პარტებზე; გადაწყვეტილი იყო მისგან, როცა იმათ „ოში“ ეწერათ, — უნდა უშეველად პარტების თავზე დაეჩოქნათ.

მეოთხემდინ ბევრმა ველარ უწია, ბევრი ჩამორჩა და მეოთხეში უფრო რიგიანი შევირდები ბევრნი იყვნენ, მაგრამ უხეირონიც არა ნაკლებად; მამა პროკლეს ხელშიაც იყვნენ თხის-ტვინა, თხუნელა და ოროსპოლლი; აქვე მოჰყვა ის შევირდი, რომელსაც ზემოდ ერთ ალაგას ვუწოდეთ „დიკარა“ (ველურა). ეს შევირდი იყო ერთობ შავი, პროშიანი, თმა ჰქონდა შავი, როგორც გიშერი, ხუჭუჭი, როგორც ყირიმის ბატონის ტყავი, და მუდამ უბზინავდა, და ამიტომ დაარქვეს ამას „დიკარა“. იგი იყო მშვიდი, წყნარი და ამიტომ კლასიდან კლასში ათრევდნენ სამადლოდ. აი, აი ამ საწყალს „დიკარას“ სტარშოები თავის დღეში გაკვეთილს არა ჰკითხავდნენ, თავისით ავიდოდა და დაჩოქებდა ხოლმე პარტაზე, როგორც ის აქლემი, რომელთანაც პატრონი მივა ხოლმე თუ არა შესაჯდომად, მაშინვე ჩაიჩოქებს ხოლმე. ეჩოქა საათობით და არც კი ვინმე იცოდა, თუ „დიკარა“ კლასში იყო; როგორც მართლა ნამდვილი კერპი, ისე იღვა ჩოქზე უნძრევლად, უსიცოცხლოდ.

მამა პროკლე, „პურჰყიად“ წოდებული, თავისი ნათქვამის ბატონი იყო. ერთხელ გამეორების დროს ძველის ალექსის საღმთო ისტორია ჩუდაკოვის სახელმძღვანელოდან ნახევარი მისცა დასასწავლად. შევირდებმა ბოლოდან მეორე ნახევარი მოამზადეს, რადგანაც ახალი გათავებული ჰქონდათ და უფრო დარჩენილი იყო მესხიერებაში.

გაისმა ზარის ხმა. შევირდებმა ზმორება მორთეს: ოშიანებმა წამოიჩოქეს პარტებზე და ქოტებივით გადმოჰყვეს თავები.

— სუუთ!! პურჰყია მოდის, პურჰყია!...

— მოდის და ისე ჩავაბუღებულე ისტორიები, რომ სხვა-სხვა სხვადასხვებით ვიტყვი, — სთქვა თხუნელამ, რომელიც ბოლოს დროს ისეთ ნაირად შეეჩვია ზებირად დასწავლას, რომ ყველას აოცებდა, მაგრამ თუ გადასცდებოდა სიტყვას, სულ ჩაუცვინდებოდა სიტყვები, აერევოდა ხოლმე თავზე ბალანი.

— აბა შენ, — მიათითა დიკარაზე, — სულ არა იცი-რა დღესა?

„დიკარა“ სდუმდა. არც კი შეუხრია წარბი, თითქმის იმას არას ეკითხებოდნენ.

— მაშ ყური მაინც დაუგდე... აბა თქვენ ორნი გამოდით და ერთმანერთს რიგზე ჰკითხეთ ისტორიები, — და დაუძახა ორს შეგსრდას. შეგირდებმა შუა წელიდან დაიწყეს ისტორიის კითხვა და ბოლოსკენ მიჰყვნენ.

— ეს სადაური წესია? როგორ უკუღმა დაგისწავლიათ?

— ნახევარი გვიბრძანეთ, ბატონო, და ნახევარი დავისწავლეთ.

— მერე როდის გიბრძანეთ ბოლოდან დასწავლა, ან შუა წელიდან.

— ხომ ნახევარია, ბატონო!

— რაო? კიდევაც ბედავთ სიტყვის შებრუნებას? მე ის მაჯავრებს, რომ წესს არღვევთ; სულ რომ არ დაგესწავლათ, ის მერჩივნა წესის დარღვევას... როცა ეთქვი, ნახევარი დაისწავლეთ-მეთქი, უნდა თავიდან დაგესწავლათ და არა ფეხებიდან; რაღაც ყირამალობას თამაშობთ... დეჟურნო! როზგი გაქვს?

— გახლავთ, ბატონო!

— სტყუი, არა გაქვს! აბა შეიხედე ღუმელზე. — დეჟურნო შეხედა და შენიშნა, რომ როზგი არა სჩანდა.

— კიდევაც მატყუებთ? ხომ ნათქვამი გაქვთ, რომ როზგი უსათუოდ იყოს ხოლმე. არ გცემთ, მაგრამ მაინც უნდა იყოს... სტარშოი, გამოდი და კაი-კაი სიღები აქამე ამას ყბებში.

სტარშოი გამოვიდა და სილების ცემა დაუწყო აქეთ-იქით.
იქიდანა.

— არა, შენ სილის ცემა არ გცოდნია, — უთხრა პურჭყიამ სტარშოის. — აი მოდი, მე გასწავლი და მერე ისე სცემე ხოლმე. — აქ პურჭყიამ ისეთები უთაქა „სტარშოის“, რომ სულ ბარბაცი დააწყებინა და მერე უბრძანა „ღეფურნს“: წადი და ინსპექტორს სთხოვე, აქ მობრძანდეს, გამოგუცხადო, რომ თქვენ კლასში ჩემგან შემოდებულს წესებს არღვევთ. ჩემი სიტყვა უნდა წმინდად სრულდებოდეს ყველასაგან; მე მქვიან მასწავლებელი და არა თქვენა...

შემოვიდა კლასში პურჭყიასაგან ნახმოები ინსპექტორი — ბორა.

— იაკინთე იოსებიჩ! კლასში დისციპლანა როცა დაირღვევა, მასწავლებელს გუნება ეშლება, იგი მაშინ აირვეა და ველარ მასწავლებლობს, როცა ვიღაც ბაღლი, რომელიც შენ გაბარია, რომელიც შენ უნდა გაზარდო, სულის და გულის საზრდო შენ უნდა მიაწოდო, ფარშიობას დაიწყებს, არ დაგემორჩილება, აქეთ-იქით გაიწვა-გამოიწვეს, მაშინ ყოველივე დაინგრევა. შეგირდს თუ თვისი ნება გააყვანინე, თავს დაგაჯდება და აღარას გაგიგონებს; იგი ხელში უნდა გყავდეს, — დაიწყო პურჭყიამ, რომელიც თუმცა ცდილობდა სიწყნარით ლაპარაკსა, მაგრამ გაანჩხლებული იყო, მის ხმას ღელვა ეტყობოდა და, რაც კი შეიძლებოდა, მალ-მალ აპურჭყებდა კუთხეში.

— შე დალოცვილო, თუ ხელში დაჭერა გინდა შეგირდებისა, როზგის წინააღმდეგი რაღადა ხარ; მე შენი ვერა გამიგია-რა,

— განა მარტო როზგით შეიძლება შეგირდების ხელში დაჭერა, მათი ზნეობითი აღზრდა? უსათუოდ თუ როზგი არ უწყაპუნე, სხვა ღონე არა არის-რა? ე ბამბის ძველა გამოიძრეთ მაგ ყურებიდანა და!

— აგრემცა, ღმერთო! მაშ რაღად ჯავრობ, რომ რაღაც ალარ უნდა იყოსო, მე ამას გეკითხები მაინცა და ერთი ამის-სენი, რად დამიბარე, რა გინდა?

— მე ის მინდა, რომ შეგირდები უნდა წმინდად ასრუ-ლებდნენ იმ წესებსა და რიგსა, რა წესი და რიგიც აქვს შე-მოღლებული ამა თუ იმ მასწავლებელსა...

— მერე, მერე?

— მერე ისა, რომ მე ნაბძანები მაქვს, რომ „დეეურნს“ მაინცი და მაინც როზგი უეჭველად ჰქონდეს კლასში, ჰქონ-დეს იმიტომ კი არა, რომ მე მისი მომხრე ვიყო. არა! იმიტომ რომ ბავშვებმა რა შეხედონ ლუმელზე გადმოწყობილს როზ-გებს, მაინცა და მაინც რიდი და შიში ჰქონდეთ მისი, მარტო რიდი და შიში, გესმით, იაკინთე იოსებიჩი, თუ არა?

— ჰო, კარგი, მესმის, მესმის! განაგრძეთ.

— ამას გარდა, ვისაც „ზამეჩანიეში“ ოშა უწერია, უნდა იატაკზე დაჩოქილი დახედეს, ერთობ კერპი შეგირდები კი ზედ პარტაზე უნდა იყვნენ წამოჩოქილნი, აი როგორც ეს „დიკარა“ არის წამოჩოქილი.

— მოსაწონია, მშენიერია! სხვა?...

— მაცადეთ, თქვე დალოცვილო, პირიდან ხომ ვერ ამო-მგლეჯთ სიტყვებსა.

— მამაო პრულე, ჩვენ ამ ბაასს მოვუნდებით და საცაა ზარის დროც მოვა.

— სხვა ისა, რომ ჩემი ბრძანება უნდა სრულდებოდეს: მე ვუთხარ ამათ რუდაკოვის საღმრთო ისტორიიდან გაემეორებინათ ნახევარი...

— რატომ არ გაიმეორეთ, — ჰკითხა ინსპექტორმა ორს პარ-ტებიდან გამოყვანილს შეგირდსა, რომელნიც ისტორიის გა-კვეთილს უგებდნენ მასწავლებელსა.

— ნახევარი დავისწავლეთ, ბატონო.

— როგორ? თუ დაისწავლეთ, ეს საჩივარი რაღაა?

— მე ვუთხარ თავიდან დაესწავლათ ნახევარი, მაგათ შუადან აუღიათ და ბოლომდინ დაუსწავლიათ, ეს უკუღმართობაა, და უკუღმართობა საქმეში მე მეჯავრება.

— შე კურთხეულო! ეს რა გასაჯავრებელია: დღეს ასე დაუსწავლიათ, ხვალ თავიდან მოამზადებენ; თქვენთვის და საქმისათვის ხომ სულ ერთი და იგივეა?

— სულაც არ არის ერთი და იგივე; გაიგონე, რომ როდესაც შეგირდები თუნდა ძალიან უმნიშვნელო ბრძანებასაც არ ასრულებენ, არ დაემორჩილებიან ამ ბრძანებას, მაშინ ჰარმონია ირღვევა, მაშინ დისციპლინა მკვდარია, მაშინ შეგირდები თავს გავლენ.

— მე აქ ვერაფერსა ვხედავ გასაჯავრებელს.

— არ გინდათ და იმიტომ.

— ნახევარი გითქვამს,—ნახევარი დაუსწავლიათ; თავიდან არ დაისწავლეს დღეისათვის,—ხვალ დაისწავლიან.

— მაშ, თქვენ უწონებთ რაღა შეგირდებს ამ საქციელსა? ეგ უნდა ვიცოდე.

— კარგია ერთი, მამა-შვილობას, ნუ ფხუკიანობ იმერელივითა! აქ გასაჯავრებელს ვერასა ვხედავ.

— წაიკითხეთ ლოცვა,—შეუტია მამა პროკლემ და ერთი ისეთი გადააპურჭყა, რომ კედლის კუთხეში ჭყაბანი მოიღო.—მე აქ დამდგომი აღარა ვარ: როგორც გიწირნიათ, ისე სწირეთ; თქვენში არც კანონი ყოფილა, არც რაიმე წეს-რიგი და ვერც შემოიტანს აქ მას აღამიანი.

შეგირდებმა პირები დააღეს; პურჭყიას მუქარა ვერ გაიგეს და უძრავად ისხდნენ. ამ დროს პარტაზე დაჩოქილს „კერპს დიკარას“ წასთვლიმა და იატაკზე პლაკვანი მოიღო; ამან გამოაფხიზლა შეგირდები და ყველანი წამოცვიდნენ; „დიკარა“ მშვიდობიანად წამოდგა, გაიბერტყა გვერდზე აკრული მტვერი და როგორც კი დააპირა აჩაჩხვა ისევ პარტებზე დასაჩოქებლად, პურჭყიამ შეუტია და უთხრა, რომ დღეის უკან იატაკზე დაჩოქოს ხოლმე.

— წაიკითხეთ ლოცვა, მე კლასში ყოფნა არ შემძლიან, ისე ვარ აღელვებული.

— მოიცა, მამის თქვენის მზესა!... როგორ შეიძლება.

— არა, არ შემძლიან.... — ლოცვა-მეთქი?! — შეჰყვირა პურქყიამ.

„დექურნმა“ - შეგირდმა კლასიდან გასასვლელი ლოცვა „ღირს-არს ქეშმარიტად“ წაიკითხა; პურქყიამ მოჰკიდა ჯოხსა და ქუდს ხელი და კარებისაკენ გასწია.

— მამაო, რად ჯავრობთ, არ გადაეწყვიტოთ, რა ვუყოთ ურჩობისათვის ამ შეგირდებს! — უთხრა „ბორამ“

— რაც გინდა, ის უყავით; მე დღესვე ქალაქს ვგზავნი, რომ გადამიყვანონ აქედან, ან სულაც თავს დავანებებ, მაკლდეს აქაური ოცი მანეთი თვეში, მარტო მრევლში ვიქნები.

— მამაო პროკლე, მე ამათ „ბეზაბედად“ დავაყენებ ერთის საათით და ვუბრძანებ, რომ ყოველთვის მოაჩილნი იყვნენ თქვენის ბრძანებისა.

— არ შემძლიან.

პურქყიამ გაიბრახუნა კარები და გავარდა. მაინც თავისი დასრულა და ორი დღე კლასში აღარ მოსულა გაკვეთილებზე; თავისი ნათქვამი მაინც დასრულებინა: მისგან შემოღებული წესები კლასში წმინდად სრულდებოდნენ შეგირდებისაგან.

XVII

სოლიკო-ოსია

სოლომონ კვანჭახაძეს*) შეგირდები ეძახდნენ „სოლიკო-ოსია“. შესანიშნავი რამ სულიერი იყო ეს სოლიკო. დაბაღ

*) სოლომონ კვანჭახაძე ნამდვილი გვარია იმ შეგირდისა, რომელსაც ამ თავში ვასურათებთ; იგი ამ ჟამად ცოცხალი აღარ არის; საშუალო სასწავლებელში დიდი ნიჭი გამოიჩინა; თუმცა ერთობ ღარიბი იყო, მაგრამ, როგორც იყო, მოახერხა პეტერბურგში წასვლა და იქ სატყეო ინსტიტუტში შევიდა. პეტერბურგში

კლასებში შეუმჩნეველი იყო, მესამეში ცოტათი თავი იჩინა თავისის თავისებურობით, მაგრამ მეოთხეში ისეთი თავისებურობა, ორიგინალობა გამოიჩინა, რომ მთელი შეგირდების ყურადღება მასზე იყო მიქცეული. ტანათ წვრილი, წერწეტი, თავი ცოტა შეწოწლავებული, შუბლი გადაწეული, წარბი სწორედ კალმით ნახატს წარმოადგენდა, იგი ჰქონდა შავი, როგორც ყურქი, ხშირი და ლამაზად გაწოლილი თავის ალაგას, ცხვირი ნამდვილი ქართული—აი სურათი, სოლიკო-ოსისა“; როცა იგი იჯდა წყნარად, იმის თვალ-წარბის ცქერით აღამიანი ვერ გაძღებოდა, მაგრამ მაგიერში წრეს-გადასული, ბინძური აღამიანი იყო, ძნელად თუ იმისთანა ცინიკს მაშინდელს შეგირდებში შეხვდებოდა კაცი. მამა მისი იყო ოსების სამრევლოში მღვდლად. სოლიკო ოსებში იყო დაბადებული და თავის დედა-ენაზე არა ნაკლებ იცოდა ოსური ლაპარაკი; ტანზე ეცვა გრძელი ოსური ჩოხა, მასრებით მოწყობილი, ჩოხის ქვეშ ხან ჩითის, ხან შავი დიბეტის ახალუხი ეცვა, თავზე ეხურა ოსურივე ფაფახი, შარვალი კი განიერი, მაღალ ყელიან წაღებში ჩატანებული; წაღებზე ისეთ ნაირს ქუსლებს აკეთებინებდა, რომ სულ ბაკა-ბუკით დადიოდა და ქუსლების წვერებით სულ დაქვრეთილი იყო იატაკი; ამას ძირში იკრექდა, წინ კი ქოჩორს იყენებდა და გვერდებზე კიკინებს, როგორც ურიებმა იციან; თავს თავის დღეში არ დაივარცხნიდა, არც პირს დაიბანდა; სავარცხელის მაგიერობას უწყევდა მას გასაოცარი, რკინასავით მაგარი, ფრჩხილები, რომელიც გრძლად ჰქონდა დაყენებული; რაც უნდა მქრელი დანა ყოფილიყო, მის ფრჩხილს ჰწკაღს ვერ შეაგდებინებდა; თავი სავეს ჰქონდა წილით და მოკრუხებული იყენენ მის თავში

მას ხელს უმართავდა თავ. ა. მ. ერისთავი (გურული ერისთავიგანი), ეს ის ერისთავია, რომელიც ამ ჟამად, თუ არ ვცდები, ფოთის საურთიერთო ნდობის თავმჯდომარეა, როდესაც სოლომონ კვანჭახაძე პეტერბურგიდან დიდი ავადმყოფი ჩამოვიდა, გორში ჩემთან ცხოვრობდა; ავადმყოფსაც კი უზღავნიდა თავ. ერისთავი ფულსა. ბოლოს ერთად სამოც და ათი მანეთი გამოუგზავნა, რომ თავისთვის ეწამლნა, მაგრამ საბრალო სტუდენტი სოლომონ კვანჭახაძე სწორედ ამ დროს გარდაიცვალა ქ. ტფილისში და ის ფულები მის დამარხვას მოუანდომეთ. ეს გარემოება მე რვეულში მქონდა აღნიშნული.

ათასობით უფთო ცხოველები,—ტილები; ფუთფუთებდნენ იგინი როგორც ფუტკრები; ფულით შესდიოდნენ და გასდიოდნენ კიკინებიდან საქორესაკენ; საღორეში ხომ მათი ტევა აღარ იყო (საღორეს მდაბიურად კეფას ეძახიან). როდესაც ის წყეული ტილთა ხროვა აბორგდებოდა ხოლმე სოლიკოს თავში და გაუჩნდებოდათ არსებობისათვის ბრძოლა, სოლიკო ჩამოპკრავდა ხოლმე თავისს ბასრსა და მაგარს ფრჩხილებს და მწიფე თუთასავით სულ პანტა-პუნტით ცვივოდნენ პარტებზე დატუქუნულნი მცხოვრებნი სოლიკოს ზედა-სართულისა. როცა ძლიერ შეაწუხებდნენ ხოლმე სოლიკოს ცხოველები, მაშინ ფრჩხილებით ისე ჩამოივარცხნიდა თავს, რომ ზოგი სავარხლითაც ვარ დაივარცხნიდა ისე ლამაზად; მაგრამ ერთ წყებას რომ გაიყრევინებდა, მეორე წყება იჩეკებოდა და იზრდებოდა. ამასთან იგი საოცარი მეხსიერების აღამიანი იყო; რასაც კი წაიკითხავდა, ისე დაამახსოვნდებოდა ზეპირად, რომ თავის დღეში აღარ დაავიწყდებოდა. ის რუსული საზეპიროებიც კი, რომლიდანაც ერთი სიტყვაც არ ესმოდა ქართულად, მტკიცედ იყვნენ შთაბეჭდილნი მის ტვინში. საეკლესიო წიგნების კითხვა, ტიბიკონი, ყოველივე ეკლესიური წესები ზედ-მიწევნით იცოდა; წირვის, ცისკრის და საღამო-ლოცვის ჟამობას მუდამ ზეპირად ჰკითხულობდა საყდარში. როდის რა ტროპარი და კონდიკი იკითხებოდა; რომელიმე საუფლო დღესასწაული რომ დაემთხვეოდა კვირაობით, რა წესით უნდა შესრულებთლიყო ზოგიერთი საკითხავები,—მან სულ იცოდა. აი ამ უცნაურს სულიერს ამხანაგებმა დაარქვეს „სოლიკო-ოსი“. სოლიკო საყვარელი შეგირდი შეიქმნა მამა პროკლესი,—პურჭყიასი. შაბათ-კვირია და უქმე დღეებში დიაკვნის მაგივრად სულ ის დაჰყავდა პურჭყიას თავის ეკლესიაში. ყველა ამასთან ძალიან ხელლონიერი და მარდი ბიჭი იყო; ყვინჩილას შემდეგ მან დაიჭირა მისი ადგილი საკრივო ასპარეზზე; საშინელი კერპი და გაუტყეელი იყო; რკინის კეტი რომ გეცემათ თავში, წარბებს არ შეიბრიადა, არ მოერიდებოდა არავითარიმე განსაცდელს; რა იყო მისთვის დიდი საცხე, დიდი ტეხვრა-სიცივე! როგორც სი-

ცივეს, ისე სიცხეს ერთს ტანისამოსში ატარებდა; სიცვიდან აძაგდაგებული არ უნახავთ იგი ამხანაგებს; აძაგდაგებულს ამხანაგს რომ დაინახავდა, ზიზლით შეუტევდა, გალანძლავდა და ლაჩარს დაუძახებდა ხოლმე. ეკკლესიური კითხვა და ტიბიკონი რომ კარგად იცოდა, შიგვიერში გალობისა არა გაგებოდა; ყვავის ჩხაყილი ბევრად სასიამოვნო იყო მის სიმღერა-გალობაზე; ქართულად გემოიანად ლაპარაკობდა, მაგრამ ღმერთმა შეინახოს მისი რუსული ლაპარაკი; ისე ამტვრევდა რუსულს, ისეთს ადგილას დაარტყამდა ხმის ამაღლებას, რომ მსმენელს გულს შეუწუხებდა; რომ შესაძლებელი ყოფილიყო და ფეხები, ან ფრთები გამოხსნიყო სოლიკოსაგან წარმოთქმულ რუსულს სიტყვებს, ცხრა მთას იქით გადასცვივდებოდნენ, მაგრამ ვაი მათ, რომ ეს არ შეიძლებოდა! გაუდრეკელობასთან გასაქირში სოლიკო იყო პირდაპირი, გულადი, უშიშარი, საამხანაგო და სამეგობრო. ამხანაგის გულისათვის ცეცხლსა და ნავთში გაივლიდა, სასიკვდილოდ ამხანაგებისათვის თავს არ დაზოგავდა. თავის დღეში ამხანაგების დაცინვაზე არ გაჯაერდებოდა, და მათს სიცილს ფილოსოფიურად უცქეროდა.

სასწავლებლის პირდაპირ ერთმა ბერძენმა ფურნე გამართა. სხვათა შორის იგი გასასყიდად ბუბლიკებსა და იაღლოებს აცხობდა; შევირდები ამ ბუბლიკებსა და იაღლოებს ძლიერ ეტანებოდნენ. სადილოთ უკან, როდესაც მასწავლებელი დაიგვიანებდა, ან როცა მთელი კლასი უსადილოდ იყო ხოლმე დარჩენილი, შევირდები სანაძლეოს დასდებდნენ და ვინც წააგებდა, ის ყიდულობდა ან ბუბლიკებს, ან იაღლოს და უყაფდა ამხანაგებს.

ერთხელ მთელი კლასი ზედამხედველმა გეოგრაფიის უცოდინარობისა გამო უსადილოდ დასტოვა. მოხერხებულმა თხუნიელამ საოცარი სათამაშო გამოიგონა.

— ბიჭებო, ისეთს სანაძლეოს მოვიგონებ, რომ სიზმარშიაც არ გენახოთ, სიზმარშიო, — დაიწყო თხუნიელამ და თან თითს აქანქარებდა.

— აბა ერთი, აბა ერთი!!—და შემოეხვივნენ გარსს შვეტიცხელი
ლები.

— ბიჭებო! რას გამოვრჩეთ ამ სოლიკოს დასუქებულს
ტილებსა, მოდი ერთი სანაძლეოს მოვიგონებ; ლუწ-კენტი ვი-
თბმავოთ სოლიკოს ტილებითა.

— თფუ, თფუ, თფუ! შენი ოჯახი ამოაგლო ღმერთმა, შენი!
—უთხრეს ამხანაგებმა თხუნელას.

— თქვე ოხრებო, რას აფურთხებთ! იმის შექამანდს ხომ არ
გაქმევთ, ან ფლავსა; მოიცათ და!... ჩამოისვას სოლიკომ ფჩხი-
ლები, მერე დავთვალოთ ხოლმე, ლუწი ჩემი იყოს და კენ-
ტი ვისაც უნდა, იმისი იყოს. აბა თხის-ტვინა, აარჩიე, ვინც წა-
აგოს, იმან ბუბლიკები იყიდოს. ვისაც კი თითო-ორილა გრო-
ში გაქვთ, ყველა სათითაოდ უნდა შემოვიდეს სანაძლეოში,
თორემ ერთი ბრალი მოვა. აბა ჯერ მე და შენ, თხის-ტვინავ!..
აბა, სოლიკო, ჩამოისვი ფჩხილები.

— დაიცა, კაცო, ჯერ გავრიგდეთ: რამდენი გროში იყ-
ყეს თითო სანაძლეო.

— თითო გროში იყოს, თითო!... ხუთი ბუბლიკა მოვა,—
იყვირეს შეგირდებმა. და შემოეხვივნენ იმ ადგილას, სადაც სო-
ლიკო იჯდა.

— რათა შევილო, რათ ჩამოვისვამ ჯერ ფჩხილებს, ჯერ
მამირიგდით, მე რამდენს ბუბლიკს მომცემთ, — სთქვა ამაყად
სოლიკომა.

— ხუთში ერთსა,—უთხრა თხუნელამ.

— ნწარა, ყაბუღი არა მაქვს.

— მაშ რამდენი გინდა?

— ხუთში ორი მამეცით.

— ბეერია.

— მაშ არ იქნება.

— რას იტყვიოთ, ბიჭებო? — დაეკითხა თხუნელა ამხანა-
გებსა.

— ჯანი გავარდეს, ორი მიეცეთ.

— თხის-ტეინ, დაეწყეთ: ლუწი თუ კენტი?—სთქვა თხუნელამ.

— კენტი მე.

— აბა, სოლიკო, ჩამოისვი ფსხილები.

შეგირდები მიეხვივნენ იმ ალაგს, სადაც სანაძლეო სრულდებოდა, ერთი ერთმანეთს ეკიდებოდნენ ზურგზე, ერთმანეთის შუაში თავებს ჰყოფდნენ, ოღონდ კი ეს სასაცილო სერი ენახათ.

— უჰუ! ბა, ბა, ბა! ე ვერანები, რა კიტრებივით გორავენ და!

— სუ ოსური ყველითა და ერბოთი არიან დასუქებულნი, — ოხუნჯობდნენ შეგირდები.

— ერთი, ორი, სამი, ოთხი. ლუწია, მოვიგე, მოვიგე! აბა თხის-ტეინა, იყიდე ბუბლიკები.

— ახლა რა ვითაშაშოთ?...

— დაიცა, დაიცა!... ჯერ ერთი ეს ბუბლიკები გავათავოთ და მერე სხვას მოვიგონებ რასმესა, — დაიწყა კვალად თხუნელამ.

— იცი, ბიჭებო, მე რა ვისწავლე, — წამოიყვირა ოროსპოლლიმ.

— დაიკარგე, შენი არა ევარგება-რა. ისევ თხუნელამ, თხუნელამ, — სთქვა სოლიკომა.

— შენა, შეილოსა, იმიტომ ჰკერძავ თხუნელას, რომ შენს ბლარტებს კაი ბაზარი გაუკეთა.

— დაიცათ!... ესლა ტილების დოღი გავმართოთ. მაგრამ სოლიკოსი, კაცო, ერთობ დაკუტებულნი არიან, მარტო კოტრილოზენ და სადოლოდ არ გამოდგებიან... არა, თუ პატარა არ მოვამშვიეთ ე სოლიკოს ბიძაშვილები, არ გამოდგებიან, — დაიწყა სიცილით თხუნელამ.

— შენ ეი, ბიძაშვილებს მოგცემ მაგ კისერში, კიდევაც დაიცინები!

— ეე, სოლიკო, ვინ გაგიბედავს დაცინვას მამი-შენის შეილსა. ნწარ, რას ამბობ? იმათ კი ვენაცვალე ი თეთრ-ყირ-

მიზ სულშია, ისინი რომ არ ყოფილიყვნენ, დღეს ზუბლიკვით ვერ გამოვძღებოდით.... აბა, ერთი კიდეც, ერთი კიდეც! სანადლეოს ვინ იქერს, ვინა.

შეგირდებმა კვლავ შეჰქმნეს ყვირილი, კვილი, მისცვივდნენ სოლიკოს ადგილას და შეზედახორავდნენ, სცემდნენ ერთმანერთს თავებსა და გაჰქონდათ და გამოჰქონდათ ერთმანეთი. ამ ყვირილზე შემოვიდა ზედამხედველი, მისი თანაშემწეც და ზედ წაასწრეს.

— ღმერთო, შემიწყალე! რას შერგბით ამას?... ერთი შეხედეთ რასა ჰგავს ეს შეგირდი, — მიუბრუნდა „ბორას“ და უჩვენა სოლიკოზე; რამდენჯერ ვუთხარი, ეს ტანისამოსი გაეხადნა; მიიღეთ ზომა, რომ გაიხადოს; ან რა არის ეს შენი თავი; მოდი ერთი უნახე, რას უგავს.

— ბიჭო, შვილო! თუ ოსი ხარ, არც ოსი ხარ; თუ შეგირდი ხარ, არც შეგირდი ხარ... რატომ არ შეიკერავ სერთუქს? — უთხრა ბორამ.

— ვერ ჩავიცვამ.

— რატომ?!

— ამას ვარ დაჩვეული.

— აბა რომელს აცვია ჩოხა?

— მე ვერ ჩავიცვამ. — და სოლიკომ ჩაღუნა თავი, წარბები მოიხუშა და აღარც ერთს კითხვაზე პასუხი არ გასცა.

— ე თავი რალაზე გაგიტენია ამ ოხრებითა; მაგოდენა ვაქცატი ხარ, აგერ კურსი უნდა გაათავო ამ წელიწადში და საცა წახვალ, ვინც გნახავს, რას იტყვის, ჰა?... სწორედ ღორის ბარკალივით ჩაგსხილვია და ჩაგმატლებია თავი.... ხვალ აღარ გინახო, თორემ ვაი შენს დღეს!...

— ვაიმე, დავიღუპენით, ბიჭებო, დავიღუპენით! ხვალ დღი უნდა გამემართნა და დახე რა გვიყვეს, — წასჩურჩულა თხუნელამ აქეთ-იქით ამხანაგებს, რომელთაც სიცილი ვერ შეიმაგრეს თხუნელას ოხუნჯობაზე და შეჰქმნეს ფრუტუნნი. ფრუტუნმა იფეთქა და ღრმა და ხმა-მაღალ სიცილად გადაიქცა. სასწაელებლის უფროსები გაოცდნენ. გამოიკითხეს მიზეზი ამ უც-

ნაურის სიცილისა; შევირდებმა უჩვენეს ჩვეულებრივად თხუნელაზე, რომ ამან გაგვაცინაო. ააყენეს თხუნელა; თხუნელამ უამბო, როგორ ერთობოდნენ დღეს სანაძლეოთი და ხვალისათვის დოღს აპირობდნენ. უფროსებმა სიცილი ვერ შეიკავეს. თხუნელა ტუჩებს იკვნეტდა სიცილის შესაკავებლად და მხოლოდ წარბები უთამაშებდა, თითქო ტუჩებიდან სიცილის ნდომა მასზე გადავიდაო, ისე უხტოდნენ.

— რასა ჰგავს შენი საქციელი?... არა გრცხვენიან, მეოთხეში კაცი იყოს და საცინლად ადგებინებდეს თავს თავის ამხანაგებსა, მერე რისათვის?... სწორედ გითხრა, წარმოთქმაც კი მეძნელება... უცხო რომ მოვიდეს ვინმე და ნახოს მისი თავი, რას იტყვიან... ხვალ აღარ ენახოთ, გესმის? თუ კილევ ეგრე მოხვალ, დაგაქერინებ სტაროეებსა და მთელ თავზე ტილების წამალს წაგისვამთ და კლასებში აგატარ-ჩამოგატარებთ, რომ ყველას შეზიზღდეს შენი ბინძურობა, — უთხრა ინსპექტორმა და ორივე უფროსები გავიდნენ. ცოტა ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა კლასში, მაგრამ თხუნელა ვერ გაჩერდა.

— ე-ე-ე-ეჰ! — ამოიოხრა თხუნელამ ისე მაგრა, თითქოს გულ-ღვიძლი თან ამოადევნაო.... თქვე ოხრებო, თქვენ რომ არ აღრიალებულიყავით, უფროსები არ მოგვასწრებდნენ, ახლა წადით და ბუბლიკების მაგივრად ჩემი ფეხები ჭამეთ... შენი ჭირიმე, სოლიკო, მანამ გაგაყრევინებდნენ, ერთი-ორი წყვილი ჩამოაგდებინე კილევ, შევინახე ქალაღში, ხვალ ერთ დოღს მაინც გაემართავ, რომ თუნდ გამომრისხაენ. სოლიკო თავჩაღუნული იჯდა და ფიქრს მისცემოდა: ამ ტილებს ჯანი გავარდეს, მაგრამ ჩოხა რომ გამხადონ, რაღა მეშველებოა.

XVIII

გაუგებარა გაკვეთილი

ახლად დანიშნული ზედამხედველი ასწავლიდა მეოთხეში გეოგრაფიას და რუსულს ენას. რუსულის გაკვეთილებს, რასაკ-

ვირველია, შეგირდები შეჩვეულები იყვნენ; მაგრამ გეოგრაფი-
ამ სულ სულელები ამოჰხუთა; ახლად-ახალი საგანი იყო მეოთ-
ხელებისათვის, რადგან ძველად ამ კლასიდან იწყებდნენ გეოგ-
რაფიის სწავლებას; ყველა საგნებზე საძნელოდ ეს მიაჩ-
ნდათ, რადგან რიგიანი გადმოძქევი და ამხსნელი გაკვეთი-
ლისა არაინ იყო. ზედამხედველი ივანე პეტრეს ძე სწავლება-
ში ძლიერ ზარმაცი იყო, საგნებიც ერთობ ნაკლებად იცოდა,
ესე იგი, უფრო რომ გარკვევით გამოეთქვათ ჩვენი აზრი, მან
საგნები იქნება იცოდა, როგორც აკადემიაში კურს-დამთავრე-
ბულმა, მაგრამ სწავლება არ შეეძლო, გადაცემა სრულიად არ
უვარგოდა. ივან პეტრეს ძე განსაკუთრებით თვის ყურადღე-
ბას აპყრობდა გარეგნობასა: სასწავლებლის შენობა გადააკე-
თებინა, ეზო გაამშვენიერა, ხეები ჩარგო საგრილობელად, აღ-
არც იმდენი შინაური წვრილ-ფეხობა ირეოდა, განებიერებული
ვირიც გააძვეს, „მოკლე თედოც“ სამსახურს დაეთხოვა და
უფრო რიგიანი მსახური დაიჭირეს; კლასებში სისუფთავე იყო:
მუდამ აწმენდინებდა. მასწავლებლებს სთხოვდა. ყურადღება მი-
ექციათ რუსულის ენისათვის, გააჩინეს ბილეთები, რომ რუსუ-
ლი ელაპარაკნათ და გამართულიყვნენ; ვინც ქართულად და-
ილაპარაკებდა, მაშინვე ბილეთს მიაჩეხებდნენ ხელში; რომელ-
საც გაკვეთილების გათავების შემდეგ შერჩებოდა წყეული ბი-
ლეთი, იგი უსათუოდ უსადილოდ უნდა დარჩენილიყო ერთის
საათით.

ზედამხედველის მშვენიერი გარეგანი სანახაობა არ შეესა-
ბამებოდა მის სულის სიმშვენიერესა: ივანე პეტრეს ძე იყო
ბრგე, წარმოსადგეი ახალგაზდა კაცი, ლამაზის და ეშხიანის
სახისა; პირს სუფთად იპარსავდა და უღვაშები კოხტა გურუ-
ლივით ჰქონდა გაბზიკინებული; იცვამდა სუფთად და ყოველ
დღე სულ სხვა-და-სხვა ტანთსაცმელსა. მაგრამ ამ მშვენიერს
არსებაში კი შიგ არა ეყარა-რა: ქარაფშუტა, ჩქარი, გაუგება-
რი, სწავლებაზე ზარმაცი და მყვირალო. სულ ორს თვეს არ
გაუვლია ივან პეტროვიჩს გამომწესებიდან, რომ მან სატრფი-
ალო საგანი გაიჩინა ერთს ძველის ჩინოსანის სახლში და მა-

ლე ცოლად შერთვაც დააპირა მისი. ამ გარემოებამ ხომ სულ შესცვალა ივანე პეტროვიჩი: სრულებით გული არა ჰქონდა სწავლაზე; კლასის ქურნალში გაკვეთილის დაწერაც კი ეზარებოდა და მის მაგიერ, დეჟურნი შევირდი სწერდა, ხელი მისი, მისი გვარის მოწერა ორმა შევირდმა, რომელთაც ჩვენ ზემოდ პოხრო და ბაკმანა ვუწოდეთ, ისე ზედ მიწევნით შეისწავლეს, რომ ქურნალში ესენი აწერდნენ მის გვარსა და ის ჩერჩეტი ივან პეტროვიჩი სრულიად დარწმუნებული იყო, რომ მისი მოწერილი იყო. სწორედ იმ ხანებში მოხდა ივან პეტროვიჩის გამიჯნურება ჩინოსანის ქალიშვილთან, როდესაც გეოგრაფიის გაკვეთილები დაიწყო. კლასში გამოჰკიდეს გეოგრაფიული რუკები, რომელზედაც უნდა შეესწავლათ შევირდებს პირველდაწყებითი ცნობანი გეოგრაფიიდან, მაგალითად, რა არის ეკვატორი, მერიდიანი, ნაწილნი ქვეყნისანი და სხვანი. გაუგებარი გაკვეთილი შეიქმნა შევირდებისათვის იმ ხაზების ახსნა, რომლებიც გავლებულია გლობუსის მსგავს რუქაზე. თუმცა ივან პეტროვიჩი აღარ როზგავდა შევირდებსა, — ეს ამბავი იყო 1866 წელში, — მაგრამ თმის გლეჯა, რუქაზე თავის ცეცქვა, დაჩოქება, უსადილობა სულსა ჰხუთავდა საბრალო შევირდებს. ღმერთი იმითი სწყალობდა შევირდებს, რომ ივან პეტროვიჩი სულ ხუთ-ექვს წამს დარჩებოდა ხოლმე გაკვეთილზე და მერე გაიქცეოდა თავის მიჯნურთანა.

— თხის-ტვინავ, შენ დერეფანში გადი, წამოვიდეს თუ არა სმოტრიტელი, მაშინვე შემატყობინე, მე თუ იმას არა მოვუხერხებ-რა, დღესაც კიკინებს ამავლეჯს, — უთხრა თხის-ტვინას თხუნელამ, გავარდა გარედ, შემოიტანა საგველი ჩოთქი და კლასს დაგვა დაუწყო, ისე აამტვერა, რომ თვალთა წინა აღარა სჩანდა-რა. თხის-ტვინა კი დერეფნიდან ზეკრავდა.

— არიქა! მოდის, მოდის!

ივან პეტროვიჩი, რომელსაც მეტ სახელოდ ჩიბუხას ეძახდნენ, კოხტად გამოწყობილი შემოვარდა დერეფნში, პირში სიგარა ჩაეჩარა, ცალი ხელით ჯოხს ატრიალებდა; გამოაღო თუ არა კლასის კარები, მაშინვე შესდგა.

— რა არის ეს ამოდენა მტვერი?

— ეს არის ეხლა დაგავა „სტაროჟმა“, — მიახალა თხუნელამ.

— ფუი, შეგარცხვინოს ღმერთმა!... ისევ ის გაკვეთილი დაისწავლეთ ხელოსათვის... რა არის, ლორიც კი არ შეიგდება ამ მტვერში....

— სახლში გიახლოთი? — ჰკითხავდნენ შეგირდები, რომელნიც მზად იყვნენ კლასიდან გასაფრენად.

— სტაროჟი, „პაულსონა“-დან წაუკითხე რამე, მანამ დარეკავდნენ.

იმ დღეს გადარჩნენ გაუგებარს გაკვეთილს; თხუნელას ხერხმა ბევრჯელ გადაარჩინა; ახლა თხის-ტვინამ იკისრა კლასის გვა; როცა კი წამოვიდოდა „ჩიბუხა“ კლასისაკენ, მაშინვე ჩოთქს დაავლებდა ხელს და გვას შეუდგებოდა; ჩიბუხასაც ის უნდოდა, — გაჰკრავდა სატრფოსაკენ. მაგრამ ხშირად ამტვერებაც არ სჭირდებოდა; როცა კი საღერღელი წასვლისა აშლილი ჰქონდა, შემოვიდოდა გამოწყობილი ჯოხით, პალტოთი და სიგარითა, დაჯდებოდა სკამის კინწიბუროზე გასაქცევ ჩიტსავით და დაიძახებდა:

— ხორბალაძე, (გვარი იმ შეგირდისა, რომელსაც „დიკარას“ ეძახდნენ), გაკვეთილი სთქვი.

„დიკარა“ წამოდგებოდა კი, მაგრამ გაკვეთილი სხვებმა რომ არ იცოდნენ, იმას საიდან ეცოდინებოდა, როდესაც არც ერთი გაკვეთილი მის დღეში არა სცოდნია.

— არ იცი?

— არა, და ამ „არას“ ისე გაპარებით იტყოდა, რომ მისი ტუჩების იქით აღარ მოისმოდა.

— მაშე ყველანი უსადილოდ დარჩით.

ასე ატარეს შეგირდებმა პირველი გაუგებარი გაკვეთილი გეოგრაფიისა, მაგრამ განსაცდელს მაინც ვერ წაუვიდნენ. ერთს საღამოს ნაწყენი მოვიდა სახლში ივან პეტროვიჩი, ისე ნაწყენი, რომ მეორე დღეს ჩვეულებრივად აღარ წავიდა სატრფოს-

თან; კლასში შესვლა თუმცაღა ეზარებოდა, ხან იქით მიდგა, ხან აქეთ მოდგა, იქ „სტოროქს“ დაუწყო ლანძღვა-გინება, აქ გარედ გამოსული შეგირდები კარცერში გაგზავნა. მაინც შევიდა კლასში.

— ხორბალაძე, გამოდი რუკასთან.

ხორბალაძე-დიკარა ზღაზვნით ადგა, ბაიბურშიც არ იყო. დადგა შტერივით.

— გამოდი-მეთქი!... რაო, არ იცი?... დღეს შენ სარაიაში დაგამწყვდევ სალამომდისა, გამოდი, დაიჩოქე!

— გამოდი შენ,—დაუძახა ოროსპოლლის, რომელიც გავიდა და დადგა რუკასთან.

— ხედავ შენ მაგას?

— ვხედავ.

— რა არის ეგა, ამისთანა ქალაღდს რა ჰქვიან?

— ქარტა ჰქვიან.—ეს ტერმინი, რასაკვირველია, იცოდნენ და ოროსპოლლიმ თამამად მიუგო.

— შუაზე დიდი ხაზი რომ არის გავლებული, მაგას რა ჰქვიან? ოროსპოლლი გაჩერდა, აათვალიერ-ჩაათვალიერა, ჰხედავს, რომ ერთი დიდი ხაზია გავლებული თავიდან ბოლომდის, ზემოდან-ქვემოთკენაც არის ხაზები; იფიქრა, ამ პირდაპირ გავლებულს ხაზზე მეკითხებაო, მიაშტერდა და დაინახა, რომ სწორედ ამ ხაზთან აწერია სიტყვები: „ЖАРКИЙ ПОЯСЪ“ და წამოიყვირა:

— ამ ხაზსა ჰქვიან „ЖАРКИЙ ПОЯСЪ“ (ცხელი მხარი).

— რაო, რაო? ვინ გასწავლა შენ ეგა?

— აი ამ ხაზს ზემოდან აწერია.

— არა გცოდნია... აბა მითხარი, რასა ჰქვიან ეკვატორი?.. მიჩვენე მაგ რუქაზე—ეკვატორი რომელია. შეგირდი სულ დაიბნა; ატარა თითი რუქაზე, ხან იქ დაადო, ხან აქ, მაგრამ არც ერთი არ გამოდგა ეკვატორი. ივან პეტროვიჩი წამოდგა და ზედ რუქაზე მიუცეცქვა თავი. შეგირდებში შიში ჩაეარდა; ყველას ოროსპოლლის ბედი ელოდა. შენც დაიჩოქე, მინამ გა-

კვეთილი ვათავდებოდეს და მერე უსადილოდ დარჩი... ცათ, ნუ იყვირებთ, ეხლავე შემოვალ და სისწრაფით გავიდა კლასიდან.

— აი წასვლა შენი და აღარ მოსვლა! — მიაძახა თხუნელამ; — ახლა ჩემი რიგია; ოროსპოლლის შემდეგ მე ვზივარ.

ივან პეტროვიჩი მალე შემობრძანდა, კბილებში გაჩაღებული სივარა ეჭირა; შემოაღო თუ არა კარები, ერთი უცნაურად დაიღრიჯა და წამოიძახა კარებიდან.

— ფუჰ, ფუჰ! ვის აუყროლებია, ვის აუყროლებია! — თხუნელამ ისარგებლა ამითი და თავისთან მჯდომს შევირდს ისეთი წაჰკრა გვერდში იდაყვი, რომ ვეება შეაყვირა. „ჩიბუხამ“ შეჰნიშნა ესა და დაუყვირა: სწორედ თქვენ იქმნებოდით, გადით გარედ და მინამ არ დარეკონ, თქვენი ფეხი არა ენახო კლასში, თორემ მაგ ფეხებს ზედ შემოგამტვრევთ, თქვე მყარობო, თქვენა! თხუნელას და მის ამხანაგსაც ის უნდოდათ, წამოცვინდნენ და ერთს წამს გაჰქრნენ კლასიდან. მთელმა ამხანაგობამ გულში შენატრა იმათ ბედსა: ისინი წმინდა ჰაერზე გავიდნენ, ესენი კი ჯოჯოხეთის ალით იწვიან; ეხლა თხუნელა იქიდან ნიშანს გვიგებს და უყურე, რამდენს დაგვცინებსო.

— შემდეგო, — დაუძახა თხუნელას შემდეგ მჯდომს შევირდსა. გამოდი... აბა მერიდიანები მაჩვენე, რასა ჰქვიან მერიდიანი? მიჩვენე კუნძული ფერრო?... არც ერთი არ იცი, რატომ, ჰა? — უცეცქევა ამასაც რუქაზე თავი და ისე ააწიწკნა ყურები და კიკინები, რომ ყურებმა სულ წითლად დაუწყა ღუილი.

ვინ რას იტყოდა, როდესაც რუქას პირველად ჰხედავდნენ და ძე-ხორციელს ადამიანს არ უჩვენებია რუქაზე არც ეკვატორი, არც მერიდინი, არც სხვა რამე. ჩვენების გარდა არაფის არ აუხსნია, თუ რას ჰქვიან ეკვატორი, მერიდინი და სხვანი. მაგრამ ამისი მთქმელი ვინ იყო; შევირდებს ეგონათ ასე უნდაო, ჩვენ აღბად უგუნურები ვართ და ამ ფილოსოფიას ვერ მივხვდებითო; ივან პეტროვიჩი ბატონი იყო და ვინ

რას მოჰკითხავდა იმ უბედურს დროში, როცა რევიზორი მართო ეგზემენიების დროს მოვიდოდა, შევირდებს გამოცდაზე დაესწრებოდა და გასწევდა ისევ თავის გზაზე. ისე გაათავეს შევირდებმა გეოგრაფია, რომ არაერთაბრემ ცოდნა არ შეუძენიათ, განსაკუთრებით პირველის ნაწილიდან. მხოლოდ ზოგიერთმა შევირდებმა ზეპირად თუ დაისწავლეს რამე ~~აბოღაგ-სკის~~ გეოგრაფიიდან რუსეთის შესახებ, სხვა არაფერი; თავისით ეძებდნენ რუქაზედ გუბერნიებს, ქალაქებს და შესანიშნავ ადგილებსა.

XIX

დამდეგ ენკენისთვის დღეებია; მზე სასიამოვნოდ ათბობს ქვეყანას; დიდი მოძრაობა და ფაცი-ფუცი აქვთ ფრინველებს; არც თუ მიდიან ჯერეთ სამშობლო ქვეყანაში, არც თუ აქა აქვთ სადგომი პირი; ხალხიც ფაცა-ფუცობს. სართვლოდ ამზადებს ქვევრებს და ქურებს, სხვა-და-სხვა საღვევლოს ინახავს საზამთროდ, გასაყიდად, საფეშქაშოდ; ვენახებში ჰურძენი მწიფდება, ლუის ყვითელ-წითლად; ქალებში ტყის პანტა შემოდის, კუნელი დაშავდა და დამწიფდა, კვრინჩხსა და შინდს ხომ ლეყა არა აქვს. ქალაქ სამატრაბაზოში ქარავეანი და ქარავეანი მოდის ურმებისა სამაჩაბლოდან და მიეზიდებიან დედა-ქალაქს ტფილისში გასაყიდად. დილაა მშვენიერი მზიანი, თბილი; ქუჩაზე გამოვიდა აბგით შევირდი; შეხედა, რომ მიდიან ურმები, ხილის გოდრებით დატვირთულნი; მიიბრინა ერთ ურემთან, შეიქყიტა გოდრებში, დაინახა ყვითლად დამწიფებული ხეჭეჭური, თვალები აუთამაშდნენ, კბილებმა კაწკაწი დაუწყა მელიასავით, მაგრამ ღონე არ ჰქონდა გამოღებისა: პატრონი გვერდზე მოსდევდა დიდის იფნის სახრითა. დაუცადა ბოლო ურემს და გაჰყვა უკანა; ატანა ხელი და როგორც იყო ერთი ხეჭეჭური გამოაძრო გოდრიდან, პირი ჩაიგემრიელა, მეორეც გამოაძრო; წინ შემოხვდა მეორე ამხანაგი; ამანაც მიჰბაძა პირველს და გაჰყვნენ ურმებსა, კარგა დაშორდნენ სასწავლებელსა.

— მოდი, ბიჭო, დღეს მაინც ამ ოხერ გეოგრაფიის გაკვეთილს ვერ გადაურჩებით; გავიდეთ ქალაში, ისეთი მწიფე შინდი ვიცი, რომ ქამით ვერ გაძღება კაცი, იქიდან ხიდისთავის ვენახებში გავიდეთ და ყურძენიც ვიზურგოთ.

— იპ, რა კარგად მოიგონე; წავიდეთ, — უთხრა მეორემ და შეუდგნენ გზასა.

თხუნელას ამ დილას ძრიელ აღრე გაეღვიძა; ძილში ეკვატორი და მერიდიანი ჩაჰყვა და ძილი გაუფთხო; ატრიალა თავში გეოგრაფიის გაკვეთილი, მაგრამ ვერც თავი გაუგო, ვერც ბოლო. ერთი საშინლად გააზმორა; გადატრიალდ-გადმოტრიალდა ლოგინში და იფიქრა: მოდი დღეს არ წავალ; მაინც ივან პეტროვიჩი გაკვეთალზე არ შევა, თუ შევა, ერთს წამს გაჩერდება, მაგრამ ოხერი ბედისა ვარ, ვაი თუ მაშინვე მე მომიკითხონ. ნწარა! წავალ. ხაზი არ გამისვან და არ გამოძრისხონ ამ სიკეთის დროსა, თორემ მამა-ჩემს ვინ მიუვა სახლში... უუჰ! რა მეზარება, ჩემს დღეში ასე არ დამზარებია წასვლა, გული მეუბნება, რომ დღეს ჩიბუხა ცემით ამოგვხოცავს... მოდი ერთი ქალაში წავალ, ამ ოხერს ობოლად გსკავს წავიღებ თანა და იქნება ამ ჩემს სატიელო თავში შევიდეს როგორმე ის ოხერა მერიდიანი... გასწია ქალისაკენ.

თურმე ნუ ბრძანებთ, თითქმის ყველა შევირდს ამ აზრით გაჰღვიძებია; მოდი, დღეს არ წავალ კლასში, ქალაში მივიძალები, მარტო მე რომ დავაკლდე, იმით რა იქნება, თუ დამსჯიან და ჯანი გავარდეს; კლასში შიშით ბაბანსა და შეწუხებას იმ ოხერს გაკვეთილზე, ისევ თავის მორიდება სჯობიან. ყველამ ქალას მიაშურა; იამათ თავისუფლად ამოსუნთქვა ლამაზს ქალაში, სადაც სხვა-და-სხვა ტყის ხილი შემწიფებული იყო; მზე სასიამოვნოდ ათბობდა და ჰხიბლავდა ადამიანსა. ვნახოთ, ერთმა ამოჰყო თავი ჩირგვიდან, მეორემ, მესამემ. შეიყარა მთელი ჯარი მოსწავლეთა.

— ბიჭო, შენ რა გინდა აქა? — ჰკითხა გაოცებით თხუნელამ თხის-ტვინას.

— შენ რაღა გინდა?

— მე დღეს გამოვიპარე!

— მე კი ველარ გამოვიპარებოდი!

— თხის-ტვინავ, ჩუ! რაღაც ხმაურობა ისმის; რა ექნა, ეს თითქო სოლიკოსი და ოთარაანთ მიხას ხმა არის... ისინი არიან, სწორედ მიხას ვენახში მიჰყავს... დაგინახეთ, დაგინახეთ!—მიაყვირა თხუნელამ.

— უჰ, შენ ამოგაგლო ღმერთმა! ბიჭო, აქ რა გინდათ. —იკითხეს გოაცვებით მიხამ და სოლიკომ.

— ის, რაც თქვენ გინდათ!—უპასუხა მკვირცხლად თხუნელამ.

— ვაიმე დედავ, მთელი კლასი აქა ეყოფილვართ!—სთქვა მიხამ.

— საით?—ჰკითხეს მიხას.

— ვენახში წამოდით თქვენცა; ისეთს ატამსა და ყურძენს გაქმევთ, რომ სიტკბოთი სულ ყელი დაგეწვათ.

— უჰ, უჰ, რა კვრინჩხია! ყურძენივით არ არის ეს დალოცვილი,—მოისმი ჭალიდან ხმა.

— ერთი აქეთ მოიარე, რა შინდია და!—გამოეხმაურა რამდენიმე კაცი კვრინჩხის მამებარსა.

— დავილუპენით! ყველას დაგვრიცხვენ!—წამოიძახა თხის-ტვინამ, რომელიც ამისთანა დროს ძლიერ მშიშარა იყო.

— მამა გიცხონდა, თუ გამოგრიცხეს, ქვეყანას ბოძი გამოეცლება; თუნდა ნუ გდებულხარ დამპალი წიფლის კუნძივით ი ოხერ კლასში.

— არა, მაინც რაღა დღეს მოგეინდა ყველას წამოსვლა.

— ეი, რომელი ხართ მანდა? აქეთ მოდით! — დაიყვირა თხუნელამ.

— რას უყვირი, რად გინდანან?

— მე ვფიქრობ, რომ ძებნას დაგვიწყებენ; არ შეიძლება, რომელიმე შეგირდს ჩვენთვის თვალი არ მოეკრას; დაგვაბეზღებენ, ბორა მაშინვე საძებნელად წამოვა.

— წავიდეთ, კაცო, ვენახში, იქ ხომ ვერ მოვლენ, — უთხრა მიხამ და სახელო მოსწია თხუნელას. ამასობაში მოვიდნენ სხეებიც, — სულ შეიყარნენ შვიდნი.

— მთელი ნახევარი კლასი ეყოფილვართ აქა!... მოდი, შეილოსან, მე ჩიბუხად გავკეთდები, ე მიწაზე გლობუსს დავნატავ და გეოგრაფიის გაკვეთილს გკითხავთ, — დაიწყო თხუნელამ; — თუ მოგვასწრობს ვინმე, ვუთხრათ, გაკვეთილს ვიმეორებ-თქო.

— ხა, ხა, ხაა! — გაისმა ხარ-ხარი ქალაში, რომელმაც შორიდან მოსცა ხმა.

— ბიჭო, ძლიერ ნუ ყვირი... — აბა გაკვეთილი იწყება.

— შენმა სიცოცხლემ, შენ ხომ ბევრი იცი და ახლა ჩვენ გვასწავლე.

— ტყუანს გაუწყრეს ე მზის თვალის მადლი და აი ზემოდან რომ გადმოგვცქერია, გორის-ჯვრის წმიდა გიორგი, იმან დაკრუნჩხოს, რომ მე თქვენზე კარგად ვიცი ყოველიფერი... აი დავნატავ ჯოხით გლობუსსა... რას იცინით, მა რა გავაკეთოთ ამ ოხერს ქალაში... კბილები დამაქრა ამ მთავე კვრინჩხმა... აბა, თხის-ტვინა, მიჩვენე, ეკვატორი რომელი ხაზია ამ ხაზებში... სთქვი ჩქარა! — და წაუთაქა თხის-ტვინას...

— ხა, ხა, ხაა! — გაისმა ძრიელი ხარხარი, — ქალამ წკრი-ალით აღბეჭდა იგივე და უკანვე მოახალა ყურში მათი ხარ-ხარი.

— შენ უნდა ამიხსნა, შე ოხერო, შენა, თუ კაი მასწავლებელი ხარ!

— ყური, სმენა!... ეკვატორი ჰქვიან იმ ხაზსა, — ყველამ ყურიები დაცქვიტეს, მიაჩერდნენ თხუნელას, იცოდნენ, ფარსაგს არას იტყოდა იგი...

— გვაჩვენე, გვაჩვენე!

— დაიცათ, თქვე მხეცებო! ნუ მიშლით!... როგორ არ იცი, მაგოდენა მხეცმა, — მიუბრუნდა თხის-ტვინას თხუნელა, — წარბები შეიკრა და გაიარ-გამოიარა... როგორ არ იცი, რა არის ეკვატორი, ანუ რასა ჰქვიან ეკვატორი?... — შე მხეცო!

ეკვატორი ჰქვიან იმ ხაზსა, რომელსაც შენ წაგისმენ და მოგროსხავენ.

— მერიდიანი, მერიდიანი? — ჰკითხეს ამხანაგებმა.

— ჰმ! მერიდიანი!?

— ჰო, ჰო!

— მერიდიანი ჰქვიან იმ ჯოხს, რომელსაც თხის-ტენიანს მისცემენ ხელში და ეტყვიან: აჰა, დაიჭი, გზაში დაიღალეები, ამ ჯოხზე გადასჯექ და შინ მიბრძანდიო.

— მამა გიცხონდა, შენ კი თვალებს ამოგიკოცნიან აი....

— შენ გლეხის შვილი ხარ, მე მღვდლისა, უწინ შენ ამოგიქერენ კუკუსა... მაგრამ მე მაგას არ ვიკადრებ, რომ ხაზი ვაგისვა და გამოაგრძობო, — შევიდა ისევ თავის როლში, — თხუნელა, არც ჯოხს მოგცემ ხელში; წააქციეთ, ეს ეირი, ესა! ერთი კვირაა ვეჩინებები და ორი სიტყვა ვერ დავასწავლე. შეგირდებმაც წარმოიდგინეს, რომ კლასში არიან, და ეცნენ თხის-ტენიანს, მაგრამ თხის-ტენიანს გაითითოვა და სულ პანტა-პუნტით გადაჰყარა აქეთ იქით ჩირგვებში თავისი ამხანაგები.

— რას ჩასცეცებიხარ, სოლიკო? — ჰკითხეს ამხანაგებმა სოლიკოს, — რომელიც ჩირგვის ძირს ჩამჯდარიყო და მართლა რაღაცას ჩასცქეროდა.

— ერთი შეხვით ამ ჭიანჭველებს, რა ამბავი აქვთ და! ჩვენც ვიტყვი, ვცხოვრობთო, რაღა! დაიწყო სოლიკომ. ჩვენ გეოგრაფიის გაკვეთილს გამოვექეციით და ესენი კი რა რიგ შრომობენ, რა რიგ ეზიდებიან საზღოს ზამთრისათვის.

— ჰაი თუ მაგათაც მოჰკითხავდა ჩვენი ჩიბუხა ეკვატორსა და მერიდიანსა, მგონი თავის დღეში სოროდან თავი არ ამოეყოთ.

— ნეტავი შენა, პეპელავ, რომ ეგრე უღარდელად დაჰფრინავ, დაჰფარფატებ! არც ეკვატორს გკითხავს ვინმე, არც მერიდიანსა, არც კუნძულს „ფერროსა“!... ეხლა მეც პეპელად ვიქცეოდე, მოვჩჩები ამდენს დაეი-დარაბასა, — დაიწყო მიხამ, — თავი მე აღარ შემჩჩა, სულ გამოლაყებულდი მაქვს ცე-

მისაგან; მუხლის თავები გადალღეტილი ჩოქებისაგან, ტანზე ხომ სულ ბებერები წასხედან...

— შენმა მზემ, კაი პაწია ჰეველაც კი იქმნებოდა აი! — უთხრა თხუნელამ.

— რაც ვიქნებოდი, ხომ ვიქნებოდი! აგერ ოცის წლისა ვარ და ოცი სიტყვა არ ვიცი.

— ბევრი გცოდნია, მე და ჩემმა ღმერთმა! მე ათიც არ ვიცი-და! იცი, შენ რა გეკუთვნის მაგისთანა ცოდნისათვის?

— რა, რა? — მიატანა თხის-ტვინამ.

— შენ რაღას ეჩხირები? შენ ხომ ხუთი სიტყვაც არ იცი? — უთხრა მას თხუნელამ.

— მიჰქარავ, მე რუსთან ვდგევარ და სულ სხაპასხუპით ვლაპარაკობ რუსულსა. თუ მეკუთვნის, მე მეკუთვნის და სხვას არავისა...

— ცინდლის მენდალი პრასის ლენტით, — დაათვა თხუნელამ და ჩამოჰკიდა კიდევ გულზე.

თხის-ტვინა წამოუფარდა, შეიქმნა ჭიდაობა და ბღლაძუნნი, ამდროს შემოესმათ ხმაურობა, ყველანი შეჩერდნენ; ხმა ემცნაურათ. წაუგდეს ყური. ხმა უფრო და უფრო ახლოს ისმოდა, ბოლოს კარგად გაარკვიეს: ინსპექტორი ბორა წამოსულიყო შეგირდების საძებრად და თან მოჰყვანდა ადგილის მაჩვენებლად ქალაში მყოფთა ამხანაგი.

— იცი კი ნამდვილად, რომ აქეთ იქმნებიან?

— როგორ არა, ბატონო, ურმებს გამოჰყვნიენ ორნი; მერე სოლიკო და მიხაც ასე გამოვიდნენ, მე ხიდის ყურთან ვიდექი იმ დროსა და კოკას წყლით ვავსებდი.

— აა, ლევანა ტყლარჭაძეს დაუბუბლებივართ! — და შეგირდებმა კბილები დააკრქიალეს სიბრაზითა.

— აბა დაუძახე, გამოვიდნენ, თორემ თუ არ გამოსულან, არცერთს აღარ დავაყენებინებ სკოლაში და ამ სიკეთის დროს, ყველას დავარისხვინებ, — მოისმა ბორას ხმა.

— გამოდით, ბიჭებო, გამოდით! — ჰყვიროდა ლევანა, — რომელმაც მერე დაასახელა ყველანი.

ყველა დამნაშავე მხდალია: მეტი რაღა ღონე ჰქონდათ, გამოვიდნენ. ბორამ ლანძღვა დაუწყო და მერე დარიგება.

— მაგოდენა კაცები ხართ, რაღა დროს თქვენი გაპარვაა; პატარა ბავშვმა რომ ჰქმნას ესენი, კიდევ ეპატივება, მაგრამ თქვენ?... თქვენ არ გეპატივებათ, მაგრამ აბა რა გიყოთ: ავიფურთხე უღვაშს მომხვდარო, დავიფურთხე, — წვერსაო, ორთავე საწყენია; ამისი არ იყოს, გამოგრისხოთ, თქვენი მშობლების საცოდობა საფლავშიაც არ მომასვენებს, დაგსაჯოთ, მცხვენინან, მაგოდენა ვაჟკაცები, როგორ წამოგაქციოთ და დაგროზგოთ. წადით ემ საათში თქვენის უნამუსო პირითა, წადით კლასში; ბედი თქვენი, რომ დღეს ზედამხედველმა სულაც არ გაიქაჩანა სასწავლებელში.

შევირდები წყნარად, თავ-ჩაქინდრულნი წავიდნენ კლასში... დიდხანს აღარ გასტანა ივან პეტროვიჩის ბატონობამ: იგი იმ დღეებში უმაღლესს ადგილზედ გადაიყვანეს ქ. ტფილისში, მაგრამ ვაის გამყრელნი, ეუის შეეყარნენ.

ახალი უფროსი

ივანე პეტროვიჩის ალაგი დაიჭირა ახალმა უფროსმა იგი თავიდან მოიშორეს ერთი სასწავლებლიდან და თავი ამოუყვეს სამატარაბაზოს სასწავლებელში. თუ ერთი კლასიკურის სიზარმაცით იყო სახელ განთქმული, მეორემ სასწავლებელს ცეცხლზე ნავთი დაუსხა: იგი იყო უსაშველო ღოთი, რომელიც ზღაპრადაც არ გაეგონება აღმთნანს. ყველას იამათ ამისი მოსვლა, ეგონათ, ჩიბუხას დაგვავიწყებსო, მაგრამ მოსტყუდნენ. ახალი უფროსი, ალექსეი პეტროვიჩი, ძალიან ტანოვანი კაცი იყო, ერთი რაღაც ახმახი და უშნოდ აწოწვილი. წვერ-უღვაშს იპარსავდა და დიდი მალმერთებელი იყო „პილატეს ცრემლისა“*);

*) „პილატეს ცრემლს“ ეძახიან არაყეულობას.

მუდამ გაქარხლებული დადიოდა; თვალები წამოსივებულნი, ხრინწული ხმა, — ყველა ეს ამტკიცებდა მის თაყვანის-ცემას ბახუსისადმი. ერთი დიდი ღირსება კი ჰქონდა, ღვთის წინა-შე: ცემა სრულებით ამოჰკვეთა და დიდს ყურადღებას აქცევდა იმ გარემობას, რომ შეგირდები წირვა-ლოცვის წესებში გან-ვითარებულიყვნენ; მაგათი ზარდაპირი დანიშნულება ეგ არისო, ხშირად იტყოდა ხოლმე, საგნებიც ძალიან კარგად იცოდა, მაგრამ რა გამოვიდა, კვირაში ერთხელ ძლივს ნახავდა კაცი ფხიზლად. დანარჩენი დრო გამოფხიზლებას და „გამოპახმე-ლიაობას“ უნდებოდა. კიდევ კარგი, რომ ალექსი პეტროვიჩს ცოლი ძლიერ სასტიკი ადამიანი ჰყავდა, თორემ სულ დაეკარგე-ბოდა საბრალოს დავთრები. თუ ცოტა ნასუნნი ჰქონდა „პილატეს ცრემლი“, მაშინ არა უშავდა-რა, ქეიფუხედაც იყო, ლაპარაკსაც მოუმატებდა, გიჟივით ღრეჰასაც მოჰყვებოდა, მაშინ ახსნიდა კი-დეც რასმეს გაკვეთილიდან; მაგრამ ვაი შენს მტერს, თუ ფხიზე-ლი იყო; მოაყოლებდა ხველას და საბრალოს სულ თვალები გადმოუბრუნდებოდა და ცრემლით დაეტენებოდა ხოლმე; აღარც ხმა ჰქონდა, აღ-რც სახე, დაღონებულ-დამძარბული იჯდა, თითქო ქვეყნის დარდი და მწუხარება სულ ამის გულ-გვამში მოქცეულაო; იქამდის შეზყრობილი ჰყავდა „პილატეს ცრემლს“, რომ ჩუმად ედგა გძელს პალტოს ჯიბეში პატარა შუშა, „პი-ლატეს ცრემლით“ სავსე; კლასში რომ მოდუნდებოდა, ამო-დენა კაცი თითქმის სკამზე ჩაიშლებოდა და ჩაიკეცებოდა, ისე რომ ლაპარაკის სავატობა აღარა ჰქონდა, მაშინ ფეხ-აკრეფით გავიდოდა კლასის დერეფანში და შუშას მოიძაგრავდა; არაყი ცოტაოდნავ მოაცოცხლებდა და კიდევ განაგრძობდა გაკვეთი-ლებს. სრულიად დაეცა დისციპლინა სასწავლებელში: შეგირ-დებმა სულ აიშვეს თავები, აღარავისი რიდი და შიში აღარა ჰქონდათ. პატივს სცემდნენ მამა პროკლეს, რომელსაც თავისი საქმე მაგრად ეჭირა, და აგრეთვე მეორე კლასში ქიშიშის მა-გივრად გამომწესებულს ახალს მასწავლებელს, რომელიც მხარს უჭერდა მამა პროკლეს; ამ ორმა კაცმა გადაარჩინეს შეგირ-დები ზნეობით გარყენილობას; ეს ორი კაცი იყო სწორედ ის

სვეტი, რომელიც ებრაელებს უდაბნოსა შინა მოგზაურობის დროს დღისით იცავდა მწვავის სიციხისაგან და ღამით ბნელს უნათებდა.

მოვიდა თუ არა ახალი უფროსი, მეორე დღეს მოიკითხა „დეეურნი“, რომელსაც გადასცა ტემა: „აღწერა იმ ქალაქისა, სადაც თქვენა სწავლობთ“; ამასთანავე დაეწერა გეგმა, თუ როგორ უნდა შეედგინათ შევირდებს თხზულება. მამა პროკლესაგან თუმცა შეჩვეულები იყვნენ წერას, მაგრამ იგი აწერინებდა მარტო თავის საგნებიდან; ამგვარი ტემა კი პირველად ნახეს შევირდებმა.

— ვინც კარგად დასწერს, — ეთქვა უფროსს, — იმას პატარა პატარა წიგნებს ვაჩუქებო.

იამათ შევირდებს; არიქა, დავპროწილდეთ, ერთმანერთს ვუშველოთ, იქნება გული მოვიგოთ ამ ახალის უფროსისაო, — ფიქრობდნენ შევირდები.

— როგორი კაცია, ჰა? — ჰკითხა თხუნელამ სოლიკოს, რომელმაც ტემა გამოუტანა უფროსიდან.

— შითხრა, ეს დაწერეთო, მე დაღალული ვარ, და ორსამ დღეს ვერ შემოვალ კლასშიო...

— ააშენოს ღმერთმა! — იყვირეს შევირდებმა.

— ძლივს არ მოისვენებს ე ჩვენი „დიკარა“.

— ეკვატორისა ან მერიდიანისა არა უთქვამს-რა? — ჩაურთო თხუნელამ.

— დაიცათ კაცო, არ მათქმევინებთ?... — ამ სამ დღეს ვერ შემოვალ კლასშიო და ეს მინამდის დასწერეთო... ისეთი მაღალია, რომ ამ კლასში არ გაიმართება, — სთქვა სოლიკომმა.

— მაღალი ე ჩვენი თხის-ტვინა კი არ არის, რომ შიგ არა ყრია-რა! — უპასუხა სოლიკოს თხუნელამ.

— შენ თუ მე არ გადმომწვდის, ხომ არ იქნება; ნეტა კაცს მაინც ჰგვანდეს ეს უბედური, ესა!

— რა ძლიერ მოტყუებულა, ვინც ამას თხის-ტვინა დაარქვა: თხას რა უშავს, ის ცხვარზე ბევრად ჰკვიანია, ეშმაკი და ცუდლუტი, ამისათვის ბატის, ან ინდოურის-ტვინა უნდა დაერქმიათ.

— რა ვქნა, აგიყვანო და დაგაწიწკნო, ვაი თუ შემომაკვდე, მერე იტყვიან, კაცი მოკლაო, — უთხრა გულ-დამწვარმა თხის-ტვინამ.

— როგორ იყო, თხუნელა, თხის-ტვინას რომ აპოიკის წაღები აყიდვინე შარშანა და ერთი კვირის უკან დასცვინდა... ერთი გვიამბე, თუ ძმა ხარ.

— განა არ მიაბნია?...

— არა, არა! თქვი, თქვი! — მისცვივდნენ ამხანაგები.

— ჰა, კრინტი, თორემ მაგ ენას ამოგაგლეჯ! — და წამოუტროლია და თხის-ტვინა. მაგრამ შეგირდები ჩაუდგნენ შუაში, თხუნელა პარტებზე დააყენეს და უთხრეს: ნუ გეშინიან, შენ დაიწყე, აქ არა ვართ!

— თხის-ტვინა გამომიტყდა და მითხრა, რომ მამა-ჩემი მოვა ამ დღეებშიო... ეს შარშან იყო, მეოთხეში რომ გადმოვედით... შენ უთხარ მამა-ჩემსაო, რომ შენი გიო, (თხის-ტვინას ნამდვილი სახელია), პირველი შეგირდია-თქო, იმას გაეხარდება, შენც დამეხმარე და იქნება აპოიკის წაღები მიყიდოსო. რასაკვირველია, მე ძალიან დავიჩარჩე, დავძლიეთ ამისი მამა და აჩუქა წაღებისათვის ფულები. მერე მე ვკითხე: ბიჭო, რად გინდა ე აპოიკის წაღები-მეთქი? შე სულელოვო, საჭირქინებელს დავადებინებ... აი სკრიპას რომ ეძახიან, იმასაო... უყურე, სოფელში რა ამბავი იქნება, სულ მე დამიწყებენ ცქერასაო... იქ ქალები მეძღვეიანო...

— ჰაი, შენ კი ამოგაგდოს ღმერთმა! სტყუის, ღმერთმანი, ეგ არ მითქვამს, ეგ არ მითქვამს.

— ბიჭო, მართლა ქალები გეძღვეიან? ქალოქის სკოლაში არ წამოხვალ? — ჰკითხეს ამხანაგებმა...

— სტყუის, კაცო, სტყუის!

— ჰო, ქალები მეძღვეიანო და გაპრიალებულის და ქრინა წაღებით რომ გაგივლი, ფასი მომემატებაო... წავედი პეტრე ძაბზიძესთან, რომელიც აპოიკის წაღებსა ჰკერავდა, იმის მეტი რომ არავინ არის ახლა... შეეხვეწეთ მე და ეს ოროსპოლლი: შენი ქირიმე, ჩვენო პეტრე, გიგას წაღები უნდა, და

ერთი შტუკა უყავიო; წაღები შეუკერე, ძლიერ კრიკინა იყო, მაგრამ დასველდეს თუ არა, ძირები ასცვინდეს. დაგვეაბულდა... გიგამ წაგვიყვანა ჩვენ სოფელში საორთველად... ის ოხერი წვიმა არსად არ გაჩნდა, მისმა წაღებმა ყურთა სმენა წაგვართვა კრიკინითა. კვირა დღე გათენდა, ავიპარე დილა აღრიან, კარგა დავუღებე წაღებს წიბრები, ვიცოდი, რომ კარდონის ძირები ჰქონდა, ჩავაცვით და გავყვევით მე და ეს ოროსპოლლი ეკკლე-სიაში... აი გამამტყუნოს, თუ ტყუილად ვლაპარაკობდი...

— მართალია, ზიარების მადლმა, — დაემოწმა ოროსპოლლი.

— პატარა ხან ვიდექით, — განაგრძო თხუნელამ, — წალის ძირები ძალიან მოღბა და იმ ოხრებმა კრიკინს უფრო მოუ-მატეს; გათავდა წირვა, ჩვენი თხის-ტვინა შარაშურით გამო-ვიდა ეკკლესიიდან, სულ ორი ნაბიჯიც არ გადუღგამს, რომ ძირები ასცვინდა წაღებსა და დარჩა ცარიელი საპირეები, მოდის შენი თხის-ტვინა და მოაფრატუნებს ფეხებსა. ასე კი გათავდა მაგის კრაქუნა წაღების ამბავი... ჩვენ რალა დაგვაყენებდა მა-გისას შიშითა, დავკარით ფეხი და ეკკლესიიდანვე ჩვენ-ჩვენს სახლებში წამოვედით...

გავიდა სამი დღეც, შეგირდებმა მოამზადეს ზემორე აღ-ნიშნულს ტემაზე თხზულება; შემოვიდა ალექსი პეტროვიჩი; შეგირდები ჩუმად ისხდნენ; ალექსი პეტროვიჩს „პილატეს ცრემლი“ გადაეკრა, მხიარულად იყო და სულელივით იღრი-ქებოდა; ბავშვებს ჩამოართვა რვეულები. გაკვეთილი აუხსნა და მერე წიგნიდან პატარა ამბავი წაუკითხა; საზოგადოდ იმ დღეს გაკვეთილი კარგად ჩატარა, მხოლოდ ეს იყო, რომ კლასში უცნაური არყის სუნი დადგა; შეგირდებმა მაშინვე მო-ისაზრეს, რომ ამას გადათხლემა ეყვარებაო.

— მაგისმა რა მიყო, თუ არ დავიმეგობრე ე ჩვენი ახალი ზედამხედველი, — სთქვა თხის-ტვინამ.

— ერთი ოსური არაყით თუ არ ჩავახჩე, არ იქნება, — დაუმატა სოლიკომა.

— მე შენ გიჯობა, სამიკიტნოს ვერ იშოვის კაცი აი! — სთქვა თხუნელამ, მაგრამ, კაცო, მაგოდენა კაცს რა გააძლობს,

მგონი ორი-სამი „ტრიცეტკა“ არ ეყოს... იცი, ბიჭებო, ეგ ღვინო
ნოს არ იქნება დაჩეუული, ღვინო მალე მოუგრებს კისერსა.

— ნურც აგრე გათამამდებით, რა თქვენი ტოლია, ან რო-
გორ გაუბედავთ!—დაიწყეს ამხანაგებმა.

— მე მაგისი ამბები გამიგია, ქალაქელებმა მითხრეს და
ამიტომ ვამბობ, — მიუგო თხის-ტვინამ.

პირველი ნახვის შემდეგ, გავიდა რამდენიმე ხანი; ალექსი
პეტროვიჩი შეეჩვია შეგირდებს, აღარ ერიდებოდა და ძალიან
ხშირად ძალზე გადათხლეწილი შედიოდა კლასში; დიდრონი
შეგირდები დაიახლოვა და მათთან ერთად დადიოდა ქალაქში,
ვითომ-და შეგირდების ბინების სანახავად; იმ დროს ვილაც დიდ-
კაცს მოელოდნენ და შეგირდებს არიგებდნენ, როგორ უნდა
დახვედრიყვნენ. ერთს დღეს წვიმს კოკისპირულად, კარზე ძალღი
არ გაიგდება, შორს, მიყრუებულს ქუჩაზე, სამიკიტნოში შესულა
ალექსი პეტროვიჩი, თან ახლავან თხის-ტვინა, თხუნელა და
სოლიკო; სოლიკოს, როგორც კარგს მეტიბიკონეს, ხომ არ
იშორებდა გვერდიდან. ჰხურავს მას თავზე სოლიკოს ოსური
ფაფახი, ზის დახლზე და ფეხები ოშთაყვირებივით ჩამოუკიდნია;
უჩახუნებს შეგირდებს სტაქნებსა და გადაუდით ღვინო.

— მომეცი ე შენი ჩოხაც ჩავიცვა, მე ძლიერ მომწონს
ამნაირი ტანისამოსი, — უბძანა სოლიკოს, — რომელმაც მაშინვე
გაიძრო თვისი ჩოხა. შეგირდებმა დახლიდან ჩამოაბძანეს ალექ-
სი პეტროვიჩი, გადააძრეს პალტო, სერთუკი და, როგორც იყო,
ჯაჯვით ჩააცვეს მას სოლიკოს ჩოხა; ჩოხა ერთობ ვიწრო გამოდ-
გა, მხრებში ძლიერ მოუჭირა, მაგრამ მაინც არ დაეხსნა, შე-
მოიკრა ზემოდან სოლიკოსავე ქამარი, მისი ფაფახი თავზე და-
იხურა და მოჰყვა ყვირილსა:

— Я качагъ, я качагъ! (მე ყაჩალი ვარ), — უტურტურებდა
მუშტს დახლიდარს და ფეხებს უტყავუნებდა, — მოიტა ჩქარა
ღვინო, თორემ თავს მოგჭრი, და ხელს ისე აქნევდა დახლი-
დარისაკენ, თითქო მართლა თავი უნდა გაავდებინოსო.

— აი ოხრად დამირჩი, კაი ყაჩალი შენ იქნები! — წაიტუ-
ტუნა თხუნელამ, — მივიდა დახლთან, აიღო ჭიქა, მიუკაკუნა მის

ქიქას და სთქვა: — ეს ღმერთმა აღდგერძელოს ამისი გამომგზავნელი; ღმერთმა უშველოს, პატარა ამოვისუნთქე და ჩემს ცემას ბოლო მოედო, და გადაუსვა. ალექსი პეტროვიჩმა დაუმაღლა და „ჩაპროსტა“ თხუნელა.

— ჩვენი დიდი უფროსი რომ მოვა, უნდა ყველანი გამოვექიმნეთ, — აი ასე, — და აქ ალექსი პეტროვიჩი ერთი უცნაურად გაიქიმა; — როცა გეტყვით: გამარჯობათ თქვენი, ყმაწვილებოვო! — თქვენ ასე დაიძახეთ: ვისურვებთ თქვენის ძალაღმართის ხარისხოვანების დღეგრძელობასა-თქო! შევირდებს რამდენჯერმე გაამეორებინა და მუცლები დაახეთქა ღრიალით. რომ აღარ ეშველა მის დაჟინებას, თხუნელამ ისეთის ძალაღმართის ხმით შორთო „მრავალ-ქამიერი“, რომ გადააქარბა ალექსი პეტროვიჩს, რომელსაც თხუნელას საქციელი ძლიერ მოეწონა და უთხრა:

— Ай да молодець! маленький да удаленький!... (აი ყოჩაღ! პატარაა, მაგრამ მარჯვეა!) წაავლო კისერში ხელი, მიითრია და ხელ-გაყრილი დალია თხუნელასთან ღვინო....

დუქნის წინ დიდი გუბე დამდგარიყო; ალექსი პეტროვიჩმა შეჭნიშნა ეს გუბე, გამოქანდა დუქნიდან, ჩაწვა გუბეში და შორთო გალობა: „რაქამს იორდანეს ნათელ იღე, უფალო“... სთხოვდა შევირდებს, ბანი მიეცათ.

— ოჰ, შენი ოჯახი დაიქცა, — ამბობდა სოლიკო, — ტანისამოსი დამისველა მაგ საღვათ ძალღმართმა; მოდიო, ბიჭებო, ავაყენოთ; მისცვინდნენ, როგორც იყო, ააყენეს და ეს ამოდენა ვეშაპივით კაცი თხის-ტეინამ მოიკიდა ზურგზე და ხვნეშით გადაუძეძელა სახლისაკენ.

გადიოდა დღეები ამგვარად; შევირდები, თუმცა ცემას მოშორდნენ, მაგრამ სრულიად არა გაუკეთებიათ-რა ლოთობის მეტი, რომელსაც ისე შეეჩვივნენ, რომ თითქმის ყოველ უქმე დღეების შემდეგ აკლდებოდნენ კლასებს და ხშირად გადაკრულლებიც მოდიოდნენ. ეს ამბავი იყო 1867 წელში. ჩვენმა გმირებმა გაათავეს დაბალი ოთხ-კლასიანი სასწავლებელი და გამოუცხადეს, რომ თქვენ გადაყვანილი ხართ საშუალო სასწავლებელში და პირველს ენკენისთვის უნდა გამოცხადდეთ ქალაქს ტფილისშიო.

ს. მკაღლობდიშვილი

(დახასრული მეორე ნაწილისა)

შემუსვრილი სამი მცნება

(ლეგენდალური ამბავი)

I

...მონადირენი არ სცხრებიან. მრავალი ირემი, ტახი და ქურციკი დასჭრეს და მოჰკლეს; დამფრთხვალი ნადირი უგზო-უკვლოდ გარბის: ლომი, ვეფხი, ირემი, ქურციკი ერთმანერთში აირივნენ და ყველა ერთსა ცდილობს, მოარიდოს თავი მონადირეთ.

ხმაურობს ტყე... საითაც კი სპილონი ხორთუმს გაიქნევენ, ლაწა-ლუწით გზას უთმობენ ხეები. ამ უცნაურ ნადირთა მოძრაობაზე ფრინველთაც ხმაურობა ასტეხეს.

დიდებული დიდებულის ხმაურობით მიიღო ტყემ. სეფისწული თავისის მხლებლებით ნადირობს და ძლიერადაც გაიტაცა ნადირობამ; ველი მოიფინა ტყიდან გამოცვივებულ ნადირით. მხლებლები მოკლულ ნადირის შეგროვებას ველარც კი ასდიან. ნადირობამ გაიტაცა. იმას აღარა ახსოვს-რა ამის მეტი. თან-და-თან ნადირობის სურვილი უფრო უცხოველდება.

აგერ ტყიდან გამოხტა ვეფხი. თან ირემთა და ტახთა ფარა გამოჰყვა. ყურადღება აღარც კი მიაქცია ირემთა და ტახთა, რადგანაც უკვე მრავალი დახოცა. მოისურვა თავის ტაიჭის გამოცდა. ვეფხს ცხენდაცხენ გამოეკიდა და ჰსურდა, ლახტით მოესპო მისთვის სიცოცხლე. იგრძნო ტაიჭმა მხედრის სურვილი და, ვითა ფრინველი, ისე გამოეკიდა. უგზო-უკვლოდ განელეს მინდორი, ველი, ყანები. შემკრთალი ყანებშიმ ომუშავენნი თავყანსა

სცემენ და მუშაობა ავიწყდებათ. მთლად მხედველობად გარდაქმნილნი უმზერენ სეფის წულს. მათ თვალს უკეთესი არა უნახავს-რა...

სეფის-წულმა შორს ტყეს თვალი მოჰკრა. ჰხედავს, ნადირი ტყეში შეასწრობს და ამისთვის, რაკი თავის სურვილი ვერ შეისრულა, შვილდ-ისარს მიჰმართა...

ტაიჭი გაშეშდა. აჩქარებული სუნთქვა, ცხვირის ნესტოების საბერველსავით ბერვა ამხელდნენ მის დაქანცვას...

მხედარი თვალის დახამხამებაზე უმაღლ ძირს გადმოხტა და ჯერ ისევ მფორთხილად ვეფხს ხელი წაავლო, რომელსაც ისარი მარცხენა მხარის უკან დაჰსმოდა და ზედ მიჰლურსმოდა....

— კაკ-კუკ!... კაკ-კუკ!... — შემოესმა სეფის-წულს ამდროს ყანიდან კაკუნნი.

მიიხედა იქით, საიდანაც კაკუნი მოისმოდა და დაინახა: ვილაც თმა-გაწეწილი, ხნულში მჯდომი კაცი გულ-მოდგინედ და დინჯად ორივე ხელებით ქვას ქვას ურტყამდა და თან ოდნავ კაკუნს თავსაც აყოლებდა.

სეფის-წულს უცნობი კაცის ამგვარი უკმეხი საქციელი ეოცა. ყველა თაყვანს სცემს, ყველა მოწიწებით ეპყრობა და ეს კი, — თითქოს მის ახლო არაფერ არისო, — თავისთვის ქვებს აკაკუნებს...

ვეფხს ხელი უშო და უცხო კაცს უყვილა:

— ჰოი, კაცო, ეინა ხარ, ან რა სულიერიწ!

უცნობი არც კი შეინძრა სეფის-წულის ხმაზე. ის ისევ ისე ქვებს აკაკუნებს და თავის ქნევასაც ისევ-ისე აყოლებს...

უარესად განრისხდა სეფის-წული და სწრაფ უცნობს მიექრა.

— თუ ენის მოძრაობაც მაგრევე შეგიძლიან, როგორც ხელებს და თავს ამოძრავებ, მიბასუხე, თორემ, ვფიცავ ჩემ წინაპართ, მოძრაობას მთლად შეგიყენებ? — ოდნავ ხელის შეხებით შესძახა სეფის-წულმა.

უცნობმა შეაყენა კაკუნი. ცერად შეჰხედა სეფის-წულს და ცალი თვალის მოხუჭვით ჩაჟინებით მზერა დაუწყა.

— გამიგონე!..—დაეკითხა სეფის-წული, თუმცა კი სახის გამომეტყველებაზე შეატყა უცნობ კაცს შემოილობა: —ვინა ხარ?..

— ადამიანი!..—იყო პასუხი შემოილობისა, —და მისი თვალი მაინც არ ჰშორდება სეფის-წულს.

— სულელო, ადამიანისა რა გაქვს?!.—ღიმილით შეეკითხა სეფის-წული.

— ხიპ!.. სისულელე!..—ღრეკით უპასუხა შემოილობა და სწრაფ თავის გულ-მოდგინე მოქმედებას მიჰმართა: ისევ ქვების კაკუნი, ისევ თავის აყოლება, თითქოს ის ამით სეფის-წულს ეუბნებოდეს: „მომშორდი თავიდან; შენ შენი საქმე გაქვს, მე კიდევ ჩემიო!...“

სეფის-წულს, თითონაც არ იცის, რად, მოღიმარი სახე თან-და-თან ეღრუბლება და სულ რამდენისამე წამის შემდეგ მთლად მოექუშა.

„ადამიანი!.. სისულელე!..“ აი, ეხლა რამ შეიპყრო სეფის-წული. ამის გარდა სხვა აღარა ახსოვს-რა. დაავიწყდა ტაიქი, მოკლული ვეფხვი, ნაღირობა, რასაც ამ რამდენისამე წუთის წინად მთლად შეპყრობილი ჰყვანდა...

— უმსგავსო, სეფის-წული თავს გადგას, და შენ კი თავი ვანს არა სცემ!..—უეცრივ სეფის-წულის გვერდით გაჩნდა ერთი მხლებელთაგანი, ძლიერის ხმით შეუყვირა და თვალის დახამხამებაზე უმაღლეს შემოილობს ლახტი თავში დასცა.

სეფის-წულმა ხმის ამოდება ვერც კი მოასწრო, ისე სწრაფად მოხდა ეს ამბავი.

თავ-ჩაჩქვლილი შემოილობი გადაგორდა, რამდენჯერმე გაიკლაკნა და მოძრაობა მთლად შეუდგა...

— ჯავალი?!..

— სეფის-წულო...

— თუ კი მდომონდა, მეც შემეძლო იმას საშინელ სახლისკენ მაგისი გასტუმრება.

— მე...

სეფის-წული გატრიალდა, ტაიქს მოახტა და აუჩქარებლივ, ხმის-ამოუღებლივ სასახლისკენ გაემგზავრა...

II

.... ორასამდის ბუმბერაზთ უღრან ტყის პირას უღარდელად სძინავთ. მათი მკერდი მძიმედ ადის და დადის კაშკაშ მთვარის შუქზე. ეს პირველი ღამეა, რაც სეფის-წული მამის ბრძანებით სახლიდან გამოვიდა. დღისა ათისა სავალი კიდევა აქვთ და აგრეთვე უღარდელად დაიძინებენ ათ ღამესაც ცის ქვეშ. ორასი რჩეული ბუმბერაზი არას შეუშინდება, თუნდაც მთელი ქვეყანა მასზე ამხედრდეს. ხშირად, ძალიან ხშირად უღრან ტყეში თვითველ მათგანს თვეობით გაუტარებია და ეხლა შეგერთებულთ რა გაუკრთობს ძილს?!...

მათი ტაიქნიც განაპირას ხასხას, უმწიველო ბალახს მადიანად სძოვენ. პატრონებსავით უშიშრად შეექცევიან და დროგამოშვებით ოღნავ ფრუტუნით აცხადებენ თავიანთ არსებობას...

წყნარად მოსისინე ნიავე თავს ევლება ტყეს; ყოველ ხეს ერთად ეკონება და საიდუმლოდ ეჩურჩულება, ესიყვარულება; ალერსით ალფრთოვანებული ტყე გუგუნებს, ბუტბუტებს და ბანაკის განაპირას ხის ძირზე ზურგით მიყრდობილ სეფის-წულის გონებას სააზროვნოდ, საფიქროდ გამზადებულს ხელს უწყობს...

ერთი თვეა მის გონებას თავს არ ანებებს ერთი და იგივე კითხვა. არც დღე და არც ღამე მოსვენებას არ აძლევს. განმარტება სურს ამ კითხვისა. უნდა შეიგნოს. თითქოს კიდევაც სწვდება გონება მისი, შორს, შორს ეხატება მისი აღსნა, განმარტება; შორით უღიმის. აგერ კიდევაც ფრთოვანდება სიხარულით ამის არსება, უნდა დაიძახოს: „ეხლა კი გამოვარკვეიო“... მაგრამ, მისდა სამწუხაროდ, სწორედ იმ დროს, ან მამა მიიხმობს, ან რომელიმე დიდებული შევა მასთან და გადას-

ცემს მამის ბრძანებას, და ასე ახლოს, მოტანებული აღსნა, განმარტება უეცრივ უფსკრულში იკარგება, წყვდიადით იმოსება; ხოლო ამის მაგივრად მისი გონების თვალი ხედავს თავჩაჩქვილ, მკლანკავ შემლილის გვამს, და მოესმის მისი პასუხი: „ადამიანი!... სისულელე“!..

ისევ ისევ ხელ-მეორედ იწყება მისი ტანჯვა, ისევ ისევ ტვინს უღრღნის კითხვა. სურვილი განმარტებისა უფრო უცხოველდება, ხოლო ხელის შემშლელნი სძულდება. მშობლებთან ყონა, დიდებულთა ხილვა მისთვის აუტანელი ხდება.

სასახლეში ყველა ხედავს სეფის-წულის გუნების შეცვლას და თავისებურად ხსნის ამგვარ გამოცვლას. მეფემ დიდებულთათანა თათბირის შემდეგ მოიხმო თავისი ძე და ამ სიტყვებით მიმართა: „ძეო ჩემო, ეხლა კი დაუძღურდა ხორცი ჩემი. აღარ ძალ-უძს გვამსა ჩემსა ურვება ქვეყნის სიკეთისათვის. აწ შენ უნდა იზრუნო ქვეშევრდომთათვის; ხოლო ვიდრემდის გარდმოგცემ ტახტსა ჩემსა, გაემგზავრე მეფე ლაქშმანთან; თან წაიყოლე რჩეული ბუმბერაზნი და მეომარნი. მეფე ლაქშმანს ჰყავს ასული, რომელიცა ემგზავსების მზესა მას უბინდოსა. მიდი, დაამარცხე მისი ბუმბერაზნი და წამოიყვანე ასული იგი ცოლად. მე კი, ვიდრემდი შენ დაბრუნდებოდე, შეგიმზადებ ერს შენდა მოსაგებებლად...“

სეფის-წულმა დაბლად თაყვანი სცა მეფეს და, აი, შედეგი ამ ბრძანებისა: ორასამდის ბუმბერაზი თან წამოიყვანა მეორე დღესვე ხმის ამოუღებლივ და პირველ ღამეს ამ ტყის პირას დაბანაკდა...

ღრმა ძილში არიან ბუმბერაზნი. მხოლოდ სეფის-წულს არ სძინავს და ეხლაც, როდესაც იგი მზისა დარისა მოსაყვანად მიდის, მწუხარების მეტი მის სახეზე არა იხატება-რა. იქნება იმისთვის სწუხდეს, ვითომ ეფიქრებოდეს, ვაი თუ გაწბილებული გამომაბრუნონო, როგორც მრავალი სხვა გამოუბრუნებიათ! არა, ამის ფიქრი სრულებით არა აქვს. ამის მსგავსი კაბუკი ჯერ დედამიწას არ უნახავს. ამას თითონაც კარგად ჰგრძნობს. მარტოდაც გაემკლავება თუნდ ყველა ერთად შეკ-

რეფილთ ქალის ბუმბერაზთ და იმედიც აქვს გამარჯვებული გამოვიდეს. ან კი რად უნდოდა ეს ორასამდის ბუმბერაზი, როდესაც მარტოკასაც შეეძლო ქალის ბუმბერაზებზე გამარჯვება. მაგრამ მამის სიტყვას ველარ გადავიდა და ამისთვის იახლა თან...

ახლა კიდევაც რომ მივიდეს, როდესაც გული არ მისწევს, გაიმარჯვებს-ლა?! თუნდაც გაიმარჯვოს, ეს იამოვნება-ლა ეს?! სეფის-წულისთვის ამ ჟამად მხოლოდ ერთია სასიამოვნო; ეს განმარტება თავის არსებისა. კარგად იცის, მას ადამიანი ეწოდება, როგორც მის მგზავს სხვებსაც, და იმანაც კი, ვისაც ამ ერთი თვის წინად იმისმა მხლებელმა თავი ჩაუჩიქვა, თავის თავს ადამიანი უწოდა. მაშ...

— უაა! — ამ დროს მოისმა შორი-ახლოდან თავზარ-დამცემი ღრიალი.

ტაიქთ ყურები ცქციტეს, ძოვნა შეაყენეს და მოუსვენრად ფეხების ბარტყუნი დაიწყეს...

სეფის-წულმა იცნო მხეცთა მეფის ღრიალი და ყურადღება სრულებითაც არ მიაქცია, ის ისევ თავის ფიქრებს მიეცა: „ისაც, მეც და სხვა მრავალი, — ფიქრობდა სეფის-წული, — ადამიანები ვართ, აგერ გადაშლართულებს სძინავთ. ეგენიც ადამიანები არიან, მგზავსი მზისა უბრუნდოისაც ადამიანია?! ადამიანია. მეც და სხვანიც დავდივართ, ვკამთ, ვსვამთ, ვიბრძვით, ვქორწინდებით და ბოლოს ერთი წამი და...“

შეშლილის გვამი ცხადლივ ეკლაკნება თვალ-წინ. მკაფიოდ მოესმის მისი პასუხი... „ეს ხომ, აგერ, ტაიქთ, სხვა ცხოველთაც ემართებათ?!... თვით იმ მხეცთა მეფესაც ეგევე მოეღის, რომელმაც ასე შედიდურად დაიღრიალა... მაშ...“

თითქოს მისმა სხეულმა იგრძნო საფრთხე, რომ სულ უნებურად მოიხედა ტყისკენ. ფეხზედ წამოხტომა ვერც კი მოასწრო სეფის-წულმა რომ მხეცთა მეფემ ტყის ნაპირიდან შეჰკრა კამარა და... საშინელი ჭეჭა მოისმა. სეფის-წულმა ჯდომელამ სწორედ დროზე მოუქნია ლახტი და ლომს თავი შუაზე გაუ-

პო. მხეცთა მეფე მის წინ უსულოდ დაეცა და მხოლოდ რამდენჯერმე გაიკლაკნა...

არა ჩვეულებრივ ქექაზე ტაიქნი ყალბზე შესდგნენ, ბუმბერაზნიც წამოიშალნენ, მაგრამ გამოუფხიზლებელი თვალები უაზროდ აქეთ-იქით მიატრიალეს, შეიშუშუნენ, ისეც მიწვნენ და ღრმად ქშენვა დაიწყეს...

თუმცა ყოველივე ეს სწრაფად მოხდა, სეფის-წულმა მანც მკაფიოდ შენიშნა, და ტუჩებზე მწუხარების ღიმმა გაუელვა. „აჰა, ისაც და ესაც, უხმო, — წარმოსთქვა სეფის-წულმა, — თავჩაჩქვილნი უსულოდ ჩემ თვალ-წინ გაიკლაკნენ. ორთავეს ხვედრი ერთი და იგივეა... მაშ რაღა ადამიანი?“

„ადამიანი... ადამიანი... ეჰ!“ — სახის დაქმახვნით მხრები აიჩეხა და ზიზლით გადაჰხედა ბუმბერაზთ, თითქოს იგინი ყოფილიყვნენ დამნაშავენი, რომ კითხვა ვერ განმარტა... „შეუძლებელია, ადამიანი ცხოვრობდეს და კი არ იცოდეს, რას წარმოადგენს, რა ადგილი უჭირავს სხვა ცხოველთა, მცენარეთა და სხვათა შორის!... ჯერ ეს უნდა შევიგნო და შემდეგ მზისა დარიც იქმნება, და მეფობას... ..მანამდის კი — არც ერთი...“

„ჯერ... მაგრამ, როგორ, როგორ გამოვარკვიო, როდეს ყოველ ქამს ხელს გიშლიან და მოსაფიქრებლად ერთ წუთსაც თავისუფლად არა გტოვებენ?!..“

„არა!.. ასე შეუძლებელია!... უნდა გავმარტოვდე, წავიდე, გადავიკარგო. არავინ არ უნდა იცოდეს ჩემი სამყოფო. მხოლოდ მაშინ შემეძლება აღსნა, განმარტება!“... გარდაწყვეტილ წარმოსთქვა და ზეზე წამოდგა....

III

.... — ოხ, მშვენიერებავ!... — ხმის კანკალით წარმოსთქვა მოხუცმა, პალაზას*) ქვეშ რო, ვითა ბრინჯაოსაგან გამოქანდაკებულ, ქალს თვალი მოჰკრა და ნაბიჯი წინ ველარ გადა-

*) „პალაზა“ ხეა, მშვენიერ წითელ ყვავილებსა და უვარგის ნაყოფს ისხამს.

დგა, თითქოს ეშინოდა, ქალის მყუდროება თავის მოძრაობით არ შეერყია.

დიდხანს, დიდხანს იდგა დამუნჯებული მოხუცი, რომელსაც გულზე ქეის ფიცარი ჰქონდა მიფარებული და სუნთქვაც კი შეუდგა. უმზერდა მოხუცი ღრმად ჩაფიქრებულ ახალგაზდა ქალს, მის დახუჭუქებულ თმას, რომელსაც გვირგვინად ჰალაზას მშვენიერი ყვავილები დასდგომოდნენ, მის აღგზნებულ თვალებს, რომლებიც ერთ წერტილს მისჩერებოდნენ; მის ოდნავ მოძრავ მკერდს, მკლავებს; მის ერთად-ერთ სამკაულს, რომელიც ბუმბულებისაგან შესდგებოდა და ქალის ხოლოდ-შობილობას წელს ქვევით მუხლებამდის ჰფარავდა; მის წვივებს, მთლად მის სხეულს, რომელსაც არავითარი ხინჯი, უსწორ-მასწორობა არა მოეპოვებოდა - რა და მთლად ვნებამ შეიპყრო.

თვალთ აუჭრელდა მოხუცს, ჰალაზა თავის მშვენიერ ყვავილებით თან-და-თან დიდდება, ფართოვდება; ჩქარა სივრცედ გარდაიქმნა, რომელშიაც მხოლოდ მშვენიერი ყვავილები და-ცურავენ და მათ შორის უმშვენიერესი ასული...

„ჭჭუუ!...“ — მწარედ წაიფშულია მოხუცმა, და შიშისაგან ტანში ქრუანტელმა დაურბინა.

ეგონა, ქალი ეგ-ეგ არის სივრცეში გაიბნევა, ყვავილებში აირევა და სამუდამოდ დამეკარგებაო. თვალები მაგრად დაისრისა და, როდესაც გაახილა, ისევ ის ხე, ისევ ის ქალი ხის ძირზე მხრით მიყრდნობილი დაინახა. სხეულის თახთახმა აიტანა მოხუცი: მკლავები, მუხლები, მთლად მისი სხეული, ყოველი წერტილი მისი სხეულისა თრთის, კანკალებს... უხარი-ან მოხუცს, რომ ასული ისევ მის ახლოს არის, მაგრამ ვერც გაუბედნია მივიდეს, მიუახლოვდეს; ისაც ვეღარ მოუხერხებია, აღარ იცის, საით გადაადგას ნაბიჯი, რომ მიუახლოვდეს.

ქაბუკურ ვნებათა-ღელვას ვეღარ შეუძლო მოხუცის სხეულმა. თახთახი შეუდგა, ძარღვები მოუუძლოურდა და ლაფანსავით ჩაეხვია. თითქოს თვალთაც დაუბნელდა, მის გონებას რაღაც გაეკრა, შეკბოქა მისი თავი და აზროვნობა შეუყენა..

კარგა დრომ განვლო, ვიდრემდის გონს მოვიდოდა მოხუცი....

„ოხ!...“ — მისუსტებულის ხმით წამოიძახა მოხუცმა და გამოურკვეველი სხეულის სასიამოვნო სისუსტე იგრძნო, როდესაც მისმა თავმა აზროვნობა დაიწყო.

აღარა ახსოვდა-რა. მხოლოდ ერთ სასიამოვნო გრძნობას შეეპყრო, რომელიც მთლად მის სხეულში გაბნეულიყო და ასე მძლავრად მიესუსტებინა. სხეულის ყოველი წერტილი ჰტეხავდა, მაგრამ სასიამოვნო, ნეტარი ტეხვა იყო, და უნდოდა, სწყუროდა დიდხანს გაგრძელებულიყო ეს სიამოვნება...

— ვიჰ!... — უნებლიედ წამოიძახა, როდესაც უეცრივ თვალი მოჰკრა თავის დამბნედავს, და სწრაფ ზეზე წამოიქრა.

ტეხვა, ნეტარი ტეხვა დაეკარგა. ძალი მოეკრიფა, და ფეხაკრებით ქალს მიუახლოვდა...

— ვინა ხარ, მშვენიერო, ქვეყნად ვინ მოგავლინა?!... — ჩუმად, ნიადავით ჩუმად ეჩურჩულება მუხლ-მოდრეკილი მოხუცი; — იქმნება განრისხებულმა კუვერამ ჩემ სანუგეშოდ ქვეყნად გადმოგავდო*)?!... მაგრამ რას ვამბობ?!.. ნუ თუ შენი სიმშვენიერე კუვერას წინ, რაც უნდა დიდი დანაშაული გქონოდა, არ დაჰფარავდა?! არა!.. იქმნება, როგორც ეს ხე — მშვენიერი ხარ და ამასავით უსარგებლო?!.. შენც...

ქალი ისევ ისე გაშტერებით მისჩერებოდა სივრცის ერთ წერტილს და მას მოხუცის ბაასი არ ეყურებოდა.

მოხუცმა ველარ მოითმინა; ხელი წაავლო ქალის ერთადერთ სამკაულს და ოდნავ დასწია. ქალმა იგრძნო. ის ვერხვის ფოთოლსავით ათრთოლდა და მშველსავით განზე გახტა; სამკაული კი მოხუცს ხელში შეჰჩა....

*) კუვერა ღმერთია. ინდოელთა რწმენით მას ახვევია მშვენიერ მხეველთა გუნდი და რომელიც მთგანი გაარისხებს, დასასჯელად ქვეყნად, კაცთა შორის, ისტუმრებს. („რამას განდევნა.“ — სლის თარგმანი).

— ჰაა, ჰაა!...—ერთი-ორჯერ დაბნევით და ტანის კანკალით წამოიძახა მოხუცმა, შემკრთალ ქალს რომ თვალი მოჰკრა, და მერე?...

მერე იგი გონება მიხდლილი იქვე გაგორდა...

— უეჭველად ბრამანთაგანი იქმნები?!..—როდესაც, როგორც იყო, ქალმა მოასულიერა მოხუცი და თავისი სამკაული ისევ გაიკეთა, ამ კითხვით მიჰმართა.

— არა, მშვენიერო, მე... მე...—ხმის კანკალით ეუბნება მოხუცი:—მე სეფის-წული ვარ!...

— შენ?!—განცვიფრებით დაეკითხა ქალი და, თითქოს რაიმეს იგონებდა, შუბლი შეიქმუხვნა და ღრმად ჩაფიქრა.

— ჰო!... ჰო! მე სეფის-წული ვარ!...

— ძალნო ცისანო!—ხელების მალა აპრობით ცოტახნის სიჩუმის შემდეგ წამოიძახა ქალმა და განკვირვებით მიჰმართა მოხუცს:—ნუ თუ შენ ის სეფის-წული ხარ, რომელზედაც ზღაპრად მოგვითხრობენ?!

— როგორ თუ ზღაპრად?!—განცვიფრებითვე დაეკითხა სეფის-წული...

— ამ ოც და ათის წლის წინად...—დაიწყა ქალმა...

— როგორ თუ ოც და ათის წლის წინად?

— ჰო, რას გაიკვირე?... გუშინაც მაგრე მიაბო დედაჩემმა!... იყო გმირი, იმისთანა, —ამბობდა დედაჩემი:—დედამიწის ზურგზე არ დაბადებულყოფო... მამას უნდოდა მეფობა გარდაეცა, მაგრამ მეფობის გარდაცემამდის ჯერ ცოლის მოსაყვანად გაჰგზავნა და თან რჩეულნი ბუმბერაზნი გააყოლოა...

— ჰო!... ჰო, მართალს ამბობ, მართალს! მერე?!

— მერე, თურმე იმ დამეს მინდორში ლომი მოეკლა და თითონაც სადღაც გადავარდნილიყო... ამის შემდეგ იმის გზა და კვალი დაიკარგა...

— ღმერთო, ღმერთო!... ნუ თუ ოც და ათი წელიწადია მას შემდეგ?!

— მაშ, შენა ხარ ის სეფის-წული?!..

— რომელიც შენ ასწერე, ისა ვარ, მაგრამ ოც და ათი წელიწადი....

— ოჰ, სეფის-წულო!!... — სიტყვა აღარ დაათავებინა ქალმა. იგი ფეხებ-ქვეშ ჩაუფარდა და მის ფეხებს კოცნა დაუწყაო...

სეფის-წული დაიბნა... მის სიამოვნებას საზღვარი აღარა ჰქონდა... თვითონაც ჩაიკეცა და ქალი გულში ჩაიკრა. სრულებით მოულოდნელი იყო იმისთვის იმისთანა შედეგი...

— სეფის-წულო!...

— მშვენიერებავ.

ერთი-ერთმანეთს აღარ აცდილდნენ სიტყვას. ორივე თრთოდა, ორივე ვნებად იყვნენ გარდაქმნილნი.

— გუშინ დედა-ჩემს ვუთხარი...

— მშვენიერებავ, რას მოვიფიქრებდი...

— ის ცოცხალი იქნება და მოვა-მეთქი..... გმირთა-გმირი....

— ჰაჰ!.... შენ... მშვენი....

— გმირთა-გმირი....

— ყიიზ!... უეცრივ დასწყვილა-შორი-ახლოს ფარშევან-გმა და ტყეს აუწყა გმირთა-გმირის დაბრუნება....

IV

....მთლად მოკუმშულა სეფის-წული. პალაზას ქვეშ მოკეცილი ზის და ქირის ოფლს ასხამს. ეწეის ტანი. სხეულის ჩხელეტა, ტეხვა აქვს... განძრევისა ეშინიან.... ეშინიან უკან მიხედვისა. ჰგრძნობს მის სიახლოვეს. თვალით არ უმზერს, მაგრამ ჰხედავს კი, რომ იგი, რომელსაც ამ რამდენისამე წამის წინ გულში სიყვარულით იკრავდა, რომელსაც უერთდებოდა, გულ-ხელ დაკრეფილი მის უკან სდგას და ზიზლით უცქერის... ოო, რა ცეცხლის მფრქვეველი თვალგებია!... თვით ყოველი

არსების შემუსგრძობა აგნისაც არ ექმნება მაგეთი მრისხანე თვს-
ლები!... შუბლზე ხელი მოისო, ჩაიჭყოლიტა თვალები სეფის-
წულმა და მწარის ღიმილით თავი გაიქნიე-გამოიქნია. ამ დროს
თვალი მოჰკრა მის წინ მგდებ ქვის ფიცარს და, თითქოს პირ-
ველად ჰხედავდესო, გულმოდგინედ კითხვა დაუწყო ჯვარედი-
ნად ზედ აღწერილს:

ჰოი, კაცო!

«ნურა დროს ნუ დაკვი-   ყოველ გვარ მოფლენას
თხები შენ თავს: რა   შენ ცხოვრებაში გულ-
ახის ადამიანი?»   გრილად შეხვდი?»

«ეცადე, შენი ცხოვრება მხო-
ლოდ სიამოვნებით გაატარო!»

«გულ-გრილად შეხვდი!... მხოლოდ სიამოვნებით გაატა-
რო!... ხა, ხა, ხა!... ხა, ხა, ხა!...» — დაიწყო გაბრაზებულმა სა-
შინელი ხარხარი და ამავე ხარხარით განაგრძო: «ოც და ათი
წელიწადი, ჰოი, ადამიანო, იტანჯე, იწვალე; რამდენი მწარი
ცრემლი აფრქვიე, ეს სისულელე დაგეწერა?! მთელი შენი ძა-
ლა შეალიე და ეხლა... ეხლა რატომ ვერ მისწვდი სიამოვნე-
ბას, როდესაც შემთხვევა გქონდა, ან რატომ გულ-გრილად
არ შეხვდი ამ შენს უძლურებას?!.. ააა!... ხა, ხა, ხა, ხა!... ადა-
მიანო, ადამიანო?!... — ზეზე წამოიჭრა, ქვის ფიცარი ზედ აღწე-
რილ სამი მცნებით მალლა ამართა....

— რა ხარ, რა, ადამიანო?!... — დაიღრიალა სეფის-წულ-
მა და ისე მაგრად მოუჭირა ქვის ფიცარს ხელები, რომ თით-
ქოს მის დაქუცმაცებას ჰლამოდესო.

— ხა, ხა, ხა, სისულელე!... — მკაფიოდ მოესმა ნაცნობი
ხმა შეშლილისა და მისი ქვის კაკუნი....

— სეფის-წული გამოერკვა. ქვის ფიცარი — ოც და ათის
წლის ნაშრომი — ძლიერად მიანარცხა პალაზას ძირს და ლუკ-

მა-ლუკმად შემუსრა. მასთან ერთად თითქოს თავისი მიაყოლო, თვითონაც შეიმუსრა და იქავე ჩაეხვია.

ქალის მრისხანება კი განცვიფრებად შეიცვალა ამ სურათის შემდეგ...

შ. ანაგვისპირელი

ფინლანდიელების ლიტერატურიდან*)

1

მდგმურა ქალი

(სანტერი ინგმანისა)

შემოდგომის ბნელი საღამო იყო, როდესაც ისინი, დედა და შვილი, ვიერტოლში ჩამოვიდნენ; უკეთ რომ ვთქვათ, ჩამოვიდა დედა და ჩამოიყვანა გულზე მიკრული ძონძებში გახვეული ხუთის კვირის ბავშვი. ქალი სოფლიდან ჩამოვიდა და ვიერტოლის მცხოვრებთ სთხოვდა რამოდენიმე ხნით შეენახათ მათს განიერ ოდაში. აგერ ერთი წელიწადია, რაც აქ ჩამოვიდა და მდგმურად დარჩა. სახელად მარგალიტა ერქვა. ზაფხულში მუყაითად ეხმარებოდა სახლის პატრონთ მკაში და თიბვაში; ზამთარში მატყლს ართავდა მედუქნისათვის და უვლიდა თავისს პაწაწას. ვერ ვიტყვი, რომ დიდის სიხარულით მიიღეს ისინი. სოფელში ხალხი ბლომად იყო, მიწა კი ნაკლებად ჰქონდათ. მაგრამ არც უარი ეთქმოდა საბრალოს, — სადღა უნდა წასულიყო? სარგებლობას დიდს ვერას ჰხედავდნენ მისგან. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ მეტის-მეტი წყნარი იყო და სამსახურის გამწევი; არასოდეს არავის ხელს არ უშლიდა და ჩუმად ართავდა თავისთვის თავისს კუთხეში; ბავშვიც წყნარი იყო, ჩუმად იწვა დედის გვერდით და ისე იშვიათად ამოიღებდა ხმას, რომ ყველას უკვირდა, ხანდახან რომ წამოიტირებდა ცოტას. ამასთან მარგალიტა ყველაფერს აკეთებდა, რაც უნდა

*) იხ. „ფინლანდიელების ლიტერატურა“ მეორე განყოფილებაში

მძიმე სამუშეოარი მიენდოთ მისთვის: როდესაც, მაგალითად, საჭირო იყო მისი დახმარება მძიმე ბადის ამოსათრეველად, ის ყოველთვის შზად იყო ამისათვის და ითხოვდა მხოლოდ, რომ მის სახლში არ ყოფნის დროს მისს ბაღლისათვის მიეხედნათ. ხალხი არ უყურებდა მაინცა და მაინც მტრულად. საბრალო ისეთი ახალგაზდა იყო და ამასთან ისე დაერდომილად და საწყლად გამოიყურებოდა, რომ ცოდვა იქმნებოდა, ცუდად რომ მოქცეოდნენ. მაგრამ სახლის-პატრონი ქალი, ამისდა მიუხედავად, ხანდა-ხან გადაჰკრავდა ხოლმე და გაახსენებდა მის „უბედურ შემთხვევას“. ამას იმიტომ შვრებოდა, რომ ეშინოდა, მეტად არ დაურბილოს გული ჩემს ქმარსა და დანარჩენ სოფლელებს ამ შავ-თვალა და ლამაზ სახიან მდგმურ ქალის მწუხარებამაო. ასე, მაგალითად, „ოდაში“ რომ ვინმე უცხო შემოვიდოდა და ლაპარაკში იკითხავდა, ვისი ბავშვია იმ აკვანშიო, სახლის-პატრონის ცოლი ჩვეულებრივად უპასუხებდა:

— ეს ჩვენი მდგმური-ქალის ბავშვია — დედა-მისიც ეგერ არის. მამის ამბავი იცის ვინმემ თუ არა, მაგისი კი რა მოგახსენოთ...

— მაშ ეგრე! ბავშვი ტყეში ნაპოვნია მაშ?

— სიანს, მასე უნდა იყვეს. ამბობენ, რომ ტყის პირას ჯვართან იპოვაო, და ვისთან ერთად, ეს კი არ გიმიგონია.

— ჰმმ! მოხდება ხოლმე, რასაკვირველია...

— მოხდება, რასაკვირველია, მოხდება! ვის არ შეემთხვევა მაგისთანა.

ამგვარ შემთხვევაში მარგალიტა დაბლა ჩალუნავდა ხოლმე თავს თავისს კუთხეში და დააჩერდებოდა აკვანს — სახე არ უჩნდა, და ტიროდა თუ არა, ვერავინ შეატყობდა.

მხოლოდ გულმოდგინედ გაახვევდა ბავშვს, დაუწყებდა ხოლმე რწევას და დაბალის ხმით დაამღერდა:

ჩადეკ, ჩადეკ, ნიაო,
 დაძინე, ჩემო საბრალო შვილოვო!...

თუ მასზე ლაპარაკს აღარ განაგრძობდნენ, ცოტახანს უკან აიღებდა ხელში თითის ტარს და შესწყვეტდა სიმღერას,

მაგრამ ჩუმ-ჩუმად გადახედავდა ბავშვს. შეიძლება, სხვა რამეზე ჰფიქრობდა და უნებლიედ შერებოდა ამას; ან კიდევ შეიძლება, ჰფიქრობდა, აი აგერ დევს ჩემის უბედურობის და მარტოობის, სიღარიბისა და ვაების მიზეზით, მაგრამ მაინც კიდევ ყველაფერზე უძვირფასესი და საყვარელი. შეიძლება, ჰფიქრობდა: „რა მოგევა, ჩემო საბრალო ჩიტუნა, როდესაც გაიზრდები და გაფრინდები ბუდიდან?“

გაუძნელდება თუ არა სიცოცხლე შერცხვენილ ქალწულის შვილს? შეიძლება თუ არა პატიოსნად განლიო ცხოვრების გზა, ჩემის დედობის არ შერცხვეს და შენის კარგის კაცობით დაბადების სირცხვილი განწმინდო? შეიძლება საცოდავ დედი-შენის დარდისა და ცრემლების გაგებას და ხალხის თვალში მისთვის პატიოსნების დაბრუნებას? ან მამიშენის კვალს მისდევ და გააუბედურებ იმათ, ვისაც შენტვის არ უენია?“

შეიძლება, არაფერს ამას არ ჰფიქრობდა, და მხოლოდ გამოურკვეველად ჰგრძნობდა, როდესაც მატყლს ართავდა და ჩუმ-ჩუმად გადახედავდა ხოლმე ბავშვს.

— რომ არ შემცდარიყო, იშოვიდა ქმარს და არც ურიგოს, — ამბობდნენ გლეხები, როდესაც ქალი ოდაში არ იყო. — კარგი ქალია: წყნარი, მუყაითი, და სახით ხომ რა კარგი, უკეთესს ძნელად თუ ნახავ.

— საკვირველია, რად არ მოსთხოვა ცოტა რამ თვეის შესანახი იმას, ვინც ჯვარის წერაზე უარი სთქვა. ცოტა დაეცლებოდა ჯიბეები, ეკკლესიაში წასვლა რომ არ მოინდომა.

— იცის კი, ენ არის მამა? — გაერია ლაპარაკში სახლის პატრონის ცოლი. — ამბობენ, ხან ვისთან დადიოდა და ხან ვისთანაო. ვის უნდა მოსთხოვოს ხარჯი?

— ტყუილია! ვერ გაბედა სასამართლოში ჩივილი და მაგისტანები და ეგ არის. — ისეთი ახალგაზდაა და წყნარი, — რცხვენია... და რომ მამა პესუნენის შვილია და სხვა არავინ — ეგ ხომ ყველამ იცის სოფელში. იმათთანა მდიდრებთან გამკლავებაც ხომ სახუმარო საქმე არ არის, — თუ გინდ ვისთენაც არ იყოს...

და აი გამოიქცა, საწყალი, თავის სოფლიდან ჩვენს უდაბნოში და თავისის უფლებებისათვის თავი დაუნებებია.

— ასეთი ახალგაზდა და მუდამ ასეთი წყნარი, დადარდინებული!... ან კი როგორ არ იდარდოს, როდესაც ყველა არცხვენს და დასცინის.

ლილიდან ლამემდის ართავდა მარგალიტა და როგორც გაათავებდა სამუშაოს, მაშინვე გაემზადებოდა დართულის წასადებად მედუქნესთან. ამ შემთხვევაში ის იცვამდა საკვირაო კაბას და იკეთებდა თმას.

ჩაიცვამდა, გამოეწყობოდა და დაფიქრდებოდა სარკის წინ. შეიძლება, თავის წარსულ სილიმაზეზე ფიქრობდა, რომლითაც ერთ დროს ისე ამყობდა. ან, შეიძლება, იგონებდა ბავშვობის ბედნიერ დღეებს და იმ დროს, როდესაც ჯერ კიდევ პატივის სცემდნენ და მას შეეძლო პატივცემულ და ბედნიერ ცოლად გამხდარიყო, ახალგაზდა ბიჭები ხომ ისე ეტრფოდნენ. მაინცა და მაინც არა სასიამოვნო ფიქრები მოსდიოდა თავში სარკის წინ, რადგან უფრო სევდიანი უბრუნდებოდა აკვანს, და დიდ ხანს უვლიდა და ფუთენიდა მძინარე ბაღს.

— ხედავთ, მაინც კიდევ უყვარს უწინდებურად პრანჭიანობა, — სთქვა ერთხელ დიასახლისმა, როდესაც ის სახლიდან გავიდა. — რა თავმოყვარეა ჯერ კიდევ!

— სამაგიეროდ თვალებიც ისეთი აქვს, რომ არც ერთ სხვა ქალს არ აქვს იმისთანა, — უბასუხა სახლის პატრონმა ცოლის გასაჯავრებლად.

— რასაკვირველია! მაგისთანა მაწანწალა!...

როდესაც მარგალიტა ბრუნდებოდა სოფლიდან, ჩვეულებრივად უფრო გულ-დათუთქელი იყო: სოფელში ის ხვდებოდა უწინდელ ნაცნობებს, და საბრალოს არა ერთი მკეახე და უგემური სიტყვა ესმოდა; ამიტომაც იქ უფრო ობლად და განმარტოებულად ჰგონობდა თავის თავს. და დაბრუნდებოდა შინ თუ არა საღამოს, გაეშურებოდა აკვნისაკენ, თავის პაწაწკინასთან, ერთად-ერთ არსებასთან, რომელიც მისთვის სიცოცხლის კავშირი იყო, ამისთვის ღირდა სიცოცხლე! ნაზად

აიყვანდა ბავშვს ხელში, მიიკრავდა გულზე და სიყვარულით
საესე თვალებით უყურებდა მას... ამ დროს ის ჰგრძობდა,
რომ მთელი ქვეყანა რომ ამდგარიყო მის წინააღმდეგ მის სა-
წვალებლად, საგინებლად და გასათახსირებლად, ის მაინც არ
წარიკვეთდა სასოებას, რადგან მას კიდევ რჩებოდა იმედი, რჩე-
ბოდა აუსრულებული ვალი. შემდეგ დააწვეწდა ბავშვს, დაა-
ხურავდა თბილად და არწევდა; თან თვალს არ აშორებდი სა-
ყვარელ სახეს. ბავშვს დიდი ხანია სძინავს. ის კი არწევს აკვანს
და ძლიერს გასაგონის ხმით დამღერს:

ჩადექ, ჩადექ, ნივო,
დაიძინე, ჩემო საბრალო შვილოვო!...

სულ დაბლა-დაბლა მღეროდა. მისს ხმაში კი რალაც გან-
საკუთრებული, რალაც ისეთი სევდა ისმოდა, რომ ყველანი
არა-ჩვეულებრივს რალასაც ჰგრძობდნენ. გაჩუმდებოდნენ გლე-
ხები, გაჩუმდებოდა ხოლმე თვით დიასახლისიც და სიცილის
სურვილი აღარაღვის ჰქონდა. ყველანი ყურს უკვდებდნენ ბეჩაე
მდგმური ქალის სიმღერას, ის კი იჯდა თავისს კუთხეში. ეხლა
აღარაღვის აღარ ახსოვდა მისი სირცხვილი: ის ყველასათვის
მხოლოდ უბედური დედა იყო, რომელიც აწ თავის ბაღლისა-
თვის სცოცხლობდა.

II

ყ უ თ ი ს გ ა მ ე

(ამბავი ალკიოსი)

ყუთი, რომელსაც ურემზე სდგამენ და რომელშიაც გა-
დააქვთ იაფ ფასიანი ნივთები, ყოველთვის თითქო საზოგადო-
ქონებას შეადგენს. გაიკეთებს ერთი ვინმე ამგვარ ყუთს და
ყველა მეზობლები კი დაუკითხავად და მოურიდებლად სარგებ-
ლობენ მით.

ელლუ კარტუნენს ჰქონდა ყუთი, რომელიც მუდამ ბედელთან ეგდო. ამ ყუთს ზედ აწვიმდა და ამიტომ საქმელად მოძველებული იყო. ერთხელ ეს ყუთი ინათხოვრეს ქვრივ ქალის პაკარინენის შვილებმა: ქალაქში ჰქონოდათ რალაც წასაღები. ეს ვაჟბატონები მეტის-მეტი დაუდევარნი იყვნენ და ამიტომაც გადაავიწყდათ მიეტანათ კარტინენისთვის მისგან ნათხოვარი ყუთი. აიღეს და თავიანთ სახლს უკან დააგდეს ეზოში. აქ ეს ყუთი ერთხელ დაინახა ლენას ტუპუმ. ამ უკანასკნელს იჯარით ჰქონდა აღებული ნაცრის ზიდვა ერთს შუშის ქარხანაში და ყუთი კი არ ჰქონდა საზიდავად. სთხოვა, — მათხოვეთ ეგ ყუთიო და მერე მევე მივუტან ელლუ კარტუნენსო. მაშინ აღმოჩნდა, რომ ყუთი თურმე თითქმის ერთი წელიწადია სახლის უკან გდია. ქრივი გაუწყრა თავისს შვილებს. მაგრამ შვილებმა თავი იმართლეს; მართალიც რომ ვთქვათ, არც კარტუნენს გახსენებია არც ერთხელ თავისი ყუთი, რადგან არ დასჭირვებია აღბად. ბოლოს, ან კი ღირდა სალაპარაკოდ, თუკი მოხუცი ტუპპუ პირობას იძლეოდა, ყუთს მისს პატრონს მევე ჩავაბარებო.

ტუპპუ მთელ ზამთარს ნაცარს ეზიდებოდა, გაზაფხულზე კი ავად გახდა და მოკვდა. აბა საიდან ეცოდინებოდა მისს ბებრუხანა ქვრივს, სად და როგორ იშოვა მისმა ქმარმა ის ძველი, თითქმის დაშლილი ყუთი, რომელიც ეხლა ბოსელთან ეგდო? ქმრის სიკვდილის შემდეგ ამათ მხოლოდ ერთხელ ისარგებლა ამ ყუთით: ერთი წალება ნაცარი დარჩენილიყო კიდევ, ეს ნაცარი გადაიტანა და ამ რიგად ქმრის გასასვენებლად საჭირო ფული იშოვნა.

ტუპპუს ვალები დარჩა. მოვალეებმა ითხოვეს, რომ რაც კი დარჩა მას, — უძრავი თუ მოძრავი, ყველაფერი გაყიდულიყო. ამის წინააღმდეგ ვერავინ იტყოდა და ნააღმარებელს დაინიშნა საჯარო გაყიდვა. სხვათა შორის გაიყიდა ძველი ყუთიც, რომელიც იყიდა მემჩვარე მეტკუნენმა; სულ დაუჯდა რამოდენიმე გროშად. გარდა ამ ყუთისა მეტკუნენმა, რაც კი მჩვარი იყო ტუპპუს სახლში, ისიც იყიდა.

— დიდი გაიძვერა კი არის ეს მეტკუნენი! — დასცინოდნენ გლეხები. — ყუთი იყიდა და ცარიელ ყუთის წაღება არ მომივიდესო და რაც რამ იყო სახლში, ყველაფერი მან იყიდა.

— სწორედ მაგისტანა ყუთი ჰქონდა კარტუნენსაც, — სთქვა ვილამაც.

კარტუნენისაგან თუ იყიდა ტუპპუმ, ნაცარს რომ ზიდავდა, — მოისაზრა მეორემ.

ეს იყო და ეს, მეტი ყუთზე არ ულაპარაკნიათ.

მეტკუნენმა შეაკვეთა ყუთი, და შიგ თავის საქონელს დაუწყო ტარება.

ერთხელ, მჩვრების სასყიდლოდ მოგზაურობის დროს, კარტუნენს შეუარა.

— ერიჰა, — სთქვა ელლუმ, გარედ რომ გამოვიდა და მეჩვარის მარხილი დაინახა.

— მეტკუნენ, ეგ ხომ ჩემი საკუთარი ყუთია! შენ საიდან გაქვს?

— რაო? შენია? ე, შენი წვინტილიანი ცხვირი მოიხოცო, გიჯობს, ძმობილო, მაგისტანა ტყვილის თქმას! მართალი თუ გინდა გითხრა, ეს ყუთი ლენას ტუპპუს შემდეგ რომ ბარგი იყიდებოდა, მაშინ ვიყიდე და ფულიც მიმიცია მასში.

— შეიძლება... ყუთი კი მაინც ჩემია და ჩემს საკუთრებას ეხლავ გამოგართმევ. ჩემს დღეში არ მიმიყიდნია ეს ყუთი ტუპპუსათვის... ღმერთმანი, უნდა წაგართვა!

— ყუთი გინდა წამართვა? — გაეცინა მეტკუნენს. — აბა ერთი ვნახო, როგორ წამართმევ!

— ჩემი საკუთრების დაბრუნება ყოველთვის შემიძლია, სადაც კი მოვასწრობ! — გამწვავდა კარტუნენი, — სამი წელიწადია დაკარგული იყო ეგ ყუთი, მაგრამ ეხლა ველარავინ ვერ დასძრავს მას აქედან! მაშ! ამოიღე, ამოიღე ეგ შენი ჩვრები და ნებით დამიბრუნე ჩემი ყუთი.

— რასაკვირველია! პატიოსნად, ჩემის ფულით მიყიდნია, თუ გინდ სახარებაზე დაეფიცავ... მაინც არ დაგიტოვებ ამ

ყუთს, თუ გინდ რომ... შეგიძლია ტუპპუს ქვრივს მონათხოვრა ფული.

— ტუპპუს ქვრივთან რა საქმე მაქვს? თუ გინდა, წადი და შენ ელაპარაკე. მე ჩემს ყუთს ვიტოვებ და გათავდა!

ეს რომ სთქვა, ელლუმ მართლა მოინდომა ყუთის გადმოღება მარხილიდან, მაგრამ მეტკუნენმა არ დააცალა.

— ვერ მოგართვი, ჩემო კარგო, — დაცინევით უთხრა ამან, — ნუ აჩქარდები, ამ ყუთს ვერ მიიღებ, ასე იცოდე.

ამ სიტყვებით ჰკრა ხელი კარტუნენს, ჩახტა ყუთში და სიცილით გააჰენა ცხენი.

კარტუნენი მშრალზე დარჩა. გულ-მოსული გამოვიდა, დადგა ჭისკართან და მრისხანე თვალი გააყოლა შემწვარეს.

— მაშ ასე მომექცა და მერე ჩემსავე ეზოში, თუმცა კარგად იცოდა, რომ კანონი ჩემს მხარეს არის! — ჰფიქრობდა ისა — გამოდის, მეტკუნენი დიდი ღლეტია ყოფილა, თუ არა რცხვენია სხვისის წავთის მითვისება.

მთელს სალამოს კარტუნენი ცუდს გუნებაზე იყო და ყოველ სიტყვაზე ეშმაკის სახელს ახსენებდა. სულ იმის მოგონებაში იყო, უკანასკნელად ვის ეათხოვე ყუთიო, მაგრამ ამის გახსენება არც მას და არც ვისმე სხვას შეეძლო, რადგან სხვადასხვა დროს ყველას ჰქონდა ნათხოვარი მისგან ყუთი. რამოდენიმე დღის შემდეგ კარტუნენმა არ დაიზარა და მივიდა ტუპპუს ქვრივთან, მაგრამ ამან ვერა აუხსნა-რა. ქვრივმა მხოლოდ ის იცოდა, რომ ყუთი დიდ ხანს ეგდო მათ ეზოში და ამიტომ თავისი ეგონა. საჯარო გაყიდვის დროს კი მოვალეები პატრონობდნენ და მთელი შემოსული ფულიც მათ აიღეს. მე არაფერ შუაში ვარ და პასუხსაც არ ვაგებო.

კარტუნენი დაბრუნდა შინ და ყველაფერი თავის მოჯამაგირეს უამბო.

— ყოჩაღად უნდა ყოფილიყავით და ძალად წაგერთმიათ მეტკუნენისათვის ყუთი, — სთქვა მოჯამაგირემ.

— ჰმ... არა, ეგ არ ღირდა! — შემოიტანა იქვი კარტუნენმა. აი სასამართლოში ჩივილის უფლება კი მაქვს. მე იმას უნდა ვუჩვენო, რომ ჩემთან...

ელლუმ არ დააბოლოვა თავისი მუქარა, მაგრამ ამის გამო მუქარა უფრო მტკიცე გამოვიდა.

სთქვა და გაათავა. კარტუნენი გაემართა მსაჯულ მელონენთან. გზაში სულ იმას ოცნებობდა, თუ როგორ გაასამართლებდნენ მეტკუნენს ქურდობისათვის ან ნაქურდალის დამალვისათვის. ის ვერ გაიხსენა მხოლოდ, რა სასჯელი ელოდა მოჰასუხეს, მაგრამ იწედი ჰქონდა, მალე გავიგებ მსაჯულისაგან—იმან ამდენის ხნის სამსახურში ხომ კარგად შეისწავლა კანონებიო.

მელონენმა, როდესაც გაიგო საქმის ვითარება, გაიცინა.

— რაღაც ძველ ყუთის გამო სასამართლოში საქმეს იწყებო?—სთქვა მან,—გავიგონია მაგისტანა! არა, ის სჯობს, კარგად მოისაზრო, ძმობილო, და გაიხსენო, რომ სასამართლო ხარჯი პატარა კი არ არის, შენი ყუთი კი სულ რამდენიმე გროში ღირს!

— ეგ ყველა კარგად ვიცი,—უპასუხა კარტუნენმა,—მაგრამ მეტკუნენი ისე ცუდად მომეჩქა, რომ უნდა დაისაჯოს და სასამართლოს ხარჯიც ხომ მას უნდა გადახდეს....

— გარწმუნებ, სისულელეს სჩადიხარ. მაინც და მაინც ეშმაკსაც წაუღია ჩემი თავი, თუ მაგისტანა სულელურ საქმეში დაგეხმარო.

ელლუს გული მოუვიდა და გულ-ნატკენი წავიდა.

— არა, რა რიგ გაამაყებულა ეს მელონენი!—ჰფიქრობდა ელლუ.—ხუმრობაა განა, იმ კაცმა ქურდობა ჩადინა! ნაცნობობა ხომ არ აქვთ ერთმანერთში და ან თუ უდგება?

გაახსენდა, რომ არჩევანებზე მეორე მსაჯულად ადამ ნეტულა იყო ამორჩეული. ის პატიოსანი გლეხია, ამას კი არ ჰგავს და ჯერ მაინც არ გარყვნილა. იმას უფრო ენდობა კაცი, ე მელონენი კი... არა, რა ნება ჰქონდა არ მიელო კანონიერი საჩივარი? სწორედ თითონაც სამართალში მისაცემია... კარგი კი იქნებოდა თვითნებობისათვის რომ დასჯიდნენ.

მეორე დღეს მსაჯულს ნეტულას მიადგა კარზე.

ამასთან დიდი ხნის მეგობრები იყვნენ. დანახა თუ არა ელლუ, ადამი მის შესახვედრად გამოეშურა, თვითონ ჩამოართვა ცხენი, შეიყვანა სტუმარი ოთახში და ჩიბუხიც მიართვა. კარტუნენი კარგს გუნებაზე დადგა, — ძალიან იამა, რომ მისს მეგობარს ჯერ კიდევ არ გამოსცვლოდა ხასიათი.

ათას რამეზე დაიწყეს ლაპარაკი, როგორც მიღებულია, და იმდენიც ილაპარაკეს, რომ კარტუნენს კინალამ გადაავიწყდა, რა საქმეზედაც მისულიყო. მით უფრო ზრდილობიანი გამოდგა მისი საჩივარი, რომ მის შესახებ ბოლოს დაიწყო ლაპარაკი. სრულიად დამშვიდებული იყო და კიდევ იცინოდა, როდესაც სთქვა:

— მართლა! პატარა საქმე მაქვს შენთან, მეგობარო. მინდა გთხოვო გამასამართლო მეტკუნენთან, რომელმაც ჩემი ნიეთი მიითვისა!...

— რას ამბობ! მართლა?... რა გაეწყობა... მოხდება ხოლმე.... მაშ რაშია საქმე?

კარტუნენმა უამბო ყველაფერი, როგორც იყო.

— ყუთის ფასი, რასაკვირველია არაფერს ნიშნავს, — დაათვა მან თავისი ამბავი, — საქმე ის არის, სიმართლეს გადაუხვია და შეურაცხყო.

.... ისიც რომ ვაქვათ, არაფრად ღირსო, მართალია ყუთი ძველი იყო, მაგრამ, თუ დაეუთმეთ, ჯერ მაგისტანა რამეს მოგვპარავენ და მერე უფრო ძვირფასს ნივთებსაც დაუწყებენ ზიდვას; უარაოლ დაგვტოვებენ...

— მართალია, მართალია! — დათანხმდა მსაჯული: — არაფერია, ზღოს...

— სასამართლოს ხარჯი რა გადახდება?

— ერთი მარკა და ათი პენნი საქმის გარჩევისა... მოწმეები დაგჭირდება?

— რასაკვირველია!

ადამი დაჰპირდა ყველა მოწმეებს დავიბარებ, თითოს სამოც პენნადო.

კარტუნენი სიამოვნების ნიშნად ხელებს იფშენებდა. გამოდიოდა, რომ იმ გაიძვერას კაი ძალი გადახდებოდა! ახიც არის მასზე! ის არა სჯობდა, საქმე არ გაეძალღებინა და ნებით დაებრუნებინა ყუთი?... მაშინ ხომ ამდენი არ გადახდებოდა? მაგრამ თუ ასეა, თუ არ შეშინდა და შეურაცხ-ჰყო კარტუნენი... ჰჰჰ... ნახავს თავის თვალის სეირს!

მართლა რომ თვალის სეირი ნახა მეტკუნენმა, როდესაც სასამართლოდან დაბარების ბარათი მიიღო, რომელშიაც ეწერა, რომ ნაქურდალის დამალვა ბრალდებოდა. ჯერ დაიწყო ლანძღვა და წყევლა და ბოლოს დაიფიცა, მე თითონ ვუჩივლებ კარტუნენს შეურაცხყოფისა და ცილის-წამებისათვისო.

— თუ გინდა, დღესვე ჩავაბარებ კარტუნენს დაბარების ბარათს, თუ იჩივლებ, — უთხრა მსაჯულმა. — ერთად გავარჩევთ ორივე საქმეს ბარემ,

ეს ძალიან მოეწონა მეტკუნენს და მან აქვე დაამზადა საპირდაპირო საჩივარი და რაც ხარჯი იყო საჭირო, ხმა-ამოუღებლივ გადაიხადა.

წასვლისას ადამს გაახსენდა, რომ ის მოვალე იყო ყოველივე ღონე ეხმარა მომჩივანეთა მოსარიგებლად, და ურჩია მეტკუნენს შერიგება, მაგრამ ამან უფრო გააბრაზა მეტკუნენი.

— დიალ! ეხლა შევეურიგდე? არა, მადლობას მოგახსენებთ! ჯერ გაიგოს კარტუნენმა, რა არის სასამართლო და კანონი, გაიგებს კიდევ, გარწმუნებთ! ჩამომახრჩვეთ, თუ არ გაიგოს.

გაიარა რამდენიმე კვირამ; დადგა ამ დიდის საქმის გარჩევის დღეც. ხალხს თავი მოეყარა სოფლის სასამართლოს წინ და საქმეების გარჩევას ელოდდა; ზოგმა თავის გასართობად მომჩივანთა შერიგება მოინდომა.

— სასაცილო საქმეა მაგისთანა პატარა რამეზე ჩივილი! — ამბობდა ერთი მოხუცი. — არც მსაჯულებს უყვართ მაგისთანაგები. სანანებლად არ გაგიხდეთ ეგ საჩივარი.

— გთხოვთ ჩემთვის თავს ნუ იტკივებთო, ამბობდა კარტუნენი. — მე კი ღვთის მადლით შიში აღარაფრისა მაქვსო. მე ხომ

სიმართლეს ვეძებ და სხეას არაფერს და აშლა არავისთან არ მინდოდა და არც მინდოა....

მეტკუნენი მხოლოდ იღიმებოდა. მისის აზრით, შერიგება შესაძლებელი იყო... რადგან კარტუნენს შიში ეტყობოდა.... სასამართლოს ხარჯი რაც გამიწვევია, მიზლოს და აქვე აღიაროს, რომ მოისულელა და ტყუილი დამწამაო და გათავდა.

საქვეს თავთაეიანთი და ნათქვამიდან ერთი სიტყვაც ვეღარ გადაათქმევინეს ვერც ერთს და ვერც მეორეს. მაგრამ მოვიდა მათი ჯერიც და სასამართლო ოთახში დაუძახეს. მომჩიენები შევიდნენ: წინ კარტუნენი და უკან მეტკუნენი.

— აბა, ძმობილო კარტუნენ, მარჯვედ იყავ, გადაგიჭრიან, რაც გერგება! — წასჩურჩულა მას მემჩვარემ.

— ოო, შე ცუდლუტო, მეტკუნენ! — ჩურჩულითვე უბასუხა მომჩივანმა. — ნებით რო დაგეთმო მოპარული ნივთი, ეხლა ხომ არა დაგჭირდებოდა აქ, მოსამართლის წინ, კანკალი.

საქმის გარჩევა არ გაგძელებულა; საქმე ხომ ყველამ დაწვრილებით იცოდა, რაშიაც იყო. მოწმეები არ დაუფიცებიათ. შემდეგ ყველანი გარედ გამოისტუმრეს და მოსამართლეებმა ჩაკეტეს კარები განაჩენის დასადგენად.

მომჩივანი და მოპირდაპირე დანარჩენებთან ერთად წინაკარში ელოდნენ გარდაწყვეტილებას.

— ნეტა, რამდენის ხნით ჩასმენ ამ ჩვენს მემჩვარეს?

— დაიცა, დაიცა, კარტუნენ, ეხლავ გაიგებ, ვინ არის ჩვენში მართალი და ვინ მაბეზლარი და ცილის მწამებელი.

მომჩივანთ ისევ ოთახში დაუძახეს განაჩენის მოსასმენად. მათ მოწმეები და ცნობის მოყვარულნიც შეჰყვნენ.

დაიწყეს განაჩენის წაკითხვა. „....და ამიტომ სასამართლომ დაადგინა: ელია კარტუნენს დაუბრუნდეს მოპასუხესაგან ყუთი, ვითარცა ის არის მისი კანონიერი საკუთრება“....

— გესმის, ძმობილო? მა როგორ გეგონა, შე გაიძვერა, შენა!

„.... მაგრამ მიიღო სასამართლომ მხედველობაში რა, რომ ორთავენი ჩივილის მოყვარულობით არიან გამსჭვალულნი, რაი-

ცა კანონით აკრძალულია, კანონის ამა-და-ამ მუხლის მიხედვით დაადგინა: ორივეს თორმეტ-თორმეტი მარკა ჯარიმა გადახდეს, სასამართლოს ხარჯი კი თანასწორად გადახდეს ორთავეს.

— თუ კიდევ შემოგიტანიათ ეგეთი საჩივარი, ჯარიმა ორჯერ მეტი გადაგხდებათ! — დასძინა მოსამართლემ, როდესაც განაჩენის კითხვა გაათავა.

— მოწმეებმა და დანარჩენმა ხალხმა სიცილი დაიწყეს; მოსამართლეც ძლივს იკავებდა თავს.

მეტკუნენი და კარტუნენი, დიდად შერცხვენილნი, საჩქაროდ იხდიდნენ ფულს. გარედ რომ გამოვიდნენ მხოლოდ მაშინ მოვიდნენ ცოტათი გონს. გადახედეს ერთმანერთს.

— ვერც მე გავიტანე, მაგრამ ვერც შენ გავივიდა-რა!

III

შამშილობას წკლიწადი

(იუზო რეიონენი)

არ არის დიდი ხანი, რაც კარელიის ჩრდილოეთით ერთს ყრუ მაგრამ მშვენიერ კუთხეში, კაინუსა და რუსეთის სამზღვარს შუა, „წმინდა პურის ფქვილი“ და „გაურეველი პური“, მეტად იშვიათი იყო შეძლებულ გლეხების სუფრაზედაც კი. ამ ოცდაათის წლის წინად სოფელს კუოხატში ვისმეს რომ ექმნა ეგა, მთელს წელიწადს რომ პური ექამა, ზეცის მონიჭებულს უღვთოდ ჰფლანგავსო, იტყოდნენ, მაგრამ არც არავინ შერებოდა ამას და ყველაზე ნაკლებად სცოდავდა ამ მხრივ პერტუ და მისი ოჯახი.

ეგ პერტუ ახალგაზდობისას იმდენად სულელი იყო, რომ, აქაო და ჩემი პატარა ნაკვეთი მიწა მქონდეს, სამალამპის სილიან ნაპირზე, სადღაც ტყის ნაპირას აიშენა სახლი. ძლიეს-ძლიობით იკვებდნენ იქ თავს პერტუ და მისი ცოლი, ღმერთი კი ყოველ წელიწადს აძლევდა თითო თითო შვილს. იმდენ-

ნი დაესიათ ბავშვები, რომ პერტუს ცოლი, ანნი, არა ერთხელ იტყოდა ხოლმე, ამდენის ღეთის წყალობით სული ამომხდეს ლამის. ხუმრობაა განა, ხან-და-ხან გაცხარებულს მუშაობას უნდა მოჰკლებოდა და მერე ხუცესთან თრეულიყო. მაინცა-და-მაინც პურს კი ისე უხვად არ იძლეოდა გამჩენი, როგორც ბავშვებს; თუმცა მღვდელი არწმუნებდა მათ, რომ სამალაპში გაკეთდებო, რადგან მრავილი მომავალი მუშა ხალხი იზღება იქაო. ამას იმასაც დასძენდა, გაივლის გაჭირვების ხანია და ყველაფერი ბლომად შემოგივათ, რადგან ვინც შვილებს გაძლევთ, ისევე ზრუნავსო მათ არსებობაზე.

ჯერ-ჯერობით ამას მხოლოდ ანნი ზრუნავდა. ეს საბრალო დღე და ღამ სულ იმის ფიქრში იყო, საიდან ვიშოვო საჭირო საკვები და ტანთსაცმელიო. პერტუ თავისს მხრივ გულმოდგინედ მუშაობდა, უვლიდა თავისს მიწას და რაც შეიძლებოდა, ცდილობდა რამეს გამორჩენოდა ტყესა და ქაობს. მაგრამ ვერც პერტუ და ვერც მისი ცოლი ვერ ახერხებდნენ დიდ მანძილზე მოეშორებინათ გაჭირვება თავიანთ სახლზე.

რაკი ვერა გააწყო-რა, პერტუმ ერთ დღეს განიზრახა თავისი მამული გაეფართოვებინა და ამისათვის ცოტაოდენი ჩამოსქრა ხაზინის ტყეს. მაგრამ ეგ დიდი სისულელე იყო, როგორც აუხსნა შემდეგ ტყის მცველმა, რადგან „ეს მიწა და ეს ხეები ხომ შენი არ არიან, არამედ ხაზინის, ესე იგი, საზოგადოების, განა არ გესმის ეგა?“

პერტუ ჰფიქრობდა, მეც ხომ საზოგადოების წევრი ვარო და უფრო სამართლიანია, რამოდენიმე ფიჩხის შენახვას რამოდენისამე კაცის სიცოცხლის შენახვაო. ტყის მცველი ეცადა პერტუსათვის წინააღმდეგის დამტკიცებას და ამიტომ ხელი მოუწყო და ხაზინის ხარჯით გაისტუმრა საოლქო ქალაქში და იქ რამოდენიმე ხანი გაატარებინა სახაზინო სახლში—ციხეში. პერტუმ რამოდენიმე ხანი დაჰყო იქ, რადგან ჯარიმის გადასახდელი ფული არ ჰქონდა.

დადგა ისევ ზაფხული და მზე ბზინავდა ცაში, როდესაც პერტუ გაემგზავრა ქალაქიდან თავის სახლისკენ.

დრო გამოშვებით მოისმოდა ხმა; ჩიტებს ერთი ამბავი ჰქონდათ ტყეში. პერტუც გამოცოცხლდა, გამხიარულდა, როდესაც საღამო ხანს შორიდან დაინახა სამალამპის ტბის ლურჯი წყალი და ამწვანებული ჯეჯილი თავისს ყანაში.

„საუცხოვოდ ვიმუშავებთ მე და ანნი ამ ყანაში, მკის დრო რომ მოვა,—ჰფიქრობდა ის.—რა კარგი სანახავი იქმნება, პატარა ბავშვები რომ თამაშს დაიწყებენ, მინამ უყვროსები ძნების შეკვრით იქმნებიან გართულნი“...

გახსენდა თავისი გადაპარსული თავი და ერთბაშად შესწყვიტა ოცნებობა. ცუდი დალი დაასვეს ამ თავის გაპარსვით! მალე გაეზღება თმა და ან კი გაეზღება? „ვერ გამიგია, როგორ უნდა ვეჩვენო ეხლა ხალხს, ნამეტნავად ანნისა და ბავშვებს“, — ჰფიქრობდა ის.

მოინდომა ამ საქმისათვის უფრო ვაჟკაცურად შეეხედნა, მაგრამ, რაც უფრო უახლოვდებოდა თავისს სახლს, უფრო და უფრო ნელა მიდიოდა.

„ნეტა ანნი შინ არ დამხვდებოდეს! — ჰფიქრობდა ის სასო-წარკვეთით.— მაინც ასეა, ვგონებ: ალბად ბადის ამოსათრევად წავიდა; არც ნაფი სჩანს ჩეენი... ბავშვებიც ძლიერ ხმაურობენ“...

პერტუ შეჩერდა და ყური დაუგდო ბავშვების ხმებს.

— აი აგიღებ ხელში და ვნახავ მაშინ, რაც ლუა ხარ!

ეს პატარა ანტის ცქრიალა ხმა იყო. ის აჯავრებდა და წარჩენთ. შემდეგ მოისმა ფომკის მტირალა ხმა. ეს სამის წლით უფროსი იყო ანტიზე, მაგრამ ვერასოდეს ვერ ერეოდა.

რასაკვირველია, ეხლავ სახლში უნდა მისულიყო, მაგრამ პერტუმ არ მოინდომა ბავშვების შეშინება თავისის გაპარსულის თავით. ან კი რატომ არ დაესვენებია აგერ ხის ძირში. პერტუ დაჯდა და ჩიბუხი ააბოლა.

დიდ ხანს იჯდა აქ და ბევრმა არა მხიარულმა აზრმა გაურბინა თავში. იქნება ყველას ის სჯობდეს,—გაიფიქრა მან,—მიწის მუშაობაზე ხელი ავიღო და ქალაქში გადავსახლდე: ხომ ამბობენ, რომ ქალაქში კარგი მუშები საჭირონი არიან და

არც ცოტას შოულობენო. ამ გაზაფხულზე შიმშილობას მაინც გადავჩეხობდი. ეს სწორედ მოსაფიქრებელი საქმეა, მით უმეტეს, რომ ქალაქში ყველანი იპარსავენ თავს, ბატონებიც კი, რთმელნიც, რა თქმა უნდა, სატუსაღოში არასოდეს არ მჯდარან. სჩანს, — იქ ეს მიღებულია... მაგრამ მაინც კიდევ ძნელია მიწის დატოვება. აქ ბავშვობიდან დაწყებული ვაების მეტს ვერას ჰხედავს მთელ თავის სიცოცხლეს, მაგრამ ეგ სიცოცხლე აქ აქვს გატარებული ბავშვობიდანვე და თითქო სულაც ამ მიწაზე ამოსულაო, ვეღარ შორდება!

ასე გაიარა დრომ და შუალამე იყო, როდესაც პერტუქურდულად შეიპარა თავის სახლში. დილას ანწიმ თითქო ვერც კი შეამჩნია ვერაფერი ცვლილება. ეტყობოდა ბავშვებისათვის დაერიგებინა ხმა არ ამოეღოთ მამის თმაზე. არავინ არაფერს არ ამბობდა ამის შესახებ, მხოლოდ ბავშვებს ეჩოთირობოდათ ერთს ხანს მამის გადაპარსული თავი.

ივლისისათვის თმა იმდენად გაეზარდა, რომ შეიძლებოდა მისი დავარცხნა. ამავე დროს მწიფდებოდა პურიც, რომელსაც კარგი პირი უჩანდა. სამალამპის მცხოვრებთ ამ მოსავლის დიდი იმედი ჰქონდათ. მაგრამ აღრე დაზამთრდა, სიცხეები დაიჭირა და პური მთლად დამწიფებული არ იყო... ამას გარდა გადამდები ავადმყოფობაც გაჩნდა. ანნი რამდენსამე კვირას ავადმყოფი იწვა. დახდნენ ავად ბავშვებიც. ოჯახის საყვარელი თავის ნება ანტი დედას გვერდით უწვა და ბოდავდა. ფეხზე მხოლოდ მამა და მუდამ ზოზინა ფომკა-ლა დარჩნენ მიუხედავად იმისა, რომ სახლში ყოველ კუთხიდან საშინელი სიღარიბე გამოიყურებოდა.

ფომკა საკვირველის მოთმინებით უფლიდ დანარჩენებს და სრულს ნებას აძლევდა ანტის თმა მოექინჩა მისთვის, როდესაც ავადმყოფის გასართობად სხვას ვეღარას ახერხებდა. იგივე ფომკა დადიოდა ახლო-მახლო სოფლებში სათხოვრად და იმ რამდენსამე ნაჭერსაც, რომელსაც მას აძლევდნენ, შინ მარბენინებდა დედასა და ბავშვებისათვის. მაგრამ მეტ ნაწილად

ხელ ცარიელი ბრუნდებოდა შინ, რადგან გარშემო სოფლებში შიაც ისეთივე შიმშილობა იყო, როგორც სამალამში. ასე დაიწყო ზამთარი პერტუს ოჯახისათვის; მაგრამ წინ უარესი ელოდა. შუა ზამთარში სამალამში ჩამოვიდა მამასახლისი და გამოუცხადა პერტუს, რომ მაზრაში გამოილია, რაც რომ საზოგადო ქირანხული იყო და დახმარებას ნულარას მოელოო.

ეკლესიებშიაც გამოაცხადეს, რომ მმართველობა აწი მხოლოდ იმათ აღმოუჩენს დახმარებას, ვინც სამუშაოდ გამოვაო. მოხელემ, რომელმაც ეს ამბავი სხვათა შორის ბრძანა; „იქნება თქვენი დამშეულები მეტსა ჰყვირიან, ვიდრე შიოდეთ? მიწა კარგი გაქვთ და ქაობებში მშვენიერიც“...

— ასე, ჩემო პერტუ! — სთქვა ბელოს მამასახლისმა. — მალე ჩვენს სოფელშიაც ვეღარ მოიძებნება ლუკმა-პური. მართალია, დიდი გაჭირვებული ხარ, მაგრამ არც ჩვენა ვართ კარვად.

— არაფერია, პირველი ხომ არ არის ჩვენში შიმშილობა! — უპასუხა პერტუმ და იმავე საღამოს მოწილა დანაყული ხის კანის ცომი; შიგ სულ ცოტა ფქვილი გაურია. მამასახლისს წასვლის წინ ჰკითხა:

— შეიძლება კი სახაზინო ტყიდან ხის კანის გამოტანა? ეს თუ შეიძლება და ცოტა ბზეც თუ ვიშოვნე, რომ ხის პურს მივუმატო, მაშინ სულაც არ ეინადვლი შიმშილობას!... ცოტა კარგ გუნებაზე დავდგებოდით და სამუშაოდაც გავიდოდით....

ხის კანის შესახებ მამასახლისმა ვერაფერი გადაწყვეტილი ვერ უთხრა, ხოლო ბზის პურის გამოგზავნას კი დაჰპირდა, ჩემი ცოლი საუცხოვოდ აცხობსო.

— როგორმე გამოხვალთ, პირი თუ მუცელს არ წაეკიდა, — სთქვა მან და წავიდა.

პერტუმ არ იცოდა, როგორ გადაეხადნა მადლობა მამასახლისისათვის და ფომკა დედასთან გაიქცა და წასჩურჩულა:

— ეხლა მორჩები, დედა. მამასახლისი ნამდვილ ბზის პურს გამოგვიგზავნის.

ბზის პურის გამკურნავმა ძალამ მართლაც მალე იჩინა თავი. დაიწყეს თუ არა ავადმყოფებმა ხის პურის მაგიერ ბზის პურის ჭამა, უკეთ გახდნენ. სხვა სოფლებში ბუზებისავეთ იხოცებოდა ხალხი.

შუა იანვრისათვის პერტუს ოჯახში ყველანი კარგად იყვნენ. ტანსაცმელი ზოგს არ ჰქონდა და ამიტომ ისინი სახლში ისხდნენ; დანარჩენები კი დაწანწალებდნენ სოფელ-სოფელ და ან თხოულობდნენ და ან ჰყიდდნენ თავიანთის მამის სხვა-დასხვა წვრილს ხის ნაკეთებულობას. ანნისა და პერტუს იმედიც დაებადა, იქნება და მართლა გაეძლოთ ახალ მოსავლამდეო. მაგრამ აი მორჩა ანნი და ტყუპი ბავშვი ეყოლა. მოიმატა გაჭირვებამ. ამას გარდა, როდესაც პერტუმ ტყუპები მოსანათლად წაიყვანა და გზაში ერთ ნაცნობ ვაჭართან შევიდა, გაიგო, რომ მისი სახლ-კარი საჯაროდ უნდა გაყიდულიყო. საქმე იმაშია, რომ პერტუს დიდი ხანია ფული ემართა ერთის თავისის მეზობლის კორმელა-ხეიკისა. ეხლა ისიც გაჭირვებული იყო და პერტუსაგან აღებული ხელ-წერილი ვაჭრისათვის მიეყიდნა ერთ კოდ პურში. ვაჭარი მდიდარი იყო და პერტუს ვალი არ აღემატებოდა ას ორმოც და ათ მარკას *); ამის-და მიუხედავად ვაჭარმა არ მოინდომა ერთის დღითაც მოცდა და სახლ-კარის გაყიდვა მოითხოვა, რადგან მოძრავი არა ჰქონდა-რა პერტუს.

დიდ ხანს ეხვეწა პერტუ ვაჭარს, მაგრამ ის არწმუნებდა მეც მიჭირსო და ვალის ეხლავე გადახდას ითხოვდა. პერტუ ხომ ფულად ვერ იქცეოდა, ვერც ცოლ-შვილს გაჰყიდდა. ერთიღა დარჩენოდა — დაეთმო სახლ-კარი.

ტყუბებში ერთი მოკვდა. ამას, როგორც ბედნიერებას შეჰხედეს დედ-მამამ, რადგან რვა შვილი-ლა რჩებოდათ, რომელნიც გარედ უნდა გამოეყვანათ, რასაკვირველია თავისისავე ხელით აშენებულის სახლის დატოვება მეტად უჭირდათ, აგ-

*) მარკა --- ცხრა შაურია.

რეთვე ყანისა, რომელიც ისევ მათის ათის წლის შრომამ და-
ამსგავსა ყანას; მაგრამ რა გაეწყობოდა...

სახლიდან რომ გამოდიოდნენ, არცერთმა არ იცოდა, სა-
ით წასულიყვნენ; ქალაქისაკენ გასწიეს. მარკულაში სხვა მგზავ-
რებს შეხედნენ, რომელნიც აგრეთვე ქალაქში მიდიოდნენ სა-
მუშაოსა და პურის საშოვნელად. ამ მგზავრების მოთავე იყო
მიხაის პაავო, პერტუს ძველი ნაცნობი. ამათ შეუერთდა პერ-
ტუს ოჯახიც.

ზამთრის პირს ჩემი შვილი მკვდარი ნახეს ბედელთან, —
ამბობდა პაავო. — ბევრს პირი თოვლით ჰქონდა გამოტენილი.
ექიმი რომ ჩამოვიდა, ვუთხარი, ბავშვი შიმშილით მოკვდა-
თქო, მაგრამ არ დამიჯერა. გასქრეს საწყალი მკვდარი ბავშვი,
თითქო დამხრჩვალნი ყოფილიყოს, და ძლივს-ძლივს, ცალიერი
მუცელი რომ უნახა, დაიჯერა, რომ ბავშვი შიმშილისაგან მოკვ-
და. სწორედ მაშინ გადავწყვიტე აქედან წასვლა, სხვებიც შე-
მომიერთდნენ და თუ თქვენც წამოხვალთ, გაქმევთ: ცოტა რამ
გვაქვს წამოღებული, იქნება გვეყოს.

—

დილით ყველანი ერთად გაემგზავრნენ. ყველანი ჩამოკონ-
კილი იყვნენ და დამწკრივებულნი მიდიოდნენ იქით, საიდანაც
მზე ამოდიოდა. დილა სუსხიანი, მაგრამ ნათელი იყო. სოფ-
ლებში, რომელთაც ისინი გადიოდნენ, მათ უხედებოდნენ მში-
ერი და გაბრაზებული ძაღლები, რომელნიც ჯერ საშინლად
ჰყეფდნენ, და შემდეგ სხდებოდნენ თოვლზე და გაგძელებულის
ღმუილით აცილებდნენ მათ.

ტყეში რომ შევიდნენ, გზა უფრო მყუდრო გახდა. ყინვი-
საგან კუნძებს ტკაცავ-ტკუცი გაუდიოდათ და თითქო თოვის
სროლით აცილებდნენ მოგზაურებს. ესენი თავიანთის ფიქრებით
გართულნი ხმა-ამოუღებლივ მიდიოდნენ. სიჩუმეს არღვევდნენ:
მარხილების კრიალი, რომელზედაც უფრო სუსტნი ისხდნენ,
ფეხის ხმა და ხან-გამოშვებითი ტირილი პერტუს პატარა ბავ-

შვისა. შემდეგ სოფელ კეკისთან ისევ ახმაურდნენ ძაღლები, რომელთაც რამოდენიმე ვერსის მანძილზე გააცილეს მოგზაურები ყვეით. სამაგიეროდ, ამის შემდეგ დაიწყო ყრუ ადგილები—მანანაკის მთის დაუბოლოვებელი ტყეები. აქ მოგზაურთ უკეთ იგრძნეს თავი, რადგან ძაღლების ღმუხილმა საშინლად დააღონა ისინი. უფრო მყუდრო ადგილებიც იყო აქეთ. საითაც არ გაიხედავდნენ—ტყის მეტი არა სჩანდა-რა. სამხრეთით — მალა აელო თავი უშველებელ კეროს მთას და შავად მოსჩანდნენ იონკუვარის მწვერვალები. წინ ნიემივარის თავი იხედებოდა. იქ კი, განზე, ის თვალ-მიუწლომელი ვაკე ნამდვილად ვალამოს ტბა უნდა ყოფილიყო საზამთრო სამოსით შემოსილი.

მთელი დღია მშვენიერი დარი იდგა. მაგრამ ერთბაშად აცივდა, ამოვარდა ქარი, საიდანაც, რუჩის მხრივ წამოვიდნენ გრძელ-გრძელი, წვრილი ღრუბლები. მერე ღრუბლები უფრო დასქელდნენ, იმატნენ და ჩქარა მთელი ტეტრივარას მთა რაღაც თეთრს, თვალით გაუვალ საფარში გაეხვია. იმავე დროს გზის პირას ხეებიდან ჩამოცვივდა თოვლი და დაიწყო ბუქი. დაჰბერა ქარმა, აათამაშა თოვლი, დაუარა ტიტველ შტოებს.

მგზავრები ფეხს უმატებენ. მაგრამ აკვნესდა ტყე! უმატა ბუქმა; მკირე ღრუბლები მიექანებიან ცაზე. უცბად მთა და ბარი, ტყე და კაცები, ცა და მიწა—ყველაფერი შთანთქა ბუქმა, რომელიც წამის-წამზე უფრო და უფრო მატულობს, თითქო თავისივე სიბრაზე უფრო აბრაზებს. მგზავრებმა იციან, რომ საქმე მათ არსებობას შეეხება, რომ მათ ელით არსებობისათვის ბრძოლა და იკრებენ მთელს ძალ-ღონეს. ჯერ კიდევ საკითხავია, ვინ ვის მოერგვა: აღმოსავლეთის ტუნდრებიდან მოსული ბუქი, თუ უნაყოფო კარელიის შეილნი. დიდი და პატარა დაჟინებით მიდიან წინ და ერთმანერთს მხარს აძლევენ. იმ მხრით, საიდანაც ქარი ჰბერავს, მათი ძონძები გაყინულან და გამაგრებულან. დაგლეჯილი ფეხსაცმელი ველარ

ინახავს სითბოს და ეყინება ფეხის გულს, რომელიც ჯერ არ გაყინულა სრულებით და მხოლოდ გაბრუებულია სიცვიისაგან. აი დაგორდა ერთი ბავშვი, და ბუქი ზედ დაჰღმუის და დაჰხარის თავის პირველს მსხვერპლს.

— ანტი, შექამე ეს ჩემი არჩივი ჰური, არ გიმტყუნოს ძალამ ამ შუა გზაზე, — ეუბნება ფომკა თავისს უმცროსს ძმას, რომელიც მძიმედ ქშინავს.

— წინ, წინ, ღმერთი შეგვეწევა! — წამოიძახა წინამძღოლმა მიხაის პაავომ. — სოფელ ტოლკისამდის აღარ იქმნება შორს.

ერთი ქალი ბარბაცობს და ათრთოლებულის ხმით იწყებს ფსალმუნის მღერას. პაავო ხელს უჭერს, ცდილობს მისს გამხნეებას და ბანსაც აძლევს. გაჩუმებულს და მძიმედ მქშინავს პერტუს მიჰყავს თავისი ცოლი, რომელსაც ეს ეს არის ბავშვი გამოართვა ხელიდან. ძალზე ჩასქიდებია ანნი მისს ხელს და თითქო ძიღშიაო, ისე მიდის.

თითო-თითოდ ეცემიან მგზავრები გზაზე. პაავოს ცხენი ჩაეფლა თოვლში. მაგრამ ცხენი ვინ იღარდოს, როდესაც ადამიანსაც ვერვინ მოხმარებია. თოვლისაგან თვალეები გამოტენილი აქვთ ყველას და ველარავინ ვერ ხედავს ცალკე საგნებს და თუ ვინმე ჰხედავს სხვას დავარდნილს, ძალა არა აქვს დაიღუნოს და მიეშველოს. ფსალმუნის მომღერალმა ქალმა გაუშვა ხელი პაავოს სახელოს და თოვლში ჩავარდა, მაგრამ პაავომ ვერც კი შეჰნიშნა. „წინ, წინ, ღმერთი მოწყალეა!“ — ბუტბუტებს ის.

უმეტესი ნაწილი ჯერ ფეხზე სდგას. ფომკამ და ანტიმ დაისვენეს კუნძთან და ხელ-ახლავ გზას შეუდგნენ, დანარჩენებს კი ვერ ჰხედავენ. აი გაუარეს ქალს, რომელიც სანახევროდ დაუმაღავს კიდევ თოვლს.

— დედა-ჩვენი ხომ არ არის? — შიშით ჩურჩულებს ფომკა. ასი ნაბიჯის მანძილზე ზის პაავო. თვალეები ახელილი აქვს,

მაგრამ ფომკას ეეჭვება, რომ ისინი ცოცხალი თვალები იყვნენ. ხელში პური უჭირავს და სჩანს, ეს პურის ნაჭერი მიყინული აქვს ხელზე, რადგან ანტიმ ხელი წაჰკრა და პური ხელიდან არ გაუვარდა...

ვინც მოდის კიდევ, საშინელი ოფლი სდით და წყურვილი უდაგავთ შიგნეულობას. ზოგი ცდილობს თოვლის გადაყლაპვას, მაგრამ თოვლი ყბებს უჭერთ. მთელს ტანში რაღაც ისეთს მოდუნებას ჰგრძნობენ, რომ ბრძოლის სურვილი ეკარგებათ და უმეტესობა სასოწარკვეთილებაშია. კიდევ ცოტაოდენს იკრებენ ძალას და შემდეგ ყველას სრული აპატია მოიცავს. არც სასოწარკვეთილება, არც შიში. დამძიმებული თვალების ქუთუთოები თავისად იხუჭებიან. ყველას ეძინება და თოვლი კი ისეთს მშვენიერ ბუმბულად ეჩვენებათ. თითქო იწვევს, დაიძინეთო. სიცივე ტანსა და ტვინს უშეშებს ყველას, მაგრამ ტკივილს აღარაფერ ჰგრძნობს, პირიქით, რაღაც საამური ჟრუანტელი უვლით ტანში. ჩქარა ჩაცვივნილი ლოყები ებერებათ და ურგვალდებათ, როგორც მსუქან კაცს. შემდეგ თვლებში უბნელდებათ, ცოტა თავებრუ ესხმით, მაგრამ ჩქარა ყველა ეს თავდება და მხოლოდ სრულ მოსვენებას ჰგრძნობენ.

ფომეა და ანტი ჯერ კიდევ მიდიან და ეხმარებიან ერთმანერთს; გადადიან მთებს. აი ხელუხლებელი თოვლიც; სჩანს მათ წინ აღარაფერ არ არის, ვერაფერ კვალს ვერ ხედავენ, მაგრამ მათ უკან ვიღაც ქშინავს. ანტი ჩერდება, იხედება უკან და ცნობილობს თავისს მამას, რომელიც რაღასაც მოათრევს თოვლზე. ბავშვი აღარა ჰყავს ხელში. „სადღა არიან დედა და და?“ უნდა ჰკითხოას ანტიმ, მაგრამ ფომეა არ აცლის და მიაჩქარებს.

— ვერ ხედავ, მამა გონება დაკარგულია! — ჩურჩულებს ის შეშინებული. — შეხედე, როგორ სხვა ნაირად გამოიყურება. ნეტა რას მოათრევს?... ოჰ, წავიდეთ ჩქარა, წავიდეთ!...

სულ წინ მიდიან, თუმცა დაღამდა კიდეც.

— ცოტა დასვენება რომ შეიძლებოდეს!— მაგრამ ფომკა არ აცლის და რაც ძალი და ღონე აქვს წინ მიეშურება, თუმცა სისხლი ცეცხლსავით დაურბის ტანში.

ძლივს, შორს გამოჩნდა ცეცხლი. ფომკას აზრად მოსდის, მოდი შევატყობინოთ უკანებსო, მაგრამ ხმა ჰღალატობს. იცის, რომ ეხლა აღარ შეიძლება ფეხის კლება და ცეცხლისაკენ უნდა იაროს! არც კი ჰგრძნობს, მიდის თუ არა. როგორც სიზმარში, ესმის ძაღლის ყეფა. მერე აზრები მთლად აერია, მაგრამ მისს ხელს მაინც არ უშვებს და მაინც მიდის და მიათრევს თითქმის გაყინულს ანტის. ძალა თითქმის ელევა, მაგრამ გადარჩენა ისე ახლოა!

სოფელ ტოლკის მცხოვრებლები ძაღლების ყეფით შეშინებულნი გამოვიდნენ გარედ, დაინახეს ბავშვები და შინ შეიყვანეს. იქ კითხვას და ოხვრას მოჰყენენ.

— ღმერთო ჩემო! სადაურები ხართ? ამ ავდარში საიდან მოდიხართ?

პასუხს რად არ იძლევით, ბავშვებო? ღმერთო შეგვიწყალო!.. ეგ ვინა არის?

— სწორედ მკვდარს მიათრევს!— სჩანს გაუყინავს!

სახლში პერტუს გამოართვეს უსიცოცხლო ანნის გვამი; პერტუს არა ესმოდა-რა და არას ამბობდა. სინჯეს გაყინულ ქალის მოსულიერება, მაგრამ ამაოდ, და ბოსელში წაიღეს. ბავშვებმა დაიძინეს კიდევ თბილ ოთახში, პერტუ კი იჯდა ბუხართან და გამოურკვევლად უცქეროდა ცეცხლს.

ბავშვებს კარგა ხანს ეძინათ. მეორე დღეს საღამოს მხოლოდ აუხსნეს ბავშვებმა სახლის პატრონებს, რაც მოსელოდათ კეროს მთის ძირში. პერტუ ისევ ისე ბუხართან იჯდა და ხმას არ იღებდა. ასე დარჩა სამუდამოდ.

დიღას ბუქი ჩაწყდა. მზე ისევ ბრწყინავდა და აბრჭყვიალებდა თოვლს. კეროს მთის ძირშიაც ბრჭყვიალებდა თოვლი.

და ეს თოვლი საუცხოვო სუდარი იყო თექვსმეტის აქ განსვენებულ საწყალისათვის.

გაზაფხულზე თექვსმეტს საფლავზე აიმართნენ ჯვრები და მას აქეთ ის აღგილი „მშიერ ტყელ“ იწოდება.

ივ. ზუბაბიშვილი

ლო ზ ა რ ი ლ ი ო

ტორმესელა

ესპანიური მოთხრობა

—

მთავრებულ ის ა გ ა ნ

ეს პატარა მოთხრობა „ლაზარილიო“ ეკუთვნის, როგორც ამბობენ, გამოჩენილ ესპანიის მწერალს და სახელმწიფო კაცს, დიეგო ჰურტადო მენდოზას, პირველად გამოვიდა 1554 წელს ესპანიურ ენაზე და დიდის სიჩქარით გავრცელდა არამც თუ ესპანიაში, სხვაგან ევროპის ყველა ენებზედაც მალე გადასთარგმნეს. მსოფლიო მწერლობის ისტორიაში დიდის პატივისცემით იხსენიება ლაზარილიო, როგორც წინამორბედი სერვანტესის დონ კიხოტისა და კალდერონის დრამებისა.

მრთელი წიგნი დაწერილია მკაფიო მშვენიერის წმინდა (კასტილიის) ენით. მასში ბიჭი ლაზარიკა თავის თავგადასავალს გვიამბობს: ტორმესის წყლის ნაპირას მამა ჩემი მეწისქვილე იყო, იქ დავიბადე; რაკი წამოვიზარდე, დედა ჩემმა ბრმა მათხოვარის ხელში ჩამაგდო. იმ დროს ესპანიაში ამაზე დამკირებული ხელობა არ მოიპოვებოდა, მაგრამ ლაზარიკამ გამოიყენა. მხიარული გულის და გამჭირიანე მარჯვე გონების ყმაწვილმა მალე შეითვისა ბრმის ცბიერება და სულ-მდაბლობა, ასე რომ თანდა-თან გაიძვერობას და მატყუარობას ახერხებდა. ბრმის შემდეგ მღვდელს ემსახურებოდა, მერმე მედიდურ და მუცელ-ცარიელ აზნაურს, შემდეგ ბერს, შენდობის ქაღალდის გამყიდველს, კაპელლანს და პოლიციის მოხელეს. ბოლოს დავაქცალების დროს ეს ზნეობა წამხდარი ხასიათის პატრონი ცოლად ირთავს სხვის საყვარელს და ურცხვად იმართავს ოჯახს, ვითომდა არაფერიო.

აღწერა ზოგან ისეთის დასურათებით არის, რომ პროზაში იშვიათია. შიგ მოხსენებული კაცები გამოსახულნი არიან. მკვირცხლად. ზოგი მათგან-

ნი, მაგალითად მათხოვარა ბრმა, აზნაური, მღვდელი გონებაში ებეჭდებოდა მკითხველს, როგორც ნამდვილი ხორც-შესხმული ადამიანები. მოთხრობას თვითონ ლაზარლიო გვიამბობს, როგორც თავ-გადასავალს მახვილ გონიერის ენითა, მარჯვე გამოსახვითა... ნაამბობი ესპანიის სხვა-და-სხვა წოდების იმ დროინდელ საზოგადოების ზნე-ჩვეულების სატირაა, დაცინვა. ლაზარლიო გვიამბობს, რა ხალხშია ტრიალებდა, იცის შინაურულად მათი აფალი, მათი ავლა-დიდება. ერთ მხარეს ვხედავთ თავხედ და გაიძვერა მსახურს, მეორეს მხარეს—მედიდურ, დარბაისლურ გულდილობას. ცოცხლად ნაამბობი მოთხრობა ამიტომ საყვარელი საკითხი შეიქმნა.

ამის მსგავსი წერა იმის წინად ესპანიაში არ ნახულა და ეს იყო მიზეზი, რომ მრავალი მიმბაძავი გამოჩნდა მეთექვსმეტე საუკუნეში და განსაკუთრებული გვარის რომანების მწერლობა დაჰბადა, რომელშიაც მატყუარა, ცბიერი, გაიძვერა და პლუტი კაცები გამოჰყავდათ მწერლებსა. ამგვარი რომანების წერას გავლენა ჰქონდა ევროპის სხვა ლიტერატურაშიაც. მაგალითად, მეთვრამეტე საუკუნეში საფრანგეთის მწერალმა ლესაჟმა მის გავლენით დასწერა შესანიშნავი თვისი თხზულება „ჟილ-ბლანი“.

როგორ გაჩნდა ამისთანა მწერლობის რომანები და რა იყო ამის მიზეზი, რომ მწერლობას მასალა მიეღო მატყუარა კაცების გამოყენისათვის?

მიზეზი ის იყო, რომ იმ დროს ესპანია ძლიერი სახელმწიფო იყო, რომელსაც ევროპის სხვა ქვეყანა ვერ შეედრებოდა. გარეთ ესპანია მთელ ევროპაში ბძანებლობდა და ამერიკის მფლობელი იყო. ევროპაში ლაშქრობამ და ამერიკაში ოქროს შოვნამ მთელი ესპანიის ხალხი, თავადაზნაურობიდან მოყოლებული გლეხობამდის მიიზიდა. ყველას ჯარში შესვლა ჰსურდა ან და ამერიკის სიმდიდრის შოვნა. ყველა იქ ეტანებოდა, საცა კი ადვილი ცხოვრება შეეძლო. ზენა-თესვა, მეურნეობა, ხელოსნობა და ვაჭრობა სათაქილო და საზიზღარ საქმედ შეიქმნა. მაგრამ, რაც უნდა დიდი ჯარი ჰყოლოდა ესპანიის მეფეს, ყველას სად დაიტევდა. ამის გამო უადგილო აზნაური უსაქმოდ დაეხეტებოდა, რაკი სათავისო საქმეს ვერ შოგობდა საზოგადოებაში. ზოგი კიდევ ჯარიდან დაბრუნებული უსაქმობას დაჩვეული ვერაფერ საქმეს ვერ მოსჭიდებოდა. ეს ორ გვარი უსაქმო ხალხი ქალაქ ადგილებში იხვეტებოდა და მთელ საზოგადოებას მძიმე ტვირთად აწევებოდა. ამ ჯურის ხალხს სხვა მეტი ხელობა არაფერი გააჩნდა პირფერობისა, სხვების ფეხთ-კოცნის, ენა მტანიობის, ლაზლანდარობის, ხან მძიმე დანაშაულის და ავაზაკობის მეტი. უნდა ეცხოვრა სხვის სუფრაზე ლაყანდარასავით. ესენი სულ მჭადა დიდგულა აზნაურები (ჭიდალგოები) იყვნენ. ყველა ჰხედავდა და იცნობდა, რა სახით ეთრეოდნენ ქუჩა-

ქუჩა მაწანწალასავით, უყვარდათ გვერდზე დადება ქულისა და ატეხა ჩხუბისა. ან და დიდ-კაცებს ხვეწნით სულს ართმევდნენ, სულ უკანასკნელი მცირე რამე ადგილი გვიწყალობეო.

მკადა ჰიდალოგებს გარდა, სხვა ჯურის კაცებიც იყვნენ დაბალ წოდებისა, რომელნიც მხნე გამრჯენი იყვნენ, თავის გამჭრიახობას, ცბიერობას, ათასგვარ მოხერხებულობას იმაზე ხმარობდნენ, რომ ბუზებივით გარს ეხვეოდნენ ამერიკის ოქროს მხვეჭელებს. ხელადენენ, რომ ადვილად ნაშოვნია ოქრო ადვილადვე იფლანგება წვიმა-წყალსავით და რა იქმნება ამ ოქროს ნაწვიმი ჩვენც მოგვხვდესო. ამისთვის ყოველ-გვარ მატყუარობას, პირფერობას და ოინებს ხმარობდნენ თავის მწყალობლებთან, რომ ხელ-ცარიელები არ დარჩენილიყვნენ. საზოგადოება გაირყვნა ერთის მხრით მფლანგავების ცხოვრებით და მეორე მხრით მათ გარს შემოხვეულ მატყუარა კაცების ზნე-დაცემულობით.

აი ამ დროს დაიბადა იმ გვარი მწერლობა, რომელშიაც პლუტი, მატყუარა და ცბიერი კაცების ცხოვრებაა ნაამბობი და ამ რომანებში პირველად ჩვენი ნათარგმნი „ლაზარული“ გამოჩნდა.

ესპანურ მწერლობას მსოფლიოსაში საპატიო ადგილი უჭირავს. განსაკუთრებით მას, როგორც სამხრეთი ქვეყნების, იტალიისა და საფრანგეთის ლიტერატურის გაცნობას ჩვენის მწერლობისთვის დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია, რადგანაც ჩვენც სამხრეთის შვილნი ვართ და უფრო ადვილად გვესმის, ვიდრე ჩრდილოეთის პოეზია, რომლის ღირსებაც თუმცა დიდია, მაგრამ უფრო ნაკლებად გვენათესავება.

სამწუხაროდ, ჯერ-ჯერობით სამხრეთ ენების ცოდნა და კარგის მთარგმნელების ნაკლებობა ჩვენში მეტის-მეტია. ამისთანა შემთხვევაში უსარგებლოდ არ დავინახეთ, აგველო ეს მოთხრობა ესპანურიდან რუსულად ნათარგმნი 1897 წ. პანტელეევის გამოცემული და გადმოგვეთარგმნა ქართველ მკითხველებისათვის.

პეტრე უმიკაშვილი

8 ოქტომბერი, 1899 წ.

წინასიტყვაობა ზგორისა

მგონია უსარგებლო არ იყოს, რომ შესანიშნავი და იქმნება უნახველი და არ გაგონილი ამბავი ბევრმა შეიტყოს და არ დაიმარხოს დავიწყების სამარეში. ამიტომ რომ იქმნება ვინმემ წაიკითხოს და ნაამბობი მოეწონოს; იქმნება ისეთსაც მოეწონოს, ღრმად რომ არ იცის ჩახედვა გასართობ საკითხავისა. პლინიუსი ამაზე ამბობს, ისეთი წიგნი არ იპოვება, რაც უნდა ცუდი იყოს, რომ შიგ კარგიც არ მოიძებნებოდესო; მეტადრე

იმიტომ, რომ ყველას ერთგვარი გემოვნება არა აქვსო. ერთი, რომ პირს არ მიაკარებს, მეორე იმავე საგნისთვის თავს გასწირავს; ერთი რომ რასმე არაფერს დასდევს, მეორეს ღირსეულად მიაჩნიაო. აი ამიტომ არაფერი არ უნდა დაიკარგოს, დაუდევრობით არ მოვეპყრათ, თუ კი მეტად საძაგელი არ არის. პირიქით, რაც ვიცით, ყველას უნდა შევატყობინოთ, თუ კი ამით ვნება არავის მიეცემა და გამოაღვება კიდევ. ასე რომ არ ყოფილიყო, ძალიან ცოტა მწერალი გამოვიდოდა; მარტო თავისთვის ხომ არ დასწერდა, რადგანაც ამას შრომა უნდებოდა. მწერლები რომ წერას მისდევნენ, იმას კი არ ეძებენ, ფულით დაგვასაჩუქრებნო. იმათი სურვილი ის არის, მათი ნაწერი სხვებმა ნახონ, წაიკითხონ და, თუ ღირსია, აქონ. ტუღიუს (ციცერონი) ამაზე ლაპარაკობს: „ხელოვნებას სახელის შოვნა ჰქმნისო“. აბა ვინ იფიქრებს, რომ ომში წინა კაცი სხვებზე წინ იმიტომ მიდის, რომ სიცოცხლე ყველაზე მეტად მობეზრებულიაო. რასაკვირველია, ეს ასე არ არის. განსაცდელს პირში ეტაკება, სახელი ვიშოვოო. ხელოვნებაში და მეცნიერებაშიაც ასეა. მოქადაგეს, კარგი ქადაგების მთქმელს, ხალხის სულის ცხონების ზრუნვა აქვს მარტო. მაგრამ აბა ჰნახეთ, ეწყინება, თუ არა, რომ უთხრათ: „ღირსო მამაო, რა მშვენიერი ქადაგება სთქვითო“? ერთმა უხეირო იარაღის მოვარჯიშებ თავისი ტანთ საცმელი აჩუქა ხუმარასა. რაო, და ისაო, რომ მან აქო, ვითომ მოპირდაპირის მარჯვეთ მოქნიული შუბი აიცილინო. მართალი რომ ყოფილიყო, როგორ გადუხდიდა? ყოველიფერი ასეა. ამიტომ მონანულის გულით აღვიარებ, რომ სხვებზე წმინდანი არ გავლავარ, მაინც არ მეწყინება, თუ კი ჩემ ჩმახვას წყალობის თვალთ შემოხედდენ და გაერთობიან. ვისაც ჭკუაში დაუჯდება, შეიტყობენ, რომ ამ წუთ სოფელში ერთი კაცი ყოფილა ამდენის ჭირის და თავ-გადასავალის მნახელი. გვედრებით მიიჩნით ეს მცირე ნაშრომი კაცისა, რომელიც დიდის ხალისით შეამუშავებდა უფრო ღირსეულად, მისი შნო რომ მის სურვილს უდრიდეს. რაკი თქვენ მომწერეთ, დაწერილებით დაგვიწერე და გვიამბე შენი ამბავიო, მე უშჯობესად დავინახე შუადან კი არა, თავიდან მოვყოლოდი, რომ სრულიად მოგვხსებოდესთ ჩემი ვინაობა და აგრეთვე იმათთვის, რომ ვისაც მამა-პაპის სიმდიდრე და ღირსება რგებია, ბედი მწყალობელი ჰყოლია, დაფიქრდნენ იმ ბედნიერების მოსაპოვებლად რა ცოტას გარჯილან და რამოდენა უშველებელი ჯაფა გაუწევიათ, ვინც შავ-ბედის წინააღმდეგ სამშვიდობოს გასულა თვისის მეცადინეობის და სიმარჯვის წყალობით.

თავი პირველი

ღაზარე თავის ცხოვრებას ამბავს ღაზარაკობს,
 ვისა შეიღა იყო. — ბრძმასთან ყოფნა

მაშ სულ პირველად ჩემ მოწყალე ბატონებს მოგეხსენებოდესთ, ჩემი სახელი ღაზარეა ტორმესელი; შვილი გახლავარ თომე გონზალეცისა და ანტონია პერეცისა, ტენარესის მცხოვრებლებისა სალამანკის მიდამოში. დავიბადე ტორმესის წყალში, ამიტომ მისი სახელი დამედდა. თურმე ასე მოხდა ეს ამბავი.

მამა ჩემი, ღმერთმა სასუფეველი დაუმკვიდროს, თხუთმეტ წელიწადზე მეტი მეწისქვილედ იყო ტორმესის წყლის ნაპირას; იმისი მოვალეობა იყო საფქვავეზე თვალი სქეროდა. ერთ ღამეს დედა ჩემი ჩემზე რომ ფეხ-მძიმედ ყოფილა, წყლის საგუბარზე მშობა თურმე. ამ გვარად ყოვლად მართალი სიტყვა იქნება რომ ვთქვა, წყალში დავიბადეო.

რვა წლისა ვიქნებოდი მამა ჩემს შესწამეს, რომ რაღაცა ჭრილობა მიგიცია გაუფრთხილებლად საფქვავეის ტომრებისათვისაო; ამისთვის დაიჭირეს და ყველაფერში გამოტყდა, უარი არა თქვა და სიმართლისათვის დევნული შეიქმნა. იმედი მაქვს, რომ სასუფეველში ცხოვებულთა, რადგანაც სახარებაში ნათქვამია: — ნეტარ იყვნენ დევნულნი სიმართლისათვისო.

ამ ხანებში ააშენეს მავრების წინააღმდეგ სახელოვანი გეში არმადა. დაუნიშნეს სასჯელად მუშაობა და ამის ასასრულებლად არმადას გეშზე ერთ ჯარის კაცს მეჯინიბეთ გაუნწესეს. როგორც ერთგული მოსამსახურე თავის ბატონთან ერთად დაიღუპა.

დაქვრივებული დედა ჩემი დარჩა უქმროდ და უსწარლ-კაროდ. ქვეყანაზე კეთილი აღამიანი ბევრიაო, იფიქრა; იმათ მივმართავო და იმედი ჰქონდა, მეც იმათში გავერევიო. ამ ფიქრით ქალაქში გადასახლდა.

პატარა სახლი იქირავა, საქმელს უკეთებდა რამდენსამე სტუდენტს და სარეცხს ურეცავდა რამდენსამე მეჯინიბეს კომანდორ მაგდალინისას.

ამ სახით დედა ჩემს ხშირად მოუხდებოდა ხოლმე საჯინი-ბოებში სიარული. იქ ერთი მავრი*) გაიცნო, ცხენებს რომ სწამლობდა. მოხდებოდა ხოლმე, რომ ეს მავრი ჩვენსა მოვიდოდა და მხოლოდ მეორე დღეს დილას წავიდოდა. ხან და ხან დღისითაც კარებთან მოვიდოდა და შინაც კი შემოვიდოდა, ვითომ კვერცხის საყიდლოდ. პირველ ხანებში იმისი სიარული მეჩოთირებოდა, რაღაცისა მეშინოდა, რაკი უმსგავსი შავი ფერის სახე ჰქონდა, მაგრამ რაკი დავატყე, რომ იმის მოსვლასთან ჩვენი სასმელ-საქმელი უმჯობესდებოდა, მისი სტუმრობა მესურვებოდა, რადგანაც ყოველთვის თინ მოჰქონდა პური, ხორცი და ზამთარში გასათბობი შეშაცა. ამ გვარ განწყობილობით მავრთან დედა ჩემმა კარგი პატარა არაბი მომიძობილა, რომელსაც მე ვათამაშებდი და ვუვლიდი. მახსოვს ერთხელ ჩემი შავი მამინაცვალის ყმაწვილს ეთამაშებოდა. ბიჭუნა ხედავდა, რომ მე და დედა ჩემი თეთრი ფერისა ვიყავით, მამა კი შავი ფერისა; შეეშინდა შავი მამისა, მივარდა დედას, თითით ანიშნა მავრი და თქვა: „დედილო, ხიხიაო!“ მამამ გაიცინა; „ჰაი შე მასხარაო“. მაშინ ხომ ჯერ კიდევ პაწია ბიჭი ვიყავი, მაინც ძმობილის სიტყვები გულში ჩამებეჭდა და ჩემს თავს ვუთხარი: „ქვეყანაზე რამდენი აღამიანი უნდა იპოვებოდეს, სხვებს ერიდება ამიტომ, რომ თავის თავს არ ხედავსო“.

ბედმა ინება, რომ ზაიდას (მავრს ასე ეძახდნენ) და დედი ჩემის ამბავი მოურავის ყურამდის მისულიყო; გაჩხრიკეს საჯინიბო და აღმოჩნდა, რომ ნახევარი ცხენის მისაცემი შვრია

*) მავრები მოშავო სახის ხალხია, არაბების მსგავსი. მთარგმ.

მოუპარავს; შეშა, საურვებლები, საფარებლები, ქერის ტომარები დაკარგულა და როცა გამოლევულა, ცხენებისათვის ნალები აუყრია და სულ ესეები თურმე დედი ჩემისათვის უგზავნია ჩემი ძმობილის გამოსაზრდელად.

ნუ გაგიკვირდებათ სასულიერო კაცის ან ბერის ამბავი, თუ ერთი ღარიბებს ჰპარავს და მეორე მონასტრიდან ეზიდება მრევლისათვის და სხვა საქიროებისათვის, როდესაც რომ საცოდავ მონასაც კი სიყვარულმა ეს საქმე აქნევინა. იმას ყოველივე ზემოხსენებული გამოუაშკარავდა და ამაზე მეტიც, ამიტომ, რომ როდესაც ტუქსვა დამიწყეს და გამომკითხეს,—ბალდი დავშინდი და, რაც კი ვიცოდი, წამომაროშვინეს. ისიც კი ვთქვი, რომ დედი ჩემის ბრძანებით, ნალები ერთ მჭედელს მივყიდეთქი. უბედურ ჩემს მამინაცვალს ჯოხით სცემეს. დედა-ჩემს განწესებული ასი ჯოხი დაჰკრეს და აუკრძალეს, კომანდორის სახლში ფეხი არ შესდგა და დასჯილი ზაიდა სახლში არ შეუშვაო. ამაების შიშით და ავი ენის მოშორებისათვის სასტუმრო სოლანის მდგმურების მოსამსახურედ შევიდა. აქ ათას გვარ გაქირვებაში და ხელ-მოკლეობაში წამოიზარდა ჩემა ძმობილი და ფეხი აიღვა, მეც ფეხმარდი ბიჭი შევიქენი. მდგმურებს მოუბრვეინებდი ხოლმე ღვინოს, სანთელს და რასაც კი მიბრძანებდნენ.

იმ ხანად სასტუმროში ჩამოხდა ერთი ბრმა. მიხვდა, რომ სატარებლად გამოვადგებოდი, დედაჩემს სთხოვა ჩემი თავი. იმანაც მიმცა და უთხრა, პატიოსანი კაცის შვილიაო, რომელმაც ჭეშმარიტის რჯულის სადიდებლად თავი შეაკლა მავრებს ომშიო; იმედი მაქვს ღვთისაგან, რომ ჩემ შვილს მამობას გაუწევ, კარგა მოვებობი და უპატრონებ ობოლ-ოხერსაო. ბრმამ ამაზე უპასუხა: აგრე მოვიქცევია და მოსამსახურედ კი არ მიმყავს, როგორც შვილი ამიყვანიაო. ამ გვარად მოსამსახურედ დაუდექი ჩემს ახალს მოხუც ბატონსა. რამდენამე დღე სალამანკის სასტუმროში დაერჩით. ჩემს ბატონს საშოვარი ეცოტავებოდა და ამის გამო დააპირა წასვლა. წასვლის წინად დე-

დასთან გამოსათხოვრად მივირბინე, ორმავე ვიტირეთ და დამლოცა და მითხრა:

— შეილო, გული მეუბნება, რომ ველარა გნახავ! ეცადე კარგი კაცი გამოხვიდე. ღმერთმა ხელი მოგიმართოს. გაგზარდე, კარგ ბატონთან დაგაბინავე. ახლა შენ თავს შენვე უნდა მოუაროვო.

წავედი ბატონთან, რომელიც მელოდებოდა. გამოვედით სალამანკიდან და ხილთან მივედით. ხიდის ყურთან რალაცა ქვის მხეცი დგას, ხარსა გავს. ბრმამ მითხრა, ამ მხეცთან მიმიყვანეო. როცა მივიყვანე, მითხრა:

— ლაზარილიო! აბა ყური მიაღე ამ ხარსა, შეგნით რა ხმა ისმის.

მართალი მეგონა და გულმართლა დავიჯერე, ყური მივადე; რაკი შემატყო, რომ თავი ძეგლთან მეჭირა, ხელი მომავლო თავში და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა მიმიხალა დაწყევლილ ხარს, ისე რომ სამ დღეზე მეტი გავიდა და დაჟეჟილი კოპი მტკივოდა. ბრმამ მითხრა:

— ისწავლე ჭკუა, ბრყვო. ბრმის მტარებელმა ეშმაკზე მეტი უნდა იცოდესო.

დიდ ხანს იცინოდა თავის ხუმრობაზე. იმ წამს ისე მეჩვენა, რომ აი ეხლა გამოვეკვიანდიო და ყმაწვილური უსუსურობიდან გამოვეფხიზლდიო. ჩემს თავს ვუთხარი:

„მართალს ამბობს, რომ გამჭრიახობა მეჭირება, გონება დავიტანო, მარცხი არ მომივიდეს, რადგანაც თავი ჩემს ამარას დამრჩენია“.

შევუდექით გზასა და რამდენსამე დღეში შემასწავლა თავისი ენა. რაკი ნახა რომ გონიერი ვარ. ძალიან გაეხარდა და მითხრა:

— ვერც ოქროს და ვერც ვერცხლს ვერ გაშოვნინებ, დარიგებას კი ცხოვრებაში გამოსადევს ბევრს მოგცემო.

მართლაც, ღეთის შემდეგ ყველაზე მეტად ჩემ სიცოცხლეში იმისგან ვარ დავალებული. თითონ უსინათლო იყო, მე კი თვალი ამიხილა და ცხოვრების გზაზე დამაყენა. სიამოვნებით მოვახსენ-

ნებ ჩემ მოწყალე ბატონს, ჩემ ყმაწვილურ ოინებს, რომ დავანახვო, რა დიდი საძნოებაა, დაბალი კაცი ახერხებდეს მალლა ასვლას და რა ბიწიერებაა მალლა მდგომარემ იკადროს დაბლა დაშვება. ისევ აი დაეუბრუნდები ჩემ კეთილ უსინათლოსა და გიამბობთ იმის ოინებს. მოესსენებოდეს თქვენს მოწყალეობას, რაც ღმერთს ქვეყანა შეუქმნია, იმისთანა გაეშმაკებული და გამოქნილი კაცი არ გაუჩენია. თავის ხელობაში სწორედ გმირი იყო: ასობით ლოცვა იცოდა ზეპირად; დაბალი მისი ხმა, მშვიდი, მკაფიო ზარივით გაისმოდა მთელ საყდარში, როდესაც საგალობელს იტყოდა; მშვიდ ღვთისნიერ სახეს შესაფერ გამოხატულებას დააჩნევდა ლოცვის ღროს ისე, რომ არც მიხვრამოხვრას შეიცვლიდა, არც პირს დაიღმეჭდა, არც თვალებს დაატრიალებდა, როგორც სხვები ჩადიან. ამას გარდა ათასგვარი ხერხი იცოდა ფულების დაცინცვლისათვის. მაგალითად არწმუნებდა ხალხს, რომ ყოველ გვარ შემთხვევისათვის სხვადასხვა ლოცვები იცის: უშილოსნო დედაკაცებისა, ორსულებისა, მშობიარებისა; იმათი ლოცვაც იცის, ვინც უბედურად გათხოვილა, იცოდა ისეთი ლოცვები, რომ ქმარს შეეყვარებინა. ორსულებს უწინასწარმეტყველებდა გოგო ეყოლება თუ ბიჭი. ექიძობას ისე იჩემებდა, რომ თვით გაღენმა ნახევარიც არ იცის ჩემოდენა წამლობაო კბილისა, გულ-ყრისა და დედაკაცურ ავადმყოფობისა. ერთის სიტყვით, ვისაც კი რამ ასტივდებოდა, ეტყოდა:

— აი ესა და ეს უნდა გააკეთოთო, ასე და ასე უნდა გარჯილიყავითო! ესა და ეს ბალახი მოკრიფეთო, ესა და ეს ღერო იშოვეთო!

ამაების გამო მას ყველანი ეხვევოდნენ, მეტადრე დედაკაცობა, რადგან ყოველიფერი სჯეროდათ, რაც უნდა ეთქვა. იმათგან ჰქონდა კარგი შემოსავალი ზემოხსენებულის ოსტატობით და ორიოდ თვეში მეტს შოულობდა, ვიდრე ასი ბრმა ერთ წელიწადს. მაგრამ ჩემ მოწყალე ბატონებმა ნება მიბოძონ მოვახსენო, რომ თუმცა ასეთი საშოვარი მოსდიოდა, და წინად ნაშოვნიც ჰქონდა, არ მინახავს ამისთანა ხარბი და ძუნ-

წი აღამიანი: შიმშილით მკლავდა და მაკლებდა, რაც რამ აღამიანს მეტად ეჭირვება. ნამდვილ მართალს მოგახსენებთ: ცბიერობითა და მოხერხებით მე რომ ჩემი თავის შველა არ შემძლებოდა, ბევრჯელ მომიხდებოდა შიმშილით სიკვდილი. ოსტატობა და თადარიგიანობა იცოდა, მაგრამ ისე ვატყუებდი, რომ ყოველთვის, ან უფრო ხშირად მაინც, მეტი მერგებოდა ხოლმე.

ამის გულისთვის ეშმაკობას ჩავდიოდი. ზოგიერთ ამბავს მოგახსენებთ, თუმცა ზოგი მათგანი ჩემი სასარგებლო არ გახლდათ.

პური და სხვა საქმელი ტილოს პარკში ჰქონდა რკინის რგოლით გამოკრული და კლიტიკა დაკეტილი. როცა პარკში რისამე ჩადება ან ამოღება მოუნდებოდა, ისე ფრთხილად გაუხსნიდა პირს, რომ ქვეყანაზე აღამიანი ისე ვერ მოკრუნჩხავდა. მე მეძლეოდა იმდენი ულუფა, რომ ორჯერ ყბის მოქნევა კმაროდა. რაკი პარკს დაჰკეტავდა და დაწყნარდებოდა, ეგონა, მე რასმე გავერთე; ერთ მხარეს პარკს ნარდვევს გაუკეთებდი და მერე შეუკერაედი; ამ წუწკ პარკს გამოვწლავდი, რასაკვირველია, არა თუ გროშის პურს, გემრიელ ლორის და ძეხვის ნაჭრებსაც; მარჯვე დროს ვუცდიდი, მარტო პირის ჩატკობისათვის კი არა, არამედ იმ წყეულ მოკლებულობისათვის, რომელსაც შემამთხვევდა ხოლმე შეჩვენებული ბრმა.

რასაც კი ფულს მოვახერხებდი ამეწაპნა—ნახევარ ბლანკებად (გროშიანებად) ვინახავდი; როცა ბრმას ლოცვას შეუკვეთდნენ და თითო ბლანკს (ორ გროშს) მისცემდნენ, სანამ მიმცემი გამოღებას მოასწრებდა, ის ნაწყალობევი ჩემს პირში ჩავიდოდა და წინადვე ხელში დამზადებული ნახევარ-ბლანკიანი თავის დანიშნულ ადგილას ჩნდებოდა; ასე რომ სანამ ბრმა ხელს გაუწოდებდა, ფული ჩემ დახურდავებას ეღირსებოდა და განახევრდებოდა; ბრმა არ ხედავდა და მიმცემი არ ეუბნებოდა, თუ რამდენს იძლევა. ბოროტი ბრმა ხელში გასინჯვით მაშინვე ატყობდა, რა ფულია და რაკი შეატყობდა, მთელი ბლანკიანი არ არისო, იტყოდა ხოლმე:

— დალახვროს ღმერთმა ეშმაკი! რაც შენ ჩემთანა ხარ, სულ ნახევარ ბლანკიანს იძლევიან, ადრე კი რამდენს იძლეოდნენ მთელ ბლანკიანებს და ზოგჯერ მარავედსაც! ცუდი ფეხი გქონია.

ამის გამო ლოცვებს ამოკლებდა და შუაზე ჰყოფდა. ნაბიძანები მქონდა, კალთა ჩამომწიე, რაკი ლოცვის შემომკვეთელი წავიდესო. მეც ისე ვიქცეოდი. მერმე სხვებს დაუწყებდა ძახილს:

— მოხედეთ უსინათლოს. ესა და ეს ლოცვა ათქმევინეთ.

ჩვეულებადა ჰქონდა გვერდით დოქით ღვინო მოედგა. საჩქაროდ ხელს ვტაცებდი, ორიოდჯერ ჩუმაღ მოვიყუდებდი და ისევ თავის ადგილას დაედგამდი. მაგრამ ამან დიდხანს არ გასტანა, ამიტომ რომ, ყლაპის თელაზე ატყობდა, რამდენი დაჰკლებია. ამ დღიდან ხელიდან არ უშვებდა დოქს, ყურით ეჭირა და წინ იდგამდა. მაგრამ ისე რა ანდამანტის ქვა მიიზიდავდა რკინასა, როგორც მე წინადვე მომზადებულის გრძელი ჩაღის მასრით ვწოვდი ღვინოსა; ჩავუშვებდი მასრას დოქში, ვწოვდი ნუნუნას და ბრმა გაცრუებული მრჩებოდა. ბრმა ეშმაკი კაცი იყო და, როგორც მგონია, მიმიხვდა. ახლა კიდევ სხვა გვარად შესცვალა თავისი მოქმედება: დოქს ფეხებ შუა იდგამდა და პირზე ხელს აფარებდა. ამ რიგად გული დაიმშვიდა. მე კი ღვინოს შევეჩვიე და რალა გამაძლებინებდა? რაკი ჩაღის მასრა ველარაფერს მიშველიდა, მოვიფიქრე გამოუფხიკო დოქს ძირში პატარა ნახვრეტი და თაფლის სანთლის წმინდა ფირფიტა დავაკრა. სადილობისას მოვიმცივანებდი, თავს უბადრუკ ბრმის ფეხთან მივიწვედი, ვითომ პატარა ცეცხლთან გასათბობად. სიმხურვალით სანთლის ფირფიტა მალე დნებოდა, რადგან თხელი იყო და ღვინის ნაკადული პირში ჩამომდიოდა პირდაპირ, ისე რომ ერთი უკულმართი წვეთიც კი არ გამეპარებოდა. მერმე ბრმა რომ მოიყუდებდა და ველარაფერს დალევდა, ანჩხლობდა, ილანძლებოდა, დოქსაც სწყევლიდა და ღვინოსაც, ვერ ესმოდა, ღვინოს რა ემართებოდა.

— ახლაც იტყვი, ბიძია, რომ შენა სვამო? დოქი ხომ ხელში გიჭირავს.

ბრმამ დოქს დაუწყო შინჯვა ხელითა. ატრიალა, ატრიალა და ძირში ნახვრეტი უპოვნა, მიმიხვდა ოინს, მაგრამ არ შეიმცნია, ვითომ ვერაფერი შეეიტყო. აი მეორე დღეს ჩვეულებრივად მივუტოცდი ჩემ დოქს, არ მოველოდი, რომ უბედურება უნდა დამტეხოდა თავს და არ მეგონა, რომ ბრმას ყველა ეყურება. გულადმა დავწექი, როგორც წინად და ტკბილად სასას ვისველებდი თვალ-მოჭუტვით, რომ უფრო უკეთესად გავიღო ღვინის გემო. ამ დროს თურმე ის სათოკე ბრმა საგონებელში იყო,—ახლა სწორედ კარგი დროა სამაგიერო გადუხადო. ასწია ორის ხელით ეს ნატკბილარი და გასამწარებელი დოქი და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა ცხვირპირში დამცხო. არ მოელოდა საცოდავი ლაზარე ამისთანა ამბავს, პირიქით, როგორც ადრე თავისებურად მხიარულ გუნებაზე იყო. ახლა კი მართლა ასე მოეჩვენა, ცა და რაც მასზე არის, სულ ერთიანად თავზე დამატყდაო.

ისე ღონივრად მომხვდა, რომ გონება და ცნება დამეკარგა. დოქი ისე დიდი იყო, რომ ნამტვრევებმა სახე დამიკაწრა რამდენსამე ალაგას და რამდენიმე კბილი ჩამიმტვრია, რომელიც დღესაც მაკლია.

ამ დღიდან განვიზარახე ავის გადახდა. თუმცა ვუყვარდი, მიალერსებდა ხოლმე, მილოლაეებდა, მაგრამ კარგა ვხედავდი, რომ იამებოდა ჩემი დასჯა. დაკაწრული სახე ღვინით გამბანა და თან დამიწყო დაცინვა:

— როგორ მოგწონს, ლაზარია? რამაც გატკინა, მან მოგარჩინაო.

ამისთანა ხუმრობას და ამგვარებს მიაჩვენებდა, გულს მიმწარებდა. ეშმაკეულ დასჯისა და დაჩქქვისაგან გუნებაზე არ ვიყავი; მოვისაზრე, რომ უწყალო ბრმას რაკი ამგვარის შემოკვერით ჩემი თავიდან მოშორება შეუძლიაო, მე თვითონ მოვიწადინე იმისგან თავი გადამერჩინა, მაგრამ მაშინვე ასე არ მოვიქეცი, რომ უკეთესად მომეგვარებინა გაქცევა უფრო

სარგებლობით და სარგოთი. მე კიდევაც გულს გავიმაგრებდეს, ვაპატიებდი დოქსაც, მაგრამ ვერ დაფუთობდი ავობას. იმ დღიდან სულ უბრალოზე მიტყამდა, თავში მცემდა და თმებს მიწევდა. თუ ვინმე ჰკითხავდა, აგრე ავად რად ეპყრობიო, მაშინათვე დოქის ამბავს ჩამოუთარაკებდა და ამასაც დაუმატებდა:

— თქვენ გგონიათ, ეს ბიჭი უსუსური რამ არის? აბა მოისმინეთ და ბძანეთ: თვით სათაელი ეშმაკი მოიგონებს განა ამისთანებს?

მსმენელნი პირჯვარს გადიწერდნენ და იტყოდნენ: საოცარი რამ ყოფილა; აბა ვინ იფიქრებს, რომ ასეთი პაწია ბალღი ესე წამხდარი ყოფილიყვესო.

ძალიან იცინოდნენ ჩემ ოსტატობაზე და ეტყოდნენ:

— ასწავლე, ქკუაზე მოიყვანე, ღმერთი გადაგიხდის!

და მართლა ბრმა სხვას არაფერს აკეთებდა.

ამის სამაგიეროდ მეც სულ განგებ ოღრო-ჩოღრო გზებზე ვახეტებდი, რომ გულზე მომეყვანა და გამეჯავრებინა. საცა ღორღიანი ალაგი შემხვდებოდა, იქ გავატარებდი; თუ ტალახი იქნებოდა, შუა ტლაპოში შემეყვანდა. მართალია, მე თითონაც მშრალზე გავსვლა არ მომიხდებოდა, მაგრამ სიხარულით ერთ თვალს გამოვიტხრიდი, ოღონც ორივე თვალი გამოსძრომოდა ამ კაცს, რომელსაც არც ერთი არ ებადა. ამისთვის ის მუდამ გძელი ჯოხის წვერს კისერში მიძგერებდა, ასე რომ სულ კოპებით და ჩქმეტით ხორცი ნაჩეჩქი მქონდა. ვეფიცებოდი რჯულსა და ღმერთს, რომ ავგულობით არ ჩავდივარ-მეთქი, ამაზე უკეთესი გზა ვერ მიპოვნია-მეთქი, მაგრამ ფიცი არაფერს მშველოდა, ამიტომ რომ არა სჯეროდა. ეს ავი სული ყველაფერს სუნით შეიტყობდა და მეტის-მეტი მიმხვდარი გონებისა იყო. თქვენს მოწყალებას რომ მოხსენდეს, რა შორ-მხედველი ქკუის პატრონი იყო ეს ვერაგი ბრმა, მრავალთაგანს ერთ ამბავს მოგახსენებ, რომელიც ჩემ თვალ-წინ მოხდა. მე მგონია კარგა დანახავთ, რა დიდი ვერაგობა შეეძლო.

სალამანკიდან რომ გამოვედით, ტოლედოში ეპირებოდა წასვლას, ამიტომ, რომ ხალხი იქ უფრო შეძლებულიაო, თუშცა კი

მოწყალების გაღებაზე გულ-უხვობა არ იცისო. ანდაზას ემყარება
 ბოდა: „პურა-ძვირს მეტს გამოარჩები შიშველზედაო“. შევუდე-
 ქით გზას და საუცხოვო აღგიღები გავიარეთ. საცა კარგი სა-
 შოვარი გვქონდა, შევჩერდებოდით; საცა არ გვქონდა, მესამე
 დღესვე მოვკურცხლავდით. ამასობაში რთვლობას მივადეგით
 ერთ სოფელს, სახელად აღმოროცს. ვენახის პატრონმა ბრმას
 ერთი მტევანი უწყალობა. რადგანაც ამ დროს ყურძენი მე-
 ტად მწიფეა და კალათებში დაუდევრათა ჰყრიან, მტევანს მარ-
 ცვალი სცვიოდა, პარკში სულ გაიწურებოდა და აი ამიტომ
 ბრმამ მოისურვა ჩემი მოლხენა, რადგანაც ამ დღეს ბედმა ბევ-
 რი კინწში წაკვრა და მუჯღლუგუნი მარგუნა. ხევში დავსხე-
 დით, ბრმამ მითხრა:

— დღეს მინდა გულ-უხვობა გაჩვენო. ეს მტევანი ერთა-
 და ვჭამოთ, შენც იმდენი გერგოს, რამდენიც შეო. ასე გავი-
 ყოთ, ერთი მარცვალი შენ მოსწყვიტე, მეორეს მე, ამ პირო-
 ბით, რომ თითო ჯერზე ერთ მარცვალზე მეტი არ მოგლიჯო.
 მეც აგრე მოვიტყევი, სანამ გავათავებდეთ; ამ გვარად ერთმა-
 ნერთის მოტყუება არ იქნებაო.

შევუდექით ამისთანა პირობით ჭამას; მაგრამ მეორე ჯე-
 რობაზე იმ შეჩვენებულმა პირობა შესცვალა და ერთი მარც-
 ვლის მაგიერ ორ-ორს ჰგლეჯდა; ექვი აიღო ჩემზე, რომ მეც
 ისე ჩავდიოდი. რაკი ვნახე პირობა დაარღვია, არ დავეგრძე-
 თანასწორად მოვქცეულიყავი. პირველად რომ ორ-ორ მარც-
 ვალს ვწყვეტდი, მერმე სამ-სამს, მასუკან, რამდენიც მომხედე-
 ბოდა. მტევანი გავათავეთ, პატარა ხანს კლერტო ხელში ატ-
 რილა, თავი გაიქნია და თქვა:

— ლაზარე, შენ მე მომატყუე. ღმერთმანი, შენ სამ-სამი
 მარცვალი გიჭამიაო.

— არა, არ მიჭამია-მეთქი. აბა რაზე მამბრალე მავასა?
 ვერაგმა ბრმამ მიპასუხა:

— იცი რატომ ვხედავ, რომ სამ-სამი გიჭამია? იმიტომ,
 რომ ხმა არ ამოიღე, როდესაც მე ორ-ორსა ვჭამდი.

თარგმანი
1913

ჩუმად ჩამეცინა. თუმცა ბალღი ვიყავი, ბრმას კარგა შევამცნიე, რომ მიმიხვდა. მეტი რომ აღარ გავაგრძელო, ბევრ ამ გვარ საცინელ და საინტერესო ჩემ ნახულს აღარ ვილაპარაკებ, რაც კი ამ პირველ ჩემ ბატონთან მინახავს. მხოლოდ ერთ უკანასკნელ ისტორიას მოგახსენებთ და ამით გავათავებ.

ჩამოვხდით როგორღაც ერთ მეხაშესთან ესკალონის ქალაქში (იქაურ მთავრის ქალაქში); ძეხვი მომცა შესაწველად. ძეხვი რომ ცეცხლზე იწვოდა, ამოიღო ქისიდან ერთი მარავედი, —სირაჯისაგან ღვინო მომირბევიყო. ალბად ეშმაკს მოუწდა განსაცდელში ჩავეგდე; მართალი ნათქვამია: „საქონელს ცუდად ნუ დასდებ და ქურდს ცოდვაში ნუ ჩააგდებო“. კერასთან ნიახურის თავი ეგდო, მოგრძო და დამქენარი, ისეთი, რომ წვენი მოსახარშად არ ევარგებოდა, ამიტომ გადაეგდოთ.

ჩვენს გარდა იქ არავინ იყო. ძალიან მაღაზე მოვედი, რაკი ძეხვის საამური სუნი მოველინა ჩემს ცხვირს; ვიგრძენ, რომ მეტად მომაღბნეს მეთქი. აღარათერს დავდიე, შიშიც გულიდან გადამივარდა, ოღომც კი წადილი ავისრულო-მეთქი; სანამ ბრმა ფულს ამოიღებდა, გამოვადრე საჩქაროდ ძეხვი შამფურს და ავაგე ზედ ის ნიახურის თავი. ბატონმა ფული გადმომცა, შამფური გამომართვა და დაუწყო ცეცხლზე ტრიალი, რომ შესწვას რაც თავის ღირსებით ხარშვას გადარჩენოდა. წაველ ღვინისთვის და გზაზე აღარ დავავიანე ძეხვს გზღობოდით. დავბრუნდი და ვნახე, რომ მრავალ-ცოდვილ ბრმას ხელში ეჭირა პურის ორ ნაჭერში ჩადებული ნიახურის თავი, რომელიც ჯერ არ ეგემა და ხელით არ გაესინჯა. შეუდგა ქამას და პური რომ მოკბიჩა, თან ძეხვის ნაჭერიც ეგულებოდა, მაგრამ გაშეშდა, რაკი პირში ცივი, სველი ნიახურის თავი მოხვდა; გაანჩხლდა და დაიყვირა:

— ეს რა გიქნია, ლაზარე?

— ვაი შენ ჩემო თავო, — წამოვიძახე. — ეგეც მე უნდა დამაბრალოთ; ეხლა არ იყო, აქედან წავედი? აქ ვინმე ყოფილა და იმას უქნია თავსაცილად.

— აჰა, ჰა, ჰა, ჰა.... შამფური ხელიდან არ დამიგდია, არ შეიძლებოდა.

ვეფიცებოდი დი ფიცით ვსქდებოდი,—ამაში ბრალი არა მაქვს-მეთქი. მაგრამ არაფერი მეშველა, რადგანაც ვერაფერი ვერ გამოეპარებოდა შეჩვენებულის გულთმისნობას. წამოხტა, თავში ხელი მომაელო და მეძებარსავით დამიწყა დასუნვა, რა სუნი უდის ჩემ სუნთქვას. იმისთვის, რომ ნამდვილად დარწმუნდეს და აგრეთვე სიანჩხლის გამო, პირი გამილო ხელებით ისე, რომ არც იმდენად საჭირო იყო და მეტად უზრდელად შემომყო ცხვირი; უიმისოდაც გრძელი და წამოშვერილი ჰქონდა და ჯაერისაგან ერთი გოჯის ტოლა დაუგრძელდა და წვერი ხახამდის მომაწვდინა. ასე და ამგვარად ყველაფერი, შიშის კანკალი, ძეხვის ცოტა ხნის ჩაულაგებლობა ჩემს კუჭში, და ამაზე უმეტესად სულის შემზუთავი ცხვირის უზომოება,—ყველა ეს მიზეზები შეერთდა ერთად და თავისის მხრით მიზეზი შეიქმნა, რომ ჩემი ბრალეულობა გამოჩნდეს: ნაქამი გარედ გამოსქდა და დაკარგული კუთვნილებისამებრ დაუბრუნდა თავისს პატრონს, ესე იგი, სანამ ბრმა თავის ხორთუმს ჩემი პირიდან გაიტანდა, კუჭი ჩემი ისე შეშფოთდა, რომ ბრმის ცხვირი და უბედური დაუღეკელი ძეხვი სწორედ ერთად-ერთ დროს გამოხტნენ. ღმერთო მაღალო! ნეტაეი კი მაშინ სამარეში ვდებულეიყავი, მაინც მკვდარი ვიყავი. გაანჩხლებულ ბრმის გამხეცება იქამდინ მივიდა, დროზე რომ არ მომშველებოდნენ, დარწმუნებული ვარ, აღარ გადფურჩებოდი ცოცხალი.

ბრმას გამომგლიჯეს ხელიდან, რომელიც სავსე ჰქონდა ცოტა რამ დარჩენილის ჩემის თმითა; გამომგლიჯეს დაკაწრულის პირისახით და გადატყავებულის ყელ-კისრითა. მართლა რომ ღირსიც ვიყავი ჩემის აკვაცობისათვის. წყეული ბრმა მოჰყვა და ყოველ გამვლელ-გამომვლელს უამბობდა ჩემ ოინებს: უამბობდა დოქის ამბავსაც, ყურძნის მტენისასაც და ამ შემთხვევასაც. მაყურებლები იმდენს ხარხარებდნენ, რომ ქუჩის მიმავალი ხალხი სეირს უყურებდა. ბრმა ისე მარჯვედ და ენა წყლიანად ლაპარაკობდა ჩემს ოინებს, რომ მე თვითონაც მწა-

რედ გალახულს და ცრემლიანს უადგილოდ მეგონა არ გამეცინა. სანამ ეს სერიი ხდებოდა, გულში ვფიქრობდა ჩემს უშნოობას და თავს ვიწყევლიდი, რატომ უცხვიროდ არ დავტოვე-მეთქი იმისთანა მარჯვე დროს; ნახევარი გზა გამოყოლილი ჰქონდა, ერთი მაგრა კბილი უნდა დამეჭირა, რომ ბრმას ცხვირი მახეში დარჩენოდა და ჩემ კუჭს იქნება ძეხვზე უკეთესად შეეთვისა. ცხვირის დაკარგვით ყველაფრის უარის თქმაც შემეძლო, რასაც ახლა მკითხავდნენ. ღმერთს რომ ენებებინა ამისი ასრულება, მაშინ რაც უნდა ყოფილიყო, ის არ გადამხდებოდა, რაც მოხდა.

მეხაშის პატრონმა და იქ მყოფებმა შეგვარიგეს, პირისახე და ყელ-კისერი დამბანეს ღვინით, რომელიც ბრმას სასმელადა ჰქონდა. ბრმა ამაზე ხუმრობდა:

— ღმერთმანი, ერთ წელიწადს ამ ბიჭს დასაბანად მეტი ღვინო უნდება, ვიდრე მე სასმელად ორ წელიწადსაო. მაინც და მაინც, ლაზარე, შენ ღვინის მადრიელი უფრო უნდა იყვე, ვიდრე მამიშენისაო; ამიტომ, რომ იმას ერთხელ მოუცია შენთვის სიცოცხლე, ღვინოს კი ათჯერ მოუბრუნებინარო.

ახლა მოჰყვებოდა ამავეს, რამდენჯერ ჩემთვის თავი გაუტეხია და პირისახე დაუკაწრავს და ღვინით რა მალე მოუჩინივარ.

— მე შენ გითხრა, — მეტყოდა ხოლმე, — თუ ქვეყანაზე არის ვინმე ღვინით გაბედნიერებული, შენა ხარო.

ძალიან ეცინებოდათ ამაზე, ვინც კი წყლულებსა მბანდა. და მართლა იმისი ნათქვამი ტყუილიც არ იყო. შემდეგ ხანებში ბევრჯერ მომგონებია ეს კაცი, რომელსაც უეჭველია წინასწარმხედველობის ნიჭი მომადლებოდა და სვინიდისი მტანჯავს რომ ვაჯავრებდი, თუმცა კი ეს სამაგიეროს გადახდა იყო. რაც იმ დღეს მითხრა, ბედმა მოინება ნამდვილად ასრულებულიყო. ამაზე თქვენს მოწყალებას შემდეგ მოხსენდება.

ამისთანა დაბრიყვების გამო, გულში გადავიწყვიტე, რაც უნდა მოხდეს, თავი დავანებო; წინადაც ვფიქრობდი და ვაპირებდი კიდევ, მაგრამ მოულოდნელი მისი საქციელი, ხუმ-

როზად აღარ ჩაეთვალე და ჩემ გარდაწყვეტი ლებას დამამკვი-
 დრა.

მოხდა ასე, რომ მეორე დღეს მოწყალების სათხოვნელად
 მოვიარეთ ქალაქი. წინა ღამეს დიდი წვიმა მოვიდა; ახლაც მო-
 დიოდა; ამიტომ ბრმა საყდრის კარ-ბჭეს ქვეშ ლოცულობდა,
 საცა კი ბევრი ხალხი იყო და წვიმა არ გვასველებდა. რაკი
 საღამომ მოატანა და წვიმა გადალებას არ აპირებდა, ბრმამ
 მითხრა:

— ლაზარია, ეს წვიმა პირ-შეუღებლად მოდის და დალა-
 მებამდე თან-და-თან უმატებს; აღრევე წავიდეთ მეხაშესთან, თა-
 ვი შევაფაროთო.

სანამ იქ მივიდოდით, პატარა წყალზე უნდა გაგვევლო, რო-
 მელიც დიდი წვიმისაგან აღიდებულყო. ბრმას ეუთხარი:

— ბიძია, წყალი აქ ძალიან განივრად მოდის; თუ გინდა,
 იქით წავიდეთ, მშრალად გასავლელი აღგილი მოჩანს, წყალი
 ვიწროა, ასე რომ გადავბტებით და ფეხებს არ დავისველებთ
 მეთქი.

ჩემი რჩევა მოეწონა და მითხრა:

— კაი გულისხმა გაქვს, ამიტომ მიყვარხარ. წამიყვანე სა-
 ცა წყალი ვიწროვდება. ახლა ზამთარია და წყალი მოსარიდე-
 ბელია, მეტადრე თუ ფეხი დაგისველდა.

ახლა ვნახე ჩემი წადილის ასრულება მიახლოვდებოდა;
 გამოვიყვანე ბრმა კარ-ბჭიდან, მივიყვანე მეიდანზე და ერთ სვე-
 ტის პირდაპირ, რომელზედაც სახლის თაღები იყო სხვა სვე-
 ტებთან გადამხული და ეუთხარი:

— ბიძია, ამ აღგილს წყალი უფრო ვიწროა-მეთქი. რად-
 განაც ძალიანა წვიმდა, უბადრუკი ბრმა სველდებოდა და გვე-
 ჩქარებოდა ღვარს გადავრჩენოდით; რაკი ღმერთმა ბრმას გო-
 ნებაც დაუბრძა, რომ მაგიერი გადამახდევინოს, ბრმამ დამი-
 ჯერა და თქვა:

— დამაყენე როგორც საჭიროა და გადახტო.

ის სვეტის პირდაპირ დავაყენე და მე გადავბტი. სვეტს
 მოვეფარე ისე, როგორც გამხეცებულ ხარს მოერიდებიან და
 დავუძახე:

— რამდენიც კი შეგიძლია, მაღლა ახტი, თუ გინდა რომ პირდაპირ აქეთ გაჩნდე.

სიტყვა არ გამეთაყვებინა, რომ უბედური თხასავით წამოვიდა, ერთი ბიჯით დაიხია უკან დიდი ნახტომის გასაკეთებლად და ლონიერად გამოექანა. თავი მიანარცხა სვეტს, რომელმაც ისეთი ხმა გამოსცა, თითქოს დიდი კვახის საღვინე იყოსო და ცოცხალ-მკვდარი თავ-გატეხილი პირქვე დაეცა.

— აბა როგორია? ძეხვსა სუნავდი, ახლა არ ინებებ, სვეტს უსუნო? უსუნე, უსუნე მეთქი.

მივანებე ხალხს, რომელიც საშველად მორბოდა და მოეკურცხლე ქალაქის გაღავენის კარისაკენ. ჯერ არ დაღამებულ იყო, რომ ტერრიხოში ამოვყავ თავი.

არ ვიცი ბრმას რა დაემართა და არც ვცდილობდი შემეტყო რამე.

თავი მხორბი

როგორ ცხადებდა ჯანადა მდგდელთან
და რა გადახდა თავსა

ტერრიხოს ქალაქში ყოფნა ძალიან სამშვიდობოდ არ მიმაჩნდა, წავედი დაბაში, სახელად მაკედას; იქ ჩემმა ცოდვამ მღვდელს შემახვედრა. მოწყალეა რომ ვთხოვე, მან მკითხა, წირვაზე შეველა ხომ არ იციო? ვიცი-მეთქი და მართალიც ვუთხარი, ამიტომ, რომ სულ წაწყმენდილი ბრმა თუმცა ავად მეპყრობოდა, მრავალ გამოსადეგ რაგინდარას მასწავლიდა და ესეც მასწავლა. ლაპარაკი იმით გათავდა, რომ ხუცესმა ამიყვანა და მე, ვაის გამყრელი, ეუის შევეყარე. რაც გაიმბეთ ბრმის სიძუნწისა, ის ალექსანდრე მაკედონელსავით გულ-უხვი იყო მღვდელთან შედარებით. თითქოს მთელი ქვეყნის პურა-ძვირობა ამ მღვდელში მოთავსებულიყოსო. არ ვიცი, დაბადებით დაპყლოდა თუ ანათორასთან შეეძინა.

ერთი ძველი კილობანი ჰქონდა დასაკეტი, გასაღები ატარებდა თასმით შეკრულს. საყდრიდან რომ პური მოუვიდოდა, მაშინათვე თავისი ხელით ჩააწყობდა კილობანში და დაჰკეტავდა. მთელი სახლი რომ გადაგებრუნებინათ, ერთ ლუკმა რასმე ყბის მოსაქნევს ვერ მონახედით, როგორც ყველგან ხედავთ რასმე: ღუმის ნაჭერს, ჩამოკიდებულ ხორცს, ყველის ნაჭერს სტოლზე ან განჯინაში, ან ნასუფრალს პურს კალათაში. მე რომ რამე არ ამეწაპნა, მგონია მარტო ერთი საჭმლის დანახვასაც კი ღონე მოეცა.

მთელ სახლში მარტო ხახვის ასხმა ეკიდა მაღლა კრამიტში, ისიც დაკეტილში. ამ ასხმიდან ოთხი დღის ულუფად თითო თავი მეძლეოდა. თუ ვინმე იქნებოდა ჩვენსა იმ დროს, როდესაც ულუფის თხოვნა მომიხდებოდა, სარტყელზე ფრთხილად მოიხსნიდა გასაღებს, მომცემდა და მეტყუოდა:

— დაიჭი და მალე მომიტანე, თორემ ღორ-მუცლოების მეტს არაფერს მიკეთებო.

თითქოს ამ გასაღებს მთელი ვალენსიის სანოვაგე ხელში ეჭიროსო. იქ იმ დაწყევლილ კრამიტში არაფერი არ იბოგებოდა ჩამოკიდებული ხახვის მეტი, ისიც კი დათვლილი ჰქონდა და ძვირად დამიჯდებოდა, რომ ღმერთი გამწყრომოდა და დანიშნული რიცხვი მომეშალა. ერთის სიტყვით, სწორედ შიმშილით ვკვდებოდი.

ვერაფერში ჩანდა, რომ მღვდელი ჩემი მწყალობელი ყოფილიყო, მაგრამ თავისთვის კი უფრო გულ-უხვი ბძანდებოდა. ჩვეულებრივი მისი ჯერი სადილ-ვახშმისთვის ხუთი ბლანკის ხორცი იყო; მართალია, აქედან ჩემ ულუფად წვეწვს მარგუნებდა, რომელშიაც, ესეც სათქმელია, თვალის კაკლის ოდენი ხორცი მოჰყვებოდა, და მას გარდა ცოტაოდნე პური; მხოლოდ ღმერთი მყვანდა მწყალობელი, რომ გამაძლებინა. იმ ადგილს ჩვეულება აქეთ შაბათობით ცხვრის თავსა სჭამენ და ხუცესმა გამგზავნა ერთი თავის საყიდლად, რომელიც სამ მარავედად იყიდებოდა. მოხარშა, შესჭამა თვალგები, ენა, კისერი, ტვინი და ხორცი, რაც ყბაზე ეკრა; მერმე თეფშზე დაყარა ნარჩენი ძვლები, მომცა და მითხრა:

— აჰა, სქამე და გაიხარე, რომ ქვეყანაზე იმყოფები; შენ უფრო კეთილ-ცხოვრებაში ხარ, ვიდრე თვით ჰაპიო.

„ღმერთმა შენ მოგცეს ასეთიო“, — გულში ვთქვი.

სამი კვირა თავდებოდა, რაც მე მასთან ვიყავი. ისე დავსუსტდი, რომ ფეხზე ვეღარ დავმდგარვიყავი. ცხადად ვხედავდი, რომ პირი საფლავისაკენ უნდა მექნას, თუ კი ღმერთი და ჩემი სიმარჯვე არ მომეხმარება. ხელში არაფერი მქონდა, რომ მომეხმარებინა და თუნდაც მქონოდა, ჩემ წინანდელ ბატონსავე (სასუფეველი დაუმკვიდროს, თუ მოკვდა ჩემის მიზეზით), ხომ არ დავაბრმავებდი, რომელსაც თავის დღეში არ ვენახე, რადგან ძვირფას მხედველობის გრძნობას მოკლებული იყო. ეს კი ისეთი კაცი იყო, რომ ამისთანა მჭრელი თვალის პატრონი სხვა არ მოიპოვებოდა. საკურთხეველთან რომ ვიდექით; ერთი ბლანკიანიც კი არ გამოეპარებოდა განზანაჟში ჩავდებულნი. ერთის თვალით მრევლს უცქერიდა, მეორეთი მე; თვალეები ისე უთამაშებდა ბუდეში, როგორც ვერცხლის წყალი; ყოველთვის თვლა არ შესცდებოდა, რამდენი ბლანკია მოცემული. და რა კი წირვას გაათავებდა, მაშინათვე თეფშს გამომგლეჯდა ხელიდან და საკურთხეველზე დასდებდა. ამ გვარად მას აქეთ რაც იმასთან ვცხოვრებდი ან უკეთესად რომ ვთქვა, ვკვდებოდი, ღონე არ იყო ერთი ბლანკი ამეწაპანა. არც ერთხელ იმისთვის ღვინო არ მიყიდნია სირაჯისაგან ერთი ბლანკისა მაინც; ჩვეულებრ რაც წირვას გადარჩებოდა, იმას სჯერდებოდა, კიღობანში ინახავდა, მთელ კვირას იზოგებდა. თავის გაუმაძღარ სიხარბის გასაქარწყლებლად იტყოდა ხოლმე:

— უნდა გესმოდეს, ბალოო, მღვდელი თავდაჭერილი უნდა იყოს ქამა-სმაში; ამიტომ აღვირ-აშვებით არ ვიქცევი, როგორც სხვები.

ის საძაგელი ურცხვად ცრუობდა. ამიტომ რომ მღვდლების სადილზე ან ქელეხში სხვის სუფრაზე ისე სქამდა, როგორც მგელი და არც სხვებზე ნაკლები გადაკვრა იცოდა.

ქელეხი ვახსენე. ღმერთო შეგცოდნე და მომიტყვე მისთვის, რომ ჩემ დღეში კაცთ ნათესაობის მტერი არ ვყოფილ-

ვარ. მაშინ კი სურვილი მქონდა და ღმერთსაც ვევედრებოდი, დღეში თითო კაცი მაინც მკვდარი გვყოლოდა; ამიტომ რომ ქელესში კარგა შევექცეოდით და მეც მუცელი მაძლარი მქონდა. როდესაც ვლოცულობდით ავადმყოფისათვის, მეტადრე ბოლო-ზეთის ცხებაზე, იქ მყოფთ რომ მღვდელი ალოცებს, ჩემი ლოცვაც ნაკლები არ იყო; მხურვალეს გულით და სულით ვევედრებოდი ღმერთს იმას კი არა, როგორც იტყვიან ხოლმე, ნება შენი აღსრულდესო; ვევედრებოდი რომ ცოდვილ სააქაოს მოაშორე-მეთქი. ზოგი ავადმყოფი რომ მორჩებოდა, ღმერთო შეგცოდე, ათას ჯერ დავსწყევლიდი, ჯანაბას ვგზავნიდი, და ვინც კი კვდებოდა, რამდენ ლოცვა-კურთხევას ვუთვლიდი. რასაც ხანს იქ ვიმყოფებოდი, ექვსი თვე იქნებოდა, მოკვდა სულ ოცი კაცი და დარწმუნებული ვარ, ჩემით არიან მკვდრები, ანუ უკეთ ვთქვათ, ჩემის შუამდგომლობით დაიხოცნენ, ამიტომ რომ უფალმა ალბად მოხედა ჩემს საშინელს და ხანგრძლივს სულმობრძაობას და ინება რათა მათის სიკვდილით დამიხსნას მე. რაც მაშინ სატანჯველი გამოვიარე, მეტი არ შეიძლებოდა. ამიტომ რომ მკვდრის დასაფლავების დღეს თუ ცოცხალი ვიყავი, მას მერმე თუ სხვა კარგი ჩემი მასპინძელი დასამარხი არ გვეყოლებოდა, ჩემ ჩვეულებრივ შიმშილს უნდა დებრუნებოდი, უფრო უარესადა მეგრძნო შიმშილი. ალართრის იმედი არა მქონდა ნუგეში მომეპოვა სიკვდილის მეტი, რომელსაც ხან-და-ხან ვევედრებოდი ღმერთს ჩემთვისაც, როგორც სხვებისთვის; მაგრამ სიკვდილი ვერ ვნახე, თუმცა კი მუდამ ჩემს გვერდით იყო.

ხშირად გულში გაევივლიდი ამ გაუმაძლარ ბატონს გავქცეოდი, მაგრამ ორის მიზეზით ამ განზრახვას თავს ვანებებდი. პირველად იმის გამო, რომ მუხლში ღონე აღარა მქონდა შიმშილისაგან და მეორედ ასე ვფიქრობდი:

„ორი ბატონი მყავდა: პირველი შიმშილით მკლავდა, იმას გავეყარე და ამას შეეეყარე, რომელმაც სამარემდის მიმიყვანა, — ამასაც რომ გავექცე და უარესს შევხვდე, რაღა მეშველება სიკვდილის მეტი?“. აი რა იყო მიზეზი, რომ მეშინოდა აღ-

გილიდან დავძრულიყავ: გული მეუბნებოდა, უარესს მოელოდეო, ბოლოს საიქიოს ამოჰყობ თავს, საიდანაც ლაზარეს ამბავს ვერავინ მოიტანსო. ასე ამგვარად ერთხელ საგონებელში ში რომ ვიყავი, ღმერთმა, ყოველ ქეშმარიტ ქრისტიანის ტანჯვათა შემწეველმა ინება მოავლინოს ჩემზე მხსნელი. ერთხელ, როდესაც ვერაფერი მომეგვარებინა თავს როგორ ვუშველო და ვხედავდი, რომ უფრო და უფრო გაჭირვებაში ვვარდები, ჩემი ბატონი შინიდან წავიდა; და ამ დროს როგორღაც ჩვენ კარს მოადგა ვილაცა ზეინკალი. მე ვფიქრობ, რომ ღმერთმა ანგელოზი მომივლინა ზეინკალის სახით. მან მკითხა, ხომ არაფერი გაქვთ გასაკეთებელიო?

„ჩემ თავს ბევრი რამა აქვს შესაკეთებელი და ბევრი წვალებაც მოგინდებოდა, თუ კი ჩემს მომართვას შეუდგებოდიმეთქი“, — გულში ვიფიქრე, მაგრამ რადგანაც ბევრი დრო არ მქონდა, რომ ლაპარაკისათვის დამეკარგა, თითქოს სულის წმიდის ძალით თვალ-ახელილმა დავუძახე:

— ბიძია, ამ კილობნის გასაღები დამეკარგა და მეშინიან ბატონმა არა მცემოს. გეთაყვა, ნახე, თან რომ გასაღებების ასხმას ატარებ, იქნება გამოადგეს ერთ-ერთი და ფასს გადაგიხდი.

ჩემმა ანგელოზ-ზეინკალმა აიღო თავისი ასხმული გასაღებები და ხან ერთი სინჯა, ხან მეორე; მეც ჩემის ულონო ლოცვით ვეხმარებოდი. ჯერ გონს არც კი მოვსულიყავი, რომ ვიხილე, როგორც იტყვიან, თვით ხორცი უფლისა პურის სახით კილობანში. კილობანი რომ ღია ენახე, ზეინკალს ვუთხარი:

— ფული არა მაქვს, საფასური მოგცე გასაღებისათვის, აქედან აიღეთ ფასი-მეთქი.

ამოაჩნია უკეთესი პური და გასაღები მომცა მადლობით მე იმაზე უფრო მადლობელსა. სანამ იქ იყო, არაფერს არ მივეკარე, ეჭვის თვალით არ შემომხედოს-მეთქი. ამას გარდა რა კი ამ ქონების მფლობელად ვნახე ჩემი თავი, ახლა აღარ მეფიქრებოდა, რომ შიმშილს გაებედნა მომმახლოვებოდა. მოვიდა ჩემი ვაგლახი ბატონი, მაგრამ ღმერთმა თვალეები აუხვია და ვერ შეიტყო, რომ ერთი პური ანგელოზ-ზეინკალმა წაიღო.

მეორე დღეს ბატონი რომ შინიდან გავიდა, გავსდეს ჩემი სამოთხის კილობანი, ერთი პური ამოვიტაცე და დავკეტე; ხელითა და კბილებით ვგლიჯე ისეთის სიჩქარით, რომ ორ მრწამსის თქმაზე უმაღლესი გავათავე და დიდის სიხარულით შევუდგე ოთახის დავასა; ასე მეგონა, ამ მოხერხებით სამუდამოდ ჩემი სიცოცხლე მწუხარებას გადავარჩინეო. მაგრამ თურმე ამისთანა ბედისა არა ვყოფილვარ, დიდხანს გავეტანე. მესამე დღეს სწორედ თავზარი დამეცა, როდესაც მოულოდნელად კილობანთან ვნახე ჩემი სულთა-მხუთაფი: კილობანს სჩხრეკდა და ჰქექავდა; სთვალა და გადასთვალა პურები. მე კი თავი ისე მექირა, ვითომც არაფერს დავდევ, მაგრამ გულში ვიწყევლებოდი და ელოცულობდი: „წმინდაო იოანე, თვალი აუხვიე!“ კარგა ხანს ანგარიშობდა და თითებზე ითვლიდა დღეებს. როგავათავა, მითხრა:

— ამისთანა მაგარი კლიტე რომ არა ჰქონოდა კილობანსა, ვიტყოდი, აქედან პური მოუპარავთო. დღეის იქით კლიტესაც დავკეტავ და პურსაც ანგარიშით დავთვლი. ახლა რჩება ცხრა მთელი და ერთი ნაჭერი.

„ცხრა ჭირიმც მოუცია შენთვის ღმერთსა-მეთქი“, — გულში ვთქვი.

ასე მეგონა, მის სიტყვასთან გულში ისარი გამეყარა და კუჭმა წინადვე დამიწყა წუხილი შიმშილისაგან, რაკი ვხედავდი, რომ ჩემი თავი ისევ ადრინდელ მთმენელობას ყმად უხდებოდა.

ბატონი შინიდან გავიდა; მე კი ჩემ ნუგეშად კილობანი გავაღე და პურები რომ დავინახე, დავუწყე მხოლოდ ცქერა მოწიწებით: ხომ ვერ მივეკარებოდი. დავუწყე თვლა, იქმნება ჩემ ბედზე შესცდა-მეთქი; მაგრამ მისი ანგარიში უფრო ნამდვილი გამოდგა, ვიდრე, რაც მე მესურვებოდა. არაფერი მეშველებოდა ამაზე მეტი, რომ ათასჯერ მეკოცნა და ნაჭერის პურის პტყელი ყანჭი მომეთალა. ამგვარად ის დღე ესე მხიარულად ვერ გავატარე, როგორც წინა დღე. შიმშილი კი თანდა-თან ძალას მატანდა და ვკვდებოდი მეტადრე იმიტომ, რომ

ჩემი კუჭი ორ-სამ დღეს მეტ პურს შეეჩვია. მარტო ყოფნის დროს სხვა არაფერს ვაკეთებდი, ვაღებდი და ვკეტავდი კილობანს, ვუჭვრეტდი ამ ღვთის პირისახეებს, (როგორც ყმაწვილები იტყვიან სეფისკვერზე). ხოლო უფალმა ყოველთა და ჩაგრულთა შემწევნელმა იხილა ჩემი შევიწროებული მდგომარეობა და ჩამაგონა ერთი ღონე და ასეთი აზრები მომივიდა:

„ეს კილობანი ძველია, დიდი და ზოგ ალაგას დამტყრეულიც; შიგა და შიგ დახვრეტილიც არის, თუმცა პატარ-პატარაა; ფიქრში მოუვა კაცს: თავეს გამოუხრავს, შესულა და პური წაუხდენიაო. მთელი პურის აწაპნა არ ვარგა, ამიტომ რომ თვლაზე შეატყობს ჩემი მტანჯველი; ასე კი იოლადა გამოვალ“. და დაუწყე პურს ფხენა ერთ სუფრაზე, რომელიც საიმისო ძვირფასი არ გახლდა. მერმე ამ პურს თავი დავანებე და მეორე პური ავიღე, ამგვარად სამ-ოთხ პურს გამოუფხვევ ნაპირები; მას უკან ეს ნამცეცები აბებივით ვყლაპე და ცოტათი შეება მომეცა. ბატონი შინ მოვიდა სადილობას, გაალო კილობანი და უსიამოვნო ამბავი ნახა. ეჭვი არ არის, იფიქრა, — თავგების საქმეა ასე პურის წახდენაო, ამიტომ რომ პურებს გვერდები ისე ჰქონდა გამოთხრილი, როგორც ნათაგვარია ხოლმე.

გასინჯა მთელი კილობანი თავიდან ბოლომდის და იპოვნა რამდენიმე ნახვრეტი: აქედან შესულა თავგო, დამიძახა და მითხრა:

— ნახე ლაზარე, ნახე, წუხელის ჩვენ პურებს რა დამართნია.

მე ძალიან გაოცებულის სახით მოვიკატუნე თავი და ვკითხე: რა უნდა იყოს-მეთქი? მან მიპასუხა:

— რა უნდა იყოს? თავგი ყველაფრის გამჩანაგებელი.

სადილს შეფუღდქით და ღმერთმა ინება ამაშიაც დამხმარებოდა. ბატონმა პური მეტი მომიჭრა და ჩვეულებრივ მოსაცემ ნასუფრალზე მეტი მიწყალობა, ამიტომ რომ რაც კი ნათაგვარი ადგილები ეგონა, სულ ამოსჭრა და გადმოცა ამ სიტყვებით:

— აჰა, სჭამე, თავი ხომ სუფთა პირუტყეია. ამ გვარად იმ დღეს ჩემმა ულუფამ იმატა, რაიცა ჩემი ხელის, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, ჩემის ფრჩხილების საქმე იყო. გავათავეთ სადლი, თუმცა მართალი გითხრათ, არც კი დამეწყო. მალე ახალი თავზარ დასაცემი ელდა დამატყდა, როდესაც ვნახე, რომ ჩემი ბატონი ოთახში დადის, კედლებიდან ლურსმებს აძრობს და ნაფოტებს ეძებს ძველი კიდობნის დასაკერებლად.

„ღმერთო ჩემო, ეფიქრობდი მაშინ, რა უბედურ ვარსკვლავზე და ვაებაზე ვიბადებით ადამიანები და რა მოკლეა სიამოვნება მრავალ-ტანჯულების ჩვენის სიცოცხლისა. ვაი ჩვენი ბრალი! მე მეგონა ამ საცოდავის და უბადრუკის ღონისძიებით ჩემ ნაკლებულობას შევამსუბუქებ და ბედს ვეწვევი-მეთქი; ჩემმა შავმა ბედმა კი ეს არ ინება და ჩემ ავგულა ბატონს ჩააგონა მღვიძარება იმაზე მომატებულად, რაც კი სჭირდა. ახლა კიდობნის დაკერებით კარს უკეტავს ჩემ ერთად ერთ ნუგეშს და უღებს სატანჯველსა“.

ასე ეჩიოდა იმ დროს, როდესაც ჩემმა ფხიზელმა ღურვალმა გაათავა თავისი მუშაობა უთვალავის ლურსმისა და ნაფოტისა და თქვა:

— ახლა თქვენ, ბატონო ვერაგო თავგებო, თქვენი ეშმაკობა უნდა შესცვალოთ, ამიტომ რომ ველარას გახდებით.

რასწამსაც შინიდან გავიდა ბატონი, მაშინათვე ვეცი იმის ნამუშევარს და ვნახე, რომ ძველ უხვირო კიდობანს, ერთი ხერელიც არ დარჩენოდა დაუკერებელი, იმისთანაც კი, რომ ქინქლა შემძვრალიყო. ამ ჟამად გამოუსადეგარ ჩემ გასაღებით გაველე კიდობანი, მაგრამ სარგებლობას აღარ მოველოდი. ორისამი გაჭრლი პური ვნახე, რომელიც ნათავარი ეგონა ჩემ ბატონს; მაინც კი ფრთხილად თითო ყანჭი მოვთალე. ჩემისთანა შიმშილის დროს დღე და ღამ იმის ფიქრში ვიყავი, თავი როგორ ვირჩინო, და ვფიქრობ, რომ შიმშილი სწორედ მზის ნათელი იყო ღონე მებოვნა. ამბობენ, შიმშილი ჭკუას ლესავსო და მადრობა კი უჩლუნგებსო, — მეც ასე დამემართა.

ერთ ღამეს გამომეღვიძა ფიქრებისაგან, თუ როგორ ჩაწი-
გდო ხელში კილოზნის საუნჯე და მომესმა ჩემი ბატონის
ძილში მალალი ხვრინვა და ფშვინვა. ფრთხილად ავდგე. წინა
დღესვე მოსაზრებული მქონდა, როგორ მოვქცეულიყავი, ავი-
ღე ძველი დანა, რომელიც ადრევე დანიშნულ ადგილას შე-
ვინახე და უბადრუკ კილოზნისკენ გავუტიე; დანა ბურღივით
ვუტრიალე მარჯვე მხარეს. რადგანაც ძველადან ნახმარი კი-
ლოზანი უღონო იყო, ფუტურო და ჭიისაგან ნაჭამი, მალე და-
ვიყოლიე და გვერდი ჩემის წადილის კვალობაზე კარგა დი-
დად გამოუხვრიტე. ეს რომ გაეთაფე, ნელა გავაღე დაწყლუ-
ლებული კილოზანი, ხელის ცაცებით გაჭრილი პური ამოვიღე
და წინანდებურად მოვიქეცი, როგორც მოგახსენეთ. ცოტათი
გული რომ მოვიჯერიე, დავკეტე კილოზანი და წავედი ჩემ ჩა-
ლაზე, მოვისვენე და ჩამეძინა, რაიცა იშვიათად მეტედებოდა;
ამ ჟამად შიმშილს ვაბრალებდი. ასეც იყო, ამიტომ რომ ახლა
საფრანგეთის მეფის ზრუნვაც ვერ გამომადიებდა.

მეორე დღეს ჩემმა ბატონმა ნახა დაზიანებული კილოზნის
პური და კილოზნის ნახვრეტი; დაიწყა თავის წყევლა:

— არ ვიცი რა ვთქვა? აქამდის ამ სახლში თავის ჭაჭა-
ნება არ ყოფილაო.

და ეჭვიც მეტია, რომ მართალს ამბობდა. ამიტომ რომ
თუკი მთელ ქვეყანაში თავისაგან თავისუფალი იყო ვისიმე
სახლი, ეს ჩვენი სახლი იყო, რადგანაც თავი ისეთ ადგილას
არ არის, სადაც საქმელი არ მოიპოვება. მთელი სახლი გადააქო-
თა, კედლებზე ლურსმები მოსძებნა და ნათოტები დააკერა კი-
ლოზანს. დაღამდა და მასთან მყუდროება ჩამოვარდა. მე მალე
ავდგე ჩემი იარაღით და რაც დღისით დააკერა, ღამე მოვშა-
ლე. ამ გვარად ჩვენ ორნი ისე ერთგულად შევეუდექით ამ სა-
ქმეს, რომ ბეჯითად შეგეძლოთ გეთქვა: ერთი კარი რომ იკე-
ტება, მეორე იღებო. ეს იმასა ჰგავდა, რომ თითქოს ჩვენ ორ-
სავე პირობა გვექონდეს პენელოპას ქსელზე ერთად ვიმუშაო-
თო, ამიტომ რომ, ასე შეიძლება ეთქვათ, რასაც ის დღისითა
ქსოვდა, მე ღამე ვარღვევდი. რამდენსამე დღეში უბადრუკი კი-

დობანი ისეთის სახისა გავხადეთ, რომ ეისაც კი ენახა, იტყვოდნა, კიდობანი კი არ არის, ძველი დროების ჩაჩქანიაო., ისე იყო ლურსმებით შექედლი.

ბატონმა რომ ნახა, ვერაფერი ღონის-ძიება ვერა შევლი-სო, ასე თქვა:

— ეს კიდობანი მეტად წახდა და დაფუტუროვდა, თავს ველარფერი უძლებს. მაგრამ რაც უნდა ცუდი იყოს, უამისობა არ იქნება, და ახალს სამი-ოთხი რეალი მოუნდება. უკეთესი იქნება, როგორც მოვიფიქრე, გარედან თუ ვერაფერი ვუქე-ნით, ახლა შიგნიდან მოვუხერხოთ რამე ამ წყეულს თავგებსა.

მალე სხვისაგან ითხოვა მახე და ამ დღიდან გამართული კილო-ბანში ეგო. თავგი რომ შემოიტყუოს, ყველის ნამცეცებს სთხოვ-და მეზობლებს და უკეთებდა მახეს. ეს ყველი კარგა გამომად-გა, ამიტომ, რომ თუმცა მადის მოსასვლელი საქმელი არ მე-ქირებოდა, მაგრამ მაინც სიამოვნებით გიახლებოდი; ვიღებდი მახიდან და ჰურს შევატანდი ხოლმე. სახლის-პატრონი ხედავ-და, ჰური თავს გამოუფხვნია, ყველი უჭამია და მახეს კი არ მოჰყოლია, იწყევლებოდა და მეზობლებს ჰკითხავდა:

— გაგიგონიათ ამისთანა ამბავი, თავს ყველი უჭამია და მახეში კი არ გაბმულა, თუმცა კი მახე დაცემულა?

მეზობლები არწმუნებდნენ, თავგი არ იქნება, თორემ მა-ხეს მოჰყვებოდაო. ერთმა მეზობელმა თქვა:

— მე მახსოვს თქვენ სახლში გველი იყოვო და უეჭვე-ლად ის იქმნებოა. ჭკუასთანაც ახლოა, რადგანაც გველს გრძე-ლი ტანი აქვს, მარტო თავს შეჰყოფს, პირს მოაფლებს ყველ-სა და გამოვა; მახე დაეცემა, მაგრამ, რადგანაც ტანი მახეს გარეთა აქვს, ადვილად თავს დააძერგენს.

იმისი სიტყვა ყველამ დაიჯერა და ჩემი ბატონი ისე და-შინდა, რომ მას შემდეგ რიგინაი ძილი არ მოსვლია; ღამე ფიცარში ჭიის ხმას რომ ყურს მოჰკრავდა, გველი ეგონა, მა-შინათვე ფეხზე წამოხტებოდა, აიღებდა თავქვეშ მომზადებულ ჯოხს და ურტყამდა ღონივრად საცოდავ კიდობანს, გველს დაეფუთებო. ხმაურობა მეზობლებს აღვიძებდა და მეც არ

საქართველოს
საქართველოს

მასვენებდა. მოვიდოდა ჩემ ლოგინ-ჩალასთან, გადამაბრუნებდა ლოგინიანად, ეგონა გველი ჩემ ლოგინ-ჩალაში, ან ტანისამოსში შემოსულაო; ვაგონილი ჰქონდა, რომ გველი ღამ-ღამობით თბილ ალავს ეძებს და ყმაწვილის აკვანშიაც კი იცის დამალვა და იკბინება კიდევცაო. მე უფრო თავს მოვიმძინარებდი ხოლმე. დილაზე მეტყოდა:

— წუხელის არაფერი გაგიგია? გველის გამო აედგვი და მეგონა შენ ლოგინში მოსულიყო, რადგანაც გველი მცივანაა და სითბო უყვარს.

— ღმერთმა დამიფაროს იმის კბილისაგან, ძალიან მეშინიან-მეთქი.

ამგვარად, ღამე წამ და უწუმ აყენებით და გამოღვიძებით გველის გამო, ანუ უკეთ ვთქვა, გველისაგან მოსვენება არ მქონდა და ველარ გამებუნდა პური მელერღნა, ან კიღობანს მივდგომოდი; სამაგიეროდ დღისით ბატონის გარედ, ან საყდარში ყოფნის დროს ვეტაკემოდი კიღობანსა. ბატონი რაკი ჰხედავდა, რომ კიღობნის წახდენას ველარაფერი მოუხერხა, ღამ-ღამობით ზეზე დადიოდა, როგორც ქაჯი. მეფიქრებოდა, მღვდელს თავის ჩხრეკის დროს ჩემი გასაღები არ მოეძებნა, რომელსაც ლოგინ ქვეშ ვინახავდი. ამიტომ გულის დასამშვიდებლად ასე ვიფიქრე, ღამე გასაღებს პირში შევინახავ-მეთქი. ბრმასთან რომ ვიყავი, მაშინაც პირი ქისად გამოვიყენე, ხანდისხან შიგ თორმეტ-თხუთმეტს მარავედს ვინახავდი, სულ ნახევარ ბლანკიანებად და ისე ვიწყობდი, პურის ქამასაც არ მიშლიდა. უამისოდ ერთ ბლანკიანსაც ვერ ჩავიგდებდი, რადგანაც შეჩვენებული ბრმა მთელ ტანისამოსის და ნაკერების შინჯვის დროს უეჭველად მიპოვნიდა.

ასე, როგორც მოგახსენეთ, მუდამ ღამ გასაღებს პირში ვიდებდი და გულ-მოსვენებით ეიძინებდი, რადგან არ მეგონა ვერაგ ჩემ ბატონს თვალი მოეკრა. მაგრამ კაცს რომ უბედურება მოადგება, ველარაფერი შევლის.

ჩემ ბედად, ანუ უკედ ვთქვათ, ჩემის ცოდვის კითხვისაგან, ერთ ღამეს ძილის დროს აკი პირი თურმე ღია დამჩრჩე-

ნოდა და გასაღები ისე მოტრიალებულიყო, რომ გასაღების გამოთხრილ პირს თურმე ჩემი სუნთქვა უბერავდა და სტვენა აეტეხნა ჩემ საუბედუროდ.

ადგა თურმე მღვდელი თავისის ჯოხით, ნელა მოუახლოვდა ცეცებით გველის სტვენას ჩემკენა უჩუმრად, რომ არ დააფრთხოს. ახლოს რომ მოვიდა, იფიქრა სიტბოს გულისთვის ჩემ ლოგინ-ჩა-ლაში შემოსულა, ასწია ჯოხი დაუმიზნა გველს, რომ სწორედ ერთის დაკვრით მოჰკლას; რაც ღონე ჰქონდა მოიქნია და თავში ჩამცხო. თავი გამიტეხა და გონება დავკარგე. შემდეგ მიამბო, როდესაც შენს კენესაზე მივხვდიო რომ ჯოხი შენ მოგხვედრია, გიყვიროდი სახელს რომ გონზე მომეყვანეო. ხელი რომ მოგაღლეო სისხლის ღვარი შემეხო და მაშინ მივხვდი, რა წყლული დამართე. სანთელი აენტოა და ვენახე რომ პირში გასაღები მიძევს; ნახევარი თურმე ისევ ისე გარეთ გამოყოფილი მექირა, როგორც სტვენის დროს.

გველის მღვეარი შემკრთალი და გაცეხებული თურმე ვერ მიმხედარიყო, რა გასაღებიო, სანამ პირიდან არ ამოედრო. რა გაესინჯა, მაშინ გაეგო რა ამბავიც ყოფილა, ამიტომ რომ, გასაღების ენა სწორედ იმის გასაღებისასა ჰგავდა; მაშინათვე მივარდნოდა კილობნის კლიტეს, გაესინჯა და ჩემი დანაშაულიც აღმოეჩინა. გულ-ქვა მღვეარი უეჭველად წამოსთქვამდა:

„ვიბოვნე თავგი და გველი ჩემი მტრები, ჩემის სარჩოს გამჩანაგებლებიო“.

რა მოხდა სამ დღეს, ვერაფერს ვიტყვი, ამიტომ რომ როგორც იტყვიან, ვეშაპის მუცელში გავატარე. რაც მოგახსენე, ისიც გონზე მოსვლის შემდეგ სხვისაგან გავიგონე, რა ნაირათაც მღვდელს დაწვრილებით თურმე ეამბნა მასთან მოსულეებისათვის.

სამ დღეს შემდეგ ცნებას მოვედი და ენახე, რომ ლოგინ-ში ეწევარ, მთელ თავზე მალამოები მაკრავს და წასასმელი მაცხია; თავზარი დამეცა და დავიყვირე:

— ეს რა ამბავი არის მეთქი.

უწყალო მღვდელმა მიპასუხა:

— ღმერთმაც უწყის, რომ თავვზე და გველზე ვნადრობდი, რაკი ამიკლეს და დამანელესო.

დავაკვირდი ჩემ თავს, ვნახე რა საცოდაობაში ვიყავი და მივხვდი ჩემ უბედურებას. ამ დროს ვილაცა დიაცი მოვიდა, რომელმაც შელოცვა იცოდა და კიდევ სხვა მეზობლებიც; თავიდან შჩერები ამაცალეს და სხვა წამლები დამადეს დაშავებულ ადგილებზე. ცნებაზე მოსული რომ მნახეს, ძალიან გაეხარლათ და თქვეს:

— აი გონზე მოვიდა! ღვთით აღარაფერი უშავსო.

მერმე ისევ ჩემ თავგადასავალს ლაპარაკობდნენ; მე უბედური კი ვტიროდი. ამასთანავე საჭმელს მაჭმევდნენ, რადგანაც მეტად დასუსტებული ვიყავი შიმშილისაგან და ძლიერ-ძლიობით მომარჩინეს. ასე ნელ-ნელა ორი კვირის შემდეგ ნახევარ ავადმყოფი ზეზე წამოვდექი და სიკვდილის შიში აღარ მქონდი, მაგრამ შიმშილს ვერ გადავურჩი.

მეორე დღესვე, რაკი ზეზე ავდექი, ჩემმა ბატონმა მღვდელმა ხელი დამიჭირა, კარი გამატარა და ქუჩაში გამიყვანა:

— ლაზარე, დღეიდან ჩემი აღარა ხარ, შენი თავი შენ გაბადია, მოსძებნე სხვა ბატონი, წადი, ღმერთმა მშვიდობა მოგცეს; შენისთანა ერთგული მსახური მე არ მინდა. თუ გამოდგები, ისევ ბრმის მატარებლადაო.

თითქოს ეშმაკეული ვიყოფო, ისე გაფაცვიცებით მომშორდა, შებრუნდა შინ და კარი ჩაჰკეტა.

პ. უმაკაშვილი

(დასასრული შემდეგ)

კ რ ა ზ ა ნ ა

რამანო იტალიის ცხფრებიდან

ე. ვოინიჩისა

ნაწილი მეორე

VIII *)

კრაზანა მალე კარგად შეიქმნა. ერთი კვირის შემდეგ, როდესაც რიკარდო მივიდა იმასთან, ნახა, რომ კრაზანა თათრულის ხალათით დივანზე იჯდა. ის ესაუბრებოდა მარტინის და ვალლის და აპირობდა კიდევ ეზოში გასეირნებას, მაგრამ რიკარდოს გაეცინა ამაზე და ჰკითხა: ხომ არ გნებავთ ჯერ ფიფხოლეში წაბრძანდეთო. ან იქნება სინიორა გრასინისას ინებოთ წასვლა—მიუმატა იმან მზაკვრულად—დარწმუნებული ვარ, შეუღლე გრასინისა დიდად მოხარული იქნება, მეტადრე ეხლა, როცა თქვენ მკრთალი ნაზი შეხედულება გაქვთ.—კრაზანამ ტრაგიკულად ხელი-ხელს შემოჰკრა.

—ღმერთო, მე ეს არც კი მომფიქრებია. ის ჩამთვლიდა მე იტალიისათვის წამებულად და დამიწყებდა ლაპარაკს მამულის სიყვარულზე. მე უნდა მაშინ შემესრულებია ჩემი როლი, უნდა მეამბნა, რომ მე დამკრეს ნაკუწ-ნაკუწად, მიწის ქვეშ საპურობილეში და შემდეგ ისევ გამამრთელეს, მაგრამ ძალიან უხერხულად. ის მოისურვებდა დაწვრილებით გაეგო, თუ რას

*) იხ. „მოამბე“ № IX, 1899 წ.

ვერძობდი მე იმ დროს. თქვენ როგორ გგონიათ, რიკარდო არ დამიჯერებდა? გარწმუნებთ, რომ შეიძლება იმისი დაჯერება ყოველგვარ სისულელეში. თუ გინდ დაგენაძლევები და თუ წავაგე, გაძლევთ ჩემ ინდოელ ხმალს თქვენგან კი მოვითხოვე სოლიტერს სპირტში.

— გმადლობთ, მე არ მიყვარს მომაკვდინებელი იარაღი.

— მაგრამ სოლიტერიც ხომ ჰკლავს, თუმცა ისეთი ღამეში არ არის, როგორც ხმალი.

— ყოველ შემთხვევაში, ჩემო ძვირფასო, ხმალი ჩემთვის არ არის საჭირო, არამედ სოლიტერი. მე ეხლა მივდივარ. მარტინ, რამდენ ხანს დარჩებით ამ ანჩხლ ავადმყოფთან?

— სამ საათამდის და მერე კი უნდა წავიდე სანმინიატოში და ჩემს დაბრუნებამდე სინიორა ბოლლა იქმნება აქ.

— სინიორა ბოლლა?—განიმეორა კრაზანამ თითქო შეწუხებით,—არა, მარტინ, ეგ არ შეიძლება. არ შეიძლება, რომ ქალი ჩემის მოვლით შევაწუხოთ. გარდა ამისა, სად მივიდო მე ის? ის ხომ თქვენსავით აქ ვერ იჯდება.

— როდის აქეთია, რომ თქვენ ვერეთი ცერემონიის კაცი გაჰხდით?—ჰკითხა რიკარდომ სიცილით,—სინიორა ბოლლა, ჩემო კარგო, ჩვენ ყველას გვივლის, როცა ამას საჭიროება მოითხოვს ხოლმე. ის ავადმყოფების გვერდით იმყოფებოდა მაშინაც კი, როცა ჯერ კიდევ მოკლე კაბით დადიოდა და ძალიან კარგადაც იცის მოელა ავადმყოფისა. როგორ შემოვა თქვენ ოთახში? თქვენ ლაპარაკობთ იმაზე, როგორც ქ-ნ გრას-სინისაზე. იმისთვის დარიგებაც საჭირო არ არის, თუ როგორ მოვიაროთ. ეხლა სამის ნახევარი ყოფილა, დრო არის ჩემის წასვლისა. აბა, ეხლა მიიღეთ წამალი, რივარესს, მანამ სინიორა ბოლლა მოვიდოდეს.—უთხრა გალლიმ და მივიდა შუშით ხელში მდივანთან.

— ეშმაკმა წაიღოს წამალი!—კრაზანა აღშფოთებული იყო, როგორც სჩვევიათ ავადმყოფებს და ძალიან აწვალებდა თავის კეთილ მომვლელებს,

— რ...რისთვის მაწვალებთ მ...მე ამ საძაგლობით, როდესაც ტკივილებმა გამიარეს.

— სწორედ იმისთვის, რომ აღარ დაგიბრუნდეთ. ხომ არ გსურთ, რომ კიდევ მოგიაროთ სინიორა ბოლლას აქ ყოფნის დროს? მაშინ იმან უნდა დაგაღვიძინოთ ოპიუმი.

— ს...საყვარელო ე...ექიმო... ტკივილები თუ მოსასვლელია, კიდევ მომივლის; ეს კბილის ტკივილი არ არის, რომელიც შეგიძლიანთ შეაშინოთ თქვენის მიქსტურებით. ეგ წამალი ისევე შველის ამ ავადმყოფობას, როგორც ერთი მუჭი წყალი განცხოველებულ ცეცხლს. მაგრამ, ცხადია, მაინც უნდა დაგემორჩილოთ.

იმან ჩამოართვა წამლის შუშა მარცხენა ხელით და შემადრწუნებელმა კრილობის ზოლის დანახვამ მოაგონა გალლის, საგანი წინანდელი ლაპარაკისა.

— მართლა, — ჰკითხა იმან: — რით დაისახითრეთ თავი ეგრე? ომში უთუოდ, არა?

— ეზლა არ გაიმბობდით საიდუმლო საბყრობილებზე და....

— ეგ ხომ მოქარბებული ამბავია სინიორა გრასინისათვის, მაგრამ მართლა ბრაზილიის კამპანიის ნიშნებია, არა?

— დიად, იქ მე რამოდენიმედ დავიტანჯე და შემდეგ კიდევ ბევრი რამ უბედურობა შემემთხვა ნადირობის დროს, უდაბნო ადგილებში. ამას გარდა, კიდევ სხვა შემთხვევებიც ბევრი მქონდა.

— თქვენი ექსპედიციის დროს მოხდებოდა ეგ, განა? მაშინ მგონი სამძიმო დრო გამოიარეთ?

— დიდაც არ შეიძლება გარეულ, უდაბნო მხარეს ყოფნა ისე, რომ ბევრი რამ თავს არ გადახდეს ადამიანს. — სთქვა კრაზანამ დაუდევნელის კილოთი, — და ყოველთვის კი არ არიან სასიამოვნონი ამნაირი შემთხვევანი.

— მაინც არ მესმის, თუ რას შეეძლო თქვენი ეგრე დასახიჩრება, გარეულ ნადირებთან ბრძოლის მეტს? აი ეს კრილობა მაგალითად, მარცხენა ხელზე, რისაგან არის?

— ჰო, ეს შედეგია ერთ-ერთი ნადირობისა. მე თოფი გავისროლე....

სწორედ ამ დროს, როცა კრახანა ლაპარაკობდა, მოისმა კარებზე რაკუნები.

— ხომ მილაგებულია, მარტინი, ოთახი? აბა, მაშ, თუ შეიძლებაოდეს, გააღეთ კარი.

— როგორი კეთილი და თავაზიანი ბრძანდებით, სინიორავ, მომიტევეთ, რომ არ შემიძლიან წამოვლგე და მოგეგებოთ.

— თუ ღმერთი გრწამთ, ნუ სდგებით. მე ისე არ მოვსულვარ, როგორც სტუმარი. ცოტა უფრო ადრე მოველ, — მიმართა გემმამ მარტინს, — მეგონა თქვენ სადმე მიგეჩქარებოდათ.

— თხუთმეტ წუთს კიდევ შემიძლიან დავრჩე, მიბოძეთ თქვენი მოსახურავი, მეორე ოთახში გავიტანო. მიბრძანებთ კალათაც წავიღო?

— ფრთხილად კი, ახალი კვერცხები აწყვიდა, კეტტიმ მოიტანა დღეს, მონტე-ოლივეტოდან. მე რამდენიმე ვარდი მოგიტანეთ, რივარესს, ვიცი, რომ თქვენ გიყვართ ესენი. — გემმა მოთავსდა მაგიდასთან, დაიწყა იმათი გამხმარ ფურცლებიდან გასუფთავება და ალაგებდა ვაზაში.

— აბა, რივარესს, — უთხრა გალლიმ, — გვიამბეთ თქვენი ნადირობის დროს შემთხვევები. მოჰყევით თუ არა, მაშინვე შეჩერდით და აღარ დაგითავებიათ.

— კარგი, გვიამბობთ, გალლი მკითხავდა, სამხრეთ-ამერიკაში თუ როგორ ეცხოვრობდით, სინიორავ, და მეც ვამბობდი, როგორ დავისახიჩრე მარცხენა ხელი. ეს მოხდა პერუში. ჩვენ უნდა ფონში გავგველო, ამდროს მე დაუეშიზენ თოფი ნადირს, დავსწიე ჩახმახს, მაგრამ თოფმა მიმტყუნა, რადგან წამალი დასველებულიყო. რასაკვირველია, ნადირი მე ცდას არ დამიწყებდა, რომ შეცდომა გამესწორებია, ის მომვარდა გააფთრებული და აი, ეს არის იმისი შედეგი, რაც მაშინ მოხდა.

— წარმოიდგინოს კაცმა, როგორი საშიშარი იქმნებოდა მაშინდელი თქვენი მდგომარეობა, — სთქვა გალლიმ.

— სრულიადაც ვგრეთი საშიში არა ყოფილა. მართლაც, კარგთან ერთად, ცუდიც ბევრი გამოივილია, მაგრამ ერთიან კი საუცხოვო ცხოვრება არის, მაგალითად,— გველები ჭერა.

კრაზანა განაგრძობდა ლაპარაკს, ხან ერთ ანექდოტს იტყობდა, ხან მეორეს. ხან არგენტინის ომიანიობაზე და ბრაზილიის ექსპედიციის შესახებ ლაპარაკობდა. აგრეთვე ნადირობის დროს შემთხვევებზე, ან თუ როგორ შეხვედრია ველურ ხალხს, ანუ გარეულ ნადირთ. გალლი დიდის ყურადღებით უსმენდა, როგორც ბავშვი, რომელსაც საუცხოვო ზღაპარს უამბობენ. ის ყოველ წამს აწყვეტილებდა ლაპარაკს სხვა-დასხვა კითხვებით. ის იყო შთაბეჭდილებიანი ნეაპოლიტანელი, მოყვარული ყოველივე საგრძნობიერო ამბებისა.

გემამ ამოიღო საქსოვი კალათიდან, დაიწყო ქსოვა და თავჩაღუნული უსმენდა. მარტინმა წარბი შეიხარა და მოუსვენრად ირყეოდა სავარძელში. იმას არ მოსწონდა, როგორც თითონ ფიქრობდა, ბაქიობა მოლაპარაკესი. მიუხედავად თავისი გოცებისა, იმ კაცის წინაშე, რომელიც ისე ვაჟკაცურად, მოთმენით იტანდა ფიზიკურ ტკივილებს. იმას სძულდა კრაზანა, იმისი სიტყვებიც და იმისი მიმოხვრაც.

— აი, ეს უნდა იყვეს უეჭველად, საუცხოვო ცხოვრება, — ამოხვნეშით სთქვა გალლიმ, თითქო შურით: — მიკვირს, როგორ გარდასწყვიტეთ ბრაზილიის დატოვება! ყველა სხვა მხარე უთუოდ უნდა ძალიან მოსაწყენი სჩანდეს იმასთან შედარებით.

— მე მგონი, რომ პერუში და ეკუადორში უფრო სასიამოვნო უნდა იყოს ცხოვრება, — სთქვა კრაზანამ.

— მართლაც და, აი, ის საუცხოვო მხარეა. რასაკვირველია, იქ ძალიან ცხელია, მეტადრე ეკუადორის ზღვის ნაპირას და ძნელია იქაურ ჰაერთან შეჩვევა, მაგრამ მდებარეობის სიმშვენიერე კი გარდაემეტება ყველა სხვა შთაბეჭდილებებს.

— ჩემის ფიქრით, — სთქვა გალლიმ, — სრული თავისუფალი ცხოვრება უდაბნო ადგილებში ბევრად უფრო მიმზიდველი და სასიამოვნოა ბუნების ყველა სიმშვენიერეზე. იქ კაცი ისე

ღრმად უნდა ჰგრძნობდეს თავის ადამიანურ ღირსებას, როგორც ვერსად ჩვენ ქალაქებში ვერ იგრძნობს.

— დიად, — მიუგო კრახანამ. — ესე იგი...

გემამ მოაშორა თვალი საქსოვს და შეხედა კრახანას. კრახანა უეცრივ გაწითლდა და შუა სიტყვაზე შეჩერდა. ჩამოვარდა სიჩუმე.

— ნუთუ კიდევ მოუარა? — შეწუხებით იკითხა გალლიმ.

— ახ, არა, ეს სულ უბრალო რამ არის. თქვენ მიღიხართ კიდევ, მარტინ?

— დიად. წავიდდეთ, გალლი, თორემ დავიგვიანებთ. — გემამ გააცილა ისინი კარებამდის და ისევ დაბრუნდა და ხელში იმას ჭიქით სახეე გოგლი-მოგლი ეჭირა.

— დალიეთ ეს, თუ შეიძლებოდეს, — უთხრა იმან წყნარად მაგრამ მტკიცედ. თვითონ დაჯდა ისევ საქსოვად.

კრახანამ მორჩილებით შეასრულა იმისი ბრძანება. ნახევარ საათის განმავლობაში ისინი გაჩუმებულნი იყვნენ. ბოლოს კრახანამ დაარღვია სიჩუმე და წყნარად წარმოასტკეა:

— სინიორა ბოლოა!

გემამ შეხედა. კრახანა შალის ფოჩს აცოდეილებდა და თვალები დაბლა ჰქონდა დახრილი.

— ერთი რამ უნდა გკითხოთ: თქვენ გჯეროდათ, რასაც ელაპარაკობდით? — დაიწყო იმან.

— ეჭვიც არ ამიღია, რომ თქვენი ნალაპარაკევი სულ ტყუილი იყო, — მშვიდობიანად მიუგო გემამ.

— თქვენ მართალი ხართ, მე ყოველისფერს ვტყუოდი.

— ესე იგი, როცა ომიანობაზე ელაპარაკობდით?

— ავრეთვე ბევრს სხვასაც. ომში მე სულაც არა ვყოფილვარ და რაიცა შეეხება ექსპედიციას, მაშინ მქონდა რაიმე შემთხვევები და ბევრი იმათგანი, რაცა ვთქვი, მართალია. მაგრამ ხელი კი იქ არ დამისახიჩრებია. თქვენ მე გამომტყებთ ტყუილში და მაშ სჯობს, ყოველისფერშიაც გამოგიტყდეთ.

— განა რა ძალა გადგათ, რომ თავს იწუხებთ ტყუილების მოსაგონებლად? განა ეგ თქვენ არა გღალავთ?

— რა გაეწყობა. ხომ გაგიგონიათ ინგლისური ზნაღა? „ნუ მისცემთ ბევრ კითხვებს, თუ არ გინდათ, რომ ტყუილები მოგცენ პასუხად“. მე სრულიადაც არ მესიამოვნება, რომ ვატყუო ხალხი ამგვარად, მაგრამ რა ექნა, თუ ტყუილები არ მოვიგონო, როდესაც მეკითხებიან, თუ რამ დამასახიჩრა; ხომ უნდა რაიმე პასუხი მივცე? და ამიტომ უნდა ტყუილი ვილაპარაკო და, თუ ტყუილს მოვიგონებ, უნდა ისე შევაზავო და ისე გამოვთქვა, რომ საინტერესო იყოს იმისი მოსმენა. ხედავდით, როგორ მოეწონა ჩემი ნაამბობი გალლის?

— განა თქვენთვის ის უფრო სასურველია, რომ გალლის მოეწონოთ, ვიდრე მართალი ილაპარაკოთ?

— მართალი?—კრაზანამ შეხედა გემმას. ხელში იმას შალის მონაწევრები ფაჩი ეჭირა.

— განა თქვენ გსურთ, რომ მართალი ვუთხრა ამ ხალხს? არა, ის უმჯობესი იქნება ენა ამოვიგლიჯო, ვიდრე მართალს ვიტყოდე.—შემდეგ დაუმატა მორიდების კილოთი:—მე ჯერ არავისთვის არ მითქვამს მართალი, მაგრამ გეტყვით თქვენ, თუ გსურთ და მომისმენთ.

გემმამ ხმა-ამოუღებლივ შეახვია საქსოვი. ის ხედავდა რაღაც ღრმა ტრაგიკულს ამ საოცარ, ცივსა და მიუხედელო კაცში, რომელსაც მოესურვა, რომ გადმოეშალა გული იმ ქალის წინაშე, რომელსაც კარგად ვერც კი იცნობდა და როტელიც იმის გულში რაღაც უსიამოვნო გრძნობებს აჩენდა.

ჩამოვარდა ხანგრძლივი სიჩუმე. გემმამ აიხედა, კრაზანა იქვე ახლო მდგომ მაგიდას დაპყრობობდა და მიეფარებია თვალეზე დასახიჩრებული ხელი. გემმამ შენიშნა, რომ ხელის ძარღვები დასჭიმოდა და მღელვარებისაგან ქრილობების აღდილები აპტურცებოდა. გემმა მიუახლოვდა იმას და ლმობიერის ხმით წარმოსთქვა კრაზანას სახელი. კრაზანა საშინლად შეკრთა და თავი მალლა აიღო.

— მე... და... დამავიწყდა,—უთხრა იმან,—მე... ე...ვაპირებდი თქვენთვის... თქმას... იმ შემთხვევაზე, რომლითაც თქვენ დაიტანჯეთ. მაგრამ თუ არ გესიამოვნებათ...

— შემთხვევაზე? ჰო, თქვენ ჩხუბის შესახებ ლაპარაკობთ?

— არავითარი შემთხვევა არ იყო, არამედ ცეცხლის გამოსახჩრეკი რკინა.

ქალმა გაოცებით შეხედა. კრახანამ გადიშალა თმები უკან, აკანკალებულის ხელით და უცქეროდა გემმას ღიმილით.

— არ გნებავთ დაბრძანდეთ? ახლოს მოსწიეთ სავარძელს, თუ შეიძლებოდეს. დიდად ვწუხვარ, რომ არ შემიძლიან გემსახუროთ. მერწმუნეთ, როცა დავფიქრდები ხოლმე, ვხედავ, რომ მაშინდელი ისტორია რიკარდოსათვის სასიხარულო იქმნებოდა, თუ რომ შეხვდებოდა ჩემი წამლობა. იმას ძალიან უყვარს დამტვრეული ძვლების წამლობა და, მაშინ კი, მგონი, რაც კი რამ შესაძლო იყო დამტვრეოდა, დამემსხვრა, გარდა კი-სრისა.

— თქვენი მხნეობაც? — დაუმატა გემმამ. — მაგრამ იქნებ თქვენ ამ თვისებას ათვლით იმას, რაცა გაქვთ შეუმუსრაფი.

კრახანამ თავი გააქნია.

— არა, — უთხრა იმან, — მხნეობა ჩემი, მხოლოდ შემდეგში გამოკეთდა როგორღაც, დანარჩენებთან ერთად და მაშინ კი სრულიად გატეხილი იყო, როგორც ნაკუწ-ნაკუწად დამსხვრეული ლამბაქი.... ეს კი ყველაზე უარესია. ჰო, მე დავიწყე თქვენთან საუბარი იმაზე, რაც მოხდა ცეცხლის გამოსახჩრეკ რკინის გამო. ეს მოხდა ცამეტის წლის წინად პლიმაში. მე გითხარით, რომ პერუ საუცხოვო მხარეა და იქ ცხოვრება მეტად სასიამოვნო, მაგრამ ამნაირ ღარიბთათვის, როგორიც მე მაშინ ვიყავი, ნაკლებად არის სასიამოვნო. მე ჯერ არგენტინში ვიყავ; მერე ჩილიში; დავეხეტებოდი ყოველ მხარეს და უფრო ხშირად კი მშვიერი ვიყავ. ვალპარაიზოდან მე წავეღე გემზე, რომელსაც საქონელი მოჰქონდა. იქ ვიდექ დღიურ მუშად. შიგ ღიმაში ვერ ვიშოვნე სამუშაო და ამიტომ წავეღე ხელოსნებთან, რომ იქ მეცადნა ბედი. ისინი იმყოფებოდნენ კალლოში. რასაკვირველია, ყველა ამგვარ ნავთ-სადგურებში არის ქუტყიანი თავ-შესაფარი, სადაც იკრიბებიან მეზღვაურნი და მგზავრნი ნაპირზე გადმომსხდარნი. რამოდენიმე დღის შემ-

დღე მე დავდექ მოსამსახურედ იქაურ ბანქოს სათამაშო-სახლში მე უნდა ბილიარდის თამაშის დროს მეთვალა რამდენჯერ გაავგორებდნენ ბურთებს. უნდა მემსახურნა მეზღვაურთათვის და.... არაფერი სასიამოვნო არ იყო ამგვარი სამსახური, მაგრამ მაინც მოხარული ვიყავ, რადგან შემეძლო საქმლის შოვნა, აღამიანების სახის დანახვა და შემეძლო გამეგონა ლაპარაკი, სულ ერთია, როგორიც უნდა ყოფილიყო. იქმნება ჰფიქრობთ, რომ ეს არ არის განსაკუთრებით სასიხარულო, მაგრამ მე მაშინ ახალი მორჩენილი ვიყავ, ხანგრძლივ ავადმყოფობის დროს კი ვიწვექ განმარტოებით ერთ პატარა ქოხში, სადაც თითქმის გამოვყრუვდი მარტო ყოფნით. ერთხელ მიბრძანეს, რომ ოთახიდან გამეგლო მთვრალი მეზღვაური, რომელიც ყვირილითა და ხმაურობით წეს-რიგს არღვევდა. ის იმ დღეს გადმოვიდა ნაპირზე, წააგო რაც ფული ებადა და ამის გამო ძალიან გაბოროტდა. რასაკვირველია, მე უნდა ბრძანება შემესრულებია, რომ ადგილი არ დამეკარგნა და ხელ-ახლა შიმშილით არ დავტანჯულიყავ. მაგრამ მეზღვაური ბევრად ჩემზე ღონიერი გამოდგა. მე მაშინ მხოლოდ ოც და ერთის წლისა ვიყავ და გარდა ამისა, იმას ხელში ცეცხლის გამოსაჩხრეკი რკინა ეჭირა.

კრაზანა ერთ წუთს შეჩერდა, შეხედა გემმას და ისევ განაგრძო:—ცხადია, იმას უნდოდა, რომ იქვე მოვეკალ, მაგრამ ვერ მოახერხა,—ისინი ყველა მოუხერხებელნი არიან. იმან დამტოვა იმნაირად გაღაბული, რომ შემეძლო კიდევ სიცოცხლე განმეგრძო.

— მერე სხვები არ მოგეშველნენ? ნუ თუ ყველა ერთს შეუშინდა.

კრაზანამ შეხედა გემმას და გაღიხარხარა.

— სხვებიი? ესე იგი, მოთამაშენი და ჩემი უფროსნი? როგორი მიუხვედრებელი ხართ. ისინი ხომ ზანგები იყვნენ, ჩინელები და სხვა ამგვარი ყრილობა—და მე იმათი მონა ვიყავ, იმათი საკუთრება. ისინი გარს მეხვივნენ და ხარობდნენ. ამგვარ შემთხვევებს იქ გასართობადა სთვლიან და, მართლაც, ეს გასართობია, თუ რომ თითონ არ ხლებით საგანი ამგვარი მხიარულებისა.

გემას გააქრქოლა.

— და რით გათავდა ეგ ამბავი?

— არ შემძლიან გითხრათ დაწერილებით. ყოველთვის, ამგვარ შემთხვევის შემდეგ მესხიერება ეკარგება ადამიანს, რამდენისამე ხნით, მაგრამ ეს კი ვიცი, რომ იქავ ახლოს ერთი ექიმი აღმოჩნდა და რადგანაც, ცხადია, ვილასაც მოსჩვენებია, რომ მე სულ მკვდარი არ ვიყავი, მოეყვანა ის ექიმი და იმან რის ვაი-ვაგლახით გამამრთელა. რიკარდოს სიტყვით, იმ ექიმს ეს კარვად ვერ მოუხერხებია. მაგრამ ეგებ ეს ამას პროფესიონალურის შურით ამბობდეს. როგორც უნდა იყოს, ეს სულერთია, და როცა მე მოველ გონებაზე, ვილაც ქრისტიანმა მოხუცმა ქალმა წამიყვანა თავის სახლში, ქრისტეს გულისთვის. განა, რომ ეს ყველაფერი საოცარია. ის მოხუცი ქალი იჯდა ხოლმე ჩვეულებრივად თავის ქოხის ერთ კუთხეში მოკუნჭული, ეწეოდა ჩიბუხს, იფურთხებოდა იატაკზე და რაღასაც ბუტბუტებდა თავისთვის. მაგრამ მაინც ძალიან კეთილი იყო; იმან მითხრა: „შეგიძლიან მწვიდობიანად მოკვდე, აქ არავინ არ შეგაწუხებსო“. მაგრამ ძალა წინააღმდეგობისა კიდევ იყო ჩემში. მე გარდავწყვიტე ცოცხალი დავრჩენილიყავ, თუმცა კი ძალიან ძნელი იყო, ხელმეორედ გამოვცოცხლებულიყავ. ხანდა-ხან კი ვფიქრობდი, რომ სიცოცხლე არ ღირდა ამდენ წვალებად. მოთბინება მოხუცი ქალისა გასაოცარი იყო. მე ლოგინში დიდხანს ვიწექი, თითქმის მთელი ოთხი თვე და ლამის ჭკუაზე ვიშლებოდი და ვბლაოდი დათვივით, რომელიც ყურის ტკივილის გამო გაშმაგებული ღრიალებს. ტკივილი მეტად მწარე იყო და ყმაწვილობიდან კი გაფუჭებული ხასიათი მქონდა, მე გამანებიერეს სახლში.

— მერე?

— მერე, როგორც იყო, მოვრჩი, მაგრამ არ იფიქროთ, რომ მე მაშფოთებდა ის, რომ ვსარგებლობდი საწყალი ქალის გულკეთილობით, ამ ნაირ საგნებზე აღარა ვფიქრობდი, მხოლოდ ეს კი იყო, რომ გამიძნელდა იმის სახლში ყოფნა. აი, ეხლა თქვენ ლაპარაკობდით ჩემს მხნეობაზე, გენახეთ აბა მა-

შინ. ღამ-ღამობით ძალიან მიმატებდა ხოლმე ტკივილები და დღე კი, ვიწვექ ხოლმე და ვუცქეროდი მხეს, როგორ ეშვებოდა თან და თან დაბლა, დაბლა.... ოჰ, თქვენ არ შეგიძლიანთ იმისი გაგაგება! ეხლა მე არ შემიძლიან ეუცქირო მზის ჩასვლას შეუძრწუნებლად.

კრაზანა გაჩუმდა.

— ჰო და ასე, — დაიწყო ისევ ცოტა სიჩუმის შემდეგ. — მე წაველ სხვა ადგილებში, სამუშაოს საძებნელად. ღიმაში რომ დავრჩენილიყავ, ჭკუაზე შევიშლებოდი. გავემგზავრე ჯერ კუხკოში და შემდეგ...

სწორედ არ ვიცი, რისთვის ვიამბობთ ამ ძველ ამბებს. ესენი გასართობი არც კი არიან. გემამ აიხედა და შეხედა კრაზანას, ღრმა სერიოზულის თვალებით.

— თუ ღმერთი გწამთ ნუ ლაპარაკობთ მაგ ნაირ კილოთი.

კრაზანამ ტუჩი მოიკვნიტა და ისევ შალის ფოჩებს დაუწყო გლეჯა.

— განვაგრძო? — დაეკითხა ის ერთ წუთს შემდეგ.

— დიად, თუ გსურთ. მაგრამ მგონი, რომ თქვენთვის სამძიმოა მაგაების მოგონება.

— თქვენა გგონიათ, რომ მე ეს ყველაფერი დავიწყებული მაქვს, როცა გაჩუმებული ვარ? მაშინ უარესიც არის. არ იფიქროთ, რომ მე მდევნის ხსოვნა იმაზე, რაც მოხდა. ყველაზე საშიშარი ის არის, რომ მე დავკარგე ძალა, უფლება ჩემსავე თავზე.

— სრულებით არ მესმის, რას ამბობთ.

— მე ვამბობ იმას, რომ ყველაზე უფრო საშინელება ის იყო, რომ მოელო ბოლო ჩემს სიმამაცეს, რომ მე შევიქვენ მხდალი.

— ყველაფერ მოთმინებას აქვს დასასრული.

— და იმან, ვინც გადააბიჯა ამ საზღვარს, არ შეუძლიან იცოდეს, როდისლა დაუბრუნდება ის იმას.

— შეგიძლიანთ მითხრათ, — უთხრა გემამ, — თუ როგორ მოექცეით ამერიკაში მარტოდ-მარტო, ოცი წლის ყმაწვილი?

— ძალიან ადვილად. ჩემი ცხოვრება სამშობლო ქვეყანაში, კარგს მომავალს მიქაღდა, მაგრამ მე დაეტოვეე ის და გავიქეცი.

— რისთვის?

კრაზანამ გაიცინა.

— რისთვის? ცხადია იმისთვის, რომ მე ვიყავ უმსგავსო, ამაყი ყმაწვილი, გავიზარდე ძალიან მდიდარს ოჯახში და ისე ვიყავ შემოზღუდული ჩემს თავზე ფიქრით, რომ ქვეყნიერება შეჩვენებოდა ვარდის ფერ ბამბით და დაშაქრულ ნუშით აშენებული. გავიგე ერთხელ, რომ ის კაცი, რომელსაც ვერწმუნებოდი და ენდობოდი, მატყუებდა მე....

— რა მოგივიდათ, ეგრე რად აკანკალდით?

— არაფერი, — განაგრძეთ.

— გავიგე, რომ მე მატყუებდნენ... უნდოდათ, რომ დაშეჯერა სიცრუე..... გაგება სრულიად ადვილია, როგორც ხედავთ. მაგრამ აკი გითხარით, მაშინ ყმაწვილი და ამაყი ვიყავ და ეფიქრობდი, რომ ცრუსა და მატყუარებთათვის ადგილი ჯოჯოხეთშია. მაშინ მე გავიქეცი სახლიდან და გავემგზავრე სამხრეთ ამერიკაში, რომ დავღუბულვიყავ, ან-და როგორმე გამოვსულიყავ... ჯიბეში გროში ფული არა მქონდა, რომ ლუკმა პური მეშოვნა და არც ერთი სიტყვა ესპანური არ ვიცოდი. არა მებადა-რა გარდა თეთრი ფუფუკა ხელებისა, რომელიც შეჩვეული იყვნენ მდიდრულ ფუფუნებიან ცხოვრებას. მე მომიხდა შიგ ჯოჯოხეთში ჩავარდნა, ვიდრე დიუპრესის ექსპედიცია დამაბრუნებდა ცხოვრებასთან.

— ხუთი წელიწადი! რა საშინელებაა! მეგობრები არა გყვანდნენ?

— მეგობრები? მე? — ჰკითხა უეცარის განჩხლებით, კრაზანამ. — მე არაოდეს არა მყოლიან მეგობრები.

ერთს წუთს შემდეგ, თითქო თითონვე შერცხვა თავის სიანჩხლისა და განაგრძო:

— ნუ მიიღებთ ყოველსავე ამას სერიოზულად. მე ნამეტანი დავამახინჯე ჩემი ცხოვრება უცხო ქვეყნებში. პირველ

ორ წელიწადს სრულიადაც ისე ძალიან არ გაეტანჯულიყვნა, მე ვიყავ ახალგაზდა და ჯან-ლონით საფე და, კარგადაც ვიკვლევდი გზას, მანამ ის შეჩვენებული მეზღვაური დამასახიზრებდა. იმის შემდეგ მე კი, მე ველარ ვიშოვნე სამუშაო, რადგან არსვის უნდოდა მუშად აყვანა მახინჯი კაცისა.

— მერე რით დაიწყეთ მუშაობა?

— რითაც შემეძლო. რამოდენსამე ხანს, შემთხვევით ვმსახურებდი ზანგებთან, ხელზე მოსამსახურედ. საოცარი კია, რომ მონები ყოველთვის ცდილობენ თითონაც იყოლიონ მონები. იმაზე მეტი სასიხარულო არა არის-რა ზანგებისათვის, როგორც დაცინვა და მასხარად აგდება თეთრი მონებისა. თუმცა მე ვმსახურებდი იმათ, მაგრამ ვერც ამას ვახერხებდი; არ შემეძლო კოჭლობის გამო მარდად მემუშაენა, არ შემეძლო მძიმე ტვირთის ზიდვა. ხშირად მივლიდა ავადმყოფობა ხურების გამო დარჩენილი. რამოდენისამე ხნის შემდეგ მე წაველ ვერცხლის მადნებში სამუშაოდ და იქ ვცდილობდი რაიმე საქმე მეშოვნა, მაგრამ იქაც ვერას ვაგზბდი. ჩემი უფროსნი იცინოდნენ იმ ფიქრზედაც კი, რომ სამსახურში ჩემი შესვლა შესაძლო ყოფილიყო და თვით მუშები მღვენიდნენ და დამცინოდნენ.

— რადა?

— ისე. ასეთია ადამიანის ბუნება. ისინი ხედავდნენ, რომ მარტო ცალი ხელი მქონდა გამოსადეგი. ოჰ, ისინი ყველა საზიზღარნი არიან, მეტადრე ზანგები, ზამბოსები და საძაგელი ინდოელი ყულები. ბოლოს, მომბეზრდა ამგვარი ცხოვრება და დავიწყე ხეტიალი ყოველ მხარეს, საითაც კი მომიხდებოდა, იმ იმედით, რომ ვიშოვნიდი რაიმე სამუშაოს.

— ქვევითად დადიოდით ნატკივარის ფეხით?

კრაზანამ შეხედა დატანჯულის სახით.

— მე...მე ვიყავ შშიერი, — წარმოსთქვა იმან. — გემამ მიიბრუნა თავი გვერდზე და ნიკაპით ხელს დაეყრდნო. კრაზანამ ერთ წუთს შემდეგ ისევ დაიწყო ლაპარაკი, ხმა მისი თანდათან წყნარი და ჩუმი შეიქმნა. — ჰო, და, მე დავდიოდი, მა-

ნამ მე სულ არ დავკარგე გონება, სიარულისაგან მოქანცულ
 მა. მაგრამ ამით არა გიმოვიღა-რა. მიველ ეკუადორში და იქ
 კიდევ უარესიც იყო, ვიდრე სხვაგან სადმე. ხან-და-ხან მომიხ-
 დებოდა ხოლმე თუნუქების კეთება, მე კარგი მეთუნუქე ვარ.
 და მგზავნიდნენ, აგრეთვე, სადმე საქმეების ჩაბარებით. ან-და
 გომურებს მაწმენდინებდნენ. ხან-და ხან..... არც კი მახსოვს რას
 მაკეთებინებდნენ და ერთხელ.... გრძელი ხელი კრახანასი მუ-
 შტად მოიკუმშა. იმან დაჰკრა ხელი მაგიდას. გემამ შეწუხე-
 ბით შეხედა. კრახანას სახე გვერდზე ჰქონდა მიბრუნებული და
 გემამ დაინახა, როგორის სიჩქარით უცემდა მას ძარღვი საფეთ-
 ქელთან. გემმა დაიხარა და ხელი შეახო იმის ხელს, თანაც მო-
 ფერების კილოთი უთხრა:

— გთხოვთ, ნულარ განაგრძობთ, ეგ საშინელებაა....

კრახანამ შეხედა გემმას, თავი გაიქნია და განაგრძო მტკი-
 ცო ხმით:

— ერთხელ მე შევხვდი მოხეტიალე ცირკს. გახსოვთ თქვენ
 ის წარმოდგენა, რომელსაც ჩვენ ერთად დავესწართ? ამერი-
 კელი ცირკიც იმგვარივე იყო, ოღონც უფრო უზრდელი, უგვა-
 ნო, უმსგავსო. ზამბოსები არ ჰგვანან მახვილ გონებიან ფლო-
 რენტლებს: იმათ მოსწონთ მხოლოდ უზრდელობა და უმსგავ-
 სობა. რასაკვირველია, იქ იყო ხარების ჩხუბიც. ღამე, დიდ
 შარაზე გაჩერებულიყო ცირკის დასი. მე მიველ იმათთან და
 ეთხოვე მოწყალება. ძალიან ცხელი დღე იდგა. შიმშილისაგან
 მე ძლივს-ღა ცოცხალ ვიყავი და როგორც კი მიველ იმათ
 კარავთან, გული შემიწუხდა და უგრძობლად დავეცი. მე იმ
 დროს ხშირად წავიქცეოდი ხოლმე გულ-შეწუხებული, რაიცა
 მომდიოდა სისუსტის გამო. ამაყენეს, მასვეს კონიაკი, მაქამეს
 საქმელი და შემდეგ, მეორე დღით შემთავაზეს... კრახანა
 ისევ შეჩერდა. — იმათ სჭირდებოდათ კუზიანი კაცი, ანუ სხვა ნაი-
 რი რამ მახინჯი, რომ პატარა ბიჭებს ესროლათ იმისთვის ფორ-
 თოხლები და სხვა-და-სხვა ტკბილეულობა; უნდოდათ სამას-
 ხარო რამ საგანი ზანგებისათვის. ხომ ნახეთ მასხარა, იმ სალა-
 მოს ცირკში? იმგვარ მასხარად ვიყავ მე ორის წლის განმავ-

ლობაში. უეჭველია, თქვენ ჰგონობთ, ჰუმანური აზრებით ხართ გამსჭვალული ჩინელებისა და ზანგების შესახებ, მაგრამ მოითმინეთ, ვიდრე ჯერ კიდევ იმათ ხელში არ ჩავარდნილობართ. მე შევისწავლე ყოველ ნაირი მასხრობები, არ ვიყავ რიგიანად დამახინჯებული, მაგრამ ხელოვნური კუზი გამიკეთეს და ისარგებლეს ჩემი დასახინჯებულის ხელ-ფეხით. ზამბოსები ბევრს არას ითხოვდნენ, ისინი იმითიც კმაყოფილდებიან, თუ რომ აღამიანს, ცოცხალ არსებას აწვალეებიან. მასხრული ტანსაცმელი აგვირგვინებს იმათ შთაბეჭდილებებს. ერთი საძნელო ის იყო, რომ ხშირად ავად ვხდებოდი და ვერ შევიძლებდი ხოლმე სცენაზე გამოსვლას. ხან და ხან, როცა ცირკის უფროსი, ზედამხედველი გულმოსული იყო რამეზე, ძალას მატანდა გამოვსულიყავ, მაშინაც კი, როცა მე გონება-მიხდილი მიწაზე ვეცემოდი და ვფართხალდებდი. მგონი ხალხს სწორედ იმ ნაირი წარმოდგენა უფრო მოსწონდათ, გულ-შეწუხებული რომ იმათ წინ ვინ იცის როგორ ვიტანჯოდი. მახსოვს, ერთხელ დავეცი გონება-მიხდილი შუა წარმოდგენის დროს და როცა გონს მოველ, დაეინახე, რომ ჩემს გარშემო ხალხი შეკრებილიყო და სიცილითა და ხარხარით ვაშლებს მესროდნენ.

— კმარა, გაათავეთ, მე აღარ შემიძლიან ყური გიგდოთ. ღვთის გულისათვის, გაჩუმდით!

გემმა წამიადგა და ყურებზე ხელი დაიფარა. კრაზანა გაჩუმდა, შეხედა და დაინახა, რომ ქალს თვალები ცრემლებით ავსებოდა.

— დასწყევლოს ღმერთმა, რა უგუნური ვარ.— გაილაპარაკა კრაზანამ თავისთვის.

ქალი მოშორდა იმას და რამოდენსამე ხანს სარკმელთან იყო გაჩერებული. როცა მოიხედა, კრაზანა ისევ მაგიდაზე იყო დაყრდნობილი და ცალი ხელით თვალები დაეფარა. იმას დაეწუებოდა გემმას აქყოფნა. გემმა მივიდა, დაჯდა იმის გვერდით და ხმას არ იღებდა. კარგა ხნის სიჩუმის შემდეგ გემმამ წყნარად დაილაპარაკა:

— მინდა ერთი კითხვა მოგცეთ.

— ჰოო? — მიუგო კრაზანამ და ადგილიდან არ იძროდა.

— რატომ თავი არ მოიკალით იმ დროს?

კრაზანა გაკვირვებით დააცქერდა.

— თქვენგან მაგ კითხვას არ მოველოდი. — უთხრა იმან: — მერე ჩემი საქმე ვისთვის უნდა გადამეცა?

— თქვენი საქმე? დიად, მესმის. თქვენ ეხლა ლაპარაკობდით სიმხდალზე და თუ რომ თქვენ გამოიარეთ ყოველივე ეს და მაინც მიდიოდით მიზანთან მისაღწევად, მაშ თქვენა ყოფილხართ ყველაზე მამაცი, მთელს ქვეყანაზე. კრაზანამ დაიფარა ისევ თვალები ხელით და ცალი ხელი გრძნობით მოუჭირა გემმას ხელს. ამდროს ისეთი მყუდროება სუფევდა იმათ გარშემო, რომელიც თითქო არასოდეს არ დაირღვეოდა. უეცრივ გაიწკრიალა წმინდა ხმამ და ბალიდან მოისმა ფრანგული მხიარული სიმღერა:

„Fh, Pierrôt! Danse Pierrot!
 Danse un peu, mon pauvre Jeannot?
 Vive la danse et l'auégresse!
 Jouissons de nôtre bell' jeunesse!
 Si moi je pleure, on moi je soupire,
 Si mol je fais la-triste figure
 Monsieur ce n'estque pour rire!
 Ha! Ha, ha, ha!
 Monsieur, ce n'est que pour rire!“

პირველ სიტყვების გაგონებაზედვე, კრაზანამ ამოკვნესით უკან გადიწია სავარძელში. როცა სიმღერის ხმა შესწყდა და ბალიდან სიცილისა და ტაშის ცემის ხმა მოისმა, კრაზანამ შეხედა გემმას, დაჭრილ ნადირის მსგავსად.

— დიად, ეს ზიტაა, — სთქვა იმან, — თავის მეგობარ აფიცრებით და იმას უნდოდა მოსვლა ჩემთან წინა დღით რიკარდოს მოსვლამდე. ჰმ, მე ჰკუთხე შევიშლებოდი, რომ ის ჩემს ახლოს მოსულიყო.

— იმან ხომ არ იცის,— უთხრა, გემმამ,— და ვერც წარ-
მოიდგენს, თუ ეს თქვენ გწყინთ.

— ის ისეთივეა, როგორც ყველა კრეოლკები,— უპასუ-
ხა კრაზანამ ცახცახით.— გახსოვთ იმისი სახე, იმ ლამინდელი,
როცა ჩვენ ვალახული ბავშვით ხელში, სახლში ვბრუნდებო-
დით? ეგრე გამოიციქრებიან ყველა კრეოლკები, როცა დასცი-
ნიან ვისმე.— მოისმა ხელახლავ სიცილ-ხარხარი ბალიდან. გემმა
მივიდა და გააღო სარკმელი. ზიტტა იდგა შუა გზაზე. თავზე
კოხტად ჰქონდა მოგდებული ოქრო-მკედით ნაკერი აბრეშუ-
მის ბლონდი და ხელით მალდა ეჭირა იის თაიგული, რომლის
მოპოვებასაც ცდილობდნენ სამი ახალგაზდა კავალერიის აფი-
ცერნი.

— ქალბატონო რენნი.— გადასძახა გემმამ. ზიტტას სახე
მოქურუშებულ ღრუბელს დაემგვანა.

— რა გნებავთ, ქალბატონო?— მობრუნდა და შეეკითხა
ზიტტა უნდო სახით.

— არ შეიძლება, რომ ცოტა დაბლა ილაპარაკონ თქვენ-
მა მეგობრებმა? სინიორ რივარესსი ძალიან ავად არის.

ზიტტამ გააგლო ხელიდან იის თაიგული.

— Allez-Vous en, — უთხრა აფიცრებს:— Vous m'embêtez,
messieurz!

ის ნელის ნაბიჯით გამოვიდა ბალიდან და გაუდგა გზას.
გემმამ დახურა სარკმელი.

— ისინი წავიდნენ,— მიჰმართა გემმამ კრაზანას.

— გმადლობ, მაგრამ ვწყუხვარ, რომ გაგსარჯეთ.

— რა გარჯაა?— მაგრამ....

— რა სთქვით?— ჰკითხა კრაზანამ,— თქვენ სიტყვა არ და-
გითაეებიან. რალაც „მაგრამ“ დაგრჩათ თქვენ ფიქრში.

— თუ გვინდა ვიცოდეთ, რა აქვს კაცს ფიქრში, მაშინ
არც უნდა შეურაცხყოფად ვიღებდეთ, როცა გავიგებთ იმით
ფიქრს. რასაკვირველია, მე არ უნდა ვერეოდე ამ საქმეში, მა-
გრამ არ შემიძლიან გავიგო?.....

— ჩემი ზიზღი რენნის მიმართ? მაგრამ ეს ზიზღი ხომ მხოლოდ მაშინ იბადება, როცა....

— არა, არ მესმის, თუ როგორ იტანთ იმის საზოგადოებას, მაგნიირს განწყობილებაში. მე ვფიქრობ, რომ ეს შეუძლებელია იმისთვის, როგორც ქალისთვის და როგორც...

— ქალისათვის?—კრაზანამ გაღიხარებარა.—თქვენ იმას ქალს უწოდებთ? ქალბატონი ce n'est que pour rire.

— ახ, რა ცუდია ეგ თქვენის მხრივ, — უთხრა გემმამ, — თქვენ არა გაქვთ უფლება მაგნიირად ლაპარაკობდეთ იმაზე ვისთანმე და მით უმეტეს სხვა ქალთან.

კრაზანა იწვა და ფართოდ გახელილ თვალებით გასცქეროდა სარკმლიდან ჩამავალ მზეს. გემმამ ჩამოაფარა ფარდები სარკმელს, რომ არ დაენახა კრაზანას ჩამავალი მზე. შემდეგ ისევ დაჯდა და აიღო ხელში საქსოვი.

— არ ავანთო ლამპარი?—ჰკითხა იმან ცოტა ხნის შემდეგ. კრაზანამ უარის ნიშნად თავი გააქნია. როცა ძალიან ჩამოზნეულა, გემმამ შეინახა კალათაში საქსოვი, რამოდენსამე ხანს იჯდა გაჩუმებული, გულ-ხელ დაკრფილი და დასცქეროდა კრაზანას გაშეშებულ სახეს. სალამოს ბინდი ადგა კრაზანას სახეს და აჩრდილებდა მის მტკიცე, დამცინავ სახის გამომეტყველებს, და ღრმად აჩენდა იმის ბაგის ტრაგიკულ ხაზებს.

გემმა რაღაც საოცარმა ფიქრებმა დააბრუნეს იმ ქვისაგან გამოქანდაკებულ ჯვართან, რომელიც მამა იმისმა დასდგა ძეგლად არტურის ხსოვნისთვის, შემდეგის წარწერით:

„ყოველგვარმა ტალღებმა და ქარიშხალმა გადაიარეს ჩემს თავზე“.

ერთმა საათმა განვლო სრულ სიჩუმეში. შემდეგ გემმა ადგა და გავიდა მეორე ოთახში. როცა დაბრუნდა ლამპარითა და ჭიქა რძით ხელში, ის ერთ წუთს შეჩერდა, ეგონა, რომ კრაზანას ეძინა, მაგრამ როცა სინათლემ კრაზანას სახეს დაანათა, იმან მოიხედა.

— ყავა მოგიზადეთ, — უთხრა გემმამ და დასდგა ლამპარი მაგიდაზე.

— დადგით ეგ ჭიქაც და მოდით ცოტა ხანს ჩემთან.

კრაზანამ გამოართვა ორივე ხელები.

— მე ვფიქრობდი თქვენ სიტყვებზე, — უთხრა იმან: — თქვენ სწორედ მართალი ხართ. მე გამოვნასკვე უწნო ნასკვი ჩემს ცხოვრებაში. მაგრამ დაფიქრდით, ყოველთვის ვერ შეხედება ადამიანი ისეთს ქალს, რომელიც შეუძლიან, სრულის გრძნობით შეუყვარდეს. მე კი გამომივლია ბევრი რამ საშიშროება და მეშინიან.....

— გეშინიანთ?

— სიბნელის. ხანდახან მე ვერ შევიძლებ ხოლმე დამე მარტო დარჩენას. მინდა, რომ იყოს ჩემს ახლოს, ცოცხალი არსება. სრული სიბნელეა, სადაც..... არა, არა. ეს სრულებითაც ის არ არის.... ეს მხოლოდ სათამაშო ჯოჯოხეთია, მაგრამ საქმე შინაგან სიბნელეშია; იქ არ არის არც ტირილი, არც გოდება, არც კბილების ღრქენა, მხოლოდ სიჩუმეა.... სიჩუმე....

კრაზანას თვალები გაუფართოვდა. გემამ სული ვერ ამოითქვა, მანამ კრაზანა ხელ-ახლავ დაილაპარაკებდა.

— ეს ყველაფერი თქვენ ფანტაზიად გეჩვენებათ, არა? არ შეგიძლიანთ, გამიგონოთ მე, განა? ეს უკეთესია თქვენთვის. მაგრამ მე მინდა გითხრათ, რომ უეჭველად ჭკუაზე შეგიშლებოდი, თუ რომ მარტოობაში მეცადნა ცხოვრება. ნუ სჯით ჩემზე ნამეტან მკაცრად, მე სრულიადაც ისეთი ნადირი არა ვარ, როგორადაც, შეიძლება, თქვენ მიგაჩნდეთ.

— მე არ შემიძლიან სჯა თქვენზე, — უთხრა გემამ... მე არ გამომივლია მაგოდენი ტანჯვა, რამდენიც თქვენ. მაგრამ მეც გამოვცადე ბევრი რამ სამძიმო, მხოლოდ სხვაგვარად. მე მგონი და დარწმუნებულიც ვარ, რომ თუ შიშის გამო მოიქმედა კაცმა რაიმე ნამდვილი უღმობელოება და უსამართლობა, უეჭველად შემდეგ დადგება მისი სამძიმო სინანული. მაგრამ მაინც გასაოცარია, როგორ გამაგრდით ეგრე, — მე თქვენს ადგილას დავეცემოდი სულით, დავწყევლიდი მაღალ ღმერთს და მოვკვდებოდი.

კრაზანას ისევ ეჭირა გემმას ხელები.

— მითხარით, — წსროსთქვა იმან ჩუმის ხმით, — მოგიქმედნიათ თქვენს სიცოცხლეში რაიმე ნამდვილი უღმობელობა, სისასტიკე.

გემმას ხმა არ ამოუღია, დაბლა დახარა თავი და კრაზანამ იგრძნო, რომ დაეცა იმის ხელებზე მღუღარე ცრემლები გემმასი.

— მითხარიო. — წასჩურჩულა იმან აღელვებით და უფრო მძლავრად უჭერდა ხელს. — მე ხომ გამოგიძღავენეთ ყოველი ჩემი ჯაფრი.

— დიად, ერთხელ, ერთხელ, — მრავალმა წელმა განვლო მას აქეთ... მე მოვიქმედე უღმობელობა, სიმკაცრე, იმ კაცის მიმართ, რომელიც მიყვარდა ყველაზე მეტად მთელს ქვეყანაზე.

ხელები, რომელთაც გემმას ხელები ეჭირათ, ძალზე კანკალებდნენ.

— ის იყო ჩემი ამხანაგი, — განაგრძობდა ქალი, — და მე კი დავიჯერე სულელური ცილის-წამება იმის წინააღმდეგ და ცხადია, პოლიციელებისაგან მოგონილი. მე შემოევარ იმას სახეში, როგორც მოღალატეს — ეს წავიდა და წყალში დაირჩო. მეორე დღესვე შევიტყე მართალი, რომ ის სრულიად უდანაშაულო იყო. იქნებ ეს ხსოვნა უმძიმესი იყოს იმაზე, რაც თქვენ გამოგივლიათ. მე ამ მარჯვენა ხელს მოვიჭრიდი, რომ შემეძლოს იმის შეცვლა, რაც მოვიქმედე.

რალაც უეცარმა გრძობა-არეულმა მღელვარებამ, რაიცა გემმას არასოდეს არ შეემჩნია, გაუფლვეს კრაზანას თვალებში. იმან სწრაფად დახარა თავი და ეამბორა გემმას ხელს. გემმა შეკრთა და უკან დაიწია.

— არა, — უთხრა იმან დალონებით, — აღარაოდეს ვგაიმეორათ. მაგით მე გული მატკინეთ.

— და თქვენ ფიქრობთ, რომ იმ კაცს, რომელიც თქვენ მოჰკალით, არ ეტკინა გული?

— კაცი, რომელიც მე მოვკალი... ახ, აი ჩეზარეც მე...
 უნდა წავიდე...

როდესაც მარტინი შევიდა ოთახში, იმას დახვდა კრაზანა
 მწოლიარე. ჭიქით ყავა ხელუხლები ედგა მაგიდაზე და თითონ
 რაღასაც ელოპარაკებოდა თავის თავს, მძიმედ, ჩუმად, დაღვრე-
 მილი და ჩაფიქრებული.

ნატალია რ. გიგაურა

(შემდეგი იქნება)

ფინლანდიელების ლიტერატურა *)

ჩვენი ცხოვრების მაჯა ჯერ-ჯერობით თუმცა ძლიერ სუსტად სცემს, მაგრამ ზოგიერთ ჩვენგანს მწარე და სევდიანს წამებს მაინც მიაყენებს ხოლმე და ღრმა სასოწარკვეთილებით ჩააფიქრებს ჩვენს აწინდელ მდგომარეობაზე.

ამ ზოგიერთების რიცხვში არ არიან, რასაკვირველია, ისინი, ვინც თავის კმაყოფილების მეტს არაფერს ეძებენ ცხოვრებაში, და ამიტომაც გულ-გრილად უყურებენ ჩვენს ავ-კარგიანობას. ხვალ რომ წარღვნა მოვიდეს და მთელი საქართველო წაღვეკოს, ეს ზოგიერთნი არას ინაღვლიან, ოღონდ კი თვითონ არ მოჰყვენ ამ წარღვნის ტალღების ქვეშ.

ეს ის პირებია, რომელთაც კარგად შეუისხნობორცვბიათ ლიუდოვიკო მე-XV-ის დედააზრი: „apres moi le déluge“ (ჩემს მერე თუ გინდ წარღვნა იყოსო!)

ეს წერილი ამ ბედნიერ ხალხისათვის არ არის დაწერილი, მით უფრო, რომ ეს ყოვლად უნაკლულო ხალხი იმ ღირსებითაც არის დაჯილდოვებული, რომ აღრე შეიგნო ჩვენი ლიტერატურის გამოუსადეგრობა ჩინების მოსაპოვებლად და ამისათვის უკუ აგდეს იგი, როგორც სრულებით უვარგისი მეტი ბარგი. უნდა გაიგონოთ, რა ღიმილით წარმოსთქვამენ ისინი ხოლმე: — ღმერთო ჩემო, ეხლა ვინ წაიკითხავს ქართულ ჟურნალგაზეთებსა?! ყოვლად უნიჭოა ეხლანდელი მწერლობა და მწერლები! აბა შეხედეთ „კავკაზს“, თუ არა ჰყავს მკითხველიო“.

*) B. H. J. 1898 წ. №№ III, IV. ფირსოვის ეტიუდიდან.

და მართლაც, საუბედუროდ, „კაკაზის“ მკითხველი შეტყობდა გახშირდა ჩვენს ქვეყანაში, მას კითხულობს ყველა, მისი მტერი და მოყვარე, ქართულ ჟურნალ-გაზეთობას კი არც მტერი ჰყავს და არც მოყვარე მკითხველად, აძაგებენ კი ჟურნალ-გაზეთებს, თუმცა არც ერთ სტრიქონსაც არა ჰკითხულობენ.

ვისი ბრალია?—ეს საკითხავი წარმოადგენს იმ საშინელებას, რომელსაც ფრანგები *cercle vicieux*-ს ეძახიან. ლიტერატურა სუსტია, რადგან სახსარი არა აქვს, რითი იცხოვროს: ლიტერატორები თიოქმის ყველა შემთხვევით ლიტერატორებია, რომელნიც მხოლოდ თავისუფალ დროს, ესე იგი ერთ-ორ საათს ანდომებენ ლიტერატურას, რადგანაც დანარჩენი დრო სამსახურსა და ლუკმა პურის შოვნისათვის არის საჭირო. აბა როგორ შეიძლება, რომ ამისთანა პირობებში ნიქმა თავი იჩინოს, გზა გაიკვლიოს! ჟურნალ-გაზეთებს აღარ იწერენ, იმიტომ რომ არც ერთს ფერი არ ეტყობა და განა შეიძლება რომ შემთხვევითმა წერილებმა რამე ფერი მისცენ ჟურნალ-გაზეთს? ჟურნალ-გაზეთებს კი არ აქვს ფერი და მიმართულება, იმიტომ რომ ხელის-მომწერელი არ არის და თუ არის, დიდი ქველმომქმედი ჰგონია თავის-თავი.

ჩვენ საზოგადოებას, რომელიც იმდენს ხარჯავს ნადიმების გამართვაზე, ტანისამოსზე და კიდევ უფრო ბანქოს თამაშობაზე, სრულებით არ აქვს ის მოთხოვნილება, რომ თავის ქვეყნის ლიტერატურას მიაქციოს ყურადღება, და ის კი არ იცის, რომ ლიტერატურის სიკვდილი—**ერას საკვდალია** და რომ ისინი თავის-თავისავე ქელეხს შეექცევიან. გული გვტკივა და სული გვიწუხს, როცა ამ არა ქრისტიანულ, წარმართისებურ ქელეხს ვუცქერით.

ერთად ერთი ნუგეში და იმედის მომცემი ის აზრია, რომ შეუძლებელია, რუსთველის შემკვიდრეობა ოხრად დარჩეს, შეუძლებელია ის ღვაწლ-მოსილი ხალხი, რომელმაც მთელ კაცობრიობის აღტაცების და პატივისცემის ღირსი პოეტი დაბადა, სრულებით აღიგავოს პარისაგან ქვეყნისა, და მისი ენა გაჰქრეს, მოისპოს.

იმედი მივცეთ ჩვენ თავს, რომ ბრმას თვალები როდისმე აეხილება და დაინახავს მის ფეხ-ქვეშ გამოთხრილ სამარეს; რომ ბედნიერი ვარსკვლავი ჩვენს მოკრიალებულ ცაზედაც ამოვა, თუ იგი ამოსულა კიდევ ფინების, ამ მოღორღულულ და ბნელ „ბუნების გერების“ ჰორიზონტზე.

ამიტომ საინტერესოა ჩვენთვის ის ფაქტი, რომ ფინების ლიტერატურა სულ მოკლე ხანია, რაც არსებობს, რომ მხოლოდ ორმოცდა ათი წელიწადია მას აქეთ, რაც იმათ ენაზე დაიბეჭდა პირველი წიგნი, და ესლა კი ფინები ამ მხრივ სხვა ევროპის ხალხებს უდრიან, და თითქმის უფრო მალლა დგანან, რადგან არც ერთს ხალხს ლიტერატურის ნაწარმოები არ აქვს ისე ძვლების ტვინამდე ჩასული და შესისხლხორცებული, როგორც იქა. მხოლოდ იქ არის ლიტერატურა მთელი ხალხის კუთვნილება, და არა მარტო ინტელიგენციისა; მწერლები სწერენ ხალხისათვის და ხალხი სწავლობს ამისათვის, რომ მათი ნაწარმოები წაიკითხოს და არა მარტო სამსახურში წარმატებისათვის. იქ არსებობს ის წმინდა კავშირი ხალხისა და მწერლობის შორის, რომელიც ორივეს ერთმანერთის დარდებს აღარდებს, და ერთმანერთის სიხარულს ახარებს, კავშირი, რომლის ნატამალიც ჩვენში არ მოიპოვება. ამიტომაც იქ უბრალო ხალხიდან გამოდიან საუკეთესო მწერლები, და საუკეთესო გვარების წარმომადგენლები უბრალო ხალხის გაჭირებას ნაღვლობენ და თავიანთ ნაწარმოებში ხატავენ მას.

ძნელი დასაჯერებელია, მაგრამ ჭეშმარიტება კია, რომ ასე გოლიათურად გაიზარდა ამ პატარა ხალხის (ფინები სულ 2 $\frac{1}{2}$ მილიონს შეადგენენ) ლიტერატურა ორმოც და ათის წლის განმავლობაში და ევროპის ბუმბერაზთა გვერდით ამოუდგა. ფინლანდიაში ამ წამში არსებობს 80 პერიოდული გამოცემა, რომელთა უმეტესობა მშვენიერ მდგომარეობაშია. ამის გარდა იქ კიდევ შვედურ ენაზე 60 გამოცემა არის; არც ამ 80 გამოცემას კმარობს ფინლანდიის მკვიდრი: შესანიშნავ კარგ მდგომარეობაში არის აქ სახალხო წიგნების გამოცემაც. აქაური მკითხველი აფასებს მწერლების შრომას და მარტო შვე-

დური ლიტერატურით როდი კმაყოფილდება, იგი თავის სა-
მშობლო ენის ნაწარმოებსაც ჰყიდულობს და ჰკითხულობს.

II

ნაციონალურ ლიტერატურის გაღვიძება დაიწყო ფინლან-
დიაში ამ საუკუნის ოც და ათ წლებში, როდესაც ერთმა შთა-
მომავლობით შევდელმა ლენროტმა შეჰკრიბა ძველებური ხალხ-
ში დარჩენილი გმირული ლექსები „კალევალა“ და „კანტე-
ლეტარ“; ამას გარდა მან დასწერა ძალიან სერიოზული გამო-
კვლევა ხალხური ანდაზებისა, შელოცვებისა და ცრუ-მორწმუ-
ნეობის შესახებ. ამითი ამ შესანიშნავმა მშრომელმა არა თუ
შესძინა მსოფლიო ლიტერატურას ორი დიდებული ძველის
დროის პოეზიის ნაშთები, მან გაუღვიძა ფინნებს ეროვნული
გრძნობა და თვით-ცნობიერება.

ამ ძველებურმა გმირულმა ლექსებმა „კალევალა“-მ და
„კანტელეტარ“-მა დიდი გავლენა იქონია ფინნებზე: მათ გა-
მოაღვიძეს აქამომდე მძინარე სულიერი ძალები და აამოქმე-
დეს ეროვნული შემოქმედებითი ნიჭი.

1847 წ. დაიბეჭდა პირველი კომედია ფინურ ენაზე. ეს
კომედია მაინცა და მაინც დიდი ღირსებით არ არის შემკული,
მაგრამ ეხლაც ხშირად ინიშნება წარმოსადგენად, რადგან ფინ-
ნებს უყვართ იგი, როგორც პირმშო თავიანთი ლიტერატუ-
რისა.

ამ პირველმა წარმატებამ გული გაუკეთა ფინნებს. და მას
აქეთ არ დაწყნარებულა შრომა ფინნების სამშობლო ლიტე-
რატურის ყანაში.

დაულაღვად სთარგმნიდნენ შექსპირის, შილლერის,
რუნენბერგის და სხვა უცხოეთის გამოჩენილ მწერლების
ნაწერებს; სცემდნენ პოპულარულ სამეცნიერო თხზულებ-
ებს, სახელმძღვანელოებს და სხვა წიგნებს, ამითი ფინნებს
ეძლეოდათ შეძლება, სწავლა სამშობლო ენაზე მიეღოთ. შევ-
დებიც მონაწილეობას იღებდნენ ამ მოძრაობაში, თითქოს უნ-

დოდათ გაესწორებინათ თავიანთ წინაპრების უსამართლობა და მტარვალობა ფინნების მიმართ.

მესამოცე წლებში, აზრის და მწერლობის განთავისუფლების დიდებულმა მოძრაობამ მაგრად ჩასქიდა ხელი პატარა ერს და წაიყვანა თან წინსვლის გზაზე. ამ დროსვე ეკუთვნის მოღვაწეობა პირველის ფინნელის რომანისტის ალექსის კივისა.

როგორც ლენროტი, ალექსი კივიც (მისი ნამდვილი გვარი იყო სტენვალლი) შთამომავლობით შვედელი იყო, მამა ხელოსანი ჰყავდა; არც აღზრდა და არც სწავლა არ მიუღია 17 წლამდე; როცა მან თავისთავად კითხვა შეისწავლა, და 6 წელიწადში მოემზადა უნივერსიტეტისათვის. საშინელმა სიღარიბემ კალამს მოაკიდებინა ხელი და მაშინ გამოაშკარადა მისი ორიგინალური ნიჭი. მან დასწერა რამოდენიმე დრამა და ერთი რომანი (1870 წ.), „Seitsemön veljesta“ („შვიდი ძმა“), რომელიც აქამდინ ითვლება საუკეთესო ბელლეტრისტიულ ნაწარმოებად ფინურ ენაზე. იმავე 1870 წ. ნამეტანმა მუშაობამ და სრულმა უსალსრობამ ახალგაზრდა მწერალი სიგიჟემდე მიიყვანეს; ის შესცდა ჭკუაზე და ორ წელზე შემოლილთა საავადმყოფოში ამოხდა სული.

რამდენად შესამჩნევი იყო კივის ხან-მოკლე მუშაობა სალიტერატურო ასპარესზე, სჩანს იმ ღრმა კვალიდან, რომელიც მან დასტოვა: მთელი სკოლა ახლგაზრდა მწერლებისა მიემზრო მას და მის პრინციპებს ავრცელებდა ხალხში; უმთავრესი ხასიათი ამ კივისაგან გამოწვეულ მიმართულებისა იყო მეტის-მეტად მაღალი შეხედულება სწავლა-განათლების მნიშვნელობაზე ხალხისათვის; აღგზნებული პატრიოტიზმი, მამულის სიყვარული, რომელიც არა თუ მოკლებული იყო ყოველგვარ განკერძოებას და კარ-ჩაკეტილობას, არამედ თხოულობდა კულტურულ ერების დაახლოვებას და ამით ფინნების ერში განათლების შეტანას; მოთხოვნების ხალხური სიუყეტი და უბრალო, მეტის-მეტად მარტივი შინაარსი და ენა, თუმცა დიდი უურადლება იყო მიქცეული ფენის შემუშავებაზე და, საზოგადოდ, ესტეტიკის მოთხოვნილებაზე; სიუყეტების ამორჩევაში

ეტყობა ყოველთვის ტენდენცია, თუმცა იმდენად, რომ თვის თონ თხზულების ხელოვნურ მხარეს იგი არას უშავებს.

იმავე დროს, როცა კივი ათავებდა თავისს მრავალ ტანჯულ სიცოცხლეს გიჟების სახლში, ლიტერატურულ ასპარეზზე გამოვიდა მეორე სალიტერატურო სკოლის დამფუძნებელი, ისევე უბრალო ხალხისაგან გამოსული მწერალი, პიეტარი პეივარინტა, უბრალო გლეხი, წმინდა ფინლანდიელი და წერაკითხვის ძლივს მცოდნე. ახალგაზდობაში მან შეისწავლა წერაკითხვა, და ამით დაამთავრა თავისი სწავლა-განათლება. მოწიფული ვაჟკაცი იყო, როცა მან ფეხი მოიტეხა და მუშაობა, რასაკვირველია, ვერ შეიძლო. მეტის-მეტად მოსწყინდა უსაქმობა, და ერთხელ მოიფიქრა, მოდი ჩემს ცხოვრებას ავსწერო. ბევრი უბედურება გამოუვლია მას თავის სიცოცხლეში, ბევრი უსიამოვნება შემთხვევია, და სულ ისეთები, რომლებისგან იტანჯებოდნენ ყველა ფინლანდიელი გლეხები. პეივარინტი ქვიანი ადამიანი იყო და იგი მიჰხვდა, რომ თავის ცხოვრების აწერით, ის ასწერს მთელი ხალხის დარდსა და გაჭირვებას, და რომ ამისთანა ნაწერი საჭიროა მივიდეს იმ ბატონების ყურებამდის, რომელთ ხელთ არის სამშობლო ქვეყანა. სხვა არავითარი მიზანი არა ჰქონდა მას, და აი ასე დაიბადა წიგნი „Flämäni“ (ჩემი ცხოვრება 1870 წ.), მოთხრობა, ყოველგვარ ლიტერატურულ ღირსებას მოკლებული, მაგრამ ამის მიუხედავად ეს წიგნი საკვირველს შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე. მარტივად და დაწვრილებით, საკვირველის სინამდვილით დახატა მან ფინლანდიელ გლეხის ცხოვრება, მისი უფერულობით და მუდმივი გაჭირვებით, მისი სიბნელის, უვიცობის და უგზო-უკვლობის საშინელება.

ეს იყო სრულებით ახალი მოტივი ფინლანდიის ლიტერატურაში, ამისთანა სინამდვილით არას დროს არ ყოფილა აწერილი მართალი ტანჯვა ხალხისა, რადგან კივი და იმის მიმდევარი სკოლა ამისთანა აწერისათვის ნამეტანი ესტეტიკის მოყვარული და დამცველი იყო და შვედები—რეალისტები კი ძლიერ ცოტად იცნობდნენ ფინლანდიელებს.

მით უფრო იყო ძვირფასი ამისთანა ფოტოგრაფიული გად-
 მოღება ფინლანდიის ხალხის ერის ცხოვრებისა, რომ იმ დროს
 იწყებოდა განახლება ფინლანდიის წეს-წყობილებისა; ეს წიგნი
 იყო დაწერილი უბრალო გლეხისაგან და თავისი სიმარტივით
 თავის სინამდვილეს ამტკიცებდა და ნდობას იწვევდა. ამის გარ-
 და იმ დროს იბადებოდა ხალხური პარტია; და ამისთანა წიგნი
 დიდს სამსახურს გაუწევდა მას.

როგორც მოსალოდნელი იყო, პეივარინტას წიგნმა დიდი
 აღტაცება გამოიწვია და როგორც კივის რომანმა, ამანაც ბევ-
 რი მიმბაძველები გაიჩინა. იმისთანა მწერლებიც გამოჩნდნენ,
 რომელთაც ძლივს-ძლიობით შეეძლოთ წერა, მაგრამ მაინც
 უნაწილებდნენ მკითხველს თავის ნანახსა და გამონაცადს უბა-
 დრუკ დ- ლარბ ხალხის ცხოვრებისაგან, რასაც ჩვეულებრი-
 ვი მწერლები ვერ ხატავენ სრულის სინამდვილით. პეივარინ-
 ტას მიმდევრები კი მხოლოდ სიმართლეს დაეძებდნენ და არავი-
 თარს შნოს არ დასდევდნენ, არც ფორმის და არც სიუჟეტის
 გამორჩევაში. და აი ამ გვარად დაიბადა მეორე სკოლა ფინ-
 ლანდიელ სახალხო მწერლებისა, უკეთ ვთქვათ სახალხო პუბ-
 ლიცისტებისა, რომელნიც მოთხრობის ფორმით სწერენ პა-
 ტარ-პატარა ამბებს ხალხურ ცხოვრებიდან წმინდა პუბლიცის-
 ტურ მიზნით და ეტნოგრაფიულ შენიშენებით.

თავისთავად პიეტარი პეივარინტას ნაწარმოებს არავითარი
 ლიტერატურული ღირსება არ აქვს, ამგვარი ნაწერების მნიშ-
 ველობა გარეშე მკითხველთათვის მხოლოდ ეტნოგრაფიულია
 და ფინლიანდიაში კი პუბლიცისტური; მაგრამ იმათი მნიშვნე-
 ლობა იმდენად დიდია, რომ ეს ეტნოგრაფიული წერილები
 ითარგმნება ყველა ევროპის ენებზე, და ფინლიანდიაში კი დი-
 დი გავლენა აქვთ მათ ხალხზე და კანონმდებლობაზედაც.

პიეტარი პეივარინტა ჯერ ცოცხალია. ის 1827 წ. დაბა-
 დებულია და დიდ სიღარებეში გაუტარებია უმეტესი ნაწილი
 თავისის სიცოცხლისა. მშობლებმა ასწავლეს კითხვა; ამხანაგე-
 ბისაგან ისწავლა მან წერა. თორმეტი წლიდან ის გახდა უბ-
 რალო მუშად და თავისი შრომით ინახავდა თავს.

სიამოვნება ძლიერ ცოტა უნახავს სიცოცხლეში, იმის მაგვირად ბევრჯერ გამოუცდია შიმშილი, ჯავრისაგან ხშირად ითვრებოდა, ცოლსა და შვილებს სცემდა, სვინიდიისს ქენჯნით იტანჯებოდა და საზოგადოდ ბევრი ჭირი გამოიარა. როცა მან მწერლობა დაიწყო, მისი მდგომარეობა გაუმჯობესდა, და ეხლა ის შეძლებული გლახია, ყველასგან პატივცემული და დიდ-გავლენიანი. ის დიდი ხანია აღარაფერს სწერს, მაგრამ დიდის ყურადღებით ადევნებს თვალ-ყურს ყოველისაფერს, რაც კი ეხება ფინლანდიის გლახებს, და განსაკუთრებით თავის მიმდევარ მწერლების მოქმედებას. რამოდენიმეჯერ ის გლახების წარმომადგენლად ფინლანდიის სეიმში იყო ამორჩეული. პეივარინტა სწავლა-განათლებას სთვლის საუკეთესო წამლად ყოველ-გვარ უბედურობისაგან, მაგრამ საჭიროდ რაცხს მხოლოდ ელემენტარულს სწავლებას ყველასათვის, და სპეციალურს მხოლოდ რამოდენიმეთათვის. დანარჩენ ცოდნას ის უყურებს, როგორც სრულიად მეტს და გამოუსადეგარ ბარგს ადამიანის ტვინისათვის. პეივარინტას ნაწარმოებში საუკეთესოდ ითვლება წინად მოხსენებული ავტო-ბიოგრაფია და ფიქრების კრებული, რომელსაც სათაურად აქვს „ცხოვრების ნანახი“. ამას გარდა მან დასწერა ბევრისაგან ბევრი წვრილი წერილები, ამბები და ეტიუდები.

კივი და პეივარინტა, რასაკვირველია, ეხლა საინტერესონი არიან ჩვენთვის და ყველა უცხოელისთვის, როგორც დამფუძნებელნი ეხლა არსებულ ლიტერატურულ სკოლებისა, და ამიტომ ეხლანდელ მათ წარმომადგენლებს ბევრად უფრო დიდი ინტერესი აქვთ ჩვენს თვალში, რადგან ფინლანდიის ლიტერატურა ეხლაც ვითარდება და თავის ჩივილი ხნის მიუხედავად, ძლიერ გაიზარდა და აყვავდა.

როგორც ვხედავთ, ფინლანდიის ლიტერატურაში ორი მიმართულება არსებობს.

კივისტები—ესე იგი კივის მიმდევრები,—ესტეტიკის დიდი თაყვანის-მცემლები და მშვენიერების მალმერთებელნი არიან; ისინი ყველაზე უწინ ხელოვანები არიან ლიტერატურაში.

პეივარინტას მიმდევარნი კი წინააღმდეგ არავითარ ყუ
 რადლებას გარეგნობას არ აქცევენ, და უკიდურესი დემოკრა-
 ტები არიან.

კივისტებო უმაღლესის სწავლა-განათლების მომხრეები
 არიან, უმეტეს წილად კარგ საზოგადოებას ეკუთვნიან და რამე
 კარგის გადმოღება უცხოელთაგან ცოდვად არ მიაჩნიათ. პეი-
 ვარინტისტებს კი არ უყვართ „ბატონები“, უმაღლესი სწავლა
 საჭიროდ არ მიაჩნიათ, და ყოველსავე უცხოურს გვერდს უხვე-
 ვენ ხოლმე.

მაგრამ ამისდა მიუხედავად ამ სკოლას განსხვავებასთან
 დიდი მგავსებაც აქვთ; ორივე მეტის-მეტად პატრიოტულ მი-
 მართულების არიან და იმ აზრს აღიარებენ, რომ ფინლან-
 დია ფინნებისაა და ფინნებისათვისაა“. ორივე სკოლა ხალხის
 სწავლა-განათლებას ძალიან მალა აყენებენ, ოღონდ უმაღლეს
 სწავლაზე მათ შეხედულობას ეტყობა გარჩევა. გარდა ამისა,
 ყველა ფინლანდიელ მწერლებს საკვირველად ეტყობა სინამ-
 დვილედ და სიმართლედ; ოღონდ კივისტები ძალიან არჩევენ სი-
 უშეტს, და ერიდებიან ყოველისფერს ზნეობის შემლახველს
 პეივარინტისტები კი მწერლის პირველ მოვალეობად სთელიან
 სრულს სინამდვილეს და სიმართლეს. მე ვამაყობ მით, რომ
 ფიცს ქვეშ შემძლია ეთქვა, ყოველისფერი, რაც აწერილია
 ჩემს წიგნებში, ნამდვილ ცხოვრენიდან არის გადმოღებულიო,
 ამბობს ამ სკოლის წარმომადგენელი. რასაკვირველია, ეს გან-
 სხვავება აიხსნება იმით, რომ პეივარინტისტები უმეტეს ნაწი-
 ლად უბრალო გაუნათლებელი გლეხებია, და წარმოდგენაც არ
 აქვთ უმაღლესს ხელოვნურ სიმართლეს, რომელსაც ისე მალ-
 ლა აფასებენ კივისტები, როგორც გონება განვითარებული,
 უნივერსიტეტში ნასწავლი ხალხი.

საუკეთესო და ყველაზე უფრო ნიჭიერი წარმომადგენე-
 ლი კივის სკოლისა არის ეხლა იუხანანი ახო, (იოლან ბრო-
 ფელდი). ამ ახალგაზდა მწერალმა, მიუხედავად იმ გარემოები-
 სა, რომ სწერს ენაზე, რომელიც ძლიერ ნაკლებად არის ცნო-
 ბილი ფინლანდიის გარეშე, სახელი გაითქვა თავისი ნიჭით
 უცხოეთშიაც: შვეიცარიაში, გერმანეთში და რუსეთში.

იუხანი ახო სავოლაქსიდან არის, როგორც პეივარინტა, მაგრამ ახოს ძარღვებში უფრო მეტია შვედური სისხლი; მამა მისი მღვდელია და უარს არ ამბობს, რომ იგი ჩამომავლობით შვედელია; ამასთან კარგი ფინლანდიელია და ფინნებიც დიდ პატივს სცემენ მას. ვაჟი კი ნამდვილ ფინლანდიელად სთვლის თავის-თავს და სწერს მხოლოდ ფინურ ენაზე, თუმცა სწავლა შვედურ ენაზე მიუღია.

ახალ-გაზდა მწერალმა ძალიან კარგი საზოგადო სწავლა-განათლება მიიღო გელსინგფორსის უნივერსიტეტში. წერა მან ადრე დაიწყო და სტუდენტობის დროიდან ჟურნალ-გაზეთებში თანამშრომლობდა. პირველში ახო კივის გავლენის ქვეშ იყო, მაგრამ მერე სრულებით თავისებურად დაიწყო წერა, თუმცა მიმართულებით კი კივის სკოლისა დარჩა. მისი ფინური ენა ისე გამშვენიერებულია, ისე ირჩევა სხვა მწერლების ენისაგან, რომ მას კანონიერად მიეთვისება ფინურ ლიტერატურულ ენის შემქნელის სახელი.

პირველი მისი ნაწარმოები იყო ორი პატარა მოთხრობა „როდის იყიდა მამამ ლამპა“ და „რკინის გზა“. ორივეში საოცარის ჰუმორით აწერილია ის ალიაქოთი, რომელიც შეაქვს კულტურას გაუნათლებელ ერის ცხოვრებაში. ამ ორი მოთხრობიდან დაიწყო ახალგაზრდა მწერლის სახელი. მისი დიდი რომანი, მღვდლის „ქალი“, რომელსაც შეუძლია სრულებით კანონიერი ალაგი დაიჭიროს საუკეთესო ლიტერატურულ ნაწარმოებთა შორის, იყო გადათარგმნილი რუსულ ენაზე „Русский Вѣстник“-ში 1895 წელს. ძალიან ვწუხვართ, რომ დრო და ალაგი არ გვაძლევს ნებას, ეს რომანი ვადმოეთარგმნათ აქვე ქართულად. ამ რომანში აწერილია უფერული ცხოვრება მღვდლის ქალისა, რომელსაც პატარობიდანვე მუდამ მორჩილებას და სხვის ნების ასრულებას აჩვევდნენ; ბუნებით ნიჭიერი და აღგზნებული გულის პატრონი, საცოდავი ახალგაზრდა ქალი უნდა დამორჩილებოდა თავისს ბედს და შეირთო ისევ მღვდელი, რომელიც სრულებით არ უყვარდა, რადგან დედ-მამის ურჩობას ვერ ბედავდა. ერთად

ერთმა მისმა სიყვარულმა, იმედმა და ოცნებამ,—სტუდენტმა, მელიც მას გაგიყვებით შეუყვარდა, საშინლად შელახა მისი წმიდა გრძობა თავისი მანკიერი წინადადებით, და დარჩა ქალი სრულებით უიმედო, უამხანაგო, მარტოდ-მარტო. მშვენიერ გაუზომელ ზღვის მახლობლად ხშირად იჯდა ის დალონებული და ზღვასავით უსაზღვრო უიმედობით მოცული. ისე თავისებურად, გრძობიერად და გატაცებით არის გადმოცემული ეს დრამა, რომ მკითხველის გულს ძალა-უნებურად იზიდავს და თან ღრმა სევდიანობას ჰგვრის.

წვრილმან ამბებში და მოთხრობებში ახო უმეტეს ნაწილად უბრალო ხალხის წრეს ხატავს; თუმცა ხშირად სხვა წრესაც ეხება.

კივის სკოლასვე ეკუთვნის სანტერი ინგმანი, რომლის პატარა მოთხრობა დაბეჭდილია ამავე ნომრის პირველ განყოფილებაში. საზოგადოდ ინგმანი დიდ ბელეტრისტად არ ითვლება—მაგრამ მის მოთხრობებში იმდენი გრძობაა, იმდენი მხურვალე აღტაცებაა უმაღლესის სიყვარულით და შეწყალებით, რომ უნებლიეო იტაცებს მკითხველის გულს. ამას გარდა ეს მწერალი შესანიშნავი ნასწავლი კაცია და საკვირველი კარგი პოპულარიზატორი. მის ნაწერებს, სრულებით მეცნიერულს და სერიოზულს, ადვილად და აღტაცებით კითხულობს ხალხი, ისე კარგად და მარტივად სწერს იგი.

ამავე სკოლას ეკუთვნის იუხო რეიონენი. ეს მწერალი მღვდელია, ძალიან მკოდნე ფინლანდელ გლეხობის ცხოვრებისა, რადგან თითონაც ჩამომავლობით გლეხია; მის ღიადს ნიჭს, ცოტა არ იყოს, დასტყობია ტეოლოგიური ფაკულტეტი; ცოტად არ იყოს, საღვთის-მეტყველო განათლების მიღებამ შეავიწროვა მისი აზრის ჰორიზონტი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მისი ნაწერები დიდ შთაბეჭდილებას ახდენენ მკითხველზე. განსაკუთრებით ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს ერთი პატარა მოთხრობა, რომლის თარგმანი არის დაბეჭდილი ამავე ნომერში, „შიმშილის წელიწადი“-ს სათაურით. საოცარი სტილი, ღრმა ტრადიკული სიუჟეტი და ფენომენალური სიმარტივე გადმო-

ცემისა—ყველა ეს საჭირო ღირსება კარგი ბელოეტრის ნაწარმოებისა მოთავსებულია ამ პატარა მოთხრობაში.

საუკეთესო წარმომადგენელი პეიზაჟის სკოლის არის ალკიო, რომლის ნამდვილი სახელი ალექსის ფინლინდერია.

ეს მწერალი იმდენად ორიგინალური და ხელოვნური ნიჭის პატრონია, რომ თითქმის პეიზაჟისტას სკოლის ტრადიციებს გადადის და ძალა-უნებურად ფოტოგრაფიულ გადმოცემის მაგივრად ნამდვილ ხელოვნურ და მაღალის ნიჭით აღბეჭდილ ნაწარმოებს სთხზავს.

ელკიოს ყმაწვილობაში არავითარი სწავლა არ მიუღია, მაგრამ მერე მან თავისთავად შეისწავლა წერა-კითხვა და წიგნების კითხვით შეავსო თავისი ცოდნა. ეხლა ის არის ყველაზე უფრო განათლებული კაცი პეიზაჟისტას მიმდევართ შორის. მან შეადგინა გლეხების რამოდენიმე წრე, რომელთა მიზანი თვით განვითარება და სწავლა-განათლების მიღებაა. ალკიო ხშირად მართავს სახალხო კითხვებს, ამასთანავე იგი საყმაწვილო ჟურნალის რედაქტორია. ამის გარდა ის სწერს ფინურ ყოველ დღიურ გამოცემებში, სადაც იგი უმეტეს წილად გლეხების ინტერესების დამცველია სოფლის ობობების წინააღმდეგ.

მის ნიჭს დიდი წინსვლა ეტყობა—უკანასკნელი მის მოთხრობებს მეტი არაფერი მოეთხოვება, ისე უნაკლონი არიან სიუჟეტის და სტილის მხრივ. ალკიო ეხლაც დიდ ყურადღებას აქცევს სწავლის შექენას, და ამბობენ რომ თავის-თავად შეისწავლა გერმანული ენა, ისე რომ გერმანულ სამეცნიერო წიგნებს კითხულობს თავისუფლად.

პეიზაჟისტას სკოლას კიდევ მრავალი მწერალი ეკუთვნის და დიდი მნიშვნელობაც აქვთ ფინურ ლიტერატურაში, მაგრამ დრო იმდენი არ გვაქვს, რომ ყველაზე დაწვრილებით ვილაპარაკოთ და ამისათვის ერთის ნიმუშით ვკმაყოფილდებით, და მოგვყავს ალკიოს ნაწარმოები „ყუთის გამო“ (პირველ განყოფილებაში, იხ. სტ. ფინლანდიელების ლიტერატურიდან). ეს პატარა ნაწერი სკოლის საუკეთესო წარმომადგენლისა, — მკაფიოდ წარმოგვიდგენს უმთავრესს და განსაკუთრებულ თვი-

სებებს ამ სკოლისა და მისი წარმომადგენლებისას. ესლა ორი-
ოდ სიტყვა ვთქვათ ფინნელ მოსწავლეზე და დრამატურგებზე.

ფინნელი პოეტები ბევრით ჩამოუყვარდებიან პროზით მწერ-
ლებს; უთუოდ იმიტომ, რომ პოეზიისათვის არავის სცალია.
მიუხედავად ამისა, ფინნებს ჰყავთ რამოდენიმე პოეტი, რომელ-
ნიც ჩვენთვისაც საინტერესონი არიან: კარონენი (1775—1840)
— გლეხების ტრუბადური, რომელიც სოფლიდან სოფელში
დადიოდა და თხზავდა ნიჭიერ ლექსებს, სხვა-და-სხვა ახალი და
ძველის დროის ამბების შესახებ. მისი ლექსები „კალევალის“
შემკრებმა ლენროტმა გამოსცა. პოეტმა ერინ რუბბეკმა ფინ-
ნური თქმულებანი შეჰკრიბა; ამ კრებულს დიდი ეტნოგრა-
ფიული მნიშვნელობა აქვს.

ძალიან ბევრი ღვაწლი მიუძღვის ფინნურ ენის შემუშა-
ვების საქმეში პოეტს ოქსანენს, რომელიც ათი წელაწაღია,
რაც გარდაიცვალა. მან დაარსა პირველი დიდი გაზეთი ფინ-
ნურ ენაზე, შეკრიბა ბევრი სახალხო ლექსი და თქმულებანი,
და მთელი თავისი სიცოცხლე დასდო ენის შემუშავებისა და
ეროვნული გრძობის გაღვიძებისათვის. მისი ლექსები, აღზნე-
ბული პატრიოტულ გრძობით აღსავსენი, ძალიან უყვარს ფინ-
ლანდიელ ხალხს. პოკ-კაიანლერი, იულიუს კონნი, კრამსუ,
კაზიმირ ლენინი და ბევრნი სხვანი ფინლანდიელ მუზის ჰანგებ-
ზე ჟღერენ და ხალხში სახელს იხვეჭავენ.

დრამატულ ლიტერატურასაც კარგი წარმომადგენლები
ჰყავს ფინლანდიაში. თუმცა ფინლანდიელ დრამებს ცოტად
ტენდენცია სქარბობს და იმიტომ დიდს შთაბეჭდილებას ვერ
ახდენენ.

სამეცნიერო ლიტერატურასაც ბევრი ნიჭიერი მუშაკი
ჰყავს; ყველა ნასწავლი ფინლანდიელი მოვალეობად სთვლის
ხალხს გააცნოს მეცნიერება ადვილად გასაგები ფორმით და
იმიტომ პოპულარიზატორები ფინლანდიაში უთვალავია. ამის-
თანა მუშაობა დიდ ცოდნასთან თავ-განწირულებასაც ითხოვს
და სასიამოვნოც ის არის, რომ ფინლანდიელი მწერლები სა-
ზოგადო სარგებლობას თავის ღიდებას ანაცვალებენ, და თავის

სახელს იმდენად არ დაეძებენ, როგორც ხალხის განათლებას; ამიტომაც არის, რომ ფინლანდიაში ხალხი ბევრად უფრო განათლებულია, ვიდრე განათლებულ ევროპის რომელიმე კუთხეში.

პუბლიცისტებში შესანიშნავია გიორგი ფორსმანი, (იურიე კორკინენი, — მისი ფსევდონიმი), ეს ურთად განათლებული მწერალი, დიდხანს ისტორიის პროფესორად იყო გელსინგფორსის უნივერსიტეტში და მრავალი სეროიზული შრომა შესძინა თავის სამშობლო მხარეს. თავის უმთავრეს ნაწარმოებში მან შეასწორა ის შეცდომები, რომელნიც განგებ შეიტანეს შედეგებმა ფინლანდიის ისტორიაში.

1882 წლიდან ფორსმანი სენატორია ფინლანდიელ სენატისა და აქაც მუდმივი მომხრე და მეომარია ფინლანდიელების თავისუფლებისა.

ამის გარდა ბევრია კიდევ სხვა ნიჭიერი პუბლიცისტები; ისიც კი უნდა ვთქვათ, რომ უმეტესი წილი ბელეტრისტებისა, პუბლიცისტიურს წერილებსაც სწერენ, ასე რომ, ფინლანდიაში თითქმის ყველა მწერალი პუბლიცისტია.

ამ ლიტერატურამ გამოაღვიძა ფინლანდიის ერი, განუვითარა ნაციონალური და საზოგადოებრივი თვით-ცნობიერება, და ეს მოხდა სულ მოკლე ხანში, რაღაც 50 წლის განმავლობაში!

მშვიდობიანი კულტურული შრომით ფინლანდიამ მიაღწია იქამდე, რომ ეხლა არც ერთს ევროპის ერს არ ჩამოუვარდება და დიდი პატივისცემაც დაიმსახურა ყველა კულტურული ხალხისა. ფინელ მუშაკთა უმთავრესი მიზანი, — ხალხის ინტერესი, მისი სარგებლობა, ლიტერატურა და სკოლები კი — იარაღია. ბედნიერია ის ერი, რომელსაც ისე ღრმად შეუგნია, რომ ყველა თავის ბედის მჭედელია. ჩვენ კი საქმის სიყვარულისა და ენერგიული შრომის მაგიერ, ან სხვის ხელებს შევყურებთ, ან და ჩვენსავე ქელესს შევექცევით. ვინაც ასხიან ყურნი, ისმინონ!...

ნინო ზურაბიშვილი

რა მნიშვნელობა აქვს ისტორიაში პიროვნებას, ანუ ადამიანის მოქმედებას?

ა. კარსანოვისა

(რუსულიდან)

▼ *)

საფუძვლიანია თუ არა სენტ-ბევის შენიშვნა? ჩვენა გვგონია, რომ ამ შენიშვნაში ცოტაოდენი ჭეშმარიტება მოიპოვება. მერე და რა ჭეშმარიტებაა ეს ჭეშმარიტება? ამ ჭეშმარიტების გამორკვევისათვის საჭიროა, უწინარეს ყოვლისა, ის აზრი განვიხილოთ, რომ ადამიანს „თვისი ნების მოულოდნელი გადაწყვეტილებით“ შეუძლიან შეიტანოს ისტორიის ამბავთა მსვლელობაში ახალი ძალა, რომელიც ამ მსვლელობას საკმაოდ უცვლის ელფერსა. რამოდენიმე მაგალითი უკვე მოვიყვანეთ; ეს მაგალითები, ჩვენის აზრით, საკმაოდ ახასიათებს ამ ძალის მნიშვნელობას. აბა ჩავუკვირდეთ მაგალითებს.

ყველამ კარგად იცის, რომ ლიუდოვიკო მე-XV მეფობის დროს სამხედრო საქმე საფრანგეთში თან-და-თან ეცემოდა. ჰანრი მარტენი მოგვითხრობს, რომ „შვიდი წლის ომის დროს საფრანგეთის მხედრობას უკან მისდევდა მრავლად ზნე-დაცემული დედა-კაცნი, ვაჭარნი და მოსამსახურენი. მებარგე ცხენები კი ომში საჯდომ ცხენებს აღემატებოდა რიცხვით. ამგვარად, ამ დროის საფრანგეთის ჯარი დარიუსის ჭ ქსერქსის ბრბოს

*) იხ. „მოამბე“ № IX, 1899 წ.

უფრო მოგაგონებდა, ვიდრე ტიურენის და გუსტავ ადოლფის გაწვრთნილ მხედრობას“. არხენგოლცი მოგვითხრობს თავის ისტორიაში, რომ დარაჯად დაყენებული აფიცრები ხშირად იეიწყებდნენ თავიანთ მოვალეობას, სტოვებდნენ სადარაჯოს და მეზობლებში და'ძანდებოდნენ დროს გასატარებლად; უფროსების ბრძანებას, როცა ქეიფი მოუვიდოდათ, მაშინ შეასრულებდნენ. სამხედრო საქმის ასეთი სავალალო მდგომარეობა შედეგი იყო „ძველი წეს-წყობილების“ რღვევა-ნგრევისა და თავად-აზნაურობის დაცემისა; უმაღლესი ადგილები კი ჯარში ჯერ ისევ თავად-აზნაურობას ეჭირა.

ეს საზოგადო მიზეზები საკმარისი იყო, რომ შვიდი წლის ომს საფრანგეთისათვის მიეღო საზარალო მიმართულება, მაგრამ ისიც უეჭველია, რომ სუბიზის მსგავსმა უნიქო სარდლებმაც ხელი შეუწყეს საფრანგეთისათვის ომის ცუდად გათავებას. რადგან სუბიზი ქ-ნ პამპალურის შემწეობით იყო ძლიერი, მაშინ უნდა ვაღიაროთ, რომ პატივის მოყვარე მარკიზა პამპალური ერთი იმ „ფაქტორთაგანია“, რომელმაც გააძლიერა საზოგადო მიზეზების გავლენა შვიდი წლის ომის მსვლელობაზე. მარკიზა პამპალური თავის თავად არავითარ ძალას არ წარმოადგენდა; ის იყო ძლიერი მისგან დამონებული მეფე ლიუდოვიკოს სამეფო უფლებით. განა შეიძლება ვსთქვათ, რომ ლიუდოვიკო XV-ს ხასიათი ნამდვილად ისეთი იყო, რომ აუცილებლად უნდა ყოფილიყო, როგორც შედეგი მაშინდელ საფრანგეთის საზოგადოებრივი ურთიერთობის განვითარებისა? არა, ლიუდოვიკოს ალღავს შესაძლებელია ისეთი მეფე ყოფილიყო, რომელიც არ დაემონებოდა ქალებს. სენტ-ბევი კი იტყოდა რომ შეუძინეველ, გამოურკვეველ ფიზიოლოგიურ მიზეზებს ჰქონდა გავლენა და მართალიც იქნებოდა. მაშასადამე სჩანს, რომ ფიზიოლოგიურმა მიზეზებმა იმოქმედეს შვიდი წლის ომის მსვლელობაზე, იმოქმედეს აგრეთვე საფრანგეთის შემდეგ განვითარებაზე. მართლაც, საფრანგეთს მრავალი ახალ-შენები რომ არ დაეკარგა შვიდის წლის ომის წყალობით, შესაძლებელია, რომ შემდეგი მისი განვითარება სხვა მსვლელობას მიიღებდა.

განა ეს დასკვნა არ ეწინააღმდეგება იმ აზრს, რომ საზოგადოებრივ განვითარებას აქვს თავისი ულმოებელი კანონები?

სრულიადაც არა. თუმცა აღნიშნულ შემთხვევაში პირადი თვისებების გავლენა ექვს გარეშეა, მაგრამ არა ნაკლებ ექვს გარეშეა, რომ ასეთი თვისებების გავლენა შეიძლებოდა მომხდარიყო მხოლოდ ჩასახლებულ საზოგადოებრივ შარავნებში. როს-ბახთან შეტაკების შემდეგ ფრანგები მეტად გააფთრებული იყვნენ სუბიზის მფარველ პამპალურზე. აუარებელი უსახელო შეურაცხყოფის ბარათები მოსდიოდა ყოველდღე პამპალურს, რაცა მეტად აღელვებდა და მოსვენებას არ აძლევდა. მიუხედავად ამისა, პამპალური მაინც მფარველობდა სუბიზსა. 1762 წ. ერთს თავის წერილში უსაყვედურებს სუბიზსა, რომ ვერ გაამართლა მეფის იმედები, მაგრამ თანვე დასძენს: „ნუ შეშინდები, არაფერია, ვეცდები შეგარიგო მეფესო“. როგორც ჰხედავთ, პამპალური არ დაემორჩილა საზოგადოების აზრს. რატომ? უთუოდ იმიტომ, რომ იმ დროს საფრანგეთის საზოგადოებას ძალა არა ჰქონდა პამპალურისათვის ეჯობნებინა. რატომ არ შეეძლო? იმიტომ, რომ ხელს უშლიდა საკუთარი ორგანიზაცია, უკანასკნელი კი დამოკიდებული იყო საფრანგეთის საზოგადოებრივი ძალების ურთიერთობაზე.

მაშასადამე, ამ ძალების ურთიერთობის მდგომარეობა გვაჩვენებს, რომ ლიუდოვიკო მე-XV-ს ხასიათმა და მისი საყვარლების ქირვეულობამ ასეთი სამწუხარო გავლენა იქონია საფრანგეთის ბედ-იღბალზე. მეფის მზარეული, ან მეჯინიბე რომ ყოფილიყო ქალების მოყვარული და არა თვით მეფე, მაშინ ხომ არავითარი მნიშვნელობა არ ექმნებოდა ამ თვისებას. ცხადია, აქ საქმე ამ თვისებაში კი არ არის, თვით იმ საზოგადოებრივ მდგომარეობაშია, რომელშიაც მოქმედობს ასეთი თვისების მექონი ადამიანი.

აქედგანა სჩანს, რომ თავის ხასიათის განსაკუთრებულის თვისებით ადამიანს შეუძლიან გავლენა იქონიოს საზოგადოების ბედ-იღბალზე. ხანდახან ასეთის თვისებების გავლენა ძალ-

ზე შესამჩნევია, მაგრამ როგორც თვით შესაძლებლობა ვაგვლენისა, ისე მისი ძალაც გაიზომება საზოგადოების ორგანიზაციით, და მისი ძალების ურთიერთობით. ადამიანის ხასიათი საზოგადოების განვითარების „ფაქტორად“ ჰხდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას ხელს უწყობს საზოგადოებრივი ურთიერთობა.

შეიძლება გვითხრან, რომ ადამიანის გავლენის სიგრძე-სიგანე დამოკიდებულია თვით პიროვნების ნიჭზეო. ვეთანხმებით, მაგრამ ნიჭს მხოლოდ მაშინ შეუძლიან ფრთა გაშალოს, როცა ამისათვის საჭირო ალაგს დაიჭერს საზოგადოებაში. რატომ ჩავარდა საფრანგეთის ბედ-იღბალი ისეთი კაცის ხელში, რომელიც სრულიად მოკლებული იყო საზოგადოების სამსახურის ნიჭსა და სურვილსა? იმიტომ რომ ასეთი იყო საფრანგეთის საზოგადოებრივი ორგანიზაცია. ამ ორგანიზაციით განისაზღვრება საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ამა თუ იმ ნიჭაერ, ანუ უნიჭა კაცისა.

თუ კი ადამიანის მნიშვნელობა განისაზღვრება საზოგადოებრივი ორგანიზაციით, მაშ როგორ შეიძლება რომ ადამიანის საზოგადოებრივი გავლენა ეწინააღმდეგებოდეს საზოგადო განვითარების კანონიერებას? არა თუ ეწინააღმდეგება ამ კანონიერებას, პირ-იქით, ცხადად ასურათებს მას. პიროვნების მნიშვნელობა — გავლენა დამოკიდებულია არსებულ საზოგადოებრივ ორგანიზაციაზე. ამით ჩვენ მივალთ იმ მოსაზრებამდის, რომ ხალხის ისტორიულ ბედ-იღბალზე გავლენა აქვს ეგრედ-წოდებულ შემთხვევებს. ლიუდოვიკო მე-XV-ს ვნებათა მოყვარეობა აუცილებელი შედეგი იყო მისი ორგანიზმისა, მაგრამ საფრანგეთის ცხოვრების საზოგადო განვითარების მიხედვით კი ლიუდოვიკოს ვნებათა მოყვარეობა იყო შემთხვევითა. ლიუდოვიკოს ვნებათა მოყვარეობა, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, არ დარჩა უმნიშვნელოდ საფრანგეთის ცხოვრების მიმდინარეობისათვის და შევიდა იმ მიზეზების ჯგუფში, რომელმაც შეამზადა მომავალი ბედი საფრანგეთისა. შირაბოს სიკვდილი გამოიწვია პათოლოგიურმა პროცესმა, მაგრამ ამ პროცესის

აუცილებლობა თვით საფრანგეთის საზოგადოებრივი პირობე-
ბიდან კა არ წარმოშობილა, არამედ დიდებული მჭევრ-მეტყ-
ველის სხეულის თვისებისაგან და იმ ფიზიკური პირობისაგან,
რომლის გამო მისი სხეული დაავადმყოფდა. საზოგადოდ, საფ-
რანგეთის ცხოვრების მიმდინარეობის მიხედვით ეს თვისება-
პირობანი არის შემთხვევითი. მიზაბოს სიკვდილმა კი იქონია
გავლენა რევოლიუციის შემდეგ მსვლელობაზე.

უფრო გასაოცებელია შემთხვევითი მიზეზის მნიშვნელო-
ბა ზემოდ აღნიშნულ მაგალითზე, ფრიდრიხ მე II-ზე. ეს უკა-
ნასკნელი გაჭირვებულ მდგომარეობისაგან იხსნა მხოლოდ ბუ-
ტურლინის გაუბედაობამ. ბუტურლინის დანიშვნა კი არა თუ
პრუსიის ცხოვრების მიმდინარეობისთვის იყო შემთხვევითი,
თვით რუსეთისათვისაც; არ არის საფუძველს მოკლებული ის
აზრი, რომ ბუტურლინის გაუბედაობამ იხსნა ფრიდრიხი ვან-
წირულ მდგომარეობისაგან. ბუტურლინის ადგილზე რომ სუ-
ვოროვი ყოფილიყო, შესაძლებელია, რომ პრუსიის ისტორია
სხვაგვარ მსვლელობას მიიღებდა. სჩანს, რომ სახელმწიფოს
ბედ-იღბალი ზოგჯერ დამოკიდებულია შემთხვევაზე, რომელ-
საც შეიძლება დავარქვათ **მკარე ხანასხოგანა შემთხვევა**.

რასაც დასასრული აქვს, მასში შემთხვევითი ელემენტიც
არისო, — სთქვა ჰეგელმა. — მეცნიერება მხოლოდ მას ეხება,
რასაც დასასრული აქვს, ამისათვის შევეიძლიან ვსთქვათ, რომ
ყოველ მოვლენაში, რომელსაც იკვლევს მეცნიერება, მოიპო-
ვება შემთხვევითი ელემენტი. მერე და შემთხვევითი ელემენ-
ტები არ უშლის ხელს მოვლენის მეცნიერულად შეგნებას?
სრულიადაც არა. შემთხვევა არის შედაბებითი წარმოდგენა,
იქნდება, სადაც აუცილებელი პროცესები თავს იყრის. ევრო-
პიელების ამერიკაში გადასვლა პერუსა და მექსიკისათვის შემ-
თხვევითი იყო, რადგან არ იყო წარმოშობილი თვით ამ ქვეყ-
ნების საზოგადოებრივი განვითარებისაგან; მხოლოდ ის კი არ
იყო შემთხვევითი, რომ ევროპიელებმა ადვილად სძლიეს ადგი-
ლობრივი მცხოვრებლების წინააღმდეგობას. არც მექსიკისა და
პერუს ევროპიელებისაგან დაპყრობის შედეგი იყო შემთხვევი-

თი. ეს შედეგი გამოიწვია ორი ძალის შეხლამ; ერთის მხრით ამ ქვეყნის ეკონომიური მდგომარეობა, მეორეს მხრით ეკონომიური მდგომარეობა ევროპიელებისა. ეს ორი ძალა და მათი შეხლა დიდაც ღირსია გახდეს მტკიცე სამეცნიერო გამოკვლევების საგნად.

შვიდი წლის ომის შემთხვევებმა დიდი გავლენა იქონიეს პრუსიის შემდეგ ისტორიაზე; მაგრამ მათი გავლენა სრულიადაც არ იქნებოდა ასეთი, რომ შვიდი წლის ომი მოსწრებოდა პრუსიას განვითარების სხვა საფეხურზე. შედეგი ამ შემთხვევებისა აქაც იყო გამოწვეული ორის ძალის შეხლით: ერთის მხრივ პრუსიის სოციალ-პოლიტიკურ მდგომარეობით და მეორეს მხრით იმ ევროპის სახელმწიფოების სოციალ-პოლიტიკური მდგომარეობით, რომელსაც ჰქონდა გავლენა პრუსიაზე. მაშასადამე, შემთხვევა სრულიადაც არ უშლის მოვლენის მეცნიერულად გამოკვლევას.

ესლა ჩვენ ვიცით, რომ პიროვნებას ხშირად დიდი გავლენა აქვს საზოგადოების ბედ-იღბალზე, მაგრამ ისიც ვიცით, რომ ეს გავლენა დამოკიდებულია საზოგადოების შინაგან წყობილებაზე და იმაზე, თუ რა დამოკიდებულება აქვს სხვა-დასხვა საზოგადოებასთან. მაგრამ ამით კიდევ არ ირკვევა სავსებით საგანი პიროვნების მნიშვნელობისა ისტორიაში. ამ საგანს სხვა მხრიდანაც უნდა შევხედოთ.

სენტ-ბევი ჰფიქრობს, რომ მრავალი წერილმანი და ბუნდოვანი მიზეზების წყალობით საფრანგეთის რევოლიუციას შეიძლება სხვაგვარი ბოლო ჰქონოდაო. ეს დიდი შეცდომაა. რაც უნდა თავსატეხად დახლართულიყო ფიზიოლოგიური და ფსიხოლოგიური მიზეზები, ისინი მაინც ვერ მოსპობდნენ საზოგადოების დიად საქიროებას, რომელმაც გამოიწვია საფრანგეთის რევოლიუცია. სანამ ეს საქიროება დაუკმაყოფილებელი დარჩებოდა, მანამ არ ჩაქრებოდა რევოლიუციონური მოძრაობა საფრანგეთში. რევოლიუციას რომ სხვა დასასრული ჰქონოდა, ამისთვის არსებული საქიროება უნდა შეცვლილიყო. ასეთი

ცვლილებების მოხდენა კი ვერავითარი წვრილმანი მიზეზების შეერთებას ვერ შეეძლო.

მიზეზი საფრანგეთის რევოლიუციისა საფრანგეთის საზოგადოებრივი ურთიერთობა იყო. სენტ-ბევისაგან აღნიშნულ წვრილმან მიზეზებს შეიძლებოდა ადგილი ჰქონოდა მარტო კერძო პირების ინდივიდუალურ თვისებაში. მთავარი მიზეზი საზოგადოების ურთიერთობისა უნდა მოიძებნოს საწარმოვო ძალების ვითარებაში. თვით წარმოებითი ძალების ვითარება კერძო პირის ინდივიდუალურ თვისებაზე დამოკიდებულია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ეს პირები იჩენენ ნიქს ტენიკის გაუმჯობესებასა და აღმოჩენაში. სენტ-ბევის ასეთი თვისება არ ჰქონია მხედველობაში. სხვა თვისებებს ადამიანისას კი არა აქვს პირდაპირი კავშირი წარმოებითი ძალების მდგომარეობასთან და მაშასადამე არცა აქვს გავლენა იმ საზოგადოებრივ ურთიერთობაზე, რომელიც წარმოსდგება ეკონომიკურა ურთიერთობებსაგან. როგორც უნდა იყოს ნიქი და თვისება რომელიმე პირისა, მაინც არ ძალუძს დაარღვიოს არსებული ეკონომიური ურთიერთობა, თუ კი ეს ეკონომიური ურთიერთობა ეთანხმება არსებულ საწარმოვო ძალის მდგომარეობას. მაგრამ კერძო ადამიანის ნიჭზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად გამოდგება ეს მოღვაწე რომ დააკმაყოფილოს საზოგადოების მოთხოვნილება, რომელიც არის აღმოცენებული არსებული ეკონომიურ ურთიერთობის საფუძველზე. საფრანგეთის საზოგადოების არსებითი საჭიროება XVIII საუკუნის გასულს იყო ძველ საპოლიტიკო დაწესებულებათა ახალ ეკონომიურ წყობილების შესაფერად შეცვლა.

იმ დროის თვალსაჩინო და სასარგებლო მოღვაწენი იყვნენ ისინი, ვისაც სხვაზე უფრო მეტი უნარი ჰქონდა ამ საჭიროების განხორციელებისათვის ხელი შეეწყო. ვსთქვათ, ასეთნი იყვნენ მირაბო, რობესპიერი ჭ ბონაპარტე. რა იქნებოდა, უდროვოდ სიკვდილს რომ არ გაექრო მირაბო საპოლიტიკო სარბიელიდან? საკონსტიტუციო მონარქიის მომხრე დასს მეტ ხანს შერჩებოდა დიდი ძალა, რის გამოც საკონსტიტუციო მონარქიის მომხრენი მედ-

გრად გაუმკლავდებოდნენ რესპუბლიკელებს. ეს იქნებოდა დასაწყისი, მეტი არაფერა. ვერავითარი მირაბო ვერ ააცდენდა საფრანგეთს რესპუბლიკელების გამარჯვებასა. მართალია, მირაბო ძლიერი იყო, მაგრამ ვისით? ხალხით და მისი ნდობა-თანაგრძობით. ხალხი მოთმინებიდან გამოჰყავდა სასახლეს თავის ჯიუტობით ძველი წეს-წყობილების დაცვაში. ხალხი ილტვოდა რესპუბლიკისაკენ და როგორც კი დარწმუნდებოდა, რომ მირაბო არ თანაუგრძობს მის რესპუბლიკანურ მისწრაფებას, თანაგრძობას მოაკლებდა მირაბოს და მაშინ ის დაჰკარგავდა ყოველივე გავლენას და თვით შეიქნებოდა მსხვერპლი იმ მოძრაობისა, რომლის შეჩერებას ტყუილ-უბრალოდ ეცდებოდა. დაახლოვებით იგივე ითქმის რობესპიერზე. ვსთქვათ, რობესპიერს ბადალი არა ჰყავდა, მაგრამ თავისს დასში მარტო ის ზომ არ იყო? მოაულოდნელად რომ რობესპიერს აგური დასცემოდა და მომკვდარიყო, მაგალითად, იანვარში 1793 წ., მის ალაცს, რასაკვირველია, ვინმე სხვა დაიჭერდა. თუნდაც რომ მისი მოადგილე ყოველი მხრით მაზე უარესი ყოფილიყო, საქმე მაინც ასე წავიდებოდა, როგორც რობესპიერის დროს. მაგალითად, ჟირონდელები მაშინაც აუცილებლად დამარცხდებოდნენ. შესაძლო იყო, რომ რობესპიერის დასს უფრო ადრე გამოსცლოდა ხელიდან უფლება. იქნება სთქვას ვინმემ, რომ რობესპიერმა ტერრორით კი არ შეაჩერა, დააჩქარა კიდევ თვისი დასის დაღუპვაო. ამაზე ჩვენ არ ავხირობებით. ვსთქვათ, რომ ეს მოსაზრება სრული ჭეშმარიტებაა, მაგრამ რა გამოვა აქედან? რობესპიერის დასის დამარცხება, ადრე იქნებოდა თუ გვიან, უთუოდ უნდა მომხდარიყო? უნდა მომხდარიყო იმიტომ, რომ ის ნაწილი ხალხისა, რომლითაც ძლიერი იყო ეს დასი, სრულიად არ იყო მომზადებული ხანგრძლივი ბატონობისათვის. იმაზე ლაპარაკიც არა ღირს, ვითომ საფრანგეთის რევოლუციას სულ სხვა შედეგი მოჰყვებოდა, რობესპიერს ნაკლები ხასიათის ძალა და ენერჯია რომ გამოეჩინაო.

სხვა გვარი შედეგი მაშინაც კი არ შეიძლებოდა, რომ ბონაპარტე ტყვიას გაეხვრიტა არკოლთან შეტაკებაში. რაც

ბონაპარტემ იმოქმედა იტალიისა და სხვა ომებში, იგივე შემდეგ
 ლოთ სხვა სარდლებსაც, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ უკა-
 ნასკენლნი უეჭველად ვერ გამოიჩინდნენ ბონაპარტეს მსკავს
 ნიქსა და ვერც გაიმარჯვებდნენ ისე სასახელოდ. მაგრამ
 საფრანგეთის რესპუბლიკა მაინც გამარჯვებული გამოვიდო-
 და ამ ომებიდან, რადგან მისი ჯარის-კაცი ევროპისაზე შე-
 უდარებლად მაღლა იდგა. შესახებ იმისა, თუ რა გავლენა
 ჰქონდა საფრანგეთის შინაურ ცხოვრებაზე 18 ბრიუმერსა, უნ-
 და ვსთქვათ, რომ ამბავთა მსვლელობა ისეთივე იქმნებოდა,
 როგორც ნაპოლეონის დროს. სასიკვდილოდ დაკოდილი ცხრა
 ტერიდორს რესპუბლიკა ნელ-ნელა ჰლევდა სულსა.

დირექტორიამ ვერ შესძლო აღედგინა წესიერება, რომე-
 ლიც მეტად სასურველი იყო უმაღლესის წოდების ბატონობი-
 საგან განთავისუფლებული ბურჟუაზიისათვის. წესიერების აღსა-
 დგენად, სიესის სიტყვით, საჭირო იყო „ჭარბა მახვილი“. ჯერ
 ჰტიქრობდნენ, რომ მხსნელ „მახვილად“ გამოდგებოდა გენე-
 რალი ჟურდანი; როდესაც ჟურდანი მოჰკლეს, მაშინ თვალი
 მიაპყრეს მოროსა, მაკდონალდსა და ბერნადოტსა. ბონაპარტე
 ბოლოს ახსენეს და ისიც რომ მოეკლათ ჟურდანისავით, სრუ-
 ლიდაც დაივიწყებდნენ ნაპოლეონსა და ვინმე სხვა სარდალს
 წამოაყენებდნენ. რასაკვირველია, ის ადამიანი, რომელსაც გა-
 რემოება ხელს უწყობდა დიქტატორი გამხდარიყო, თითო-
 ნაც დაუღალავად ეცდებოდა, შეუბრალებლად გაესრისა და
 დაეთრგუნა ყველა დაბრკოლება, რაც კი გზაზე გადაელობე-
 ბოდა. ბონაპარტე რკინის ენერგიის პატრონი იყო და არაფერს
 არა ზოგავდა თვისი განზრახვის მისაღწევად. მაგრამ ბონაპარტის
 გარდა სხვანიც მრავალნი იყვნენ ენერგიით, ნიჭით და პატიე-
 მოყვარეობით აღჭურვილი ეგოისტები. ასე რომ ალაგი, რომ-
 ლის დაჭერაც მან მოახერხა, უეჭველად არ დარჩებოდა ცა-
 ლიერი. ვთქვათ, სხვა სარდალს, უფრო მშვიდობის მოყვარეს
 დაეკირა ნაპოლეონის ალაგი, ასეთი კაცი არ გადაიკიდებდა
 მტრად მთელს ევროპას და ამიტომ განსხვავება ის იქმნებოდა,
 რომ განუტევებდა სულს ტიულიერში და არა წმ. ელ. კუნ-

ძულზე. მაშინ ბურბონები სრულიადაც ვერ დაბრუნდებოდნენ საფრანგეთში და მათთვის ასეთი შედეგი იქმნებოდა, რასაკვირველია, წინააღმდეგი მისა, რაც ნამდვილად მოჰხდა. ორივე გვარი შედეგი საფრანგეთის შინაგან ცხოვრებისათვის კი თითქმის ერთი და იგივე იქმნებოდა. „კარგი მახვილი“ აღადგენდა რა წესიერებას და უზრუნველ ჰყოფდა ბურჟუაზიის ბატონობას, მასვე, ესე იგი ბურჟუაზიისვე მობეზრდებოდა თავისი მხედრული მიდრეკილებით და „დესპოტიზმით“. დაიწყებოდა ლიბერალური მოძრაობა ისე, როგორც რესტავრაციის დროს; ბრძოლა თანდათან გამწვავდებოდა და რადგან „კარგი მახვილის“ დათმობა არ ექაშნიკება, შესაძლებელია ლუი-ფილიპეს დაექირა თავის საყვარელი ნათესავების ტახტი არა 1830 წ., არამედ 1826 წ. ან 1825 წ. ყველა ასეთს ცვლილებას ისტორიულ ამბავთა მსვლელობაში შეეძლო ემოქმედნა ევროპის პოლიტიკაზე და ამით ემოქმედნა მის ეკონომიურ ცხოვრებაზედაც. მაგრამ დასასრული რევოლიუციონური მოძრაობისა არას შემთხვევაში არ იქნებოდა წინააღმდეგი ნამდვილის შედეგისა. გავლენიან აღამიანებს თვისი განსაკუთრებული ქკუით და ხასიათით შეუძლიანთ მხოლოდ მისცენ მოვლენას თვისი ინდივიდუალური ფიზიონომია, სახე და ზოგიერთი შედეგი ისტორიული ამბისა შესცვალონ, მხოლოდ „საზოგადო მიმდინარეობა“ ისევ ძველი დარჩება. ამ საზოგადო მიმართულებას ისინი ვერ შესცვლიან, რადგან მისი მიმდინარეობა დამოკიდებულია სრულიად სხვა ძალებზე.

VI

გარდა ამისა, აი კიდევ რა უნდა შევნიშნოთ. როდესაც შესანიშნავი პირების მნიშვნელობაზე ვლაპარაკობთ ისტორიაში, თითქმის ყოველთვის შეცდომა მოგედის. სასარგებლოდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ ეს შეცდომა. ნაპოლეონი, შეუდგა რა „კარგი მახვილის“ როლის აღსრულებას ჭე წესიერების დამყარებას საზოგადოებაში, სხვა დანარჩენი გენერლები (სარდლები),

ბის ძაფი. სრულიად გვაფიწყდება, რომ A-ს სიკვდილით საქმე არ დაილუბებოდა, მის სიკვდილის შემდეგ დაწყებულს საქმეს მოჰკიდებდა ხელს ან B, ან C და ან D, ასე, რომ მიუხედავად A ს უდროვოდ დაკარგვისა, გონებრივი განვითარების ძაფი გაუწყვეტელი დარჩებოდა.

რომ ნიჭიერმა ადამიანმა მოიპოვოს რამე გავლენა ისტორიულ ამბავთა მსვლელობაზე, საჭიროა ორი პირობა: პირველი, ამ ადამიანის ნიჭი სხვაზე უფრო შესაფერი უნდა იყოს ეპოქის საზოგადოების მოთხოვნილებისა: მაგალითად, ნაპოლეონი რომ ბეტხოვენსავე მუსიკის გენიოსი ყოფილიყო და არა სამხედრო, რასაკვირველია, ვერ გახდებოდა იმპერატორი. მეორე, არსებული საზოგადოებრივი წყობილება არ უნდა გადაეღობოს გზაზე ისეთ ადამიანს, რომელსაც აქვს უნარი დროის შესაფერი საჭირო და სასარგებლო მოქმედებისა. იგივე ნაშაქუანა უბრალო გენერლად, ან პოლკოვნიკ ბუჩანაშაშვად მოკვდებოდა, უკეთეს ძველი რეჟიმი გასძლედა საფრანგეთში ასე 75 წელსა. 1789 წელს დავუ, დეზე, მარმონი და მაკდონალდი შაღბარუნიკება იყვნენ; ბერნადოტი—სერჟანტ-შაიანა; გოშ, მარსო, ლეფებერ, პიშეგრიუ, ნეი, მასენა, მიურატი, სულტ—უნტერ-ფიფტები; ოქრო—ფესტავანაის მას-წაგებელი; ლანნ—მღებავა; გუვიონ სენ-სირ—მსახიობი; ჟურდანი—წერალების დამტარებელი; ბეზერ—დალაქა; ბრიუნ—ასათ-ამწყობა; ჟუბერ და ჟიუნო—აუნიადიული ფაქულტეტის სტუდენტები; კლებერ—ხურათ-მომღვარა; მორტიე სამხედრო სამსახურში არც კი შესულა რევოლიუციამდის.

თუ ძველი რეჟიმი ჩვენ დრომდის არსებულიყო, რომელი ჩვენთაგანი წარმოიდგენდა ეხლა, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მე-18 საუკუნის გასულს საფრანგეთში, ვინმე მსახიობნი, ასათ-ამწყობნი, დალაქი, მღებავნი და სხვ. გამხდარიყვნენ დიდებულ სამხედრო კაცებად? სტენდალი ამბობს, რომ ის კაცი, რომელიც დაიბადა ტიცინის დაბადების დროს, ესე იგი 1477 წ., იქნებოდა თანამედროვე ყველა გამოჩენილი მხატვრებისა, როგორც მაგალითად რაფაელისა, ლეონარდო დავინჩისა, კო-

რეჯიოსი, მიქელ-ანჯელოსი და სხვ. ერთის სიტყვით, იქნებოდა თანამედროვე ყველა შესანიშნავი მხატვრებისა, გარდა ბოლონის სკოლის მხატვრებისა, რადგან ეს სკოლა ერთი საუკუნით უფრო გვიან განვითარდა. ესევე ითქმის იმაზე, ვინც კუვერმანთან ერთ წელს დაიბადებოდა. ამ კაცს შეეძლო პირადად სცნობოდა თითქმის ყველა ჰოლანდიის გამოჩენილი მხატვრები. შექსპირის ხნის კაცი იქნებოდა თანამედროვე მრავალი გამაჩინაღის დამატუგისა. დიდი ხანია შენიშნულია, რომ ტალანტი იბადება ყველგან და ყოველთვის, როდესაც არსებობს ისეთი საზოგადოებრივი პირობები, რომელიც ხელს უწყობს მის განვითარებას. უკეთ რომ ვსთქვათ, ყოველი ნიჭიერი კაცი, რომელიც გამოდის სამოქმედო ცხოვრებაში, არის ნაყოფი საზოგადოებას უნთაქათობისა, ამ ურთიერთობისგან არის შექმნილი საზოგადოებაჲ ძალად.

რადგან ეს ასეა, ცხადია, რომ დიდი ნიჭის პატრონთ შეუძლიანთ მხოლოდ ინდივიდუალური ფიზიონომია შეუტყველონ ისტორიულ ამბავთა მსვლელობას და არა თვით საზოგადო მიმართულება. ამ საზოგადო მიმართულებისაგან არიან ისინი წარმოშობილნი და თუ არ ეს საზოგადო პირობანი, ვერაოდეს ვერ გახდებოდნენ ნამდვილ მოღვაწეებად. რასაკვირველია, ნიჭიც არის და ნიჭიც. ტენი სამართლიანად ამბობს: „როცა ცივილიზაციის განვითარების ახალი ნაბიჯი მოამზადებს ნიადავს ახალი ხელოვნებისათვის, მრავალი ნიჭიერი კაცები გამოჩნდებიან ხოლმე ამ ხელოვნების გამომხატველად, მხოლოდ მათგანი ერთი ან ორი გენიოსი სავსებით შეიძლება საზოგადოების აზრის გამოხატვას, დანარჩენი კი ნახევრად.—რაიმე მესხანიკურს ან ფიზიოლოგიურ მიზეზს, რომელსაც არავითარი კავშირი არ ჰქონდა იტალიის პოლიტიკურ და სულიერ საზოგადო განვითარებასთან, ბავშვობისას რომ მოეკლა რაფაელი, მიქელ ანჯელო და ლეონარდო დავინჩი, იტალიის ხელოვნება, მართალია, ვერ მიადწევდა უმაღლეს განვითარების წერტილამდის, მაგრამ მისი განვითარების საზოგადო მიმართულება განახლების ხანაში იგივე იქმნებოდა. რაფაელს, ლეონარდო და-

ვინჩს და მიქელ-ანჯელოს არ შეუქმნიათ ეს მიმართულებები. ისინი იყენენ მხოლოდ საუკეთესო გამომხატველნი ამ მიმართულებებისა. მართალია, რომ გენიოსის წყალობით ვითარდება მთელი სკოლა, ისიც მართალია, რომ გენიოსის მოწაფენი ცდილობენ შეითვისონ უუწვრილმანესი წესები მისი ხელოვნებისა; ამიტომ გენიოსის უდროვოდ სიკვდილი, რასაკვირველია, იქონიებს გავლენას ხელოვნების განვითარების ზოგიერთ მხარეზე. აი, როგორც მაგალითად რაფაელის, მიქელ-ანჯელოს და ლეონარდო დავინჩის ადრე სიკვდილის გამო იტალიის განახლების ეპოქის ხელოვნებაში დარჩა ნაკლი, რომელიც უთუოდ დიდ გავლენას იქონიებდა ხელოვნების განვითარების ზოგიერთ მეორე-ხარისხოვან მხარეზე. ხოლო რაც შეეხება მის არსებით ცვლილებას, ეს მხოლოდ მაშინ მოხდებოდა, როდესაც თვით იტალიის სულიერ განვითარების საზოგადო მიმდინარეობაში მოხდებოდა ცვლილება რაიმე საზოგადო მიზეზებისა გამო.

მართალია, თუ უბედურმა შემთხვევამ ზედი-ზედ მოგვტაცა ნიჭიერი კაცი, მაშინ არსებული მიმართულება ხელოვნებაში დარჩება გამოუხატავი; მაგრამ ასეთი კაცების უდროვოდ დაკარგვა მაშინ არის საგრძნობელი, თუ ეს მიმართულება იმდენად ღრმა არ არის, რომ წამოაყენოს ახალი ნიჭი. რადგანაც სიღრმე ყოველი მიმართულებისა ხელოვნებაში და ლიტერატურაში დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ალაგი უჭირავს წრეს, ანუ კლასსა საზოგადოებაში, რომლის გემოვნების გამომხატველიც ეს მიმართულებაა. გამოდის, რომ აქაც ყველაფერი დამოკიდებულია საზოგადო განვითარების მსვლელობაზე და საზოგადო ძალების ურთიერთობაზე.

VII

კიდევ ვიმეორებთ, რომ შესანიშნავი ადამიანის პირადი თვისება ისტორიულ ამბავთა მსვლელობას აძლევს თავის ინდივიდუალურ ფიზიონომიას. შემთხვევით ელემენტებს, რომელიც

ჩვენ ზევით მოვიხსენიეთ, რასაკვირველია, ყოველთვის აქვს აგრეთვე რაიმე მნიშვნელობა ისტორიულ ამბავთა მსვლელობაზე, ხოლო თვით ამ ამბავთა მსვლელობის მიმართულება კი დამოკიდებულია ცხოვრების საზოგადო მიზნებზე, ესე იგი საწარმოვო ძალის განვითარებაზე და ადამიანების ურთიერთობაზე წარმოების პროცესში. რასაკვირველია, სხვა-და-სხვა შემთხვევა და შესანიშნავ მოღვაწეთა პირადი თვისება-ღირსებანი უფრო თვალში მოგხვდება ერთი შეხედვით, ვიდრე ცხოვრებაში ღრმად ჩამარხული საზოგადო მიზნები. მე-18 საუკუნის ისტორიკოსებს ბევრი არ უმტკრევიათ თავი ამ საზოგადო მიზნების გამოკვლევისათვის; იმათ ისტორია აღიარეს ისტორიულ მოღვაწეების შეგნებული მოქმედების ნაყოფად.

წარსულ საუკუნის ფილოსოფოსები ამტკიცებდნენ — ისტორიამ უმნიშვნელო მიზნების გავლენითაც კი შეიძლება სხვა მიმართულება მიიღოსო. ახალი მიმართულების მომხრენი ამტკიცებდნენ, გარდა საზოგადო მიზნებისა ისტორიას სხვა ვერავითარი მიზნები ვერ წაიყვანდა სხვა გზით და არა იმ გზით, როგორც ნამდვილად წავიდაო. ამასთანავე უკანასკნელნი იმდენად გაიტაცა სურვილმა, რაც შეიძლება ძლიერად აღენიშნათ საზოგადო მიზნების მნიშვნელობა, რომ ისტორიულ მოღვაწეთა პირადი თვისების მნიშვნელობა სრულიად უყურადღებოდ დასტოვეს. მათის აზრით, ისტორიულ ამბავთა მსვლელობა ოდნავათაც არ შეიცვლებოდა, ერთი მოღვაწის ალაგი მეორე ცოტად თუ ბევრად ნიჭიერს რომ დაეჭირაო. თუ ასეთ მოსაზრებას ალაგს მივსცემთ, მაშინ აუცილებლად უნდა აღვიაროთ, რომ ადამიანის ჰაბსბურგებს ანაგვითანა მნიშვნელობა არა აქვს ისტორიაში და ყველაფერი უნდა ავხსნათ საზოგადო მიზნებით და ისტორიული მოძრაობის საზოგადო კანონებით. ეს უკიდურესობა და უარყოფა იყო იმ მცირეოდენი ქრემარიტებისა, რომელიც მოთავსებულია წინააღმდეგ შეხედულობაში. ეს ორი შეხედულობა ისტორიაზე შეეჯახა ერთმანეთს. პირველსა სწამდა მარტო საზოგადო მიზნები, მეორეს — კერძო ადამიანის მოღვაწეობა. მეორე შეხედულობის თვალ-ხედვითი ისრით

ისტორია რაღაცა შემთხვევათა დახლოებულს წარმოადგენდა. ლო პირველი შეხედულობის თვალხედვითი ისრით თვით ისტორიული ამბების ინდივიდუალური ფიზიონომიაც კი იხსნებოდა საზოგადო მიზნებით; თუ ასეა, თუ ისტორიულ ამბავთა ფიზიონომია დამოკიდებულია საზოგადო მიზნებზე და არა ისტორიულ მოღვაწის პირად თვისებაზე, მაშ ისტორიულ ამბავთა ფიზიონომია უცვლელი უნდა დარჩეს, ერთი უნიკო მოღვაწის ალღვას მეორე ნიჭიერი რომ ჩადგეს?!. როგორც ვხედავთ, ამგვარად თეორია ფატალისტურ ხასიათს ღებულობს.

ეს არ გამოჰპარვიათ მის მოწინააღმდეგეთ. სენტ-ბევმა მინიეს შეხედულობა ისტორიაზე ბოსიუესას შეადარა. ბოსიუეს აზრით, ძალა, რომელიც ჰქმნის ისტორიას, ცით მოვლენილია, ყოველი ისტორიული ამბავი ღვთის ნების გამოქვლივებაა. მინიე კი ამ მკაცრ სასტიკ ისტორიის მმობრავ ძალას ადამიანის ვნებაში ეძებდა. ორივე კი ისტორიას ისე უყურებდნენ, თითქო რაღაც გარეშე ძალა წინდაწინ სწყვეტდა ასეთ და არა სხვაგვარ მის ბედს. ორივე ფატალისტებია. ამგვარად, თავის შეხედულებით ფილოსოფოსი დაუახლოვდა მღვდელს.

ასეთს საყვედურს აღვილი ჰქონდა მანამდის, სანამ მოძღვრებამ საზოგადო მოვლენების კანონიერებაზე თითქმის არ გააქარწყლა შესანიშნავ მოღვაწეთა პირადი თვისების გავლენა ისტორიულ ამბებზე. მით უფრო მეტი შთაბეჭდილება უნდა მოეხდინა ამ საყვედურს, რომ ახალი სკოლის ისტორიკოსები მეთვრამეტე საუკუნის ისტორიკოს-ფილოსოფებსავე იდგამან ბუნებას სთვლიდნენ ერთად-ერთ წყაროდ, საიდანაც წარმომდინარეობდა და რომელსაც ექვემდებარებოდა ყველა საზოგადო მიზნის ისტორიის მსვლელობისა. რადგან საფრანგეთის რევოლიუციამ ნათლად დაგვანახვა, რომ ისტორიის ამბავთა მსვლელობა დამოკიდებული არ არის მარტო ადამიანის შეგნებულ მოქმედებაზე, მინიე, გიზომ და სხვა ამ მიმართულების მსწავლეულებმა წამოაყენეს ადამიანის ვნება — სურვილები, რომელიც, მათის სიტყვით, ხშირად ისე ჰმოქმედობს, რომ არ ემარბალება გონებას. თუ კი ადამიანის ვნება-სურვი-

ლი ისტორიულ საქმეთა საბოლოო მიზეზია, მაშ მართალი სენტ-ბევი, როცა ამტკიცებს, რომ საფრანგეთის რევოლიუციას სულ სხვა შედეგი ექმნებოდა, უკეთუ გამოჩნდებოდა ვინმე, და სხვა წინააღმდეგ სურვილს ჩაუნერგავდა ხალხსა. ამაზე მინიე უთუოდ ასეთ პასუხს მოგვცემდა: თვით ადამიანის ბუნების თვისებანი ისეთია, რომ მაშინ სხვა სურვილები ვერ აღდევებდა ფრანგებს. ზოგიერთის მოსაზრებით ეს მართალიც იქნებოდა, მაგრამ ამ სიმართლეს ფატალისტური ელფერი დაედებოდა. ეს იგივე აზრი იქნებოდა, ვითომ კაცობრიობის ისტორია მთელი თავისი წერილობანებით წინ და წინ განსაზღვრულია ადამიანის ბუნების საზოგადო თვისებისაგან. ხშირად ამბობენ: „თუ კი ყველა საზოგადო მოვლენა აუცილებელია, მაშინ ჩვენ მოღვაწეობას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს“. ეს სწორი მოღვაწეობაა, მაგრამ ცუდადაა გამოთქმული. უნდა ითქვას: თუ კი ყველაფერი საზოგადო მიზეზების გამო ხდება, მაშ მოღვაწის თვისებას საზოგადოდ და კერძოდ ჩემს მოღვაწეობას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. ასეთი დასკვნა სამართლიანია. მხოლოდ ამით ვერ სარგებლობენ რიგიანად. ამ დასკვნას არავითარი აზრი არა აქვს, როცა ლაპარაკი თანამედროვე მატერიალისტურ შეხედულობაზეა ისტორიაში, რადგან მატერიალისტური შეხედულება ალღვს აძლევს ადამიანის მოსაზრებას. საფრანგეთის ისტორიკოსების შესახებ კი ასეთ დასკვნას აღვილი ჰქონდა.

ეხლა ყოვლად შეუძლებელია ადამიანის ბუნება ჩაითვალოს ისტორიის მოძრაობის ერთადერთ მიზეზად. თუ წარმოვიდგენთ, რომ ბუნება მუდამ ერთი და იგივეა, და არა ცვალებადი, მაშინ არ აიხსნება ისტორიის ცვალებადობა; და თუ ბუნება ცვალებადია, ცხადია, მისი ცვალებადობა თვით დამოკიდებულია ისტორიულ მოძრაობაზე. ამ ქამად კაცობრიობის ისტორიის მსვლელობის ძირითად მიზეზად უნდა აღვიაროთ საწარმოვო ძალების განვითარება, რომელზედაც დამოკიდებულია და რომელიც ახდენს თან-და-თანობით ცვლილებას ადამიანთა საზოგადოებრივ ურთიერთობაში. რასაკვირველია, გარდა ამ სა-

ზოგადო მიზეზისა, მოქმედობენ კიდევ განსაკუთრებულ მიზეზებიც, როგორც მაგალითად ისტორიული განკმობება, რომელშიაც ვითარდება საწარმოვო ძალა ამა თუ იმ ხალხისა, მაგრამ თვით ეს გარემოება რამ შექმნა? სხვა ხალხების ამავე საწარმოვო ძალის განვითარებამ, ესე იგი იმავე საზოგადო მიზეზმა.

განსაკუთრებითა მიზეზების გავლენას ემატება კიდევ მოღვაწე ადამიანების პირად თვისებათა და სხვ. წვრილმან შემთხვევათა გავლენა, რის გამოც ისტორიული მოვლენა მიიღებს ხოლმე თავის ინდივიდუალურს ფიზიონომიას. თუმცა ექვს გარეშეა, რომ ისტორია სხვა ფიზიონომიას მიიღებს, თუ ერთი მოღვაწის ალღვს მეორე დაიჭერს, მაგრამ საზოგადო და განსაკუთრებითა მიზეზების მოქმედებაში კი ადამიანის მოღვაწეობა ვერ შეიტანს ძირითად ცვლილებას.

ლეონო და ლამპარეტი ადამიანის ბუნებას დღემდის სთვლიან კაცობრიობის ისტორიულ მოვლენათა ძირითად მიზეზად. დაეუბრუნდეთ ისევე ჩვენს საგანს. შესანიშნავი მოღვაწე დიდებულია არა იმითი, რომ ის თავის ინდივიდუალურ ფიზიონომიას აძლევს ისტორიულ ამბავსა, არამედ იმითი, რომ პირადი ღირსების წყალობით საშუალება ეძლევა სხვაზე კარგად ემსახუროს თავის დროის საზოგადოების საჭიროებას; ხოლო ეს საჭიროება კი საზოგადო და განსაკუთრებული მიზეზების გავლენით არის აღმოცენებული. კარლეილი გამოჩენილ ადამიანებს საქმის დამწყებს უწოდებს. მართალიცაა, დიდებული ადამიანი დამწყებია საქმისა, იმიტომ, რომ ის სხვაზე უფრო შორს ქვავს და სხვაზე უფრო ძლიერა სურვილის მექონეა. დიდებული ადამიანი არკვევს სამეცნიერო საგანს, რომელიც უკვე მომზადებული და წამოყენებულია საზოგადო განების განვითარების მსვლელობისაგან; გვაჩვენებს ახალ საზოგადო საჭიროებას, რომელიც უკვე შექმნილია საზოგადოების ურთიერთობის განვითარებისაგან და ღებულობს შრომას დააკმაყოფილოს ეს საჭიროება. მაშასადამე ასეთი მოღვაწე გმირია. გმირია, მაგრამ არა იმდენად, რომ შესძლოს შეაყენოს, ან

შესცვალოს საქმეთა ბუნებრივი მსვლელობა; არა, მისი ვაწეობა არის მხოლოდ შეგნებული და თავისუფალი გამოხატვა აუცილებლობისა. ამაშია მთელი მისი ძალა. განა ეს ცოტაა? ეს დიადი მნიშვნელობაა, ეს საშინელი ძალაა.

ბისმარკმა სთქვა, ჩვენ ვერ დავბადავთ ისტორიას, უნდა ვუცადოთ, ვიდრე თვით დაიბადებაო. მაშ ვინა ჰქმნის ისტორიას? ისტორიასა ჰქმნის საზოგადოებრივა ხდაშანია. ის არის ჯრთად-ერთი მისი „ფაქტორა“. საზოგადოებრივი კაცი თვითა ჰქმნის თავის საზოგადოებრივ ურთიერთობას. მაგრამ თუ საზოგადოებრივი კაცი, აღნიშნულ დროს ჰქმნის ასეთსა და არა სხვა ურთიერთობას, ეს, რასაკვირველია, უმიზეზოდ არა ჰხდება; მისი მოქმედება დამოკიდებულია წარმოების ძალის ვითარებაზე. თვით უუდიდეს მოღვაწესაც არ ძალუძს საზოგადოებას მოახვიოს თავზე ისეთი ურთიერთობა, რომელიც ან აღად შეეფერება არსებულ წარმოებითი ძალის ვითარებას, ან ჯგერ არ შეეფერება. აი, ამ აზრით, სრულიად მართალია, რომ საზოგადოებრივი კაცი ვერა ჰქმნის ისტორიას და ფუქიც იქმნება მისგან საათის გადაყენება: იგი ვერც დააჩქარებს დროს მიმდინარეობას და ვერც დააბრუნებს უკან. ლამპრეხტი, მართალია, როცა ამბობს, რომ ბისმარკი მაშინაც კი ვერ შესძლებდა გერმანია ნატურალურ მეოჯახეობისთვის დაებრუნებინა, როცა თავის ძლიერების უმაღლეს მწვერვალზე იდგაო.

საზოგადოების ურთიერთობას თავის ლოლიკა აქვს: მაგალითად, ვთქვათ, არსებობს რაიმე ურთიერთობა, ყოველი ადამიანი მაშინ აუცილებლად ისე ჰფიქრობს, ჰგრძნობს და ჰმოქმედობს, როგორც ეს ურთიერთობა მოითხოვს. ამ ლოლიკის წინააღმდეგ ფუქი იქნება საზოგადო მოღვაწის ბრძოლა; ბუნებრივი საქმეთა მსვლელობა, ესე იგი, ლოლიკა საზოგადოების ურთიერთობისა ყოველივე მის ცდას დაამსხვრევს. მაგრამ თუ ვიცო, როგორ იცვლება საზოგადო ურთიერთობა წარმოების საერთო ეკონომიურს პროცესში, ისიც ვიცო, რა ნაირად შეიცვლება სოციალური პსიხიკა, ანუ სულის ვითარება ერისა. მაშასადამე შემიძლიან გავლენა ვიქონიო სოციალურს ფსიხიკაზე.

ზედმოქმედობა სოციალურს ფსიხიკაზე იგივე გავლენაა ისტორიულ ამბავთა მსვლელობაზე. ნათქვამიდან ცხადადა სჩანს, რომ უფლება მეძლევა ვსთქვა, — შემძლიან დავბადო ისტორია. — თუ ეს ასეა, მაშ რაღა საჭიროება მოითხოვს, ვუცადო, რომ თავის თავად დაიბადოს ისტორია.

ყართო ასპარეზი სამოქმედოდ მზადაა მარტო დიდებული მოღვაწეებისა და საქმის დამწყებთათვის კი არა; პირიქით, იგი ასპარეზი მზადაა ყველასათვის, ვისაც ყურნი ასხია, რომ მოისმინონ, თვალნი აბია, რომ დაინახონ, ვისაც გული შერჩენია მოძმეთა სასიყვარულოდ. მცნება დიდი, დიდებული — შედარებითია. ზნეობის თვალთ რომ გავსინჯოთ, დიდებული ისაა, ვინც, თანახმად სახარების თქმისა, დასდებს სულსა თვისსა მოძმეთათვის თვისისა.

დ. ჭ.

(დასასრული)

„ვეფხისტყაოსნის“ ყალბი აღმწერები

LXVI *)

ფატმანმა შეატყობინა აკთანდილს რისთვის აბრუნებდა მას გზაში, თავისთან მიწვეულს, და რის გულისათვის მოაკვლევინა თავისი უწინდელი საუკრებელი, და ახლა მოეძე სთხოვს შეწვევით-ღი ამბავი იმ ქაღისა განაგრძეო (გვ. 270):

1206. „იგივე მითხარ, მას აქათ, ქალი გაჭვანვე შენ ოდეს, რაცაღა გეცნოს ამბავი, ანუ რა მისი გსმენოდეს“.

კვლავ იტყვის ფატმან ტირილით, კვლავ თვალთა ცრემლი სდენოდეს: „წახდესო შუქი, რომელი მზისაებრ ველთა ჰფენოდეს!“

ამ ხანას მოსდევს ზოემის თავი «ამბავი ნესტან-დატეფანისა ქაფთაგან შეპყრობისა, ფატმანისაგან მბობა აკთანდილთან», რომელიც ასე იწეება (გვ. 271):

1207. ვაჟ საწუთროო, სიცრუით თავი სატანას აღარე, შენი ვერავინ ვერა სცნას, შენი სიმუხთლე სად არე; პირი, მზისაებრ საჩინო, სად უჩინო ჰყავ, სადარე? მით ვხედავ ბოლოდ სოფელსა, ოხრად სჩანს ყოვლი, სად არე!

1208. ფატმან იტყვის: „მომეშორა მზე, ნათობი სრულად ხმელთა, სიცოცხლე და სულ-დგამულობა, მონაგები ჩემთა ხელთა; მასუკანით გაუწყვეტლად დება მჭირდის ცეცხლთა ცხელთა, ვერ გავახზე წყარო ცრემლთა, თვალთა ჩემთა გადმომღვრელთა!

იმ ხანების შესახებ, რომელიც ზოემის ზოგაერთს თავს ები-გრაფსავით აწერია, მკითხველს ურთხელ მოგახსენებ (ჩახე ამ წერი-

*) იხ. „მოამბე“ № III, 1899 წ.

ლების მე-VII თავი), რომ დიდად საეჭვოა ეგელა რუსთაველს ეჭმ-
თნოდეს-მეთქი, და ზოგს მათგანს სიყაღბეც ახნევია. ჩემი აზრი
საკსებიტ მართლდება მე-1207 ხანით, რომელშიაც არც შინაარსი
და არც სტილი რუსთაველისეულს არა ჭბავს.

როგორც მე-1208 ხანის დასაწყისიდანა ხანს, მე-1207 ხა-
ნა ფატმანის თქმული არ უნდა იყოს, არამედ ფატმანს ვითამც
თვით ზოგობა სიტყვა შესწავლინა და თავისი «საწყუთრისადმი»
სამღურავი ჩაურთო. არც ერთს «კეფხის-ტყაოსნის» გამოცემულს
ეს ხანა ფატმანისათვის არ მიუჩებია და ვახტანგ მეფეც, გუგობა,
იმ აზრისა იყო, რომ ხანა პირდაპირ რუსთაველის თქმულია, რომ-
მელსაც «ესეც შესავლად მოუუჩინა, რომე სოფლის ნივთს არ უნდა
განი შეემკუჯლოს და სოფლისათვის უძრავსავს, ეს სოფელი მოკლე
და უხანო არისო».

ხოლო თუ მე-1206 და 1208 ხანა ერთმანერთს მიუჯასლოვით,
აუცილებლად აღმოჩნდება, რომ ლექსი—«წახდესო შუქი, რომელი
მზისაებრ ეგელთა ჭებოდეს»—ამ ხანებს შორის გაწვენილი ვაკ-
შირია და მე-1208 ხანა ამ ლექსის აზრის გაგრძელებაა. მე-1207
ხანა ვი სწევვტს ამ აზრის მიმდინარეობასა და ფატმანის საუბარს,
მასთანადამე უადგილოც არის და ეს უადგილობა ხანის სიყაღბის
ნიშანია.

მეორე საბუთი მე-1207 ხანის სიყაღბისა მისი ენის მახან-
ჯობაა, მაჟამისაგან წარმომდგარი. ამ მაჟამის გამო ლექსების აზრის
გაგება უკომენტაროდ შეუძლებელია. ამისათვის მივმართოთ ჩვენს
ჩინებულს განმმარტებელს, თეიმურაზ ბატონის შვილს:

«ტავბი 1. ადარე—მიამსგავსე, შედარე, შესწორეო», ბრძა-
ნებს კომენტარი.

«ტბ. 2. შენი სიმუხთლე სად არე—კერავინ ვერა სცნობს ამისა,
რომ შენი სიმუხთლე სად არის და ასე უცნაურად უმუხთლებ, რომ
ძნელად შეიტყობა შენი სიმუხთლის ყში.

«ტბ. 3. პირი მზისაებრ საჩინო, სად უჩინო ჭევა სად არე;
სადარე,—სად უჩინო ჭევა, სად ბტარე, სად წაიყვანე პირი მზი-
საებრ საჩინო.

ტბ. 4. ოხრად ხანს ყოვლი სადარე,—სადაც კარგი და სიამოვნო გაზაფხული და ჭკერი არის და კარგი დარი, ეოკელივე უხინო ჭყავ. სადარე,—შესამსგავსებელიც ითქმის, შედარება და აქ ზემო თქმული გულის ხმა-ყავა.

განმარტების მიხედვით მე-1207 ხანის აზრი ის არის, რომ მელექსე საწუთროს აყუდრებს, ნესტან-დარეჟან რა უყავი და სად წაიყვანეო (მესამე ლექსი), და ამისათვის ეძღურის: სიცრუით სატანას ჭკეკხარო (მარკელი ლექსი), რადგან არავინ იცის, შენს სიმუსთლეს სად შეეძინავო (ლექსი მეორე), ამ სამდურჯავსა და საყუდურსა დაერთვის სასოწარკვეთილებით გამწარებული დასკვნა: «მით ვხედავ ბოლოდ სოფელსა, ოხრად ჩანს ყოვლი, სად არე! შეუძლებელია მეორე ლექსს ის აზრი ჭქონდეს, რომელიც ბატონის შვილს მიუხეშებია მისთვის, იმიტომ რომ სოფელს არც სასიამოვნო გაზაფხული და ჭკერი და არც კარგი დარი უხინო არ უქმნია, და ეკელა ამას «სადარე» ვი არა—სადარო დაერქმის. სიტყვა «სადარე» აქ კერც «შესამსგავსებლად» ითქმის, რადგან—რისი სადარეა «ყოველი», რომელიც «ოხრად ჩანს?» მკონია, ლექსს არც მადგენი ძალის დატანება უნდა და მელექსეს მხოლოდ იმის თქმა სწადდა, რომ ამ წუთის სოფელს ეგელაფერი, სადაც რამ არის (სად არე ან სადა რე), ოხრიაო.

ახლა რა მე-1207 ხანის აზრი ცოტათი მაინც გამოიჩვენა, მისი დასაბამის მოპოვებაც ძნელი არ არის. მოიხსენიეთ ჰოემის თავი «წასკლავ ავთანდილისა ფრიდონისას, მუღლანზანზარს რომ შეუყარა,» რომელიც ასე იწყება (გვ. 210):

945. ვაჟ, სოფელი, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გპირსა!
ყოვლიმც შენი მინდობილი ნიადამცა ჩემებრ სტირსა;
სად წაიყვან სადაურსა, სად აღუფხვრი სადით ძირსა,
მაგრა ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა!

ერთი თვალის გარდაკლებაც კმარა ჩვენს დასარწმუნებლად, რომ მე-1207 ხანა მე-945 ხანის მიბაძვაა, და ეს დახსლოვება კვლავ გვაძლევს საბუთს მე-1207 ხანის სიყაღბისას, რადგან თვალ-საჩინოდ გვისატავს განსხვავებას ჰოეტისა და მის მიმბაძველის სტილისას და აზრის მიმართულებისას.

რუსთაველის თქმული მე-945 ხანა ავთანდილის და ტარცი-
ლის გაყრას შეეხება, როდესაც არაბეთის სპასპეტი ნესტან-დარეჯან-
ნის სამებრად წავიდა და მკვარობის დროს სატრფოსი და მეგობ-
რის კიდევანობის საგანებელი გულის უწეუბნებდა. ყველა ფრანკი ამ
ხანისა სრულიად ექსესამება ამბის კითხვასა და გმირის სულის
მდგომარეობას: პირველს ლექსში პოეტი სოფელს უხანობისათვის
ემდურის, იმიტომ, რომ ავთანდილმა ამას წინ, იმ ცოტას ხანში,
ზედი-ზედ ხან მრავალი ჭირი და ხან უაღრესი სინარული გამოა-
წრა. გარეგნობით ბედნიერი ჭაბუკი, რომელსაც არავითარი ნივთიე-
რი სიკეთე ჰქვამდა, იდუმალის სიყვარულით იწოდა, კერ გაუბუნა
თავისი გრძნობა სატრფოსათვის გაუზიარა და თვისის ბედის უცნ-
დინარობა ჰქვამდა. მაგრამ გაუთენდა რა სვიანობის დღე და თვით
სატრფომ რა თავისი გულის-თქმა გამოუცხადა, იმ წამსვე გაისტუმ-
რა სამის წლით უცხო მოყმის სამებრად. მრავალის ტანჯვის შემ-
დეგ ავთანდილმა ჰმავა კეფისი-ტყალისანი მოყმე, მისი ამბავი შეი-
ტყო და მსინარული და კმაყოფილი დაბრუნდა თავისს სატრფოს-
თან მის უცხო მოყმის ამბის სამბობლად და ასლა, როდესაც ავ-
თანდილის გულის-თქმა უნდა ასრულებულყოფი და განახლებულის
ბედნიერებით დამტკებარიყო, გმირი თავის ასალის მეგობრისათვის
ისეთის სიყვარულით და ღმობიერებით შეემტკვალა, რომ გულის თქმას
სძლია, სატრფო მიატოვას და მოყვრის საშუალებად წავიდა. ესწრა-
ფებოდა მის ხასკას, მეგობარი კი სუფთ-მებრძავი დასკდა. ძლივს
მოიყვანა გონს, სიცოცხლეს დაუბრუნა და რა ორიოდე დღე მისის
სიასლით იღვინა, კვლავ გაყვარა და მისის სატრფოს სამებრად
გაემტკვარა, რათა კვლავ გამოიაროს მრავალი ჭირი და ფათურავი...
ოღონდაც, დასაგმობია სოფელი, რომელიც ასე აბრუნებს ჭაბუკს,
ყოველის ბედნიერების ღირსსა!

ეტყობა, სოფელს თავისი «ზნე» რუსთაველის თავზედაც გა-
მოუჩინა და ავთანდილის «ბრუნვამ» მოაგონა თავისი რომელიმე
თავ-გადასავალი, რომ პოეტი დაწეუბუნს აზრს შესწევს და გულ-
ნაღვლანანი ამოიხსრებს: «ყოველიმე შენი მინდობილი ნიდაგმცა
ჩემებრ სტირისა?!»... საუცხოოა ეს ღირამიანი ლექსი, რომე-
ლიც გვიჩვენებს რაოდენ «ემხურვალეობის» პოეტს გმირის გული-

სწინას, რომ ავთანდილის «ბრუნვას» რუსთაველი სხვის სკიპარობის
 არ უყურებს, არამედ გულში დრამად აქვს შთაბეჭდილი მისი თა-
 ნაგრძნობა, და ამის გამო მისი თქმული სწინა, ძლიერისა და წრფე-
 ლის გრძნობის გამოძეგვრული, მსმენელს გულში ხვდება.

«სად წაიყვან სიდაურსაო?» — ეძღურის ზოგადად სოფელს და
 დიალექტ კმარა, რადგან ავთანდილის სიდაობა თინათინისა და
 ტარაელის სიასჯეს, და ამის ნაცვლად სატრფოისა და მეგობარს
 მოშორებული გვირე უცხო ქვეყნებში უგზო-უგველოდ იარება. მი-
 სის მდგომარეობის დრამატიზმი მით უფრო გამოწვევებულია, რომ
 მიწნა-ურობა და მეგობრობა, რომელიც მისის არსების «ძირია» და
 ბედნიერების წყაროდ უნდა გამსდარიყო, შირიქით, მისის ტანჯვი-
 სს და შეჭირვების მიზეზად შეიქმნა. სოფელში უმუხთლად მით, რომ
 სწორედ ეს ძირი ამოუფხვრა, ისეთს ძარღვს შეესო, რომელიც
 გვირის გულში უფრო გრძნობიერი იყო. რა ასეთი მდგომარეობა
 გვირისა თვალწინ წარმოუდგება, სოფლის უხანობით გვერდილი ზო-
 გით თვალთ წინააღმდეგობს და სისოებით აღსაყვ გულით წარ-
 მისთქვამს: «მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირ-
 სს!»

ერთხელ მოკახსენე მკითხველს (ნახე ამ წერილების მე-XXXII
 თავი), რომ რუსთაველი შესამჩნევად მომხრე არ არის-მეტე. ზო-
 მის განმომავლობაში, ეველგან, სდაც შემთხვევად მოიტანს ხოლმე,
 ზოგადად იმ აზრს აცხადებს, რომ ბოროტი მოკლეა და კეთილი —
 გრძელი, რომ სიკეთესა, ბედნიერებას და ღვინას კაცი მხოლოდ
 შეჭირვებითა და შრომით მოიპოვებს. მისი ფილოსოფია იმ სისო-
 ებით შესაყვებულია, რომ სიბოროტე რაც უნდა ძლიერი იყოს, ბო-
 ლოს და ბოლოს სიკეთისაგან მანაც ძლიერ იქმნება. სოფელს
 რაც უნდა ავი წნე სჭირდეს, რაც უნდა სწავროს და აციროს კა-
 ცი, — ღმერთი არ გასწირავს კაცსა მისგან განაწირსა. ეს არის
 ქრისტიანური სარწმუნოება, რომელიც მსოფლიო სიკეთის დასა-
 ხამსა და ძალსა ღვთის სანერებაში ქმრებს და მისის შეწევნითა
 გრძელს ყოველს სიბოროტეს და ძლიერს იმედს არა ჭკარგავს.

რამდენად სწორი იქნება ამ რუსთაველისეულს, გულის გამაძნევე-
 ბელს ფილოსოფიასთან ყალბის-მქნელის ემაწვილური და სულ-მოკ-

ლე შესიძინებდი! ნესტან-დარეჯანის ბედისათვის ვითამც გუფან-ტყე-
ნი მეფეჲსე, რუსთაველის მიბაძვით, საწუთროსა ჭკობს და სი-
ნდრეჲსე აგვედრებს, მაგრამ მისი სამდურავი სრულად არ ეშესაბა-
მება ნესტან-დარეჯანის მდგომარეობას და უდროც არის. ინდოთ
მეფის ასული გუფანშაროს მეფეს საშატიო ტუჲეობიდან გაქვარა,
უგზო-უგველოდ მარტო წავიდა და ქაჲსებს ხელში ჩაუვარდა, რომელ-
თაც წიხეში დაამწყვდიეს, სანამ უფლის-წულს მიათხოვებდნენ,—ასე
რომ ქალმა ერთს ჭირს ძლივს თავი დააღწია და მეორეს შეემთხვა.
ამ ჭირთაგან რომელი ერთი უარესია, ძნელი სათქმელია, რადგან
გუფანშაროს მეფესაცა და ქაჲსებსაც ნესტან-დარეჯან თავიანთ უფლის-
წულეობის საცოლოდ ეგულებოდათ, და თუმცა ქაჲსნი უგატურად მო-
ექმნენ, გუფანშაროს მეფე ვი თავის სასძლეს ოქროს გაღიაში
ინახავდა, მაგრამ ქალისათვის მდგომარეობა ერთია, ორსავე შემთხვე-
ვაში თავის საუკარლისათვის დაკარგული იყო და საწუთროსაგან
განწირული.

მაშ რა საგანგებო და სატანისებური სიძრეჲე გამოიჩინა სა-
წუთრომ, თუ ნესტან-დარეჯანს, უბედობაში ჩავარდნილს, თითონ
თავი ვერ დაუხსნია? ან რა ისეთი უცნაური და მოულოდნელი სი-
მუნთლე ჩაიდინა, თუ უდაბნოში მარტო მიმაჯალი ქალი მეკობრეთ
შეიბურეს? მას აქეთ, რაც მამიდან დავარმა განდეგნა, ვიდრე ქაჲსების
წიხიდან ტარიელისაგან დასსნამდე, ქალი მუდამ ერთს განუშორე-
ბელს ჭირშია, საუკარლის ვიდევანობა ჭკლავს. თუ თავისს საუკარ-
ელს ტარიელს არ ახლავს, რაჭკამა ნესტან-დარეჯანს—გუფანშა-
როს მეფის რძლი გახდება თუ ქაჲსეთის მეფისა? მისს უმთავრეს
მწუნარებასთან სსვა ფათეარავი სწორად მიანია, იმდენად შენეულია
თავისს უბედურებას, რომ რაც უნდა მოუვიდეს, აღარც ვი უკვირს
და თავისს მდგომარეობას თითონვე ასე გვიასხავს (გვ. 263):

1169. ....ბედი უბედო ჩემზედა მიწყვი ავისა მქნელია!

კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია!

სხვა და სხვა ჭირი ჩემზედა, არ ახალია,—ძველია.

აქედანა სჩანს, რომ ნესტან-დარეჯანის მიწყვი უბედურება
სრულიად არა ჭკავს აეთანდილის მდგომარეობას, ვისაც საწუთრო

სახარულსა და ჭმუნვას შუა აბრუნებს». ნესტან-დარეჯანისთვის საწუთრო უხანობასა და სინდრეუკს ვი არ იხენს, არამედ მედგრობასა და გადაკიდობას, რადგან ნიადგ სდკენის და სტანჯავს, ჭირს ზედისედ აყრის.

ცხადია, რომ უაღბის-მქნელს ავთანდილისა და ნესტან-დარეჯანის მდგომარეობათა განსხვავება კერ გამოურჩევი და მხოლოდ რუსთაველის მიზმივით, გარემოების მიუხედავად, საწუთროს ისეთს ზნეს აყუდრებს, რომელიც ამ შემთხვევის შესაფერა არ არის.

უაღბის-მქნელმა, ნესტან-დარეჯანის ტყუობისათვის საწუთროზე გამწერაღმა, მთელი ქვეყანა შეიძულა: «მით ვხედავ ბოლოდ სოფელსა, ოხრად სჩანს ყოელი, სად არეო!» ეს ზოგადი სიძულვილი სოფელისა, როგორც ზემოდ ვნახეთ, სრულიად არ ეთანხმება რუსთაველის ფილესოფიას, რომელსაც სწამს სიკეთის ძლიერება და ბოროტის საბოლოოდ დათრგუნვა. უსაფუძვლობის გარდა, უაღბის მქნელის შესამიზმი მეტად ბრუნდინია. რა დროს საწუთროს გმობას და სოფელის ოხრად ჩათვლა, როდესაც, დღეს ან ხვალ, ტარიელ თავისის მეტობრებით მოკა, ნესტან-დარეჯანს ქაჯებისაგან იხსნის და აქანამდის ჭირნახუნნი, ამას იქით გაიხარებენ» (იხ. 1415, გვ. 319)? სადაა მიჯნურთ ბედნიერი დღე გაუთენდებათ, ქორწილს გაჩაღებენ და ამას იქით სოფელი ღსინისა და სიხარულის მეტს არას მანიატებს, უაღბის-მქნელი ვი ბაიუშსავით წამომჯდარა და ჭგლოვს: როგორც ვხედავო, ბოლოს და ბოლოს ამ სოფელში რაც რამ არის, ყველა ოხერი ყოფილაო! ნუ თუ რუსთაველი თავის საყვარელ გმირების გამარჯვებისა და სვიანობის წინა დღეს ასეთს სისულელეს წამოროშავდა?...

სტილით მე-1207 ხანა ზემის სხვა აზოკრიფებს არა სჯობია. პირველს ლექსშივე შეტხდებათ უგანრო გაზვიადება: საწუთრო სინდრუვით სატანას ჭგავსო, — ასე რომ ამ წუთის სოფელში ერთი ნამტეცი სიკეთეც აღარ დარჩენილა, რადგან სატანისაგან ბოროტის მეტი ვის რა უნახავს? მეორე და მესამე ლექსში გაწყლებული და გაბრტყელებული ფრანკობა, და უკანახუნელს ლექსში — კვლავ გაზვიადება, უსაზომო შედეგი მტირე მიზენისა: საწუთრომ მუხთლობით პირი მზისაებრ სანინო უნინო ჭყო, და ამისთ-

ვის სოფელში ეველა ოხერიაო. მე-1207 ხანას მრავალმეტყველებს რომ ჩამოკაცდოთ, ერთი ცარიელი-და და უმიწეზო ღანძღვა შერხება: საწუთროო, ცრუ, მუხთაღი და ოხერი ყოფილხარ, რადგან ნესტან-დარეჯანს ქაჯებმა ციხეში ჩასვესო. სად არის ის რუსთველისეული აზრთა და გრძნობათა სიფხვე და სიტყვის სიმოკლე, მე-945 ხანაში რომ ვნახეთ?!

LXVII

ნესტან-დარეჯანის ქაჯთაგან შეპყრობა ფატმანმა შემთხვევით შეიტყო, როდესაც ერთი განმე მონა, ქაჯეთით მოსული, თავის თაჯადანსავალს თანამეგზავეთ უამბობდა. ამ შემთხვევას ფატმან ავთანდილს ასე მოუთხრობს (გვ. 272):

1210. დღესა ერთსა, საღამო ჟამს, ჩასვლა იყო ოდეს მზისა, წავდევ წინა დარაჯაგთა, კარი მიჩნდა ხანაგისა, ვიგონებდი, სევდა მკვლიდა მისის-ვე გონებისა; ვთქვი: „კრულია ზენაარი ყოვლისამცა მამაცისა!“

1211. მოვიდა სითმე ღარიბი მონა მოყვსითა სამითა, მონა, მონურად მოსილი, სხვანი მგზავრულეზ ხამითა; სასმელ-საბმელი მოიღეს, ქალაქს ნაყიდი დრამითა; ჰსმიდეს, სტამდეს და უზნობდეს, სხდეს მზიარული ამითა.

1212. მე ვუყურებდი, ვუჭვრეტდი, სთქვეს: „ამოდ გავიხარენით, მაგრა ჩვენ აქა მოყვასნი უცხონი შევიყარენით, არცა რა ვიცით ვინ ვინა, ანუ სით მოვიარენით; ჰხამს, ერთმანერთსა ამბავი ჩვენიცა ვუთხრათ ბარ ენით.“

1213. მათ სხვათა მათი ამბავი სთქვეს, ვითა მგზავრთა წესია, მონამან უთხრა: „ჰე, ძმანო, განგება რამე ზესია; მე მარგალიტსა მოგიმიკი, თქვენ ქვიშა დაგიტესია, ჩემი ამბავი ამბავთა თქვენთაგან უკეთესია.“

თუმცა ამ კვიზოდს ზოემის შინაჯრისისათვის დიდა მნიშვნელობა არა აქვს და არც რასმე შესანიშნავს ფაქტს მოგვითხრობს, ყალბის-ქენელმა მაინც თავისი უურადლება მიაქცია, შეახარა თავისე-

ბური ხანა და ამით შერყენა მარტივი, კლასიკური და ეპიკური მოთხრობა რუსთაველისა.

ვისაც მგზავრობა გამოუვლია, — ესლანდელი თავმოკლევდი რკინის-გზით სიბიერი ვი არა, მგზავრნი რომ ვაგონის გუთხეებში მიიბლუნძებიან და ერთმანერთს შემობღვევიან, — არა, ძველებური მგზავრობა ცხენით, ქარაჩნით, რომელიც კვირობით და თვეობით გაგრძელდებოდა სოფელში, — იმას კარგად ეცოდინება, რა რიგ აერთებს თანამეგზავრთ ასეთი მგზავრობა, მეტადრე თუ გზა სსპიშია. დღისით ან ღამით შესვენებისას, ქარაჩნი რომ დაბინავდება, მგზავრებს სასუბროდ დრო და მოცალეობა ბლამდა აქვთ, ენაც მისინ გაესხნებათ და განბიენ დაუბოლოვებელს ამბების თხრობასა. შიდა აზრის ქონის საღებში არც ერთს მომღერალს ან მოსახს ისე პატივს არა სცემენ, როგორც კარგს ამბისა და ზღაპრის მოხრობელს, რომელიც ვეგელან, სანა საღისი შეიფრება, საპატოე და სანატრელი სტუმარია. არაბული ზღაპრები ათას და ერთის ღამისა პირველ კარვის ქვეშ შეითხსა, როდესაც არაბნი მუდამ მგზავრობაში იყვნენ.

ასეთსავე მგზავრობის ეპიზოდს გვიხატავს რუსთაველი ზემოყვანილს ხანებში. ერთი მონა და სამი მისი თანამეგზავრე, გულანმაროს ქალაქს ჩამომსტარან, ბაზარში სასმელ-საჭმელი უყიდნათ, მისუღან თავიანთ ბინაზე, ვასშობენ და მუსაიფობენ. სამეურდროში არიან, არსად ეშურებიან. — ქარაჩანი ვინ იცის ჯერ როდის გავა, — მოცალეობა ბლამდა აქვთ და რა დაუშლის მათს საუბარს? საღაპაროდ წვევარც არ უნდათ. სიტყვას მოაქვს ზედიზედ ამბავი: სანამ ერთი თავისს ამბავს გაათავებდეს, მეორეს მოაგონდა რამე ნახული ან გაგონილი, რომელიც მის სხვისის ნამბობზე უკეთესი ჭგონია, და საამბობლად მზად არის, და ესრედ ეუბნებიან ერთმანერთს თავიანთ ამბავს, ზვითა მგზავრთა წესია. მაგრამ ამ წესსა მგზავრნი განგებ ვი არ ასრულებენ და არც პირს შეჭკვრენ თუ: ემოდი, რადგან მგზავრნი ვართ, ჩვენი ამბავი ერთმანერთს ვუთხროთო, — არამედ თავის თავად უნებლიედ უბობენ და ამხრობაში თავიანთ ვინაობასა, სადაობასა და თავ-გადასავალს უერთიერთს ატყობინებენ. ასე წარმოუდგება მკითხველს სცენა, როდესაც ზემოყვან-

ნიღს ეპიზოდს მე-1232 ხანას გამოაკლებს და კითხვის დროს მე-1211 ხანიდან პირდაპირ მე-1213-ზე გადავა: მგზავრნი, ექსმი-
დეს, სტამდეს და უბნობდეს, სხდეს მხიარული ამითა. მათ სსკათა
(სამთა) მათი ამბავი სთქვეს, ვითა მგზავრთა წესია; და მათი ამ-
ბის მოსმენა გახსნისებს ქაჯეთის მონასტრს, რომელსაც უცნო და
საკვირველი შემთხვევა უნახავს და მისის ამბით ქლამის თავის თა-
ნამგზავრთ აჯობოს.

სწორედ ამ სტენის ბუნებითს მსჯელობას ეწინააღმდეგება
მე-1212 ხანა. რაც თავის თავად უნდა მომხდარიყო, აქ განზრახ
დაპირებისა-მებრ სდება. როდის ან რომელი მგზავრები დასდებენ
ასე პირსა: რადგან ერთმანერთს არ ვიცნობთ, ვუამბოთ ჩვენი ამ-
ბავით?... ასე უმწველები თუ თამაშობენ მგზავრობანასა, თორემ
ნამდვილნი მგზავრნი ჩვეულებრივ არ იქნებიან.

გარდა ამისა მე-1212 ხანა რუსთაველის ნაამბობს არ ეთანხ-
მება: პოეტი მოგვითხრობს, რომ ხანაგას მოვიდაო ლაჩობი
(მგზავრი) მონა მოკვსითა სამითა, თან სასმელ-საჭმელი მოიტა-
ნეს, დასხდნენ, სკეს, სტამეს და იუბნესო. ცხადია, რომ ეს ოთ-
ხი კაცი თანამგზავრნი არიან, უკვე «მოუვასნი» და მამსადაც ურ-
თიერთის ვინაობისა და სადაობის უკვე მცოდნენი და მათი «უბ-
ნობა» ერთმანერთის გაცნობა გა არ იქნებოდა, არამედ ნახულისა
და გავიწყობის მბობა წარსულისა და თავ-გადასავალის მოგონება.
მე-1212 ხანა კი ისე გვინატავს იმ ოთხს მეგობარს, თითქმის პირ-
ველად შეურიღანო და ერთმანერთს ჯერ არც კი იცნობენო. ვახშა-
მი რომ მიირთვეს და მოიღვანარავეს, მამინ-ღა მოგონდათ, რომ,
რადგან «მოუვასნი უცნობნი შეიყვარებით», ჩვენი ვინაობაც ერთმა-
ნერთს უნდა შეკატუობინოთ... ნეტა, აქნამდის რაღას უბნობდნენ?!

შესაძლებელია, გამჭრისხმა მეითხველმა მეითხოს: ის ოთხი
კაცი ერთმანერთს თუ უკვე იცნობდნენო, მამ რად-ღა იწვებს მონა
თავისს ამბავს ამ ფრაზით: «მე ვარო მონა მეფისა მადლისა, ქაჯ-
თა მფლობლისა» (გვ. 272, ხ. 1214)? დასტურ, მონის მსმენელ-
თათვის ეს შესავალი მეტია, რადგან მისი ვინაობა უკვე ცნობი-
ლია, მაგრამ ფაქტმა თუ ამ გვარად არ გადმოეცა ავთანდილისათ-
ვის მონის ნაამბობი, როგორ უნდა შეეტუობინებინა მონის ვინა-

ობა? ადგილი მისასკედრია, რომ ასეთი დასაწყისი მოთხრობის ჩვეულებრივი სერია, რათა მსმენელმა ამბის ადგილობრივი ვითარება წინადაკე შეიტყოს. ფატმანს მონის ნამბობი ასე რომ არ დაეწყო, განკებ უნდა აესხნა აკთანდილისათვის, თუ ვით შეიტყო მონის სადაობა და ამით უფრო დასაბუთებდა და ტყუილად აურევდა თავისს მოთხრობას. მონის ამბავი, ნამდვილ, ჩვენთვის არის ნამბობი და არა მონის ამხანაგებისათვის; აკთანდილისა და ჩვენ— მკითხველთათვის არის საინტერესო, ჩვენ ვინაობა მისი ფასი და უაღრესი მნიშვნელობა; თორემ მონისა თანამეგობარებისათვის მისი ნამბობი ერთი რამ უცხო ზღაპარია, რომელიც კინდ ქაჭკათს მომხდარიყოს, გინდ სსკვან.

მე-1212 ხანის სტილი კვლავ კვირტეილებს მის სივალბეს. ამე ვუყურებდი, ვუჭკრეტდი; სთქვეს: «ამოდ გავინარენით», — უამბობს ვითამც ფატმან აკთანდილს. ეს ვუყურებდი, ვუჭკრეტდი, ჰლეონაზმის გარდა, თავის თავადაც მუტია. წინა ხანებიდან (1210 და 1211) ცხადად სხანს, რომ ფატმან თავის ნახულს უამბობს აკთანდილს და, რასაკვირველია, უჭკრეტდა კიდევ იმ ამბავს, თუ დაუნახავს. ჩვეულებრივ, ამბის დასწრე მხოლოდ მაშინ მოახსენიებს ამ ამბის ყურებას, როდესაც შესანიშნავი და გასაკვირვალე წარმოუდგა თვალ-წინ, აქ კი უცხო არა მომხდარა-რა. — ოთხი მეზავრი ხანაგაში სჭამენ და ყბედობენ. მაგას რა ბეკრი ცქერა უნდა? «სთქვეს (ოთხმავე ერთად?): ამოდ გავინარენით»... ოღონდაც, სასიამოვნო სიტყვის სთქვეს. მაგრამ «ამოდ ვიამეთ» რომ ეთქვათ, უფრო სასიამოვნო და ტკბილი ქართული იქნებოდა, — რა ჭქან, თუ ლექსის კიდურმა დაუშალა!

მეორე და მესამე ლექსში უაღბის-მქნელი კიდევ ერთს მარჯალიტს მოგვიძგის: «მაგრამ ჩვენ აქა მოყვასნი უცხონი შევიყარენით, არცა რა ვინაობა ვინ ვინა, ანუ სით მოვიარენით». საგონებელია, «მოყვასნი უცხონი» აქ სსკვ-და-სსკვ ქვეყნის კანტების მეგობრობას უნდა ნიშნავდეს, რადგან ერთმანერთის უცხოურნი მოყვასნი არსად ნახულან და არ გაგონილან. არა მგონია, «მოყვასნი უცხონი» მათს საუცხოობასა, ჩინებულებასაც ნიშნავდეს, რადგან რად დაიკვებდნენ მოყვასნი თავიანთ საუცხოობას, თუ მეგობრობა სმა და ჭა-

მის გარდა, სხვაფორმე ჯერ არ გამოუჩენიათ. მაგრამ ვინც უნდა ვინც ვინც კბ მოეკასნი, მაინც რად ჩემუღობენ მოეკობას, თუ ერთმანეთის აარდა რა იციან ვინ ვინა?

უკანასკნელს ლექსში — «ჭსამს, ერთმანეთსა აძბავი ჩვენიცა გუთსრათ ბარ ენით» — საუურადღებოა დასასრულის უჩნაური სიტუების საქვევი, რომელიც ვითამც ნიშნავს: «გუთსრათ ბარემ ენითაო». თქმა არ უნდა, რომ «ბარ-ენით» აქ აზრისათვის სრულიად მეტია და მხოლოდ ლექსის გიდურისათვის მიბმული და ამის გულისათვის სიტუაცი დაძახინჯებულია.

LXVIII

ავთანდილმა, რა ნესტან-დარეჯანის ქაჯთაგან შეპურობის აძბავი მოისმინა, ფატმანს მადლობა უთხრა, მაგრამ, რადგან ქაჯი აქამდის უხორცო გაეკონა, ქალის ნაძბობა კი მის წარმოდგენას არ ეთანხმებოდა, ჭსურდა სრულიად შეეტყო ქაჯების თვისება და ამისთვის ფატმანს ჭკითხა (გვ. 277—278):

1239. „...საქმე ქაჯეთისა გამაგონე უფრო მრთელად, — ქაჯი ყველა უხორცოა, რამან შექქმნა ხორციელად?

1240. მის ქალისა სიბრალული ამანთებს და მიღებს ალსა, მაგრამ ქაჯნი უხორცონი რას აქნევენ, მიკვირს, ქალსა?“
ფატმან უთხრა: „მომისმინე, მართლად გხედავ მანდა მკრთალსა, არ ქაჯნია, კაცნიაო, მინდობიან კლდესა სალსა.

1241. ქაჯნი სახელად მით ჭკვიან, არიან ერთად კრებულნი, კაცი, გრძნებისა მკოდნენი, ზედან გახელოვნებულნი, ყოველთა კაცთა მავნენი, იგი ვერვისგან ვნებულნი; მათნი მებრძოლნი წამოვლენ დამბრმალნი, დაწბილებულნი.

1242. იქმენ რასმე საკვირველსა, მტერსა თვალსა დაუბრმობენ, ქართა აღძვრენ საშინელსა, ნავსა ზღვა-ზღვა დაამხობენ; ვითა ხმელსა გაირბენენ, წყალსა წმიდად დააშრობენ; სწადდეს, ღღესა ბნელად იქმენ, სწადდეს, ბნელსა ანათობენ.

1243. ამისთვის ქაჯად უხმობენ გარეშემონი ყველანი, თვარა იგიცა კაცნია, ჩვენებრვე ხორციელანი“.

ეს ეპიზოდი რომ სინტაქსიურად გავარჩიოთ, ცხადად აღმოჩნდება, რომ ფაქტმანისაგან თქმული ქაჯების დახასიათება მოთავსებულია მე-1240 ხანის უკანასკნელს ლექსში, მე-1242 ხანში და მე-1243 ხანის ბირველს ნახევარში. ეს ლექსები გრამატიკულად და ლოგიკურად ისეთს სრულს პერიოდს შეადგენს, რომ მისი ერთობა აშკარად ირღვევა მე-1241 ხანის ჩამატებით. ფარსები: «მინდობიან კლდესა საფსა» (ხ. 1240), «ქქენ რსმე საკვირველსა» და შემდეგნი მე-1242 ხანისა, უეჭველია, ერთის პერიოდის ნაწილი არიან; ხოლო ლექსი—«მისთვის ქაჯად უხმობენ გარეშემონი ვეფლიანია და სხვ.—ლოგიკის წესისამებრ დავსკვნის მთელს პერიოდს ქაჯების დახასიათებისა, მე-1241 ხანა კი წესიერად აღნაქესულს პერიოდს შეაყუ სწვევებს და მისს დავსკვნას უადგილოდ იძულებს,—«ქაჯნი სახელად მით ჭქვიანო»... რუსთაველი წერის სრული უცოდინარი უნდა ფოთილიყო, ასე უთავბოლოდ და არეულად რომ შეედგინა პერიოდი.

ამას გარდა მე-1240, 1242 და 1243 ხანებში თქმული ქაჯების დახასიათება უფრო ემსგავსება და ეშესაბამება რუსთაველის ჩვეულებას, ვინემც მე-1241 ხანში მოყვანილი. აქ კვლავა სჩანს რუსთაველისეული უებრო ნიჭი მოთხრობისა: ქაჯების გრძნეულობას პოეტი მათის თვისების აღწერით კი არ გვაცნობებს, არამედ მათის საქციელის გამოსახვით, რომელშიაც აღმოჩნდება მათი გრძნეულობაც.

ამ გვარს დახასიათებას კონკრეტულის ფაქტებით ის ღირსება აქვს, რომ თვალ-საზიროდ წარმოადგენს ქაჯების ძლიერს გრძნეულობას, და ამიტომც უფრო ცნობილია, და მხატვრობითი, ვინემც უფროეული აღწერა მათის თვისებისა. მე-1241 ხანის დამწერი აღბათ ვერ მიმხვდარც რუსთაველისეულის ნახსატის შეკნიერებას და სისრულეს, მოუწადინებია მისის სურათის შეკსება და აი რაებს ბოდავს:

«ქაჯნი სახელად მით ჭქვიან, არიან ერთად კრებულნი, კანნი, გრძნებისა მცოდნენი, ზედან გასელგონებულნიო». წინადადება ისე უმნოდ არის შედგენილი, რომ ის აზრი გამოდის, ვითამც ქაჯებს იმიტომ ჭქვიან ქაჯები, რომ ერთად კრებულნი არიან. როგორც

უნდა იყოს, ამ მრავალ მეტეჟელებში მხოლოდ ერთი საცოდავო აზრი მოაზრებდა, რომ ქაჯნი გრძნების მტოდნენი არიან, რაინცა უამისოდან უნილოდ სჩანს მე-1242 ხანიდან, რადგან რაც ქაჯნი, ფატმანის თქმით, საკვირველს საქმეებს ჩადიან, მხოლოდ გრძნეულს შეუძლიან. დანარჩენი კი ამ ლექსებში სულ ტუჟილი ებედობაა. «არაინ ერთად კრებულნი» უგუნური ფრანკა. ფატმანის ნამბობიდან უკვე ვიცით, რომ ქაჯებს თავიანთი ქვეყანა უჭირავთ და თავიანთი სამეფო აქვსთ, ცალკე საფხია, რომელიც მინდობია «კლდესა სალსა», ეს ერთად კრებულნი რაღას უმატებს მათს ვითარებას? «ზედან გასელოვნებულნი» — აი მწიგნობრულის ფანტაზიის უძღვრება. გრძნეული არაინა და მან გრძნეულია, მაგრამ რაშია გრძნეულია, ეს კი ვერ მოუგონია. ასე ორა ლექსი მოხმანა ფაღბის-მქნელმა და მანც ვერ შეგვატყობინა ქაჯების გრძნეობის ძლეურება და ვერც მათი გრძნეობის თვისება გამოხსნა.

მესამე ლექსი — «ყოველთა კანთა მავნენი, იგი ვერვისგან ვნებულნი», — ვერ საზღვრავს უანსაკუთრებულს თვისებას ქაჯების გრძნეობისას და მხოლოდ საერთო თვისებად ჩაითვლება ყველა გრძნეულისა. მართლა-და, რაღა გრძნეული იქმნება, რომ სხვას აზრას და თვითცა იზრას?

ერთად-ერთი მაგალითი მოჭყვას ფაღბის-მქნელს ქაჯების გრძნეობის დასახსნისათებლად, ისიც რუსთაველისაგან ნათხვარნი: «მათნი მებრძოლნი წამოკლენ დაშრმღლნი, დაწიდელებულია», და რაღა თქმა უნდა, რომ იმ ლექსში გაწყალებულია შოკეტის ფრანკა: «მტერთა თვალთა დაუბრძობენ» (ხ. 1242).

ესრედ, მთელი მე-1241 ხანა შინაარსით ფუჭია, ვერ საზღვრავს თავისს საგანს და არას უმატებს რუსთაველისაგან გამოხსნულს ქაჯების ვინაობას და თვისებას; სტილით კი უფერულია, ტლანქი და მრავალ მეტეჟელებით გაწყალებული.

LXXIX

ავთანდილმა რომ ფატმანისგან ნესტან-დარეჯანის ამბავი სრულად შეიტყო (გვ. 279).

1245. მის ამბისა ცნობისათვის ცრემლით ღმერთსა აღიდებდა; ფატმან ეკვდა თავისათვის, ამაღ ცეცხლსა კვლავ იღებდა; ყმა ნამუსსა ინაზევდა, სიყვარულსა იფერებდა; ფატმან ყელსა ეხვეოდა, პირსა მზესა აკოცებდა.

1246. მას ღამით ფატმან იამა ავთანდილთანა წოლითა; ყმა უნდო გვარად ეხვევის ყელსა ყელითა ბროლითა, ჰკლავს თინათინის გონება, ძრწის იღუმალით ძრწოლითა. გული ხელ-ქმნილი გასჭრია მხეცთავე თანა რბოლითა;

1247. ავთანდილ მალეით ცრემლსა სწვიმს, სღის ზღვათა შესარ-
შიგან მელნისა მორევსა, ცურავს გიშრისა ნავი საღ, [თავისად,
იტყვის თუ: „მნახეთ, მიჯნურნო, იგი ვინ, ვარდია ვისად,
უმისოდ ნებვთა ზედა ვზი ბულბული მზგავსად ყვავისად!“

1248. მუნ ცრემლი მისგან ნადენნი, ქვისაცა დასალბონია, გიშრისა ტევრი აგუბებს ვარდისა ველსა ფონია; ფატმან მას ზედა იხარებს, მართ ვითა იადონია, — თუ ყვაგი ვარდსა იზოვნის, თავი ბულბული ჰგონია.

ავთანდილის ტირილი, ფატმანთან წოდის დროს, ორჯელ არის მოხსენებული: მე-1247 და მე-1248 ხანის დასაწყისში და ეს გარემოება უნებლად იზიდავს მკითხველის ყურადღებას, რა მოხდა ისეთი, რომ ზოგიტი ორჯელ ატირებს თავის გმირსა? მაგრამ უნდა იხსენიებოდეს თუ დააკვირდით, აუცილებლად დარწმუნდებით, რომ ამ ორს ტირილში ერთი რომელიმე მეტი უნდა იყოს. ავთანდილის მდგომარეობა მე-1246 ხანიდან მე-1248-მდე აღწერილი არ იცვლება, ცრემლის ღერის მიზეზიც ერთი აქვს, მაშასადამე, არც საჭიროა ტირილის ორჯელ ხსენება. დიდი გამჭრიახობა არ უნდა, გაცი მიხედვით, რომ ამ ორს ტირილში მეტი ის არის, რომელიც მე-1247 ხანაშია მოხსენებული. ავთანდილის გაჭირებული მდგომარეობა, მისი უნდომო როლი ფატმანის არშეობაში სავსებით გამოიხატება

მეორე ლექსი უფრო ასირებულად ბნელა: «შიგან მეღნისა მო-
რკესაო, — ამოხს იგივე განმმარტებელი, — ესე იგი მწუნსარებისა მო-
რკესა შთაგარდნილი (ესე ვითარისათვის მოყვრობისა და მიჯნუ-
რობისა) ცურავს და მეცადინეობს, სადა იგი გიშრის ნავი არის, ესე
იგი მუარი მისთვის სიყვარული და მტკიცე, ვითარცა არს ბუნები-
თად გიშერი მტკიცე სიმამროთა, — რომელ მიმართის მას ნავსა, ანუ
სავანესა ნავისასა, ესე იგი ნავთ-საყუდელსა. არაბიის მეტაფორა
არს სიგიშრე ანუ გიშერი (ესე იგი სანავესა და ნავთ-საყუდელსა
არაბიისასა). კომენტატორი ამ განმარტებას არ დასჯერდა და ლექსს
სხვაფორივადაც გვიხსნის: «შიგან მეღნისა მორკესა, ცურავს გიშრი-
რისა ნავისად. — ნავისად ნიშნავს ვის მომავიერედ ვისთან წიკს და
ვისთან ცურავს, ან სადა განსცხრების. ნავი არს ნავარი, ანუ ა-
ქმნილი, ანუ ა-ყოფილი. ნავი — ავი რომ უფლის იყოს რდესმე და
აწ ვი კეთილ-ქმნილ იყოს შიგან მეღნისა მორკესა: მორკევი — მდი-
ნარეში შეკრებულად ადგილები. მეღნის მორკევი — მეღნის მორკევი
ასხენებს თვალის ბუდესა ცრემლით სავსესა; გიშრის ნავსა — შავს
გიშრის ფერს (?) უწოდებს».

სხანს, განმმარტებელი ბეგრის სცდილს რომ იმ უგვანო და უგუ-
ნურის ლექსისათვის იგივე აზრი ეთქმევიანებინა, რაც რუსთაველმა
თავისს ლექსში ისე ცხადად, მარტივად და ტურფად გამოხატვა:
«ჭკლავს თინათინის გონება, ძრწვის იდუმალით ძრწოლეთა». რაც
გინდა უყავით: მეღნის მორკევი მწუნსარების მორკევიდ განადეთ, გი-
შრის ნავი — არაბეთის ნავთ-საყუდელად, ნავი — ნავად, რაც უნდა ძა-
ლა დაატანოთ ლექსს, მანც იმ აზრს ვერ გამოხსწურათ, ვითომც
აქ ავთანდილის გაჭირებულ მდგომარეობა იყოს გამოხსნული, ფატ-
მანთან წოლის გამო.

ამისათვის სურათებისან «გეფხის-ტყაოსნში» მიღებულა ლექს-
ების რედაქცია უფრო შესაწინარებელია. ეტყობა, რომ კომისიას
ხსენებულს ლექსებში დაფარული აზრი არა დაუნახავს-არა და მხო-
ლოდ ტირილის გამომსახველს მეტაფორად უცვნიან. რასაკვირველია,
ასეთი განმარტება უფრო ეშუსაბამება ლექსს, მაგრამ ტირილის მე-
ტაფორადაც ლექსი მანც მასინჯია და ტლანჭი. «ავთანდილ ძალვით
ცრემლსა სწვიმსა» — აზრი დიად ნათელია, მაგრამ ამას იქით იწეება

უგუანობა: ესდის ზღვათა შესართავისად შიგან მელნისა მორეკსა, ცურავს გიშრისა ნავი სადა. აქ «მელნის მორეკსა» და «გიშრის ნავსა» ერთად-ერთი მნიშვნელობა აქვს: პირველი თვალის ბუდეა და მეორე—შავი თვალის კაკალი, და ამის დაგვარად ლექსის აზრი ის უნდა იყოს, ვითამც გვირის თვალთ ბუდეში, სადაც თვალის კაკალი გიშრის ნავსავით ცურავს, იღვრება ზღვათა შესართავი ცრემლი. ასეთი ნამღვდევი და უგემური მეტაფორა ტირილისა ახალი არ არის, ამას წინ ვნახეთ ერთ ხანაში (ხ. 1140, გვ. 257) ნესტან-დარეჯანის ტირილი ასე გამოხატული:

შიგან მელნისა მორეკსა ეყაროს გიშრის შუბები,
მელნისა ტბათთ იღვრების სავსე სათისა რუბები.

მსგავსება მეტად თვალ-საჩინოა და შეუძლებელია მკითხველი ვერ მისვდეს, რომ მე-1140 და 1247 ხანის მეტაფორა ან ერთის მწიგნობარის შეთხზულია, ან ერთი მეორის მიბაძვით დაწერილია.

შეადარეთ ახლა რა ღირსება აქვს ტირილის გამოხატვისათვის მე-1247 და 1248 ხანებში მოყვანილს მეტაფორებს. ყალბის-მქნელი გვირის ტირილს ერთს ფრანგში გამოხატვას (ავთანდილ ძალავით ცრემლსა სწვიმს) და ზედ იმავე აზრს მეტაფორულად დასძენს (სდის ზღვათა შესართავისად და სხვ.), მაგრამ მისი მეტაფორა წარჩევი გამოერებაა და აზრს არავითარს ახალს ფერს არა სდებს: ორსავე შემთხვევაში ცრემლის სისშირეა გამოხატული. რუსთაველიც თუმცა ერთს აზრს იმეორებს, მაგრამ პირველს ლექსში ავთანდილს ცრემლის მსურველებს გვიხატავს («ცრემლნი ქვისადა დასაღბონია»), მეორეში კი ცრემლის სისშირეს («ფონია»). რაინა შეეხება თავით თვისით მეტაფორის ღირსებას, ერთი შეფარდებაც გმარა ჩვენს დასარწმუნებლად, რომ პოეტის მეტაფორას—«გიშრისა ტვერი (წამწამი) აგუბებს ვარდისა ველსა (ლყუბი) ფონია (ცრემლები)»—მწიგნობარის მოგონებული სტილი კერძ სინათლითა და კერძ სიტურთით ვერ მისწვდება.

ერთი მოსახსენებელიც, სანამ იმ ლექსების გარჩევას გაკათავებდე. ყალბის-მქნელი ამბობს: «ავთანდილ ძალავით ცრემლსა სწვიმსო» და ეს ცხადი სიტყვა, რადგან შეუძლებელია, რომ ყმას

«სულათა შესართავისადა» ცრემლი სდიოდეს და მასთან მწოლნი
ფატმანმა არ დაინახოს და არ იგრძნოს. ამოდენი ტირილი მალე-
ვით მხოლოდ მაშინ შეიმჯობოდა, ფატმანს რომ ჩასძინებოდა და
ავთანდილს მაშინ ეტირნა. მაგრამ მათის არშეიყობის ვითარებას თუ
მოკისხსენებთ, უფრო საგონებელია, რომ «მას ღამით» ფატმან ავ-
თანდილზე უფრო თანადილი უნდა ყოფილიყო. უაღბის მქნელს ეს
სიწრეუე იმიტომ წამოსცდა, რომ სულ იმას ცდილობს, რომ ავ-
თანდილს თავისი ცოდვა შეანახოს და ამის გამო ავიწყდება, რომ
«მალვითა» ტირილს კი არა, არამედ რუსთაველის განზრახვისაშუაღბ,
ცხადს ცრემლსა აქვს ამ შემთხვევაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა,
რადგან მოყმის ტირილს «ფატმან ეჭვდა თავისათვის, ამაღ ცე-
ცხლსა კვლავ იღებდა» (ს. 246).

მე-1247 ხანის ნახევარშიაღ ვაზვეთ მისის სიყაღბის საბუთს.
აქ მელექსე ავთანდილს ამაღებინებს ფატმანს და მით ჭლამის ვი-
თამც ცოდვა შეუმსუბუქოს. ამას წინად (ნახე ამ წერილების მე-LX
თაღი) მკითხველს მოგასხენე «გეფუხის-ტყაოსნის» ზოგადრთის თა-
ყვანის-მცემელის შესედულობა ავთანდილისა და ფატმანის არშეიყო-
ბის შესახებ. ბეგრს ვერ შეუწყინარება ეს ამაღა და ცდილობს ავ-
თანდილის საქციელი როგორმე გაამართლოს; ისე წარმოგვიდგენენ,
ვითამც გმირს გულთ სძულდა ეს არშეიყობა, ფატმან ეზინღე-
ბოდა და თავისს შემცდენელს ღანძღავდა და აგინებდა.... თავისს
გულში. ასეთი აზრი სჩანს მეტადრე მე-1084, 1087 და 1088 ხანე-
ბიდან (გვ. 243—244) და ამ აზრის შემცდარობა, მგონია, საგ-
მად დავამტკიცე. იმიტომაც თავის დროზე წარმოდგენილს საბუ-
თებს აღარ გავიმეორებ.

ესლა კი საჭირთა ვთქვა, რომ ავთანდილის ყოფა «მას ღა-
მით» საკსებით გამოინატვის მე-1246 და 1248 ხანებით. ამ შემ-
თხვევაში მისი სულის მდგომარეობა დიაღამც რთულია და ასად-
წერად ძნელი, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, არსიდან არა სჩანს, ვითამც
გმირი თავის ცოდვის ვაზრს ფატმანის ღანძღვით უსუსურად იუ-
რიდეს. ავთანდილს თინათინის გონებით გული ხელ-ქმნილია გაჭ-
რა, სატრფოს ღალატმა შეანარა და ათრთოლს «იდუმალთა ძრწო-
ლითა» და, რასაკვირველია, ასეთი «უგულთ სიყვარული» დაუშლიდა

ხორციელის ნეტარებით თავ-დავიწყებით დამტკბარყო. ფატმანს კანაზიფის დარდი და საგანებელი არ აწუხებს: თავისი გულის-ხელ-მა აისრულა, ვნებით გატაცებული და თვალ-საკუული კერას ჭხედავს, საყვარლის იდუმალს ჭირს ვერ მიმსგდარა და ამ ჭირის გამოძი-ქმელს ცრემლსა და ძრწოლას «ექვს თავისთვის» და უფრო ცუცხლს იღებს. რა თქმა უნდა, რომ «არ ვმარჯობ» და ახორცი კაჭრის ცოლი, არშეუობაში გამოცდილი და კაი მოყმის კაი მცოდნე, თავის გულს განუხარებულს ნეტარებას მისცემდა და ტურფა საყვარელ-ზე განისარებდა «მართ ვითა იადონია».

მოარშეუეთ ასეთმა შეუსაბამო და ერთმანერთის მიუმსგდარმა სიყვარულმა ზოკტი შეადრწუნა და ფატმანის დაბრძოებასა და თავ-მოძრუნებას დასცინის: «თუ ყვაკი ვარდსა იშოვნის, თავი ბუღბუღი ჭგონიაო!» დაიღამც მოსალოდნელი იყო ასეთი მკვასე სიტყვა «მიჯნურობისა» მგონისსაცან, მაგრამ რუსთაველი და ავთანდილ ერთი და იგივე როდია. ფატმანის არშეუობის ამბავში ზოკტისა და ავთანდილის აზრი და შესედულობა ერთმანერთში თვალსაჩინოდ გაიჩნება. რუსთაველს არ მოსწონს ამ შემთხვევაში გვირის საქციე-ლი, მაგრამ ზოკტს რომ თავისი აზრი და გრძნობა გვირისთვის მიეჩემებინა, ავთანდილის ხასიათის ერთობა უსათუოდ დაიშლებო-და, რადგან გულის ორხმოვანობა, საქმის ქმნა და მისი ძაგება ავ-თანდილის ხასიათს არ შეეფერება.

ავთანდილმა ფატმანის გულისთვის მისი საყვარელი ჩანჩაგი-რი ძალვით მოჭკლა და შეხნიებულს რუსთაველს უკვირს, «სისხლი მისი ასრე ვითა მოაზარაო!» (ს. 1111 გვ. 250) თვით ავთანდილი კი უბრალო სისხლის დაღვრამ ერთი წამიც არ დაადონა. ასეთივე შეუსაბამო იქნებოდა ფატმანთან წოლა და მისი ღანძვას და ძაგე-ბა: «ნესვთა ზედა კზი ბუღბუღი მსგავსად ყვავისადაო!» მერე ვინ დასკა ნესვზე, რომ ჩივის? განა თითონ არ დაბრძანდა? ავთანდილ შესაბრალისი მაშინ იქნებოდა, ცოდვაში რომ უნებლიედ ჩავარდნი-ლიყო, თვარა თითონ იხება, დაიცის გულის-თქმას მიჭყა და ახლა-ლა იძახის: — «მნსკეთ, მიჯნურნოო?!»... გამოუგდელი ყრმა სომ არ იყო და სომ იცოდა, რომ ფატმანთან მისვლა და მასთან ეკონცა და ლაღობა წყლიანია» რითი უნდა გათავებულიყო?

ავთანდილს რომ ფატმან არა სძაგდა და არც «ნესვად» მიახსნა, ეს პოემიდან ცხადად სჩანს, მით რომ მეორე დღეს გმირმა მიიღო კაჭრის ცოლისაგან ნაძღვნივე ძმრავალი კაბა, ყაბანა, რიდეები, მრავალი ფერი სუნნელი, ტურთა პერანგი წმინდებია» (ს. 1249, გვ. 279); შემდეგ მოყვრულად და პატრიის ტემით ეპყრობა, ვით «კარგსა მოყვარეს, ერთგულად, მისანდობელსა» (ს. 1257, გვ. 281), და ბოლოს, ტარაქელისა გულანშარით წამოსულის დროს (გვ. 296).

1319... გამოემართა იგი მზე პირითა სავეე მთვარისა, მაგრა დაგდება უმძიმდა ფატმანის გულ-მწუხარისა.

მოარშეუეთ ასეთი ურთიერთობა სრულად არ ეთანხმება იმ ფატმანის სიძულვილსა და ზიზღს, რომელსაც ყაღბის-მქმნელი მისწერს ავთანდილს.

LXX

იმ დამის შემდეგ, ფატმანმა რომ გულის-ნდობა აისრულა, ავთანდილმა გადასწვიტა თავისი კინაობა გამოეცხადა (გვ. 280):

1250. ავთანდილ სთქვა: „საქმე ჩემი გავაცხადო ამა დღესა“:
სამოსისა ვაჭრულისა ცმა აქამდის დაეწესა;
მას დღეს ყოვლი საჭაბუკო შეიმოსა ტანსა მხნესა,
მოიმატა დაშვენება, დაემზგავსა ლომი მზესა.

1251. ფატმან პური შეეკაზმა ავთანდილის საწვეველად;
ყმა შევიდა მოკაზმული მზიარულად, არ პირ-ბნელად;
ფატმან ჰნახა, გაუკვირდა, ვაჭრულისა უმოსელად,
შემოსცინა: „აგრე სჯობსო შენთვის ხელთა სასურველად“.

1252. ფატმან მისსა შვენებასა მეტის-მეტად ჰკვირდებოდა;
მან პასუხი არა გასცა, თავის წინა ღიმდებოდა:
„შეეტყვების, არ მიცნობსო“, რა რეგვანდა რაგვარ ჰხმობდა,
თუმცა რასმე იფერებდა, მეტი არა გავიღოდა.

არა მგონია ვეფხისტყაოსანში მე-1252 ხანისთანა სულელურად და უგუნურად კიდევ სხვა მოაზრებოდეს, ან რომელსამე ყაღ-

ბის-მქნელს ისე რეგენად გამოესახოს ავთანდილ, როგორც ამოხსნა ნაშის გამოყვანილი.

ავთანდილ «საქაბუგო» ტანისამოსით შემოსილი ფატმანს სადილად ეწვია და ქაღმა, რა ნახა «ვაჭრულისა უმოსულად», გაუკვირდა, მაგრამ მაშინვე შემოსრინა: «აგრე სჯობსო შენთვის ხელთა სასურველად». მოისხენიეთ, რომ ავთანდილმა, გულანშაროს ქალაქს მისკლისათანავე ვაჭრულად ჩაიწვა და ქარავანის შატრონობა დაიქო, ფატმანიც მის ვაჭრად სთვლის და არავითარი სახაბო არა აქვს სხვად მიიხიოს, ამიტომ «ვაჭრულისა უმოსულად» რომ ნახა, დილამდ გაუკვირდებოდა. მაგრამ «მზმულია» ფატმან გონებით ისეთი წანტი არ არის, რომ, თუ გაუკვირდა რამე, შარღია დარჩეს და ცვლილებას მიზეზის ძებნა მაშინათვე არ დაუწყოს. გასაკვირველიც არ არის, რომ ფატმანის მდგომარეობაში ქალს აზრად შირველად ის მოუვიდეს, ვითომც მისმა საყვარელმა ქარავანის შატრონმა, «საქაბუგო» იმისთვის ჩაიწვა, რომ უფრო დამშვენებულიყო და თავისს მოარშეიეს უფრო მოსწონებოდა. «შემოსრინა: აგრე სჯობსო, შენთვის ხელთა სასურველად!» მიგისკდი მაგ ოინსაო. კარგადაც გიქნია, რადგან მაგ მართულაობით ჩემთვის უფრო სანატრელი ხარო! სხვას რასღა მოიფიქრებდა საწყალი დიცი, რომელსაც ავთანდილის დანახვასე სიყვარულის მეტი არა აკონდება-რა, წუხანდელი ღლი არ გასცხრობია, და მის ღმით ეკონა და ღადობა «წუღიანი» აქამდის ელანდება. შემცდარია თუ არა, ფატმან თავისთვის დარწმუნებულია, რომ ავთანდილის ტანისამოსის ცვლილების მიზეზს მისკდა. რადას მოგკითხრობს მელექსე, «ფატმან მისსა შეენებასა მეტის-მეტად ჭკვირდებოდაო?... «მეტის-მეტად ჭკვირდებოდაო» — ეს ხომ გაკვირვების ხანგრძლიობას ნიშნავს. რადას «ჭკვირდებოდა», თუ გაკვირვების მიზეზს თავისებურად უკვე მისკდა?

წარმოადგინეთ ყაღბის-მქნელის დასატული სცენა: ფატმან და ავთანდილ სადილზე სსედან; ქალი, ავთანდილის შეგებთ გაშტერებული, სმას არ იღებს, ეს კი იღიმება, გულში ღანძლავს და დასრინის: «შექტეუების არ მიცნობსო!» რას იღიმება და რას იბრტება ავთანდილ? — ფატმან მისანი ხომ არ არის მისს დაფარულს კი-

ნაობას მიჰხვდეს: ვნებით თვალ-ახვეულები «მის ღამით» მისის სიყვარულის უგულოება ვერ შეიგნო, ახლა რით მისვდეს, რომ «საჭაბუკოსა» ჩანდეს ვინაობის გამოცხადება? ან რა გასაკიცხი იყო, თუ სამომხლის გამოცვლასაც ექვდა თავისათვის», არშეე-ვაჭარის კმელურობა და კონსტანტინე კონსტანტინოვი? რა ჭკუის პატრონი უნდა ყოფილიყო მელქისე, ფატმან რომ ამისათვის ავთანდილისაგან გაეკიცხებინა და ასეთი ქვეყა გმირისა მოსწონებოდა!...

თავისს მოგონებულს სტენას ყაზბეგის-მქნელი მიაგებებს ერთს ლექსსაც: «თუმცა რასმე იფერებდა (ავთანდილ) მუტი არა გავიდოდა». ეს დაგვიანებული და უადგილო მოგონებაა პოეტისაგან თქმულის სიტყვისა: «უმა ნამუსსა ინსუკედა, სიყვარულსა იფერებდა», — მხოლოდ უფერულად და განუსაზღვრელად გამოერებული. რაც რუსთაველი თავისს დროზე სთქვა და არშეეთა ურთიერთობის დასახსნიანად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ახლა, სიყვარულის ღამის მეორე დღეს, სვდილის დროს, სრულიად უადგილოა, გარემოებას არ ეშვასამება, ამიტომაც მე-1252 ხანის უკანასკნელს ლექსს სხვა ლექსებთან არავითარი შინაგანი, ლოგიკური კავშირი არა აქვს.

თავით თვისით უგუნური მე-1252 ხანა ავთანდილის მდგომარეობასაც და შემდეგ მისს საქციელს არ ეთანხმება. ავთანდილმა დააპირა: «საქმე ჩემი გავაცხადო ამ დღესა» და დაიწყო მით, რომ კატრულის სამოსელის მგერ, თავისი ჩვეულებრივი ყოველი საჭაბუკო შეიმოსა ტანსა მხნესა». ტანისამოსის გამოცვლით გმირის ის განზრახვა კი არა ჰქონდა, რომ ფატმან მისს სპასალარობას მიმხვდარიყო, ეს მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ ავთანდილ მორჩა იმ როლის თამაშობას, რომელსაც აქამდის იფერებდა. თუ ფატმან ამით ვერ მიჰხვდა მისს ვინაობას, ეს არცა სწეინს და არც ენაღვლებს ავთანდილს; ეტუობა, არც ეშურება თავის «საქმის გამოცხადებას», რადგან თავისს ვინაობას ავთანდილ მხოლოდ «სადამოს უამსა» შეატყობინებს ფატმანს, როდესაც ქალი მეორედ მიიწვევს თავისს სასლში. მინამ კი არშეეთ «მური სჭამეს, გაიყარეს, უმა მივიდა მისსა შინა, ღვინო-სმული, მხარული, დაწვა, ამოდ დაიძინა» (ს. 1253, გვ. 280). ამ კვიზოდრიდან სჩანს, რომ ავთანდილ სრულებით არ იყო ისეთს გუნებაზე, რომ გულ-დასურული და თავ-

მომწონე ფატმანს დასტინოდეს: დასე ამ რეგეგნს, «ყოფილი საჯარო-კოლა ჩავიციე და 'მაინტ კერ მიმსკდარა, რომ არაბეთის სხასპეტო ვარ და თინათინის მიჯნურნი!...»

LXXI

ავთანდილმა გამოუცხადა ფატმანს თავისი ვინაობა, უთხრა ტარბელის ამბავი და აცნობა, რომ ის ქალი, ფატმანს რომ ჭყოლია, ტარბელის დაკარგული სატრფოა და თითონაც იმ ქალის საძებრად მოსულა. მოუხე სთხოვს ვაჭრის ცოლს შეწყენასა, «ნუ თუ კვლავ მისვდნენ მიჯნურნი ერთმანერთისა სლებასა» (ს. 1260, გვ. 281). მოუხეით დააპირეს ნესტან-დარეჯანის ქაჯეთით დახსნა. ფატმან სწყერს ქალს ავთანდილის მოსვლას. სთხოვს ქაჯეთის ამბავი აცნობოს და ტარბელისთვის ნიშანი რამე გამოგზავნოს. ნესტან-დარეჯანისათვის წიგნის მიწმეკას ფატმან დააბარებს იმავე გრძნეულს მონას, ამას წინ რომ ქაჯეთს გაეგზავნა (გვ. 284—285).

1270. ფატმან მისცა დაწერილი მას გრძნეულსა ზელოვანსა,—
 „ესე წიგნი მიართვიო ქალსა, მზისა დანავანსა;“
 მან გრძნეულმან მოლი რამე წამოიხსნა ზედან ტანსა,
 მასვე წამსა გარდიკარვა, გარდაჰფრინდა ბანის-ბანსა.

1271. წავიდა ვითა ისარი კაცისა მშვილდ-ფიცხელისა;
 რა ქაჯეთს შეხვდა, ქმნილ-იყო ოდენ ბინდ-ბანდი ბნელისა,
 უჩინოდ შევლო სიმრავლე მოყმისა, კართა მცველისა.
 მას მხესა ჰკადრა სალამი მისისა სასურველისა.

1272. ციხისა კარნი დახშულნი შევლნა, მართ ვითა ღიანი,
 შევიდა ზანგი პირ-შავი, თმა-გრძელი, ტან-ნაბდიანი;
 იგი მზე დაჰკრთა, ეგონა სამისო რამე ზიანი,
 შესცვალა ვარდი ზაფრანად, ლაყვარლის ფერად იანი.

1273. ქაჯმან უთხრა: „ვინ გგონივარ, ანუ აგრე რად დაბნდები?
 მე ვარ მონა ცატმანისა, თქვენს წინაშე ნამგზავრები,
 ამა წიგნმან გამამართლოს, არ ტყუვილად გეუბნები,
 მზისა შუქი მოისწრაფენ, ვარდო აღრე ნუ დაჰკნები“.

1274. პირ-მზე გაჰკვირდა ფატმანის ამბითა საკვირველითა,
 ნუშნი გააპნა, შეიძრწნეს სათნი გიშრისა წნელითა;

მას იგი წიგნი მონამან მისცა თავისა ხელითა,
სულ-პოქვამს, იკითხავს უსტარსა, ალტობს ცრემლითა ცხელითა.

ახა მიკსდიოთ კვალ-და-კვალ მოთხრობას: გრძნეული მონა ქა-
ჯეთს მივიდა, ნესტან-დარეჯანთან, ციხის-მცველთაგან დაუნახავი,
შევიდა და ფატმანის სალაში მოახსენა, მერმე იმავე მონამ «ციხისა
კარნი დასშულნი შეკლნა», ქალს «გონა სამისო რამე ზიანი» და
შეეშინდა. მონა თავისს ვინაობას აცნობებს და ამჟღავნებს, ამ წიგ-
ნიდან შეიტყობ, რომ მართლად მოგახსენებთ, მაგრამ წიგნს კი
მანც ჯერ არ აძლევს. მაშინ-ღა ნესტან-დარეჯანს გაუგვირდება ფა-
ტმანის მიგზავნილობა და მონაც წიგნს მიაბრძენს... საკვირველი
წაღმა-უგუღმა მოთხრობა არ არის? თუ ფატმანის მონა შევიდა ნეს-
ტან-დარეჯანთან და თავის ზეტონისაგან შეთვლილი სალაში მო-
ახსენა, — რომელნიღა «ციხისა კარნი დასშულნი შეკლნა» და სად
შევიდა კვლავ? შევიდა, სალაში მოახსენა, გავიდა და მეორედ შევიდა?
ფატმანის სალაში რომ მოისმინა, ქალი თითქო მაშინვე უნდა გა-
ჭკვირებულყოფი, კვიზოდინან კი ისე გამოდის, რომ ფატმანის მოხ-
სენების შემდეგ ქალს ზანგის დანახვით შეეშინდა, და ამან რომ დაამჟღავ-
ნა, მერმე-ღა მოგონდა ეს სალაში და გაჭკვირდა ფატმანის ამბი-
თა საკვირველითა.» მაგრამ ახა ამ კვიზოდს მე-1282 და 1283
ხანები გამოაკვლით: მონამ

მას მზესა ჰკადრა სალაში მისისა სასურველისა,

შირ-მზე გაჭკვირდა ფატმანის ამბითა საკვირველითა, და სხვ. —
როგორ გასწორდება და განათლება ამბავი: რა შედგომილებით და
ბუნებითად წარსდინდება მოთხრობას!

ეს ორი ლექსი ლოგიკურად და გრამატიკულად ისე მჭიდროდ
და უსაშუალოდ დაკავშირებული არის, რომ მათ შორის რისიმე
ჩამატება უოკლად შეუძლებელია, — მოთხრობის მსვლელობა უთუოდ
შესწყდება და აირკება. ამიტომაც არის, რომ მე-1272 ხანის დასა-
წყისი წინამავალს ხანას არ ერთვის და მე-1273 ხანის ბოლოს
შემდეგს. მე-1274 ხანასთან კავშირი არა აქვს. ეს უკავშირობა შირ-
ველი უცდილობელი საბუთია მე-1272 და 1273 ხანების სიყალ-
ბისა.

ანსებითადაც ეს ორი ყალბი ხანა ამბავს არაფერს შესანიშნავსა და ღირს-საცნობს არ შესძენს, ისეთს ფაქტს მოგვითხრობს, რომელიც უფრო დაუჭერებელია, ვინაშე შესაძლებელი და არავითარი შედეგი არა აქვს შემდეგის ამბისათვის. ნესტან-დარეჯან ფატიმანის მონის დანახვით შეერთაო და ესეც ამჟღავნებდაო, — ამას გვიამბობს ყალბის-მქნელი ვრცლად და მრავალ-მეტყველებით ორს ხანაში. მერე რაო, რომ შეერთა? რა ზედ-მოქმედება აქვს ამ გარემოებას იმ ფაქტზე, რომ ნესტან-დარეჯანს ფატიმანის წიგნი მოუვიდა, რომ მისი მხსნელი მოვიდა და ტარიელ ცოცხალა?

ან რად უნდა შემინებოდა ნესტან-დარეჯანს გრძნეულის მონის დანახვით? — მხდალი ის არ არის და თავისი უშიშრობა მრავალს უარეს განსაცდელში გამოუჩენია. ზანგის დანახვა, რაც უნდა შავი ყოფილიყო, ქაღს არ შეამინებდა, რადგან მათი ნახვა ზირკული არ იყო, სხანამ ფატიმან დაიხსნიდა, ნესტან-დარეჯან დიდი ხანა ორ ზანგთან ერთად ზღვა და ზღვა დადიოდა. არც ესამისა რამე ზიანის გონება გააკრთობდა, რადგან «სხვა-და-სხვა ჭირი მას ზედა არ ახალა, ძეგლია» (ხ. 1169, გვ. 263) და ამას წინ, ერთი გრძნეული მონა გი არა, მრთელი ლაშქარი ქაჯებისა «აღუად გარე შემოერთეს» (ხ. 1221, გვ. 274) და შეიპყრა, და ქალი არც მამინ შემინებულა, ახლა რაღა დაეძრთა, რომ ზანგის დანახვით გაფითრდა?

სასაცილოა, როგორც ცდილობს ყალბის-მქნელი ფატიმანის მონა საშიშრად გამოხატოს და მით ნესტან-დარეჯანის დაფრთხობა დაგვაჭეროს. «შევიდა ზანგი ზირმაგი, თმა-გრძელი, ტან-ნაბდანიო». — თითქო ბავშვების საშინებელი ბობოლა იყოსო. ამ საზარელმა სახანებმა ისეთი ელდა დასცა... თითონ მელექსესა, რომ დაავიწყდა, რომ «თმა-გრძელი» ზანგი არსოდეს არ ყოფილა. მშ რაღა თქმა უნდა, ქალიც შემინებოდა და აი რა საუცხოო მეტაფორით ამკობს ყალბის-მქნელი ნესტან-დარეჯანის «დაკრთობას»: «შესცვალა კარდი ზაფრანად, ლაყვარდის ფერად იანიო». — კარდი ზაფრანად შეცვლილი — გამკრთალი ზირისახეა, ეს ყველამ ვიცით; გაღურჯებული იანი რაღა — ვინ გამოიცნას? იანი მეტაფორულად ხან თმისა და ხან

თვალეხსა ნიშნავენ, მგერამ შიშისაგან გაღურჯუბული თმა ან თვა-
ლები ან გავონილა.

მე გერ მიმხვდარკარ, თეიმურაზ ბატონისშვილი კი თავის
განმარტებაში ამ მეტაფორას ასე გვიხსნის, ვითამც ლაჟვარდის
ფერად იანი» ნიშნავს «მშენიერება ზირისა ელვარებისა გაღურჯდა
შიშით, ლაჟვარდად ანუ იის ფრად». ასე რომ ნესტან-დარეჯან ში-
შისაგან გაუვითლდა და თანაც გაღურჯდა, ხოლო რამდენად შესაძ-
ლებულია კაცს ეს ორივე ფერი ერთად ზირისასევე დაეღოს,—ამი-
სი რა მოგახსენო! შესანიშნავი კია, რომ ეს მეტაფორა მწიგნო-
ბართ ძალიან მოსწონთ. ერთმა მათგანმა სთქვა: «ვარდი ან ქმნილა
ზაფრანად, აწ ია შეიკონების» (ხ. 693, გვ. 153), მეორემ—«ბროლი
და ლაღი გათლილი ლაჟვარდად გარდიქცოდაო» (ხ. 948, გვ. 211)
და ეს, თეიმურაზ ბატონისშვილის განმარტებით, მეტის მწუხარე-
ბისა და ცრემლისაგან იყო; ახლა კი ზირისაზის გაღურჯება თურქე
შიშისაგანაც შეიძლება.

ად. ს.-შვილი

ჩარლზ პარნელი

პ. ტანჯესი

15 *)

ირლანდია ყოველთვის სხვა ქვეყნებზე მეტ ემიგრანტებს უგზავნიდა შეერთებულ შტატებს. სამოც და ათიან წლებში, მაგალითად, ჩრდილოეთ ამერიკაში იყო 12¹/₂ მილიონი მუშა, მიწის-მომქმედა თუ მრეწველი; ამათგან მკვიდრი ამერიკელი იყო 10 მილიონი, ერთ მილიონამდე ირლანდიელი და დანარჩენი ერებიდან (ჩინელი, ფრანგი, ინგლისელი, გერმანელი) მხოლოდ მილიონ-ნახევარი. ასე რომ, პარნელი დაიმედებული უნდა ყოფილიყო, რომ შეერთებულ შტატებში მას თანამგრობი ეყოლებოდა. გარდა ირლანდიელებისა, თვით ამერიკელი საზოგადოების სიმპატიის იმედიც უნდა ჰქონოდა პარნელს, რადგანაც ამერიკელებს იმ თავითვე ირლანდიელების მხარე ეჭირათ, რასაკვირველია, უფრო იმიტომ, რომ ინგლისსა და ამერიკას შუა ყოველთვის ანტაგონიზმი და მოქიშპეობა არსებობდა.

ფენიები უშიშარ თავ-შესაფარს პოულობდნენ აქ. ირლანდიის დამშვევის დროს, ნიუ-იორკში და სხვა დიდ ცენტრებში საქველ-მოქმედო ბაზრები იმართებოდა; ამერიკული პრესსა (მწერლობა) ყოველთვის დიდის სიმპატიით აღნიშნავდა ირლანდიელ ოპოზიციის მოღვაწეობის ფაქტებს. სისტემატიური ობსტრუქციის დაწყებისათანავე პარნელს დიდი ყურადღება მიაქცევს ამერიკელებმა, ბევრს ლაპარაკობდნენ მასზე;

*) იხ. „მოამბე“ № IX, 1899 წ.

აქ ისიც იცოდნენ, რომ პარნელი ამერიკაში მოდის სააგენტო
ციოდო და მოუთმენლად მოელოდნენ მის მოსვლას როგორც
ირლანდიელები, ისე ამერიკელებიც. არა ნაკლების ინტერე-
სით, მაგრამ სულ სხვა გრძნობით ადევნებდა თვალ-ყურს ამ
მგზავრობას ინგლისის პერიოდული მწერლობა.

ერთმა ლონდონელმა ჟურნალისტმა, ფილიპე ბაჯენალმა
(The American Irish and their influence on Irish politics, by P. Bagenal)
დასწერა პამფლეტი ამერიკელ ირლანდიელებზე. აქ დაწერი-
ლებით აღწერილია პარნელის მოგზაურობა და მოყვანილია
რამდენიმე მისი სიტყვა. კვილენდში პარნელმა წარმოსთქვა
სიტყვა, რომელმაც ინგლისში დიდი ქარიშხალი გამოიწვია.
„მე ვნახე აქ შეიარაღებული ირლანდიელი მილიციელებიო,—
სთქვა მან,—მე მგონია, რომ თვითეული მათგანი ნატრობს
იმ დღეს, როცა მას შეეძლება მოიხმაროს თავის იარაღი ირ-
ლანდიისათვის“. ტაშის კვრამ და გრგვინვის მზგავსმა ვაშა-ვა-
შას ძახილმა გააწყვეტინა ორატორს ლაპარაკი. „არაფერიაო,—
განაგრძო მან,—აღრე იქმნება თუ გვიან, საქმე იარაღამდეც მი-
ვაო“. თექვსმეტ თებერვალს პარნელი ლაპარაკობდა პიტას-
ტიუნში უამრავ მსმენელთა წინაშე. „გაძლევთ სიტყვას,—ეუ-
ბნებოდა იგი იქ შეკრებილ ირლანდიელებს,— რომ ვიბ-
რძოლებ ისე მედგრად ღ დაუღალავად, როგორც თქვენთვის სა-
სურველია. ლენდ-ლორდები და მართებლობა სდენის ფერმე-
რებს და მათ ოჯახებს მათი მიწებიდან, მაგრამ მამაც კონე-
მარელ დედაკაცების იმ სისხლისაგან, რომელიც მათ დაღვა-
რეს კერას დამქცევთა წინააღმდეგ ბრძოლის დროს, ამოვა ძა-
ლა, რომელიც წაჰლეკავს არა თუ მიწად-მფლობელობის მთელ
სისტემას, არამედ იმ უსვინიდიხო მართებლობასაც, რომელიც
მფარველობას უწევს მას (სისტემას). 23 თებერვალს პარნელი
ცინცინატში ლაპარაკობდა: „მე დარწმუნებული ვარ, რომ
ლენდ-ლორდობას მალე მოესპობთ. როცა ირლანდიის მიწა
ირლანდიელებს დაუბრუნდება, მაშინ ჩვენ გვექმნება საძირკვე-
ლი, რომელზედაც ერის ცხოვრებას ავაშენებთ. როცა მოეს-
პობთ ირლანდიაში ინგლისის ბატონ-პატრონობას, ირლანდიის

ერი დაიქერს თავის ადგილს სხვა ერებთა შორის. მაგრამ ნუ იფიქრებთ ნურასოდეს, რომ ჰომრული,—ჩვენი საბაღალა მიზანი იყოს. არც ერთი ჩვენგანი—ამერიკაში სცხოვრობს იგი, თუ ირლანდიაში,—არ იქმნება კმაყოფილი, სანამ არ გაწყდება უკანასკნელი ინგლისისა ჭ ირლანდიის შემეერთებელი ძაფი“. პარნელის ორატორულმა ნიქმა აქ ფართოდ გაშალა თავისი ფრთები. იგი ლაპარაკობდა დაწყნარებით, აღუშფოთებლად, ისე, როგორც პარლამენტში გაცხარებულ ბრძოლის დროს. მაგრამ ეს მისი აღუშფოთველობა, რომელიც მოკლებული იყო ხელოვნურ, არა გულწრფელ გატაცებას, რწმენის სიწრფელე, რომელიც ყოველ მის სიტყვას ემჩნეოდა, დიად შთაბეჭდილებას ახდენდა მსმენელების გონებაზე. პარნელი ნამდვილი ანგლო-საქსონელი ტიპის ორატორი იყო, ისე, როგორც გამბეტა ფრანგული ტიპისა.

შეიძლება სთქვას კაცმა, რომ პარნელი ამერიკაში წასვლისას ცნობილი კაცი იყო და იქიდან დაბრუნებული კი—სახელ განთქმული. ოვაციებს ბოლო არ ჰქონდა. ვაშინგტონში ნახვერად - ოფიციალურად იგი მიიპატიეს კონგრესისის ზალაში; შემოწირულობა წყალივით მოდიოდა. ორ თვეში „სამიწო ლიგისათვის“ შეკრიბა პარნელმა 350,000 დოლარი (700,000 მან.); დამშვეულთათვის შეკრებილი ფული კიდევ სხვა იყო. მოგზაურობის საქმის მატერიალურად და პოლიტიკურად (ამერიკელების თანაგრძნობა) ბრწყინვალედ მსვლელობა ყველას აფიქრებინებდა, რომ პარნელი ერთ ხანს კიდევ დარჩებოდა ამერიკაში, მაგრამ ამდროს ბიკონსფილდმა პარლამენტი დაითხოვა და ახალი არჩევნები დანიშნა; პარნელმა მაშინვე დაანება ყველაფერს თავი და ირლანდიაში წავიდა.

პალატა დათხოვნილ იქმნა 8 მარტს 1880 წელს; მეორე დღესვე გახეთქებმა დაჰბეჭდეს მთავარ-მინისტრის წერილი ჰერცოგ მალბოროსადმი მიწერილი. აი რას სწერდა ბიკონსფილდი ირლანდიის გამგებელს: „ირლანდიას თავს ადგას განსაცდელი, რომელიც შიმშილზე და ეპიდემიაზე ნაკლებ საშიში არ არის. მკვიდრთა ერთი ნაწილი ცდილობს შესწყვიტოს ის საკონსტი-

ტუციო კავშირი, რომელიც ინგლისსა და ირლანდიას აერთებს“. შემდეგ მინისტრი ეხება იმ პირებს, რომელნიც ჰბედავენ ექვი შეიტანონ ამ კავშირის სასურველობაზე და განაგრძობს ეგრე: „პარლამენტის დაუყოვნებლივ დათხოვა მოხერხებულ შემთხვევას აძლევს ინგლისის ერს, აირჩიოს გზა, რომელსაც დიდი გავლენა ექმნება ინგლისის მომავალ განვითარებაზე და ბედზე“. წერილის ბოლოს ბიკონსფილდი გამოსთქვამს იმედს, რომ ახალი პარლამენტი ღირსი იქნება ინგლისის ძლიერებისა და მტკიცედ შეუდგება ამ ძლიერების დაცვის საქმეს. საკმარისია ციფრების თვალის ვადავლება, რომ დავინახოთ, თუ რა საშინლად დამარცხდნენ ტორები ამ არჩევნებში. დათხოვნილ პარლამენტში იყო 351 კონსერვატორი, 250 ლიბერალი და 51 ირლანდიელი; ახალად არჩეულ პარლამენტში კი 243 კონსერვატორი, 349 ლიბერალი და 60 ირლანდიელი. ბიკონსფილდი გადადგა და ახალი სამინისტროს შედგენა მიანდევს ლიბერალების მოთავეს გლადსტონს. 1880 წ. არჩევნებმა ცხადად დაანახა ყველას, რომ პარლამენტის გავლენა და ძალა შესანიშნავად გაზრდილა. იგი აირჩიეს სამ ოლქში; ეს ცოტაა: აირჩიეს აგრეთვე ყველა მისი კანდიდატები. 60 ირლანდიელ დეპუტატთან 30 ნამდვილი პარლამენტები იყვნენ (დანარჩენებს ჯერ კიდევ არ გადაეწყვიტათ, განეგრძოთ ბიუტის პოლიტიკა, თუ პარლამენტს მიმხრობოდნენ). პარლამენტის გავლენა მის მომხრეებზე უსაზღვრო იყო; ის პირები, ვინც პარლამენტს პირადად იცნობდნენ, ამბობენ, რომ ეს გავლენა უმაგალითოა პარლამენტის ისტორიაში. კერძო ცხოვრებაში პარლამენტი მიუკარებელი იყო: ვერც ერთი მისი მომხრე ვერ ჰბედავდა კერძო ცხოვრებაში მასთან დაახლოვებას; პარლამენტი კმაყოფილი იყო თავისივე საზოგადოებით და მეგობრებს არ ეძებდა; ამითი იგი ჰგავდა ბაირონს, რომელთანაც მას ბევრი სხვა მსგავსებაც ჰქონდა, როგორც ხასიათით, ისე ტემპერამენტითაც.

მთელი ირლანდია თანაუგრძნობდა მას; მისი პარტია, რომელიც გაცილებით სჯობდა წინანდელ ჰომრუთლიორების ჯგუფს, მტკიცე დისციპლინის მორჩილი და მეთაურის სრული

გამგონე იყო. ამ პირობებში პარნელს, ცხადია, არ გაუქირდე-
ბოდა ბრძოლის დაწყება; მაგრამ იგი ჯერ გაჩერდა. რასაკვი-
რველია, ისეთ ღრმა სკეპტიკს, როგორც პარნელი იყო, იმე-
დი არ ჰქონებია, რომ ლიბერალური სამინისტრო დააკმაყო-
ფილებს ირლანდიელების ყველა მოთხოვნილებას; ეს იმედი არ
ყოფილა მისი გაჩერების მიზეზი; მას უნდოდა დაენახებინა
მთელის ქვეყნისათვის, რომ ახალი იმის მიზეზი პარნელი კი
არა, — გლადსტონია. ამისათვის საჭირო იყო ირლანდიელების
მოთხოვნათა წარდგენა და გამგეობის შეხედულობის საჯაროდ
გამოთქმა. წინედ გლადსტონს ირლანდიისათვის ბევრი კარგი
გაუყვებოდა; მოსპო ანგლიკანურ ეკკლესიის სასარგებლოდ არ-
სებული გარდასახადი, შეამსუბუქა ფერმერების მდგომარეობა
(land act 1870), არა ერთხელ წინააღმდეგობა გაუწევია ირლან-
დიაში განსაკუთრებულის ზომების შემოღებისათვის. ეხლაც
იმედი იყო, რომ პოლიტიკურ ზომებს შემოიღებდა, მაგრამ
პარნელს უნდოდა, ან ყველაფერი ყოფილიყო, ან სულ არა-
ფერი.

გლადსტონის კაბინეტმა შებირებით დაიწყო: დაჰპირდნენ
„სამიწო ლიგის“ ზოგიერთ მოთხოვნილებათა სისრულეში მო-
ყვანას; მაგრამ დაპირება ცარიელ დაპირებად დარჩა. სამინის-
ტროს წევრმა გარრინგტონმა განაცხადა, რომ საქმე რეფორ-
მები კი არ არის, არამედ ირლანდიელ საქმეების კარგად
გაცნობა, ეხლანდელი მართებლობის საზრუნავი რეფორმე-
ბი კი არ არის, არამედ დანიშვნა კომისიისა, რომელმაც უნდა
დაიმუშაოს ფაქტიური მასალა. პარნელის აზრით კი, რამდენიმე
ათი ათასი შიმშილით დახოცილი ირლანდიელი უცხადესს ფაქ-
ტიურ მასალას წარმოადგენდა; მისი შეხედულებით, სანამ კო-
მისია კვლევა-ძიებაში იქნებოდა, ეს ფაქტიური მასალა ისე გაი-
ზრდებოდა, რომ მისი გარჩევისათვის ერთობ დიდი შრომა იქ-
ნებოდა საჭირო; ამიტომაც პარნელმა პირდაპირ გამოაცხადა,
პარლამენტშიაც და ირლანდიაშიაც, რომ გარრინგტონი და
გლადსტონი ისეთივე მტრებია ირლანდიისა, როგორც ბიკონს-

ფილდი, მათი იმედი ირლანდიელებს არ უნდა ჰქონდეთ, და ამიტომაც საჭიროა ბრძლის განგრძობა.

ახალმა სამინისტრომ ირლანდიის გამგებლად დანიშნა ფორსტერი, რომელიც ირლანდიისადმი ვითომ და განწყობილი იყო. ირლანდიელ პარტიის ზოგიერთი წევრები, რომელნიც ჯერ კიდევ ბიუტის აზრების მიქდევარნი იყვნენ, აღტაცებით მიეგებნენ ამ განკარგულებას. პარნელი კი უყურებდა ამ ზომას, როგორც ხერხს, რომელიც სასარგებლო იყო მართებლობისათვის და სრულებით უსარგებლო პარტიისათვის და ქვეყნისათვის. თუ ყურადღებით დაეაკვირდებით პარნელის კარიერას, დავინახავთ, რომ იგი ყოველთვის ასე იქცეოდა: როცა რომელიმე კაბინეთი მოინდომებდა მის დაახლოვებას და ამ მიზნისათვის ზოგიერთ წვრილმან რამეში დააკმაყოფილებდა ირლანდიელების მოთხოვნას, იგი უფრო მტკიცედ და სასტიკად ადგა თავის პროგრამას; იოტის ოდენასაც არ დაუთმობდა მართებლობას. ეხლაც ეგრე იყო. იწყებოდა ბრძოლა ხანგრძლივი და მოუხვეწებელი, რომელიც წინანდელზე უფრო ძნელი იქნებოდა, რადგანაც 80-იან წლებში, გლადსტონი ერის ნამდვილი უმრავლესობის წარმომადგენელი იყო, და არა მხოლოდ ოფიციალური პრემიერი (მთავარი მინისტრი). მაგრამ სანამ ბრძოლას დაიწყებდა, პარნელს ირლანდიაში ჰქონდა მოსაწყობი პარტიის საქმეები.

იმ სოციალურ ძალთა შორის, რომელნიც ირლანდიაში მოქმედობდნენ და ინგლისურ ელემენტს ებრძოდნენ, თვალსაჩინო ადგილი ეჭირა ყოველთვის კათოლიკურ სასულიერო წოდებას. ეს სასულიერო წოდება იმ თავითვე ოპოზიციას ეკუთვნოდა. ირლანდიელებმა ბრიტანიელებზე ადრე მიიღეს ქრისტიანობა და მიუხედავად სარწმუნოების ერთობისა, დამოკიდებულება ორივე ქვეყნის სამღვდელოებათა ყოველთვის მტრული იყო. ამ მოვლენის მიზეზთა შორის არა მცირედი ადგილი ეჭირა რასებრივ სხვა-და-სხვაობას და აგრეთვე იმ გარემოებას, რომ ირლანდიელთა ეკკლესია უძველესი იყო, რითაც აქაურ სამღვდელოებას დიდად მოჰქონდა თავი. მეთორმეტე საუკუნე-

ში, როცა ინგლისელები ირლანდიის დაპყრობას შეუდგნენ, კათოლიკე სამღვდლოება დიდ მონაწილეობას იღებდა ეროვნულ თავის დაცვაში. მეთექვსმეტე საუკუნეში ტიუდორების დროს, და მეჩვიდმეტეში პირველ სტუარტებისა და რესპუბლიკის დროს ირლანდიელი კლირიკები (სამღვდლოება) იბრძოდნენ არა მარტო ეროვნობისათვის, არამედ კათოლიციზმისათვისაც, რადგანაც იგი დიდ საშიშროებაში იყო ანგლოკანურ და პურიტანულ ეკკლესიებისაგან. მე-XVII საუკუნის ბოლოდან სასულიერო წოდება ყოველთვის პროტესტს აცხადებდა იმ გადასახადის წინააღმდეგ, რომელიც ირლანდიელებს უნდა ეხადნათ ანგლიკანურ ეკკლესიის სასარგებლოდ, და „ტესტ-აქტის“ წინააღმდეგ, რომლის ძალით ირლანდიელი ვერ შევიდოდა სახელმწიფო სამსახურში. კლირისათვის ერის დაჩაგვრა და კათოლიციზმის დევნა ერთი იყო; ამიტომაც ირლანდიელი სასულიერო წოდება ირლანდიის განთავისუფლების ენერგიული მქადაგებელი იყო და ინგლისელებთან ბრძოლას უყურებდნენ, როგორც სარწმუნოებრივ ღვაწლს. თუ ამგვარი იყო ადგილობრივი კლირის მიმართულება, რომი მას მხარს არ აძლევდა. მართალია, ჰომრულიორების მოწინააღმდეგენი ამბობდნენ, რომ ირლანდიელები ჰომრულს კი არა, რომ-რულს (რომის მართებლობას, ბატონობას) იმზადებენო, მაგრამ ეს კალაშბურია, რომელსაც სინამდვილესთან არა აქვს-რა საერთო. პაპი ლეო მე-XIII „სამიწო ლივის“ მოქმედების წინააღმდეგი იყო და მოსალოდნელი იყო, რომ 1880-ში სასულიერო წოდების ერთი ნაწილი გადუდგებოდა ლივისა და ჰომრულის საქმეს.

გარდა ამისა, თუ სასულიერო წოდება ბევრს იძლეოდა და მეტად სასარგებლო იყო საქმისათვის, მოსალოდნელი იყო, რომ იგი ბევრსაც მოითხოვდა, და სწორედ ამის შიში ჰქონდა ირლანდიელების მოწინავე დასს. პარნელის მიმდევართა შორის კლირიკებიც იყვნენ და ანტიკლერიკალებიც. პარნელის აზრით, სანამ უმთავრესი მიზანი მიუღწეველი იყო, ერთმანერთში ბრძოლის ატეხა უაზრობა იქმნებოდა და ამიტომაც

გადასწყვიტა ეხმარა მთელი თავისი ძალ-ლონე და დაეჯერებინა კლირი და თავისუფალი მოაზრებები, რომ დაევიწყათ ღროვებით თავიანთი უთანხმოება და ხსომებოდათ მარტო ჰომრული და „სამიწო ლიგის“ პროგრამმა. პარნელის 1880 წლის ირლანდიაში მოგზაურობას ჰქონდა მიზნად ეს ორი საქმე: გაჩერება კლირის იმ ნაწილისა, რომელიც ააღელვა პაპის შეხედულობამ „სამიწო ლიგის“ შესახებ და ჰომრულიორთა სხვადა-სხვა ფრაქციის შეთანხმება. მიაღწია კიდევ პარნელმა თავის მიზანს; ყველა კარგად შეხვდა მას: კათოლიკური სამღვდლოება მხურვალედ ლოცულობდა მისთვის (თუმცა პარნელი პროტესტანტი იყო); ირლანდიელების მოწინავე დასს ჰეშმარიტებად მიაჩნდა ყოველი მისი სიტყვა.

ამ მოგზაურობამ ერთხელ კიდევ დაანახვა ინგლისის მართებლობას და პარნელის არა-მომხრე ირლანდიელ დეპუტატებს, რომ მხოლოდ პარნელიზმია ის პოლიტიკა, რომელიც სწამს და აურჩევია ირლანდიის ერს. გაზაფხულის საპარლამენტო სესხია გათავდა გლადსტონისა და პარნელის აშკარა დაშორებით. პარნელი ამბობდა, რომ მალე ობსტრუქცია დაიწყებს თავის მოქმედებასო; როცა ეს მუქარა პრემიერმა გაიგონა, საჯაროდ გამოაცხადა: „პარნელი ახალგაზდაა, მე კი—მოხუცი; მაგრამ თუ ეს კამათი (თამაში) გაჭინურდა, ინანებს ის, და არა მე“-ო. როგორც კი სესხია გათავდა, პარნელი ირლანდიაში წავიდა.

პარნელის მოღვაწეობის გარეგანი მხარე უნებურად ლასალის მოკლე ხნის კარიერს მოგაგონებთ. განსაკუთრებით ერთი მსგავსებაა თვალში მოსახვედრი: მოულოდნელი, საკვირველი მოგება ხალხის გულისა. ის ღრმა, თავდაპირველად უმოტიეო რწმენა და სიყვარული, რომელიც 1862 წ.-ში ფებზე დააყენა გერმანელი აგიტატორი, 1880 წ.-ში წილად ხვდა პარნელს. არც გრატამს, არც ოკონელს არ შეუძენია ხალხის ასეთი

რწმენა. დიადი იყო ოვაციები, რომელიც პარნელს გაუკეთეს 1878 წ. ირლანდიაში და 1880 წ. ამერიკაში; მაგრამ 1880 წლის ზაფხულს მოგზაურობამ სრულებით ჩაჩრდილა ისინი პარნელისავე სიტყვით. ამისთანა დახვედრით თვით მეფეც კი კმაყოფილი იქმნებოდა.

კორკში ნამდვილი აპოთეოზი გაუკეთეს პარნელს. ხალხის ბრბო, რომელიც ასიათასზე მეტი კაცისაგან შესდგებოდა, გარს ეხვია პარნელს და იმ სახლს, სადაც იგი გაჩერებული იყო; როგორც კი გამოჩნდებოდა პარნელი, „ვაშა-ვაშას“ ძახილსა და ტაშის ცემას საზღვარი არა ჰქონდა, გატაცებული ეგებებოდნენ ყოველ მის სიტყვას, ანთებული ფაკელებით მისდევდნენ უკან მისს ეტლს, უგზავნიდნენ სხვა-და-სხვა დებუტატებს, რომელთაც სულ ერთსა და იმავეს აბარებდნენ: „გადაეციეთ პარნელს, როგორ უყვარს იგი ირლანდიას და როგორი რწმენა აქვს მისი. სხვას პარნელის ადგილას თავს-ბრუ დაეხვეოდა ამ გვარი აღტაცებული დახვედრით და ვინ იცის რას არ ჩიოდნდა; პარნელი კი ისევე აღუშფოთებელი, მტკიცე, გაბედვით და უბრალოდ მოლაპარაკე იყო, როგორც წინედ. რამდენჯერმე უთქვამს პარნელს თავის თანამგზავრებისათვის, რომ იმ ცოტასთვის, რაც მას აქამდე გაუკეთებია, ეს ოვაციები მეტად დიდი ჯილდო არისო. კლირი, ანტიკლერიკალები, რესპუბლიკანელები და სხვა ფრაქციები ერთ სულ და ერთ ხორც ხდებოდნენ, როგორც კი პარნელი გამოჩნდებოდა.

სხვათა შორის, პარნელს აზრად ჰქონდა, აეცილებინა სარეგოლიუციო გზას რამოდენიმე გატაცებული ახალგაზდა პარნელიტი და მოახერხა კიდევ. საკმარისია საიდუმლო პოლიციის აგენტის—ტომას ბიჩოს—მემუარების წაკითხვა, იმის დასაწახვად, თუ რამდენად მოულოდნელი და გაუგებარი იყო გარეშე პირთათვის მხურვალე რეგოლიუციონერების თავდაქმნა კონსტიტუციონალისტებად გარდაქმნა. ფენიები თავის გზას ადგნენ, მაგრამ პარნელის საზრუნავს ეს ხომ არ შეადგენდა; მისი სურვილი იყო, რომ ლეგალური პირები, რომელთაც ერთ დროს პარლამენტის წევრობა შეეძლოთ, არ გარე-

ოდნენ მათ საქმეში. ზაფხულის ბოლოს პარნელი ლონდონში დაბრუნდა და მიიღო მონაწილეობა პარლამენტის საქმეებში. ეხლა პარნელი მარტო ერთი ოლქის წარმომადგენელი როდი იყო: იგი იყო მთელი ირლანდიის ერის წარმომადგენელი. კაბინეთი მზად უნდა ყოფილიყო სასტაკი ბრძოლისათვის.

27-ს აგვისტოს უნდა გაერჩიათ სამინისტროს პროექტი შესახებ ირლანდიის პოლიციისათვის საჭირო ფულებისა. სხდომა დაიწყო სამშაბათს ნაშუადღევს ოთხ საათზე და გათავდა ოთხშაბათს ნაშუადღევს პირველ საათზე. 21 საათის განმავლობაში პარნელი და მისი მომხრეები პარლამენტს კენჭის ყრის ნებას არ აძლევდნენ. საქმე იქამდე მივიდა, რომ პარნელიტებმა (სულ 28 კაცი იყო) პირდაპირ შემდეგი წინადადება მისცეს გლადსტონს, რომელსაც თანაუგრძობდა პარლამენტის დიდი უმეტესობა: პოლიციელთა რიცხვი შემოკლებულ უნდა იქმნას; პოლიციელს უფლება არ აქვს დაეხმაროს ლენდლორდს ფერმერის განდევნაში, მაშინაც კი, როცა ფერმერი ნებით არ მიდის; თუ ეს პირობები მიღებულ იქმნება, პარნელი თანახმაა კენჭის ყრის ნება მისცეს პარლამენტს, „si no—no“ (თუ არა—არა). ამ პირობების მიღება გლადსტონს არ უნდოდა და სხდომა აღარ თავდებოდა. რაზედ არ ლაპარაკობდნენ ამ სხდომაზე პარნელიტები! იქამდე წიგნების კითხვაც კი დაიწყეს. ბოლოს სხდომა გადადებულ იქმნა.

ამის შემდეგ, რასაკვირველია, იმედი აღარ იყო, რომ ინგლისის მართებლობას დაეკმაყოფილებინა „სამიწო ლიგის“ სურვილები. პარნელი ამ სხდომის შემდეგ, ირლანდიაში წავიდა ახალის პაროლის (niet d'ordre) მისაცემად. 19 სექტემბერს მან წარმოსთქვა ენისში სიტყვა, რომელიც ეპოქას შეადგენს ირლანდიის ბრძოლის ისტორიაში. იგი ამბობდა, რომ ირლანდიელ ფერმერების მთელი ყურადღება და ძალ-ღონე უნდა მოხმარდეს მიწაზე განსაზღვრული უფლებების შექმნას; პარნელი უმტკიცებდა იქ შეკრებილ ხალხს, რომ ამ მიზნის მიღწევა შეიძლება მხოლოდ ერთის საშუალებით: ლენდლორდი, რომელმაც ფერმერის განდევნა გაჰბედა, უნდა იქმნეს ჩაყენე-

ბული იმისთანა მდგომარეობაში, რომ არ იცოდეს რა ჰქნას. არცერთმა ირლანდიელმა არ უნდა აიღოს იჯარით ის ადგილი, საიდგანაც ლენდ-ლორდმა ფერმერი განდევნა; თუ ეს ასე მოხდება, მაშინ მებატონეები უფრო ფრთხილად იქმნებიან. „თუ თქვენ არ მისცემთ მებატონეს აწეულ იჯარის ფასს, თუ თქვენ არ დაიკავებთ იმ ფერმას, საიდანაც თქვენი მოქმე განდევნეს, მაშინ აგრარული კითხვა გადაწყდება და გადაწყდება ჩვენდა სასარგებლოდ. როგორც ჰხედავთ, საქმის გადაწყვეტა თქვენ ხელთ არის. ვერც კომისიები და ვერც მართებლობა ვერ შეგეწევათ... მაგრამ როგორ უნდა მოექცეთ თქვენ იმ კაცს, რომელიც დაიკავებს ფერმას, საიდანაც ლენდლორდმა წინანდელი ფერმერი განდევნა?“

— მოეჭკლათ იგი, — იკრიალა საპასუხოდ მსმენელებმა. — „არა, მე თქვენ გიჩვენებთ უკეთესს, უფრო ქრისტიანულ გზას, რომელიც შეძლებას მისცემს დამნაშავეს გასწორდეს. ვინც დაიჭერს ფერმას, საიდანაც გააგდეს წინანდელი ფერმერი, ნუ მიეკარებით მას, სადაც უნდა იყოს: დიდ გზაზე, თუ ქალაქის ქუჩებზე, დუქანში თუ ეკკლესიაში; ყველგან მარტო უნდა იყოს იგი, უნდა მოწორდეს საზოგადოებას, როგორც გადამდები სენით ავადმყოფი; თქვენ მას ზიზლით უნდა უყურებდეთ.“

პარნელის სიტყვები მომზადებულ ნიადაგზე დაეცნენ. ირლანდიელები საშინლად იტანჯებოდნან ფერმებიდან განდევნით; თვით გლადსტონის სიტყვით, 1880 წ. ლენდ-ლორდებმა 15 ათასი ცოცხალი სული გამოორეკეს ქუჩაზე. როგორც ვხედავთ, გლადსტონი უარს არ ჰყოფდა ირლანდიის ავადმყოფობას, მაგრამ მისი შეხედულებით, წამალი ამ ავადმყოფობისა საპარლამენტო კომისია იყო, პარნელის აზრით კი, უფრო საიმედო იყო ლენდლორდების უარენდატაროდ დატოვება. ვინც ასე თუ ისე მებატონის მხარეს დაიჭერდა, მას საზოგადოების წყრომა და შეჩვენება უნდა რგებოდა წილად.

პარნელის სიტყვის გავლენამ მალე იჩინა თავი. ლაუმესკში (ირლანდიაში) სცხოვრობდა ერთი ინგლისელი კაპიტანი ბოიკოტი, რომელსაც იჯარით ჰქონდა აღებული ერთი ფერ-

მა ლორდ ირნის მამულში და რომელიც ამასთანავე ამ ლორდის აგენტი იყო. იმასთან მოვიდნენ ერთხელ ირნის ყველა ფერმერები ღ ითხოვდნენ იჯარის ფასის დაკლებას; ბოიკოტი არ დასთანხმდა და სასამართლოს წესით ფერმერების განდევნის საქმეს შეუდგა. თანახმად ჰარნელის დარიგებისა, ფერმერებმა შეჭარეს პირი და ბოიკოტი „შეაჩვენეს“. ყველა მოსამსახურეებმა და მუშებმა დაანებეს მას თავი; გასწყვიტეს მასთან ყოველივე კავშირი, და, რადგანაც იგი ყოველ წუთს თავდასხმას მოელოდა, მართებლობამ ჯარი გამოგზავნა მის დასაცველად. ბოლოს ბოიკოტი იძულებული შეიქმნა გადასახლებულიყო ინგლისში. ამის შემდეგ ჰარნელის მიერ ნაჩვენებ ბრძოლის საშუალებას „ბოიკოტი“ დაერქვა სახელად. ბოიკოტს, როგორც ლეგალურ საშუალებას, დიდი ძალა ჰქონდა იმ დროებში, და ჰარნელი, მიუხედავად იმისა, თუ როგორ უყურებდა იგი ფენიებს, ყოველთვის იმის მაცადინი იყო, ბოიკოტის განმხორციელებელნი კანონიერ გზას არ გადასდგომოდნენ და ძალ-მომრეობა არ დაეწყათ. ჰარნელიცა და მისი მომხრეებიც ყოველთვის სიფრთხილეს ურჩევდნენ ირლანდიელებს, ყოველთვის ახსენებდნენ მათ, რომ მებიოკოტები და ფენიები სხვა-და-სხვა გზას ადგანან და ფენიებისაგან მაგალითის აღება მეტი იქნება.

მიუხედავად ამისა, მართებლობა დაწყნარებული ვერ უყურებდა ირლანდიის საქმეების ამგვარ მიმდინარეობას. ჰარნელის აგიტაცია, ბოიკოტის გახშირება, ფენიების მოძრაობის განცხობველება, — ყველა ეს დაკავშირებული ეჩვენებოდა ინგლისის საზოგადოებას. შეშფოთებული საზოგადოების აზრი თხოულობდა მართებლობისაგან განსაკუთრებულ ზომებს ჰარნელისა და ირლანდიის წინააღმდეგ. გლადსტონმაც გადასწყვიტა: 1) ჰარნელის სამართალში მიცემა და 2) პალატაში ირლანდიის „დამშვიდების ბილის“ შემოტანა. ოქტომბერში დააპატიმრეს ჰარნელის მდივანი გილი, რადგანაც იგი ერთს თავის სიტყვაში ამართლებდა ფენიების მოქმედებას. 2 ნოემბერს დაიწყო „შეთქმულობის“ საქმის გამოძიება; შეთქმულობაში უნდა მიეღოთ მონაწილეობა თვით ჰარნელს, დილონს, ბიგარს, სიულივანს,

სიქსტონს (ყველა პარნელისტებია). ამ საქმის დაწყებაში დრომა იყო მართებლობის მხრივ, რადგანაც პარნელი იმდენად თავ-დაჭერილი და ფრთხილი კაცი იყო, რომ მისი ამისთანა-ებში დაჭერა შეუძლებელი იყო. პარნელი ხშირად მისულა თავის მოღვაწეობაში იმ ხაზამდე, რომელიც კანონიერს არა კანონიერისაგან ჰყოფს, მაგრამ არასოდეს არ გადასცილებია მის.

24 იანვარს 1881 წ. ნაფიც მსაჯულებმა ვერ იპოვეს დანაშაული ბრალდებულთა მოქმედებაში და გაამართლეს ისინი. გამართლებული დეპუტატები დამშვიდებული გულით დაუბრუნდნენ პარლამენტის საქმეებს. სწორედ ამათი გამართლების დღეს ირლანდიის გამგებელმა ფორსტერმა (რომლის დანიშნვა ეგრე უხაროდათ, ზოგიერთ ირლანდიელს) შემოიტანა პალატაში კანონ-პროექტი შესახებ იმ ზომებისა, რომელთა შემოღება ფორსტერის აზრით, აუცილებელი იყო აღელვებული ქვეყნის დასამშვიდებლად.

როგორც პარნელისმი ისე ფენიების მოძრაობაც ერთ და იმავე პოლიტიკურ და ეკონომიურ ნიადაგზე აღიზარდნენ და ერთმანერთს შესამჩნევ მორალურ დახმარებას უწევდნენ. ჰომრულიორები არასოდეს არ ყოფილან ისეთი რადიკალური მიმართულებისა, როგორც ეხლა, და არც ფენიების მოძრაობა ასე განცხოველებული და სისტემატიური. პარნელის მიერ დაწყებული ბრძოლა იყო ბრძოლა ჰ *outrance* (უკიდურესობამდე); მთელი ირლანდიის ერი უნდა ჩარეოდა ამ ბრძოლაში; ვისაც შეუძლია პარლამენტის წევრობა, პარლამენტში წამოვიდეს; ვისაც არ შეუძლია, ბოიკოტი გამოუცხადოს მოღალატეებს და დემონსტრაციებში მონაწილეობა მიიღოს; ვისაც სურვილი აქვს თავისი ძალა პირდაპირ გულ-ახდით ომს მოახმაროს, იომოს.“
 აი ლოზუნგი, რომელიც პარნელმა ირლანდიას მისცა. მარტო პარნელის დროს იგრძნეს ფენიებმა, რომ ისინიც ჰომრულიორების ჯარის ნაწილს შეადგენენ და შეიძლება ეს გარემოება იყო ერთ-ერთი მიზეზი ფენიების მოძრაობის ამ ხანებში განცხოველებისა. უმთავრესი მიზეზი კი ხშირ შემთხვევაში, ხალ-

ხის გალატაკებაში და მის სიბრაზეში უნდა ვეძიოთ. აგრარულ დანაშაულობათა რიცხვი 1880 წ. მეტად დიდი იყო და ირლანდიის გამგებელმა ფორსტერმა მდიდარი სტატისტიკური მასალა წამოუყენა თავის კანონ-პროექტის დასასაბუთებლად. საქმე პარლამენტში იმით დაიწყო, რომ 6 იანვარს, 1881 წელს ლორდ-კანცლერმა წაიკითხა დედოფლის სამეფო სიტყვა, რომელშიაც სხვათა შორის ნათქვამი იყო: „...საუბედუროდ, მოვალე ვარ გამცნოთ, რომ ირლანდიის მდგომარეობამ საშიშო ხასიათი მიიღო. აგრარულ დანაშაულობათა რიცხვი შესამჩნევად გაიზარდა. კუნძულის სხვა-და-სხვა ადგილებში გამეფდა ტერრორის ვრცელი სისტემა“.... სიტყვის ბოლოში ნათქვამი იყო, რომ აუცილებელი საჭიროებაა ირლანდიაში ახალი საკანონ-მდებლო ზომების შემოღება.

სიტყვის წაკითხვისათანავე დაიწყეს საპასუხო ადრესების გარჩევა, რომელმაც პარლამენტების ობსტრუქციის მიზეზით მთელი ორი კვირა გასტანა, მხოლოდ 24 იანვარს შემოიტანა პალატაში ფორსტერმა თავისი კანონ-პროექტი „ირლანდიაში პიროვნებისა და საკუთრების დაცვის შესახებ“. ფორსტერმა განაცხადა, რომ 1880 წ. აგრარულ ბოროტ-მოქმედებათა (ლენდ-ლორდების მკვლელობა, ცეცხლის წაკიდება, ლენდ-ლორდების სახლებზე დაცემა) რიცხვი ავიდა 2,500-მდე. ეს ცოტაა, არასოდეს არ მომხდარა ამდენი დანაშაულობა ირლანდიაში; ესეც ცოტაა, უკანასკნელ სამ თვეში, — ოქტომბერში, ნოემბერში და დეკემბერში მოჰხდა მეტი ბოროტ-მოქმედება, ვიდრე იანვრიდან ოქტომბრამდე, მაგრამ ესეც არ კმარა: დეკემბერში მოჰხდა მეტი დანაშაულობა, ვიდრე ოქტომბერში და ნოემბერში ერთად. საქმის ამგვარი მიმდინარეობა შეუძლებელია! ციფრები ამტკიცებენ, რომ აგრარულ დანაშაულობათა რიცხვი საოცარის სისწრაფით იზრდება. ფორსტერი, ირლანდიის გამგებელი დიდი ხანია შეუდგა ამ მოვლენის მიზეზების ძიებას და გამონახა კიდევ. აგრარულ ბოროტ-მოქმედებანი პირდაპირი შედეგია იმ რჩევისა, რომელიც მისტერ პარნელმა მისცა ირლანდიელებს ენის-ში წარმოთქმულ სიტყვაში: ებრძოლეთ ლენდ-ლორდებს და

განდევნეთ საზოგადოებიდან ყველა, ვინც კი არენდატორის გაგდების შემდეგ დაიჭერს ფერმას. ნამდვილი კანონების მაგიერ ირლანდიაში გამეფდნენ აგრარული ლიგის და მისი თავმჯდომარის—პარნელის დაუწერელი კანონები. ამიტომ ფორსტერის აზრით, საჭიროა ძველის წესების შემოღება და ირლანდიის გამგებლის უფლებების გადიდება. გამგებელს უნდა შეეძლოს დატუსაღება ყოველი უცხოელისა, თუ იგი საჭირო დოკუმენტებს ვერ წარმოადგენს, აგრეთვე ყოველი იმ პირისა, რომელსაც საექვო გარემოებებში და პირობებში მიასწრებენ. გარდა ამისა, გამგებელს უნდა ჰქონდეს უფლება შეაჩეროს „habeas corpus“-ის მოქმედება იმ ადგილებში, სადაც ეს მისი შეხედლევით საჭირო იქნება.

პარნელი და მისი ამხანაგები წინააღმდეგენ ბილოს; 24 იანვრის სხდომამ უნაყოფოდ ჩაიარა და კითხვა გადადებულ იქნა 27 იანვრისათვის. 27 იანვარს სხდომა გაგრძელდა მთელი 15 საათი, მაგრამ პარნელის მიზეზით კითხვა ისევ კითხვად დარჩა; ბოლოს წამოდგა გლადსტონი და წარმოსთქვა გრძელი სიტყვა, რომელშიაც იგი საშინელის აღელვებით ბრალს სდებდა პარნელს, რომ მან ენისში წარმოთქმული სიტყვით ააღელვა ხალხი და გაუღვიძა მას ვნებანი. პარნელი ყოველს წამს უწყვეტად სიტყვას ორატორს და ბრალს სდებდა მას, რომ იგი ასხვაფერებს მის სიტყვას. დებუტატებმა წესრიგის აღდგენა მოსთხოვეს სპიკერს; სპიკერი შენიშვნას აძლევს პარნელს, რომ სხვისი სიტყვის გაწყვეტა აღკრძალულია კანონით. პარნელმა ყურადღებაც არ მიაქცია სპიკერის შენიშვნას, იგი წინანდებურად უშლიდა გლადსტონს ლაპარაკს. გლადსტონს თან და თან მეტი მღელვარება ეტყობოდა. „აგრარულ ლიგის მოქმედებასო—ამბობდა იგი,—პირდაპირი დამოკიდებულება აქვს აგრარულ ბოროტ-მოქმედებებთან. 1879 წ.-ში ლიგას ცოტა სხდომები ჰქონდა და ამ წელში ბოროტ-მოქმედებაც ცოტა მოხდა; 1880 წ.-ში მიტინგებიც ბევრი მოხდა და ბოროტ-მოქმედებამაც შესამჩნევად იმატაო“. ამ დროს პარნელისტმა ოგილიმ მიადგინა ორატორს: „რამდენი განდევნეს 1880 წელში? ცოტა თუ ბევ-

რი? პარნელისტები არსებით კამათს არ უწევდნენ სამინისტროს. პარნელის აზრით სანამ გლადსტონი ჰომრულისა და აგრარულ ლიგის მოთხოვნათა წინააღმდეგი იქმნებოდა, ისინი ერთმანეთისას ვერას გაიგებდნენ. ამიტომაც იგი მხოლოდ ხელს უშლიდა ბილლის მიღებას. 32 საათის გაცხარებული კამათის შემდეგ ფორსტერის პროექტის ახალი განხილვა გადადევს 31 იანვრისათვის.

31 იანვარს უმაგალითო სხდომა დაიწყო იმითი, რომ ლიბერალური პარტიის ერთი ნაწილი გადაუდგა გლადსტონს და წინააღმდეგა ფორსტერის ბილლს. ცოტა ხნის კამათის შემდეგ დაიწყო ობსტრუქტია. პარნელი ახალ-ახალ კითხვებს იგონებდა, რომ რამე ფერად შეეჩერებია ბილლის განხილვა; დაწერილებით მოუყვა პარლამენტს ირლანდიის ისტორიას; ლაპარაკობდა ისეთ საგნებზე, რომლებსაც სრულებით არაფერი კავშირი ჰქონდა წარმოდგენილ ბილლთან; განზრახ ეკამათებოდა თავისსავე ამხანაგებს; უშლიდა სხვას ლაპარაკს, ხელ-ახლავ გაამეორებებდა მთელს სიტყვას და ბოლოს გამოაცხადა, რომ ყველა პარნელისტი (30) თითო სიტყვას წარმოასთქვამსო.

გაიარა ორშაბათმა (31 იანვ.), სამშაბათმა და ბოლოს ოთხშაბათს ორ თებერვალს, 41 საათის განუწყვეტელი სხდომის შემდეგ წამოდგა სპიკერი და მოახდინა ცნობილი coup d'état. მან განაცხადა, რომ პარნელი და მისი მომხრეები განზრახ აქიანურებენ სხდომას, რომ ამითი ისინი შეურაცხყოფენ პარლამენტს, რომ უმრავლესობა ბილლის მომხრეა და იმიტომაც მას შემოაქვს წინადადება ეხლავე შეუდგნენ კენჭის ყრას. კონსერვატორები და ლიბერალებიც დიდის ტაშის ცემით მიეგებნენ ამ სიტყვას, ირლანდიელები კი გაოცდნენ, — ისინი სრულებით არ მოელოდნენ საქმის ამგვარად დატრიალებას. სპიკერის წინადადება მიღებულ იქმნა, ცეცხლ-მოკიდებული ირლანდიელები მოკუმული მუშტებით ემუქრებოდნენ პარლამენტს. შემოვიდა მკვდარსავით გაფითდებული გლადსტონი და

დაჯდა სამინისტრო სკამზე, ვინ იცის რას არ ჩაიდენდნენ ვაშ-
რაზებული ირლანდიელები, რომ პარნელი არ მიშველებოდა.
პარლამენტში დარჩენას აზრი აღარ ჰქონდა; მან დაამშვიდა
თავისი ამხანაგები და მათთან ერთად გამოვიდა სხდომის ზა-
ლიდან. ფორსტერის ბილლი ერთხმად იქმნა პირველად მიღე-
ბული.

ბილლის მეორე წაკითხვა დანიშნეს შ თებერვალისათვის.
ინგლისელებზე წასულმა სხდომამ მოახდინა დიდი, მაგრამ მას-
თან გამოურკვეველი შთაბეჭდილება. ინგლისელები ერთობ
უფროთხიან ტრადიციისა და კანონის დარღვევას, და სპიკერის
ქცევა კი პარლამენტის ტრადიციების დარღვევა იყო. მართა-
ლია, ამითი პარნელის ობსტრუქციას ბოლო მოეღო, ბილლიც
გავიდა პირველად, მაგრამ ბევრი ჰფიქრობდა, რომ ეს გამარ-
ჯვება ძვირად დაჯდა; რაც შეეხება ირლანდიას, აქ პარნელი
ნამდვილი ეროვნული გმირი შეიქმნა; სპიკერის უკანონო მოქ-
მედებაში კი ფენიების ძალ-მომრეობის პოლიტიკის სრულ გა-
მართლებას ჰხედავენ; თვითონ პარლამენტი აღენინებს აღა-
მიანს დანაშაულს, რადგანაც ნებას არ იძლევა კანონიერი სა-
შუალებით იბრძოლოს მართებლობის წინააღმდეგ. სამინისტ-
რომაც გადასწყვიტა არ დაჰზოგოს თავის მტრები: შ თებერ-
ვალს, სხდომის დაწყების წინ, პარნელს მოუვიდა ცნობა, რომ
მიხეილ დევიტი, აგრარული ლიგის ინიციატორი, დააპატიმრეს
რევოლიუციონურ სიტყვების წარმოთქმისათვის. სხდომა ნაშუ-
ადღევს დაიწყო. მაგრამ სანამ პროექტის მეორედ განხილვას შეუ-
დგებოდნენ, პარნელი უილიამ გარკურს დაეკითხა, მართალია თუ
არა დევიტის დაპატიმრებაო. გარკურმა უპასუხა, მართალიაო და
დაუმატა, რომ დევიტი, როგორც კატორღაში ნამყოფი, გან-
თავისუფლებული იყო პირობით, რომელიც მან ეხლა დაარ-
ღვიაო.

ამის შემდეგ წამოდგა გლადსტონი და დაიწყო თავისი
სიტყვა; მაგრამ დაწყებისათნავე უცბად წამოდგება დოლოლი-
ნი (პარნელიტი) და დაიწყებს რაღაცა ლაპარაკს. შეიქნება

საშინელი ხმაურობა; პალატამ დაინახა, რომ პარნელს რალაც ახალი ზრიკისათვის მიუგნია სპიკერის გუშინდელ coup d'état'ს საპასუხოდ. სპიკერი მიღლა უყვირის დილონს, რომ ეხლა სიტყვა გლადსტონს ეკუთვნისო. დილონი ყურს არ უგდებს სპიკერს და გულ-ხელ დაკრეფილი ყვირის: „მე მაქვს უფლება ვილაპარაკო!“ არეულობას საზღვარი არ ჰქონდა; პალატა დილონის გაგდებას ითხოვდა. „რადგანაც მე თქვენ არ მემორჩილებით, გაგდებთ სხდომიდან“, — ეუბნება სპიკერი დილონს. კანონის თანხმად ესეც კენჭით უნდა ვადაწყვეტილიყო; უყარეს კენჭი და 39 წმის უმეტესობით 3 წმ წინააღმდეგ ვადაწყდა დილონის პალატიდან განდევნა. დილონმა განაცხადა, რომ იგი „უპატივცემულესად უარს ამბობს გასვლაზე“. შემოვიდა ბოქაული, დაადო დილონს მხარზე ხელი და სთხოვა წაჰყოლოდა; დილონი უარს ამბობს. ბოქაული იძულებულია დაუძახოს დარაჯებს. ბოლოს, დილონი გაჰყავთ პალატიდან.

როგორც კი გავიდა დილონი, წამოდგა მეორე პარნელი-ტი სიულლივანი და საშინელის სიმკაცრით ჰკიცხავდა დილონის წინააღმდეგ მიღებულ ზომებს. სპიკერი თავს იმართლებდა, სიულლივანი აღარებდა გლადსტონის გამგეობას ნაპოლეონ მე-სამის რეჟიმს; ამასობაში კაი ძალი დრო გავიდა. ბოლოს ისევ გლადსტონმა დაიწყო ლაპარაკი. მაგრამ იმ წამსვე წამოდგა პარნელი ჩვეულებრივის აღუშფოთველობით და უთხრა სპიკერს: „მე გთხოვთ კენჭი უყაროთ შემდეგ ჩემ წინადადებას — ყურს ნუ ვუგდებთ ამ პატივცემულ ჯენტლმენს“ და თან თითით გლადსტონზე უჩვენებდა. პალატა ერთს წუთს გაშეშდა, მაგრამ მალე მთელი პალატა მრისხანედ ჰყვიროდა: „გააგდეთ პარნელი, გააგდეთ პარნელი!“ ხმაურობამ და არეულობამ დიდ ხანს გასტანა. პარნელი ფეხზე იდგა და მოწყენილის სახით ათვალიერებდა პალატას, როგორც კი ცოტა წეს-რიგი ჩამოვარდა და სპიკერმა გამოაცხადა: სიტყვა გლადსტონს ეკუთვნისო, პარნელმა ხელახლავ განაცხადა: „მე ვითხოვ ჩემ წინადადებას კენჭი უყაროთ“.

სპიკერი აფრთხილებს პარნელს და ეუბნება, რომ იგი განდევნილ იქნება პალატიდან, თუ იგი გლადსტონს სიტყვის თქმას არ დაანებებს. ლაპარაკში ჩაერევა ერთი პარნელიტი კიდევ; ბოლოს სპიკერი აცხადებს, მეორეთ, რომ სიტყვა გლადსტონს ეკუთვნის. გლადსტონმა დაიწყო: „ამ მძიმე სცენების შემდეგ მე მინდა განვაგრძო ჩემი აზრი. მოვალეობა, რომელიც მე მაწევს, მეტად ღიღია“... მაგრამ აქ კიდევ წამოაღგება პარნელი თავის ახმახი ტანით; გლადსტონი გაჩუმდება. „შემომამქვს წინადადება, —ნუ ვუგდებთ ყურს ბ-ნ პირველ მინისტრს“. მოთმინებიდან გამოსულ სპიკერი ითხოვს პარნელის განდევნას. უყარეს კენჭი და, რასაკვირველოა, პალატის დიდი უმეტესობა განდევნის მომხრე გამოადვა. პარნელი უარს ამბობს გასელაზზე; დაუძახეს ბოქაულის და პარნელიც გადის.

ესლა კი ყველამ დაინახა, თუ რა ხერხი მოიგონა პარნელმა: დებუტატის პალატიდან განდევნისათვის საჭიროა ჯერ გაფრთხილება, შემდეგ კენჭის ყრა, კენჭის დათვლა, ბოქაულის დაძახება, თუ დებუტატი ნებით არ მიდის. მთელი ამ პროცედურისათვის ნახევარი საათი მინც არის საჭირო. პალატაში 30 პარნელიტი იყო; მაშასადამე მათ განდევნას მოუხდებოდა 15 საათი, თუ არცერთი მათგანი არ ეცდებოდა ლაპარაკს, ლაპარაკით კი 20—25 საათიც იქმნებოდა საჭირო. მართლაც ეგრე მოხდა: სანამ ყველა პარნელიტები არ გაიყვანეს, გლადსტონმა თავის სიტყვა ვერ გაათავა. ბოლოს, ბილლი მეორედ მიღებულ იქმნა და სამინისტრომ გადასწყვიტა ძველი საპარლამენტო წესების იმგვარად შეცვლა, რომ ობსტრუქცია შეუძლებელი გამხდარიყო. შემოიღეს 17 ახალი წესი; ამთვან უმთავრესი ის იყო, რომ სპიკერს ეძლეოდა უფლება გადაეწყვიტა ორატორის სიტყვა და კითხვა მაშინვე კენჭის ყრით გადაეწყვიტა; დებუტატის განდევნის პროცედურაც ძალიან გაადვილეს. ახალ პირობებში ობსტრუქცია მეტად გაძნელდა და ამიტომაც ფორსტერის ბილლი მალე (2 მარტს 1881 წელს) კანონად იქცა.

მაგრამ გლადსტონი არ იქმნებოდა ის გლადსტონი, რომელსაც ისტორია იცნობს, რომ მას ირლანდიის დამშვიდების საქმე ფორსტერის ბილით გათავებული ჰგონებოდა. მან გადასწყვიტა წამოეყენებია აგრარული კითხვა და 7 აპრილს (ფორსტერის ბილლის მიღების ერთი თვის შემდეგ) სამინისტრომ შემოიტანა პალატაში კანონპროექტი ფერმერებისა და ლენდლორდების დამოკიდებულებათა გაწეს-რიგების შესახებ. მართებლობა თხოულობდა განსაკუთრებული აგრარული სასამართლოების დაარსებას; ამათი დანიშნულება იქმნებოდა იჯარის ფულის რაოდენობის სამართლიანი განსაზღვრა, თუ ფერმერი და ლენდლორდი თვითონვე ვერ მორიგდებოდნენ. გარდა ამისა, ბილლში სასტიკად იყო განსაზღვრული ორივე მხრის უფლებანი და მოვალეობანი; ასე რომ ლენდლორდს არ ჰქონდა განსაზღვრული უფლება ფერმერის განდევნისა; ამასთან ფერმერს არენდის გაყიდვის უფლებაც ეძლეოდა.

ასეთი ბილლი სიზმრადაც არ მოსჩვენებია ისააკ ბიუტსა და მისს თანამოაზრეებს. ჰარნელმა კი ისე ასწია და აამაღლა ირლანდიელების იდეალი, რომ ეხლა, 1881 წელს გლადსტონის ბილლს გულ-ცივად შეხვდნენ. თვითონ ირლანდიელ პარტიის ლიდერი ისეთის სიმკაცრით დაეტაკა ბილლს, რომ თვით მისს მომხრეებსაც უკვირდათ. მაგრამ ჰარნელის პრაქტიკული პოლიტიკის უმთავრესი პრინციპი იყო, რომ რამდენს მეტს დაუთმობდნენ, იმდენი მეტი მოეთხოვა. მისი სურვილი იყო — ირლანდია ირლანდიელების საკუთრება ყოფილიყო; ნახევარ ზომებს იგი არ ურიგდებოდა. აგრარული ლიგა თხოულობდა, რომ იჯარის ფასში ადგილის ღირებულობის წილიც ყოფილიყო; ისე რომ, 30 წლის განმავლობაში მიწა ფერმერის საკუთრება გამხდარიყო. გლადსტონმა არ შეიტანა ეს თავისს ბილლში და ჰარნელმაც მისს პროექტს „შესაბრალოსი ხრიკი“ და „ნახევარი წამალი“ დაარქვა. მის შეგონებით 35 ირლანდიელ დეპუტატს ხმა არ მიუცია კენჭის ყრის დროს. ბილლი მიიღო ჰარლამენტმა და 22 აგვისტოს დედოფალმა მას ხელი მოაწერა. 27 აგვისტოს პარლამენტის სესხიაც გათავდა.

იანვრიდან აგვისტომდე მთელი პარლამენტი პარნელის მიზეზით მოუსვენარ მდგომარეობაში იყო, და იმ დროს, როცა მისი წევრები დასვენებას აპირობდნენ, პარნელი ირლანდიაში წავიდა სააგიტაციოდ.

(შემდეგი იქნება)

შინაური ამბები

მოსკოვის საკრედიტო საზოგადოების საქმე.—რა აქვს ჩვენთან საერთო ამ საქმეს?—იქაურ და აქაურ ბანკირების შედარება.—გამოძიება ქუთაისის სათავად-აზნაურო ბანკში.—მინინისა და პოჟარსკის ძეგლი მოსკოვში.—საჭიროა ჩვენებურ მინინსა და პოჟარსკისაც დაედგას ძეგლი.—ქ. ქუთაისი და სწავლა-განათლების ხარჯი.—ქართული თეატრის მდგომარეობა.—ვისი ბრალია, რომ ის ვერ არის კარგს მდგომარეობაში?—საიუბილეო წარმოდგენა ტფილისში.—ბ-ნ მთავარმართებლის დასწრება წარმოდგენაზე.—დ. ყიფიანის ძეგლის კურთხევა.

ამ წლის 20 ენკენისთვის დაიწყო და 4 ოქტომბერს გათავდა ქ. მოსკოვში იქაურ სამოსამართლო პალატაში იქაურსავე საკრედიტო საზოგადოებაში მოხდენილ ბოროტ-მოქმედებათა შესახებ საქმე.

დამნაშავეთა სკამს ამშვენებდნენ ყოფილნი თავმჯდომარე, გამგეობის წევრნი და ერთიკ ზედამხედველ კომიტეტის წევრი.

ბრალმდებლის ოქმი შემდეგ ბრალსა სდებდა მათ: 1) განზრახ გადაქარბებულ დაფასების მიუხედავად მომეტებულ სესხს იძლეოდითო; 2) საზოგადოებას, ანუ ბანკს, მამული რამ რომ დარჩებოდა, ერთს წელიწადზე მეტს აყოვნებდით მის გაყიდვას და ამით საზოგადოებას ზარალს აყენებდითო და ამ ზარალის შესავსებლად მსესხებლებს $\frac{1}{2}$ პროცენტით გაუძვირეთ სესხიო და 3) ამ ზარალის ანგარიშებში დასამალავად თვით ანგარიშებს უკანონოდ ადგენდითო.

ყველა ეს ბრალდება სასამართლოში დამტკიცდა და დამნაშავენი... ყველანი დააციმბირეს.

ღმერთმა ყველა მათ მშვიდობის გზა მისცეს, მაგრამ ჩვენ რაო,—იქნება სთქვან „მოამბის“ მკითხველებმა,—რომელნიც დაჩვეულნი არიან ჩვენს ჟურნალში ჩვენსავე ამბების შესახებ დაწერილის კითხვას. მაგრამ იქნება ჩვენვე ვცდებოდეთ და მკითხველი პირველის სტრიქონის წაკითხვისათანავე მიჰხვდა, რომ მოსკოვის საკრედიტო საზოგადოების ამბავი და იქაურ ბანკირების მართვა-გამგეობა ზოგ რამეს ჩვენსას მოაგონებს ადამიანს და ძლიერ ახლო შეეხება.

არ არის დიდი ხანი, რაც რუსეთიდან ჩამოვედი და იქაურ ცხოვრებას მოვსცილდი, მაგრამ ამ ცოტა ხანში ისე შევუთვისდი და შევეჩვიე ჩვენებურ ცხოვრებას, რომ ზემოდ აწერილმა ამბავმა,—მოსკოვის საკრედიტო საზოგადოების საქმემ—დიდად გამაცვიფრა. ამ ცოტა ხანში ერთ-ერთ ჩვენის ბანკის საქმეების მიმდინარეობამ სრულებით შემაჩვია იმ აზრს, რომ საკმარისია, როგორმე ბანკის მმართველად გახდე და მერე შენი სმქმეა, გინდ წალმა მართე, გინდ უკულმა. ეხლა კი,—აბანუ გაგიკვირდებათ,—რამოდენიმე კაცი სამართალში მიუციათ და დაუსჯიათ კიდევ იმისათვის, რომ ერთის წლის განმავლობაში ბანკზე დარჩენილი მამული არ გაუყიდნიათ და ზარალი მიუციათ ამით ბანკისათვის, ნახევარის პროცენტით გაუძვირებიათ სესხი მსესხებელთათვის ($4\frac{1}{2}\%$ მაგიერ ალბად 5% , რადგან 6% მთელს რუსეთში არ მოიპოვება) და ანგარიშები უკანონოდ შეუდგენიათ.

დიდად გამიკვირდა-თქო, ეიმეორებ, რადგან ჯერ-ჯერობით მაინც კიდევ დარწმუნებული ვარ, რომ ჩვენთვისაც, კავკასიელებისათვისაც, იგივე კანონი არსებობს, რაც რუსებისათვის,—შიდა გუბერნიები იქნება იგი, თუ სამხრეთ-ჩრდილოეთის. როგორ მოჰხდა, რომ იქ, სადაც გამგეთა ამგვარ ქცევას მაინცა და მაინც დიდი ზიანი არ მიუცია დაწესებულებისათვის, ეს გამგენი სამართალშიაც მისცეს და კიდევ დასაჯეს და ჩვენში კი ამგვარსავე მაგრამ უფრო ზარალიანს და ამავე დროს

განზრახ ბოროტ-მომქმედს გამგეს ხმას არაინ არა სცემს. აჰა, დახეთ, ბატონებო, და შეადარეთ. იქ ერთის წლის განმავლობაში ერთი-ორი მამული არ გაუყიდნიათო და სისხლის სამართლის კანონის ამა და ამ მუხლის ძალით უნდა დაისაჯონ ისინი, ვინც ამას სჩადიანო, ერთ-ერთ ჩვენს ბანკზე დარჩენილ მამულებისაგან მოყენებული ზარალი კი ამავე ბანკის მოგებას არარად ჰხდის და ბანკის გამგე არხეინად განაგრძობს ბანკის მართვას. იქ სესხი გაუძვირებიათო და აი კიდევ სისხლის სამართლის კანონიც, რომელიც მაგისტვისაც სჯისო, აქ კი ამ ათის წლის წინად ბანკის მმართველს დაავალეს, იშუამდგომლე სესხი გაგვიიფთონ, თორემ ჩვენოდენს არაინ არ იხდის სარგებელსო, ბანკის გამგე-მართველი კი ყურსაც არ იბერტყდა და წელს იმ დადგენილობის, რომლითაც მას ეს შუამდგომლობა ევალეობდა, არ ასრულებს ათი წლის იუბილეთი გარდაიხადა. (იუბილეთიც ისეთი უნდოდა, იუბილარს საკმარისად დიდი სადგომი ვერ ეპოვნა სტუმრების მისაპატიებლად და სამ დასად დაჰყო ისინი და სამ სხვა-და-სხვა სადგომში გაუმასპინძლდა მათ. ყოველ სადგომში მისივე კლავრეტები უვლიდნენ სტუმრებს და მასპინძლობდნენ, მაგრამ თითონ ის ყოველგან იყო, ყველას ეხმატკბილებოდა და თავს ევლებოდა. მართალია, ამასაც ამბობენ, იქ უფრო დიდი ხანი დაჰყოვო, სადაც ხმა-ტკბილი პოეტი, გამოჩენილი ექიმი, არა ნაკლებად გამოჩენილი ვექილი და ერთი ძველი ბელეტრისტი ეგულებოდნენო).

იქ, მოსკოვის საკრედიტო საზოგადოების გამგენი ზარალის დასამალავად—ანგარიშებს უკანონოდ ადგენდნენო და ამის შესახებაც მონახეს სისხლის სამართალში კანონი, აქ კი... ანგარიშებისას და შიგ ზარალის დამალვისას ნულარას ვიტყვი.

მაშ რითი აიხსნება ნეტავი, რომ იქ, მოსკოვში ერთის კაპეიკის მოპარვის გულისათვის დამნაშავეს აციმბირებენ და ჩვენში კი ერთი მანეთიც რომ მოიპაროს, ხმას არა სცემენ?

დიდხანს ვფიქრობდი ამას და პასუხს ვერსით ვპოულობდი ამ საკითხზე. ბოლოს გადავწყვიტე,—(შეიძლება შემცდარი ვი-

ყვე, უკეთესი პასუხი შენ მოიგონე, მკითხველო), ალბად იმ ჩვენის ერთის ბანკის გამგის ბოროტ-მოქმედება აღემატება იმას რაც კანონშია მოყვანილი და რა კი კანონი არ არის, იმიტომ აღარ სჯიან-თქო. გადავწყვიტე ვგა და სწორედ მაშინ შევიტყე, რომ ნუ იტყვიო, ერთი კბილის მატლი ამ ჩვენს გამგესაც გასჩენია თურმე და აკი კანონიც არ უპოვნია.

ქალაქ ოზურგეთას ქალაქის თავმა, თავ. ნ. ყ. თავდგირიძემ მიუხედავად იმისა, რომ არავისაგან თანაგრძნობას არ ხედავდა, მძარტვა ბ-ნს მთავარ-მართებელს საჩივარი, რომელშიაც ასწერდა კალისტრატე ჩიკვაიძისაგან ბანკის მართვა-გამგეობას. თავ. ნ. ყ. თავდგირიძის საჩივარს გამოძიება მოჰყვა და იმეღია, თუ გამოძიებელს ყოველივე გააცნეს, კარგად აუხსნეს (ეს ხომ შეუძლიათ, ღეთის მადლით,—ბბ. გ. ზდნევიჩმა დ. ხელთუფლიშვილმა, ა. ნანეიშვილმა, დ. წულუკიძემ და სხ. ქუთაისის ბანკის საქმეები დაწერილებით იციან.) კალისტრატე ჩიკვაიძის საგმირო საქმეები—ამ საუცხოვო და შეუდარებელს ბანკირსაც გამოუძებნიან სისხლის სამართლის კანონებში ერთერთს, შესაფერს...

—

მოსკოვის ამბავმა ერთი რამ სხვაც გამახსენა.

შიგ შუა მოსკოვში მოედანზე სდგას რუსულ ისტორიის ორ შესანიშნავ პირთა ძეგლი. ესენი არიან—მინინი და პოჟარსკი, მოსკოვის მხსნელნი პოლონელებისაგან.

საინტერესოა აქ ის არის, რომ მოსკოველებმა ყველაფერი თავისს დროზე იციან და ყოველთვის დროსა და გარემოების შესაფერისად იქცევიან. მაგალითად, სამართალში მისაცემია ვინმე,—სამართალში მისცემენ,—ძეგლის ღირსია და ძეგლს დაუდგამენ. ჩვენ კი ვერაფერს ვერ ვახერხებთ. რა იქნებოდა, ვთქვათ, ქ. ქუთაისიც რომ მოსკოვისებურად მოქცეულიყო და თავისს მინინსა და პოჟარსკის სიკოცხლეშივე ძეგლს დაუდგამდეს. შეიძლება, სთქვან, რომ მოსკოვმა სიკედილის შემდეგ

დაუდგა ძეგლი თავის ორს გმირსაო. მართალია, მაგრამ ყველაფერში მიზანად კი არ ვარგა, ზოგჯერ ორიგინალური რამ ქცევაც უნდა გამოვიჩინოთ. მერე ნურც იმას დავივიწყებთ, რომ რუსების მინინთან და პოჟარსკისთან შედარებით ჩვენი მინინი და პოჟარსკი უფრო დიდი და გამოჩენილი გმირები გახლავან. ჩვენ ვამბობთ ქ. ქუთაისის მოურავზე და ისევ და ისევ შეუდარებელ კალისტრატე ჩიკვაიძეზე. განა ღირსნი არ არიან ეს ორნი,—ერთი საბჭოსა და მეორე ბანკის გმირნი,—ძეგლისა? მათი ძეგლი საუკეთესო დამამშვენებელი და ქუთათურებისათვის საამაყო საგანი იქმნებოდა.

ამ ბოლო დროს ყოველი ქალაქი და თითქმის სოფელიც კი სარგებლობს შემთხვევით და ყოველის დიდის იუბილეის გამო იარსებს სხვა-და-სხვა ტიპის სასწავლებელს. ეხლა ყველამ იცის, რა არის სწავლა-განათლება, რა დიდ ძალას წარმოადგენს იგი და, როგორც ცალკე პირი, ისე ყოველი დაწესებულება და საზოგადოება მთლად ერთად ცდილობენ, რაც შეიძლება მეტი სკოლა დააარსონ, რაც შეიძლება მეტი შეეწიონ სწავლა-განათლების გავრცელების საქმეს. რუსეთში ცალკე გუბერნიის ერობანი ილაჯს იწყვეტენ და სწავლა-განათლების საქმეს ხარჯს არ აკლებენ. ჩვენში კი, ან უკეთ რომ ვთქვათ, ქ. ქუთაისში ამგვარ წვრილმანებისათვის არავის სცალიან. წარმოიდგინე, მკითხველო, რომ ქუთაისში, ოდესღაც დაარსებულ ქალაქის ხარჯით ერთი პირველ-დაწყებითი სასწავლებელი. ეს იყო იმ დროს, როდესაც ქალაქის შემოსავალი წელიწადში არ აღემატებოდა 60,000 მ. იქნება იკითხოთ,—ეხლა რამდენი-ღა აქვს შემოსავალი ქალაქსაო?—125—130,000 მანეთი... და ისევ ის ერთი პირველ-დაწყებითი სასწავლებელი. ასე ზრუნავს ქ. ქუთაისის ინტერესებზე ქუთაისის მოურავი ლ. ლოლუა, რომელიც აგერ ცხრა თუ ათი წელიწადია ქალაქის მოურავად. ქალაქის შემოსავალმა ერთი-ორად იმატა და ქალაქს ერთი პირველ დაწყებითი სკოლაც ვერ მიუმატებია იმისათვის, რაც არის. მართალია, ქ. ქუთაისის დღეს-დღეობით ბ-ნ ლოლუას შემწეობით აქვს ორნაირი „08035“-ი... ქალაქზე, მაგრამ სა-08035-ი სა-

გნებზე ზრუნვას ახალგაზდა თაობის ინტერესებზე ეზრუნა, ისა სჯობდა, მგონი. მერე ისე ცოტა სკოლები მოთხოვნილებასთან შედარებით, როგორც ქუთაისში, არსად არ არის. აქამდის უდიდეს გუბერნიაში მხოლოდ ერთი გიმნაზია იყო მაშინ, როდესაც ტფილისს სამი გიმნაზია აქვს. გიმნაზიაში შესვლის მსურველს და იქიდან უადგილობის გამო უკან დაბრუნებულს იმდენს, როგორც ქუთაისში, ვგონებთ, ვერსად ვერ ნახავთ. სხვა ქალაქის თავი დიდი ხანია მოიფიქრებდა, რომ შეიძლება ცოტაოდენი გადაიღოს ქალაქის შემოსავლიდან და მეორე გიმნაზიის დაარსების უშუამდგომლობა აღიძრას, მაგრამ ამას სხვა ქალაქის თავი მოისაზრებს და არა ლოლუა, რომელსაც ქ. ქუთაისის ინტერესების დაკმაყოფილება იმდენად აინტერესებს, რამდენადაც ამ დაკმაყოფილების შესახებ ლაპარაკი სააგიტაციოდ და თავისს თავის ამოსარჩევად ივარგებს. ან კი სად აქვს ბ-ნ ლოლუას დრო, როდესაც ყოველ წელიწადს ან თავისი არჩევანი აწუხებს, ან მისის მეგობრის კალისტრატესი. არის ისეთი წელიწადიც, როდესაც არაფერი არჩევანი არ არის, მაგრამ ლოლუაც ხომ ადამიანია, მასაც დასვენება სჭირია და აი, განისვენებს კიდევაც....

8 ოქტომბერს ტფილისში თავად-აზნაურობის თეატრში მოხდა საიუბილეო წარმოდგენა. წელს შესრულდა ოცი წელიწადი მას აქეთ, რაც დაარსდა მუდმივი დასი ქართულ ენაზე წარმოდგენების გასამართავად. ოცი წელიწადია არსებობს ჩვენში მუდმივი დასი ქართველ მსახიობთა, ოცი წელიწადია ებრძვის ეს დასი სხვა-და-სხვა ხელის დამშლელ გარემოებას და შინც არ ჰკარგავს იმედს, რომ მისი საქმე ფეხს მოიმაგრებს ქართულ ცხოვრების ნიადაგზე. ჩვენ არც საკმარისი ცნობები გვაქვს და არც დრო და ადგილი გვაძლევს ნებას მოვყვეთ აქ ქართულის თეატრის ისტორიას ამ ოცის წლის განმავლობაში. რამოდენიმე სიტყვას ვიტყვი მხოლოდ ჩვენის დრამატიულის დასის მოღვაწეობაზე და დრამატიულის

საზოგადოების, რომლისაგანაც თითქმის ყოველთვის დაშორებული ყოდილა ეს დასი, მოქმედებაზე ამ რამდენიმე უკანასკნელ წლის განმავლობაში.

ამ ბოლო დროს წარმოდგენებს მართავს და დრამატიულ დასს წინამძღვრობს დრამატიული საზოგადოება. ამ საზოგადოების შემოსავალს შეადგენენ: 1,000 მან., რომელსაც მას აძლევს ტფილისის სათაყვან-აზნაურო ბანკი, წარმოდგენებისაგან შემოსული ფული და საზოგადოების სასარგებლოდ გამართულ გასართობების შემოსავალი. ყველა ამ შემოსავალთა ჯამი არ აღემატება წელიწადში ხოლომე 10—12 ათასს მანეთს. როგორც ჰხედავს მკითხველი, ამისთანა პატარა ფულით საზამთრო სეზონში წარმოდგენების გამართვა არ ადვილი, მეტად ძნელი საქმეა. მიუხედავად ამისა დრამატიული საზოგადოება მაინც მართავს წარმოდგენებს ყოველ წელს. ამიტომ არც არის საკვირველი, რომ ქართულის წარმოდგენების საქმე არ არის საკმარისად კარგად დაყენებული და ჯერ ბევრს მოითხოვს თავის გასაუმჯობესებლად. თავისად იზადება კითხვა, თუ ცალკე ბანკი იძლევა ფულს, ცალკე სხვა-და-სხვა გასართობები იმართება ყოველ წელს და მისგან შემოსული ფული ისევ დრამატიულ საზოგადოებას ეძლევა, რად აქვს ეგრე ცოტა შემოსავალი საზოგადოებას, იმდენი რად არ შემოდის, რომ ყოველი საჭირო ხარჯი გაისტუმროს. ყოველი ქართულს წარმოდგენებზე მოსიარულე ადვილიდ გიპასუხებთ ამ საკითხზე! — იმიტომ, გეტყვით ის, რომ ხალხი, საზოგადოება, ნაკლებად ესწრება, ამ წარმოდგენებს. როგორც ხედავთ აქაც, როგორც ყველა სხვა საქმეში, ბრალი ედება ქართველ საზოგადოების გულ-ცივობას და დაუდევრობას; ხოლო თვით საზოგადოება, — თეატრში მოსიარულენი თავისს მხრივ ქართულის სცენის აქტიორებსა და დრამატიულ საზოგადოებას უჩივიან, პირველნი — არა სცდილობენ კარგად ითამაშონ და მეორეს კი, — კარგად ვერ აქვს მოწყობილი წარმოდგენების საქმეა.

ყველა ეს საჩივარი, ყველა ეს დრტვინვა მართალია და ყურადღებაში მისაღები. მაგრამ, როგორც ყოველთვის მოხ-

დება, როდესაც ორივე მხარეა დამნაშავე, ყველანი ცდილობენ თავიანთი დანაშაული სხვას გადაახოცონ და ამრიგად აზვიადებენ სხვის დანაშაულს. დამნაშავე იმაში, რომ წარმოდგენები არ იმართებიან ისე კარგად, როგორაც ეს შესაძლოა და საჭირო, დრამატული საზოგადოებაც არის, აქტიორებიც, და თეატრში მოსიარულე ქართველი საზოგადოებაც. მართლაც, თუ ყველა ზემოხსენებულმა მხარე არ დაეხსნა სხვისი დანაშაულის და დაუდევრობის ჩივილს და თავისი გასწორება არ მოინდომა, ის „cerele vitieux-ი“, რომელშიაც დღეს ვართ ჩვარდნილი ქართულ წარმოდგენების გამართვის შესახებ, გაუვალი შეიქნება ჩვენთვის და ქართული თეატრი ყოველთვის დაქვეითებული დარჩება.

მაშ რა არის საჭირო, რომ საქმე გაუმჯობესდეს, რომ ქართულმა თეატრმა აიწიოს? სულ ცოტა რამ,—ყველამ თავთავისი დაჩემებული ფორმულა დაივიწყოს და სხენაირად საჯოს. მაგალითად, ნუღარ გაიმეორებენ არტისტები: „თეატრში არავინ დადის და ვისთვის უნდა ვითამაშოთ, კარგად როლები რისთვის უნდა ვისწავლოთ“? ამის მაგიერ ასე სთქვან: „თუმცა თეატრში ნაკლებად დადის საზოგადოება, თუმცა ის ჯილდო, რომელიც მე მეძლევა, მეტად ნაკლებია, მაგრამ მაინც ვეცდები კარგად თამაშს, როლების ცოდნას, რადგან ამით თუ შემოვიჩვევ საზოგადოებას და გარდა ამისა კარგად და ხელოვნურად როლის შესრულება ხომ მევე პირველს უნდა მაკმაყოფილებდეს“. ნუღარ ამბობს თეატრში მოსიარულე საზოგადოება: „ქართული წარმოდგენები არ გვაკმაყოფილებენ და რისთვის უნდა ვიაროთ თეატრში“, არამედ სთქვან: „ვიაროთ, რადგან მხოლოდ ამით შეგვიძლიან დავეხმაროთ თეატრს და დახმარება კი საჭიროა მისთვის; ბოლოს ჩვენვე ვისიამოვნებთ, როდესაც თეატრი ჩვენის დახმარებით უფრო კარგად დაყენებული შეიქნება.

დრამატულ საზოგადოებას კი ყველაზე დიდი ვალი სძევს. ის არის ამომრჩევი პიესებისა, ის არის წარმოდგენების მომწყობი.

ხშირად კარგი პიესა, კარგი იდეისა და შინაარსისა, ყველაფერს გამოიყიდის. სწორედ ამ მხრივ მიუძღვის დრამატიულ საზოგადოებას დიდი დანაშაული. ამ ბოლო წლებში ბევრი მეტად ცუდი, ზოგჯერ პირდაპირ უმსგავსო პიესა დადგმულა ჩვენს სცენაზე. ამ შემთხვევაში საზოგადოებას არაფერი არა აქვს თავის გასამართლებელი: ცუდის პიესის დადგმას სულ არ გამართოს წარმოდგენა, ისა სჯობია. საჭიროა, დრამატიულმა საზოგადოებამ იზრუნოს რეპერტუარის შევსებაზე, მაგრამ კარგის პიესებით, თორემ ეხლანდელი რეპერტუარი გაქვავებულს ჰგავს,—თუ სდგამენ კარგ პიესას,—ის არის მეტ-ნაწილად ძველი პიესა. ვინ ამბობს, ჩვენს ავტორებს მშვენიერი და ღირსშესანიშნავი პიესები აქვთ დაწერილი, მაგრამ მუდამ ერთი და იგივე მეტად მოსაწყენია.

დრამატიულ საზოგადოებას უნდა ახსოვდეს, რომ თუ საზოგადოდ თეატრს დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხის ცხოვრებისათვის, ჩვენში ეს მნიშვნელობა განსაკუთრებულია. სხვა რომ არა ვთქვათ, აქ უნდა ესმოდეს მსმენელს კართული ენა, თორემ ოჯახშიაც და გარედაც დამახინჯებული ქართული-ლა ისმის. თეატრის მნიშვნელობა ამ მხრივ, რასაკვირველია, სამაგალითოდ მოვიყვანე, რადგან უდიდესი მნიშვნელობა თეატრისა, სულ სხვაში გამოიხატვის. მაგრამ ისეთი ქართული ენა გვესმის ხანდახან სცენიდან, რომ არ მივაქციოთ ამას ყურადღება, არ შეიძლება. ყველა ამას იმიტომ ვამბობთ, რომ ვიცით ვისგან შესდგება ჩვენი დრამატიული საზოგადოება და დრამატიული დასი. პირველში წევრებად ითვლებიან განათლებულნი ქართველი ახალგაზდანი; მეორეს ამშვენებენ ისეთი ნიჭის მექონე არტისტები, როგორნიც არიან: ვლ. ალექსი-მესხიშვილი, ვ. აბაშიძე, კ. ყიფიანი, კანდელაკი, კ. მესხი, ს. სვიმონიძე და სხვ., ქქ. გაბუნია-ცაგარლისა, საფაროვი-აბაშიძისა, ჩერქეზიშვილისა, ეფ. მესხი და სხვ. დიდი სურვილია მხოლოდ საჭირო და ქართული თეატრი შესაფერს სიმადლეზე იქმნება დაყენებული.

საიუბილეო წარმოდგენამ კარგად ჩაიარა საზოგადოდად; ყველა არტისტებმა კარგად ითამაშეს; ზოგი კი საუცხოვო იყო, როგორც მაგალითად, ქ-ნი გაბუნია-ცაგარლისა. ბბ. ვასო აბა-შიძე. კ. მესხი და შათირიშვილი. უკანასკნელს, თქმა არ უნდა, სცენის ტალანტი აქვს, მაგრამ უბედურება ის არის, რომ სკოლა არაფერი არა აქვს გავლილი და დამრიგებელი და მაჩვენებელი არაინა ჰყავს.

საიუბილეო წარმოდგენას დაესწრო სხვათა შორის, კავკასიის მთავარ-მართველი, გენერალ-ადიუტანტი თავ. გ. ს. გოლიცინი. ამ წარმოდგენამ კარგი შთაბეჭდილება მოახდინა მის ბრწყინვალეებაზე და მეორე დღეს მისმა ბრწყინვალეებამ დრამატიულ საზოგადოებას 2,000 მან. შესწირა. ეს შეწირვა მადლობით უნდა მიიღოს ქართველმა საზოგადოებამ, რადგან მასში ქართულის წარმოდგენებით აღტაცების გარდა ჩვენის მხარის მმართველის ჩვენდამი ნდობა და ჩვენს ინტერესებზე ზრუნვაც სჩანს.

—

24 ოქტომბერს აკურთხეს განსვენებულის დიმიტრი ივ. ყიფიანის ძეგლი. ძეგლის კურთხევას ხალხი ბლომად დაესწრო. მიუხედავად ამისა, უნდა ვთქვათ, რომ მეტი პატივი, უფრო კარგი მოგონება ეკადრება განსვენებულს ჩვენგან, რაკი მოვიგონეთ. როგორც მოღვაწეს, განსვენებულს ამ საუკუნეში ქართველთა შორის ტოლი არა ჰყავს თითქმის. აქ მეტია მოგყვით მის ღვაწლთა დასახელებას; საქმარისია ვთქვათ, რომ დღეს-დღეობით არა გვაქვს არც ერთი ისეთი დაწესებულება, არც ერთი საზოგადოება, რომ მათს დაარსებაში ან თვით ინიციატივა და პირველობა, ან დიდი მონაწილეობა არ გამოეჩინოს განსვენებულს . . . . .

იმ დღეს, რა დღესაც ძეგლი უნდა ეკურთხებინათ, ერთმა ჩვენმა გაზეთმა მხოლოდ კურთხევის ადგილი და საათი აუწყა თავის მკითხველებს და მეორე დღეს კი სავსებით ასწერა სა-

დილი, რომელიც მარკოვსა და დე-ბაის გაუმართეს და დაბეჭდა სადილზე თქმული სიტყვები.

ერთსა და იმავე დღეს საუკეთესო ქართველის ძეგლს აკურთხებდნენ და ვილაც მოსულებისთვის სადილს მართავდნენ და ამ ორ ფაქტთა შორის ქართულმა გაზეთმა ყურადღება სადილს მიაქცია და ქართველ საზოგადოებას ამ სადილზე ნარახარუხევი მიართვა.

უკეთესის, უფრო დიდის პატივისცემის ღირსი იყავი, კარგო ქართველო! ძეგლი, რომელიც შენ დაგიდგეს მამა დავითის ეკლესიის გალავანში იმის მაჩვენებელია მხოლოდ, რომ თუ სიცოცხლეში საქართველოს თავს ევლებოდი და მისთვის ზრუნავდი, ეხლა შენი სულიერი თვალი ისევ შენს, შენთვის ძვირფასს საქართველოს დაჰყურებს, ხოლო საქმეთა შენთა დიდი ხანია აღგიგეს ძეგლი ყოველის ქართველის გულში...

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, თავდადებულო მამულისშვილო!

ივ. ზურაბიშვილი

ისტორიული ნარკვევი

ანუ

მრისტომათია საჭართველოს ისტორიისათვის

შედგენილი

ალექსანდრე ჭეონასაგან

მოწონებულია კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველისაგან
საშუალო სასწავლებლების ბიბლიოთეკებისათვის

ფასი 1 მ. 50 კაპ.

ისყიდება ყველა ქართულ წიგნის მაღაზიებში.

დაიბეჭდა და ისყიდება

წერა-კითხვის საზოგადოების მაღაზიაში

ახალი ქართული წიგნი

სიტყვიერების თეორია

სალიტერატურო ნიმუშების კრებული ანუ ქრისტომატია

წიგნი შედგენილია

ალაკერდის კბისკობოზის კარიონისა და გრ. ეიფშიმის-მიერ

ფასი 1 მანეთი

ვინც ათს ცალზე ნაკლებს არ იყიდის, წიგნი დაეთმობა 80 კაპ.

ქალაქ გარეშე მცხოვრებთ ფას-დადებით შეუძლიანთ დაი-
ბარონ ამ აღრესით: Тифлисъ. Книжный магазинъ Общества
Грамотности.

